

М. В. Диха, В. В. Диха

ЕКОНОМІКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2024

УДК 338.24.021.8(075.8)

Д 50

*Рекомендовано до друку
Вченою радою Хмельницького національного університету
як навчальний посібник для здобувачів вищої освіти ВНЗ
(лист № 041/1742 від 01.07.2024 р.)*

Рецензенти:

Любохинець Л. С. – д.е.н., проф., зав. кафедри економічної теорії, підприємництва та торгівлі, Хмельницький національний університет;

Фролов С. М. – д.е.н., проф., зав. кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Сумський національний аграрний університет;

Шевчук В. Я. – д.е.н., проф., міністр охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України (1998-2000 рр.); міністр екології та природних ресурсів України (2002-2003 рр.); керівник Апарату Ради Національної безпеки і оборони України (2000-2002 рр.); член Наукової ради з навколишнього середовища і сталого розвитку НАН України; генеральний директор «Центру досліджень сталого розвитку» фонду відродження Дніпра, м. Київ; голова українського товариства охорони природи.

Диха М. В., Диха В. В. Економіка сталого розвитку: навчальний посібник. Київ: Д 50 Видавництво «Центр учбової літератури», 2024. 408 с.

ISBN 978-611-01-3351-7

Обґрунтовано важливість реалізації концепції сталого розвитку, досягнення цілей сталого розвитку, які визначені на принципом «нікого не залишити осторонь»; відображено цільові індикатори та проаналізовано фактичні показники досягнення цілей сталого розвитку; окреслено проблеми та передумови досягнення цілей сталого розвитку під призвою впливу чинників, сучасних викликів та ризиків.

Для здобувачів вищої освіти, а також усіх зацікавлених осіб, організацій, установ.

УДК 338.24.021.8(075.8)

ISBN 978-611-01-3351-7

© Диха М. В., Диха В. В., 2024.
© Видавництво «Центр учбової літератури», 2024.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
ВСТУП. Еволюційний аспект формування концепції сталого розвитку та сучасний контекст	8
Ціль 1 «Подолання бідності»	13
1.1. Бідність як соціально-економічна проблема	13
1.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 1.	15
1.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 1	24
Ціль 2 «Подолання голоду, розвиток сільського господарства»	29
2.1. АПК України у системі розвитку національної економіки та забезпечення глобальної продовольчої безпеки.	29
2.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 2.	32
2.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 2	40
Ціль 3 «Міцне здоров'я і благополуччя».	48
3.1. Здоров'я людини як базова складова людського потенціалу в системі досягнення цілей сталого розвитку України.	48
3.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 3.	49
3.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 3	60
Ціль 4 «Якісна освіта»	69
4.1. Якісна освіта у системі формування інтелектуального капіталу та досягнення цілей сталого розвитку.	69
4.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 4.	71
4.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 4	80
Ціль 5 «Гендерна рівність».	87
5.1. Гендерна рівність у системі цінностей сучасного цивілізаційного розвитку	87
5.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 5.	90
5.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 5	99

Ціль 6 «Чиста вода та належні санітарні умови»	105
6.1. Чиста вода та належні санітарні умови як базові потреби для людини та функціонування галузей економіки	105
6.2. Завдання та цільові індикатори досягнення Цілі 6.	107
6.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 6	115
Ціль 7 «Доступна та чиста енергія»	119
7.1. Значимість функціонування енергетичної системи. Ключові аспекти генерації енергії в розрізі видів	119
7.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 7.	130
7.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 7	135
Ціль 8 «Гідна праця та економічне зростання»	144
8.1. Гідна праця та економічне зростання у системі досягнення цілей сталого розвитку	144
8.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 8.	150
8.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 8	164
Ціль 9 «Промисловість, інновації та інфраструктура».	171
9.1. Інновації як драйвер розвитку промисловості та інфраструктури	171
9.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 9.	174
9.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 9	195
Ціль 10 «Скорочення нерівності»	201
10.1. Нерівність як проблема. Чинники, що її обумовлюють	201
10.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 10	203
10.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 10	209
Ціль 11 «Сталий розвиток міст і громад»	214
11.1. Міста і громади у системі адміністративно-територіального устрою та забезпечення сталого розвитку	214
11.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 11	217
11.3. Проблеми та перспективи досягнення Цілі 11	227
Ціль 12 «Відповідальне споживання та виробництво»	232
12.1. Відповідальне споживання та виробництво у системі сталого розвитку	232
12.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 12.	236
12.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 12	243

Ціль 13 «Пом'якшення наслідків зміни клімату»	249
13.1. Парникові гази, їх вплив на зміни клімату.	249
13.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 13	251
13.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 13	257
Ціль 14 «Збереження морських ресурсів»	262
14.1. Важливість морських ресурсів та охорони морського середовища	262
14.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 14	265
14.3. Проблеми та перспективи досягнення Цілі 14	271
Ціль 15 «Захист та відновлення екосистем суші»	276
15.1. Значимість екосистем суші. Причинно-наслідкові зв'язки екосистем та забезпечення їх захисту.	276
15.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 15	278
15.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 15	287
Ціль 16 «Мир, справедливість та сильні інститути»	291
16.1. Мир та справедливість як необхідність для гармонійного розвитку. Роль інституцій у забезпеченні миру та справедливості	291
16.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 16	295
16.3. Проблеми та перспективи досягнення Цілі 16	308
Ціль 17 «Партнерство заради сталого розвитку»	315
17.1. Партнерство як дієвий спосіб досягнення цілей сталого розвитку	315
17.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 17	317
17.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 17	327
ВИСНОВКИ	332
ДОДАТКИ	335
ЛІТЕРАТУРА	396

ПЕРЕДМОВА

Актуальність підготовки навчального посібника «Економіка сталого розвитку» зумовлена доцільністю висвітлення та донесення до здобувачів вищої освіти питань щодо важливості забезпечення гармонійного світоцивілізаційного розвитку, задоволення потреб нинішнього покоління без шкоди для можливості задовольняти свої потреби майбутнім поколінням.

Навчальний посібник підготовлений у відповідності з робочою програмою навчальної дисципліни «Економіка сталого розвитку».

Мета дисципліни – формування у здобувачів вищої освіти системного розуміння проблем забезпечення сталого розвитку та концептуального бачення їх вирішення.

Завдання дисципліни полягають у формуванні теоретичних та практичних основ забезпечення сталого розвитку; опрацюванні системи цілей сталого розвитку, сформованих за принципом «нікого не залишити осторонь»; аналізі показників, які характеризують стан та проблеми розвитку соціально-економічних систем; критичному осмисленні проблем під призмою сучасних реалій, трансформаційних змін та визначенні передумов для досягнення цілей сталого розвитку.

Предметом дисципліни є теоретичні та прикладні основи досягнення цілей сталого розвитку.

Опанування дисципліни забезпечить такі результати навчання: *володіння* термінологією, основними поняттями, пов'язаними з процесами досягнення цілей сталого розвитку; *вміння* комплексно та системно вирішувати завдання у зрівноважених вимірах сталого розвитку: економічному, соціальному та екологічному, аналізувати показники в розрізі визначених завдань, аргументувати стан та умови виконання завдань у розрізі 17-ти цілей сталого

розвитку, приймати обґрунтовані управлінські рішення, для забезпечення національних інтересів, досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав, свобод людини і громадянина на принципах сталості.

Матеріали навчального посібника сформовано на основі нормативно-правової бази, Національної доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна», інформації офіційних сайтів національних та міжнародних інституцій, даних Державної служби статистики України, а також авторських напрацювань щодо важливості реалізації концепції сталого розвитку, аналізу стану та тенденцій показників, проблем, перспектив та передумов досягнення цілей сталого розвитку під призмою низки чинників, у т. ч. в контексті війни РФ проти України та глобальних трансформаційних перетворень.

Навчальний посібник «Економіка сталого розвитку» рекомендований для здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Економіка» та інших спеціальностей, адже спектр питань є всеохоплюючим і необхідним для оволодіння фахівцями різних галузей знань, а також для усіх зацікавлених осіб, установ, організацій.

ВСТУП

Еволюційний аспект формування концепції сталого розвитку

Концепція сталого розвитку за своєю сутністю спрямована на досягнення гармонійного світоцивілізаційного розвитку в соціальному, економічному та екологічному вимірах (забезпечення динамічного економічного зростання за рахунок сучасних технологій, підвищення ефективності використання ресурсів, ефективного, підзвітного та всеохоплюючого управління і справедливості для всіх; надання рівних можливостей кожному члену суспільства, реалізація справедливої соціальної політики; збереження довкілля для майбутніх поколінь).

Важливі етапи, ключові події щодо формування парадигми сталого розвитку, просування, поширення, роз'яснення ідей збалансованого / гармонійного розвитку теперішніх поколінь без шкідливих наслідків та ризиків для майбутніх поколінь, які відбувалися під егідою ООН, такі:

– 1972 р.: Стокгольмська конференція з навколишнього середовища. Представники 113 країн провели першу всесвітню зустріч з обговорення проблем навколишнього середовища. У наукових доповідях Римського клубу було висловлено ідеї подальшого розвитку цивілізації за принципом «глобальної динамічної рівноваги»;

– 1983 р.: Створено комісію з навколишнього середовища і розвитку (комісія Г.Х. Брундтланд); зроблено заклик до нової ери економічного розвитку, безпечного для навколишнього середовища, визначено поняття сталого розвитку людства, яке здатне зробити розвиток стійким, забезпечити задоволення потреб сьогодення, не піддаючи ризику здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби;

– 1987 р.: Представлено звіт Міжнародної комісії (комісії Брундтланд): «Наше спільне майбутнє», у якому були викладені

попередження про необхідність зміни способу життя і діяльності людства, щоб запобігти подальшому погіршенню стану природного середовища;

– 1992 р.: Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Бразилія). За участі присутніх глав держав і високопоставлених представників 179 країн світу було прийнято: «Порядок денний на ХХІ століття» – програму досягнення сталого розвитку з соціальної, економічної та екологічної точок зору; «Декларацію з навколишнього середовища і розвитку», 27 принципів якої визначають права і обов'язки країн у справі забезпечення розвитку і добробуту людей; Заяву щодо принципів, управління, захисту та сталого розвитку всіх видів лісів, життєво необхідних для збереження усіх форм життя і забезпечення економічного розвитку; «Конвенцію про зміну клімату» з метою стабілізації концентрації газів, що викликають парниковий ефект в атмосфері, до екологічно допустимих рівнів; «Конвенцію про біологічне різноманіття», що вимагає від усіх країн збереження біологічного різноманіття всього живого. На Конференції закликали всі країни світу прийняти національні стратегії сталого розвитку;

– 1994 р.: Глобальний екологічний форум «Міста і сталий розвиток» в Манчестері (Велика Британія). Демонстрація перших «Програм сталого розвитку» великих міст світу. Проведення конференції «Довкілля і здоров'я» в Гельсінкі (Фінляндія). Затверджено План дій по здоров'ю навколишнього середовища для Європи та запропоновано розробити узгоджені національні плани дій для досягнення здоров'я довкілля;

– 1996 р.: Глобальний екологічний форум з проблем навколишнього середовища у Стамбулі (Туреччина). Опубліковано 134 індикатори сталого розвитку (соціальні, економічні, екологічні, інституціональні);

– 1997 р.: Підведення перших підсумків Ріо-92 на Нараді «Ріо+5». Підсумки – не втішні. Результати виконання «Порядку денного на ХХІ століття» (прийнятого у 1992 р.) відставали від запланованих. Проведення міжнародної наради «Стале будівництво». Ухвалення рішення про розробку стандартів сталого проектування і будівництва (проектування і будівництва екологічних об'єктів, які гармонійно взаємодіють з природним середовищем);

– 1998 р.: Форуми «Людина у великому місті XXI століття» у Москві (Росія) та «Здорове середовище міста» у Мадриді (Іспанія).

– 1999 р.: Глобальний форум «Здорова планета» у Лондоні (Велика Британія).

– 2000 р.: Саміт Тисячоліття ООН, на якому 189 держав світу, у т. ч. й Україна, затвердили Декларацію Тисячоліття ООН – зобов'язання досягти Цілі Розвитку Тисячоліття до 2015 р.;

– 2012 р.: Конференція ООН зі сталого розвитку «Ріо+20», на якій були обговорені проблеми «зеленої» економіки, сталого розвитку та подолання бідності. У затвердженому Підсумковому документі Конференції «Майбутнє, якого ми бажаємо» було покладено початок роботи з формулювання комплексу цілей сталого розвитку і розробки програми дій щодо забезпечення сталого розвитку після 2015 р.

– 2015 р.: Саміт, який відбувся у рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку 25 вересня 2015 р. Підсумковим документом Саміту ООН зі сталого розвитку «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку. В основу формування цілей та завдань покладено комплексний підхід.

Гармонійна життєдіяльність людства – це життєдіяльність згідно положень концепції сталого розвитку, яка відбиває розуміння тісного взаємозв'язку соціальних, економічних та екологічних проблем людства і того факту, що вони можуть бути вирішені лише комплексно, за умови тісної співпраці і координації зусиль усіх країн світу.

В контексті ретроспективи та передумов реалізації принципів сталого розвитку в Україні варто зазначити, що результати трансформаційних перетворень протягом років незалежності, на жаль, відрізняються від бажаних (зважаючи на вихідні умови України). Вони не призвели до сталого економічного зростання та розвитку, а спричинили надмірну соціальну поляризацію суспільства.

Перший етап раптової трансформації (1991–1995 рр.) характеризувався частковим збереженням планової економічної системи та спробами її модернізації без докорінної перебудови шляхом упровадження нових господарських елементів і відносин у структуру національної економіки. У перші роки незалежності Україна втратила близько половини ВВП від його рівня 1990 р., а систем-

ні недоліки цього періоду багато в чому обумовили подальші проблеми країни в соціально-економічному плані.

На другому етапі поглибленої трансформації (1996–1999 рр.) відбулася тотальна відмова від системно-утворюючої ролі планово-розподільних відносин у державній політиці та практиці; трансформації відбулися в усіх сферах виробництва та обігу.

Третій етап (2000–2008 рр.) характеризувався позитивною динамікою в розвитку окремих галузей економіки, зростанням ВВП. Період з 2000 по 2008 рр. був періодом відносної стабільності. Мирна «помаранчева» революція в листопаді 2004 р. давала віру і сподівання українському народу на те, що відбудеться переломний момент у розвитку економіки та суспільній свідомості, що Україна буде рухатись у напрямку розбудови демократії, забезпечення прав і свобод людини, у напрямі створення сприятливого бізнес-середовища для всіх, а не пролобійованих олігархами власних бізнес інтересів. Проте мирний шанс України на цивілізоване майбутнє був нівельований системною машиною бюрократії і корупції, протистоянням політичних сил.

З кінця 2008 р. та у 2009 р. в економіці спостерігалися всі класичні кризові прояви на тлі світової фінансово-економічної кризи. Покращення ситуації у 2010–2011 рр. змінилось уповільненням темпів зростання національної економіки у 2012 р.

З листопада 2013 р. політико-правові потрясіння в Україні, а з 2014 р. ще й вторинні ефекти анексії Криму та військових дій на Донбасі поширилися на більшість секторів вітчизняної економіки та додали проблем соціального характеру, які й до того існували.

Завдання щодо охорони природних ресурсів, забезпечення економічного зростання шляхом раціонального використання та оптимального розподілу ресурсів, впровадження моделей збалансованого виробництва і споживання, покращення якості людського життя тощо посилювали свою актуальність в усьому світі та, зокрема, в Україні.

Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. У 2017 р. слідуючи принципу «нікого не залишити осторонь», з використанням широкого кола інформаційних, статистичних та аналітичних матеріалів, за результатами здійсненого аналізу та адаптації глобальних цілей сталого розвитку, прийнятих у 2015 р., під контекст національного розвитку, було розроблено національну систему

Цілей Сталого Розвитку (17 цілей, 86 завдань національного розвитку та 172 показники для їх моніторингу).

З метою забезпечення сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави, зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав, свобод людини і громадянина, у 2019 р. було видано Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», поставлено завдання організації роботи на рівні міністерств, відомств, органів місцевої влади щодо досягнення визначених цілей.

Аналіз показників, які характеризують рівень/ступінь досягнення цілей сталого розвитку, дозволяє своєчасно виявляти проблеми, що перешкоджають розвитку, а також дає підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо упередження/нівелювання проблем, розробки рекомендацій для досягнення цілей розвитку на принципах сталості.

Ціль 1

«ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ»

- 1.1. Бідність як соціально-економічна проблема.
- 1.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 1.
- 1.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 1.

1.1. Бідність як соціально-економічна проблема

Бідність як проблема притаманна кожній країні світу, включаючи багаті та соціально-розвинені суспільства. Бідність є викликом та однією з гострих соціально-економічних проблем світової спільноти та розвитку українського суспільства зокрема.

Організація Об'єднаних Націй визначає «бідність» як обмеження у виборі і можливостях, порушення людської гідності, що на практиці виражається у:

- відсутності базового потенціалу для ефективної участі у житті суспільства;
- неможливості годувати та одягати сім'ю;
- неможливості навчання та лікування;
- відсутності землі для ведення натурального господарства або отримання доходу;
- відсутності достатнього заробітку.

У методиці комплексної оцінки бідності, затвердженої Кабінетом Міністрів України, «бідність» визначено як неможливість підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу.

Рівень бідності населення обумовлюється неспроможністю забезпечити фізичні умови життя (прийнятне житло, харчування, одяг, здоров'я), а також неможливістю жити, споживати і брати участь у суспільному житті на рівні, який відповідає найбільш поширеним якісним вимогам суспільства, тобто неможливістю підтримувати мінімальний рівень споживання, що визначається на основі обґрунтованих фізіологічних, соціальних та духовних нормативів/вимог.

Бідність окреслює багато соціально-економічних проблем. Рівень бідності визначається браком життєвих засобів, що не дозволяє задовольнити нагальні потреби індивіда або сім'ї. Крайня форма бідності – злидні – оцінюється як соціальне зло. Якщо людині доводиться жити за межею крайньої бідності, то вона має ризик опинитись у просторі соціального відчуження.

До бідних верств суспільства належать ті, хто не з власної волі позбавлені необхідного: нормального житла, їжі, одягу, можливості здобувати освіту та лікуватися. Такі обставини породжують вторинні ефекти та характеристики бідності, які виражаються у неможливості належної участі індивіда у процесах, які безпосередньо впливають на рівень життя людей та показники людського розвитку.

Крім того, бідність – це ще і страх перед майбутнім, обумовлений непевністю людини у своїх можливостях.

Серед основних причин бідності такі:

- відсутність роботи як джерела власного існування та сім'ї; неможливість реалізувати власну робочу силу через перенасичення ринку праці однорідними професіями; втрата, скорочення робочих місць;

- невідповідність заробітної плати вартості виконаної роботи, нівелювання ролі заробітної плати як джерела доходів; високий рівень інфляції; низька купівельна спроможність реальної заробітної плати;

- несприятливе середовище для ведення бізнесу; незрозумілість умов ведення бізнесу; відсутність, недостатність або недієвість програм сприяння розвитку підприємництва;

- соціально-психологічні чинники;
- неефективна державна соціальна політика; низький рівень соціальних виплат соціально незахищеним верствам населення.

Свідченням бідності є потреба виплати значних обсягів соціальних допомог та інших трансфертів, які становлять велику частину витрат бюджету, що свідчить також про зростання економічного навантаження на працююче населення.

Досліджуючи бідність як соціальну проблему необхідно зазначити, що показниками визначення цього стану є певні стандарти. Подолання бідності є ключовим завданням суспільного розвитку.

1.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 1

Ціль 1 на глобальному рівні визначена як «Подолання бідності у всіх її формах та усюди»; національне визначення Цілі 1 – «Подолання бідності».

Для досягнення Цілі 1, спрямованої на подолання бідності, на національному рівні визначено завдання з урахуванням специфіки тенденцій бідності в Україні. Завдання щодо забезпечення рівних прав на економічні ресурси, доступу до базових послуг, володіння і розпорядження землею та іншими формами власності, успадкованого майна, природних ресурсів, відповідних нових технологій і фінансових послуг, включаючи мікрофінансування, які визначені на глобальному рівні в рамках завдання 1.4. Цілі 1, на національному рівні передбачено до виконання в рамках завдань Цілі 5 і Цілі 8. Виконання завдань щодо забезпечення мобілізації значних ресурсів із найрізноманітніших джерел для здійснення програм і стратегій з ліквідації бідності в усіх її формах, створення стратегічних механізмів сприяння прискореному інвестуванню в заходи щодо ліквідації бідності на національному рівні передбачено в рамках Державної програми запобігання бідності.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Подолання бідності» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 1.1.

**ТАБЛИЦЯ 1.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ,
ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ
РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 1**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
1.1. До 2030 року ліквідувати крайню бідність для всіх людей в усьому світі (нині крайня бідність визначається як добове споживання на суму менш ніж 1,25 дол США на день)	1.1. Скоротити в 4 рази рівень бідності, зокрема шляхом ліквідації її крайніх форм. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки тенденцій бідності

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
1.2. До 2030 року скоротити принаймні наполовину частки чоловіків, жінок і дітей будь-якого віку, що є бідними за всіма вимірами, згідно з національними визначеннями	Завдання поєднано з п. 1.1.
1.3. Упровадити на національному рівні належні системи і заходи соціального захисту для всіх, включаючи встановлення мінімальних рівнів, і до 2030 року досягти суттєвого охоплення бідних і уразливих верств населення	1.2. Збільшити охоплення бідного населення адресними програмами соціальної підтримки. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки тенденцій бідності
1.4. До 2030 року забезпечити, щоб усі чоловіки і жінки, особливо незаможні та вразливі, мали рівні права на економічні ресурси, доступ до базових послуг, володіння і розпорядження землею та іншими формами власності, успадкованого майна, природних ресурсів, відповідних нових технологій і фінансових послуг, включаючи мікрофінансування	Завдання враховано у завданнях Цілі 5 та Цілі 8
1.5. До 2030 року підвищити життєстійкість малозабезпечених і осіб, які перебувають в уразливому становищі, зменшити їх незахищеність і вразливість перед викликаними зміною клімату екстремальними явищами та іншими економічними, соціальними й екологічними потрясіннями і лихами	1.3. Підвищити життєстійкість соціально вразливих верств населення. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки тенденцій бідності
1.a. Забезпечити мобілізацію значних ресурсів із найрізноманітніших джерел, у т. ч. на основі активізації співпраці в цілях розвитку, щоб надати країнам, які розвиваються, особливо найменш розвиненим країнам, достатні та передбачувані кошти для здійснення програм і стратегій з ліквідації бідності в усіх її формах	Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у Державній програмі запобігання бідності
1.b. Створити на національному, регіональному та міжнародному рівнях надійні стратегічні механізми розвитку, що враховують інтереси бідноти і гендерні аспекти, для сприяння прискореному інвестуванню в заходи щодо ліквідації бідності	Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у Державній програмі запобігання бідності

Подолання бідності передбачає підтримку соціально незахищених верств населення, розширення доступу до базових ресурсів і послуг, надання рівних прав доступу до базових ресурсів, а також підтримку громад, які постраждали в результаті конфліктів і катастроф, стихійних лих, викликаних кліматичними змінами тощо.

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Подолання бідності» представлено у таблиці 1.2.

**ТАБЛИЦЯ 1.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 1**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
1.1. Скоротити в 4 рази рівень бідності, зокрема шляхом ліквідації її крайніх форм	1.1.1. Частка населення, чії середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний ¹ (розрахунковий) прожитковий мінімум, %	2015 – 58,3 2020 – 30,0 2025 – 20,0 2030 – 15,0
	1.1.2. Частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 дол США за ПКС (паритетом купівельної спроможності), %	2015 – 2,2 2020 – 0,5 2025 – 0,0 2030 – 0,0
1.2. Збільшити охоплення бідного населення адресними програмами соціальної підтримки	1.2.1. Частка бідних ² , які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності бідного населення, %	2015 – 56,3 ³ 2020 – 65,0 2025 – 75,0 2030 – 85,0
1.3. Підвищити життєстійкість соціально вразливих верств населення	1.3.1. Співвідношення рівнів бідності ⁴ домогосподарств з дітьми та домогосподарств без дітей, рази	2015 – 1,77 2020 – 1,60 2025 – 1,40 2030 – 1,27
	1.3.2. Частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, %	2015 – 54,6 2020 – 50,0 2025 – 40,0 2030 – 30,0

¹ Фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум – розрахункова величина прожиткового мінімуму, отримана на основі фактичних цін на товари та послуги за конкретний період часу;

² Бідні визначені як населення, чії середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний прожитковий мінімум;

³ Дані 2014 року;

⁴ Використано межу абсолютної бідності за критерієм прожиткового мінімуму: середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний прожитковий мінімум.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Подолання бідності», відображено у таблиці 1.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 1.

**ТАБЛИЦЯ 1.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ
ПОКАЗНИКІВ ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1.1.1. Частка населення, чий середньо-душові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум, %	58,3	58,6	47,3	43,2	41,3	47,2	39,1
1.1.2. Частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 доларів США за ПКС, %	2,4	2,0	1,9	1,8	0,3	0,2	0,4
1.2.1. Частка бідних, які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності бідного населення, %	63,0	70,3	73,6	72,0	57,4	55,5	53,7
1.3.1. Співвідношення рівнів бідності домогосподарств з дітьми та домогосподарств без дітей, рази	1,5	1,4	1,6	1,5	1,2	1,4	1,2
1.3.2. Частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, %	54,6	51,4	49,6	49,4	48,5	49,2	47,1

На початку тисячоліття Україна демонструвала певні успіхи на шляху подолання монетарної бідності. Проте проблеми доступності послуг та ресурсів для розвитку постійно загострювалися. Державна система соціальної підтримки вразливих верств населення не виконувала покладених на неї функцій і мала низьку соціальну ефективність. Падіння реальних доходів населення спричинили поширення монетарної бідності. На шляху ліквідації крайніх проявів абсолютної бідності було досягнуто певних успіхів, але за 2014–2015 рр. відповідний показник зріс із 1,0% до 2,2% (частка населення, чиє добове споживання є нижчим за 5,05 дол США за ПКС на особу). За 2015 р. понад удвічі (з 28,6% до 58,3%) зросла і частка населення, чиї сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум. Водночас спостерігалось зростання масштабів немонетарної бідності.

Бідність та соціальне відторгнення обумовлюється не лише викидами та ризиками війни, а й особливо гостро відчуються під призвою назрілого соціального запиту на «справедливість». Багаторічне реформування системи соціальної підтримки в Україні та спроби переведення її на засади адресності досі не дали відчутних результатів. Хоча переважна більшість програм передбачає перевірку доходів та адресне призначення допомоги, кошти значною мірою надходять до небідного населення. Охоплення бідних верств соціальною підтримкою є нижчим за охоплення нею всього населення.

Населення країни вимушене витратити в середньому половину коштів на харчування; у більшості домогосподарств не вистачає ресурсів не тільки для розвитку, а й для оплати базових побутових та соціальних послуг. До того ж, збільшення тарифів на житлово-комунальні послуги обумовлює загальне зниження життєстійкості вразливих верств населення.

Згідно з даними таблиць 1.2 і 1.3 можна побачити, що Україна має неоднорідні успіхи у вирішенні завдань для досягнення Цілі 1. До 2020 р. не по усіх показниках вдалося досягнути цільових значень.

Зокрема, частка населення, чиї середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум (таблиця 1.3), суттєво перевищує цільові орієнтири (таблиця 1.2).

Відзначимо, що базовим державним соціальним стандартом, який застосовується для оцінки рівня життя населення в Україні,

призначення соціальної допомоги, розроблення та реалізації соціальної політики є прожитковий мінімум.

Прожитковий мінімум – це вартісна оцінка споживчого кошика, що містить мінімальні набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності. Основні положення, що визначають порядок формування споживчого кошика і використання прожиткового мінімуму, прописані у Законі України «Про прожитковий мінімум».

Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто відноситься до основних соціальних і демографічних груп населення: дітей віком до 6 років; дітей віком від 6 до 18 років; працездатних осіб; осіб, які втратили працездатність. Прожитковий мінімум встановлюється по роках в рамках Державного бюджету України. Зокрема, з 1 січня 2020 р. загальний розмір прожиткового мінімуму було визначено на рівні 2027 грн; загальний показник прожиткового мінімуму з 1 січня 2024 р. – 2920 грн (діти до 6 років – 2563 грн; діти від 6 до 18 років – 3196 грн, працездатні особи – 3028 грн; особи, що втратили працездатність – 2361 грн). Аналізуючи сучасний стан цін на продукти харчування, предмети вжитку тощо слід констатувати, що фактичний прожитковий мінімум суттєво перевищує законодавчо встановлений; і це не перечується на державному рівні.

Станом на серпень 2024 р. на рівні Міністерства соціальної політики України озвучено плани скасування прожиткового мінімуму.

Передбачаються виплати соціальної допомоги, які визначатимуться індивідуально. На суму виплати впливатиме склад родини. Нову базу виплату надаватиметься:

- для догляду через втрату працездатності;
- для допомоги в разі відсутності необхідного фінансового забезпечення (через бідність).

Аргументуючи встановлення розрахунків за показником 1.1.1 зазначимо, що доцільність розрахунку частки населення, чії середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум, замість офіційно затвердженого прожиткового мінімуму в Україні зумовлена заниженим рівнем останнього; розмір прожиткового мінімуму

«заморожувався» без адекватної індексації, що обумовлювало штучне заниження реальних масштабів бідності.

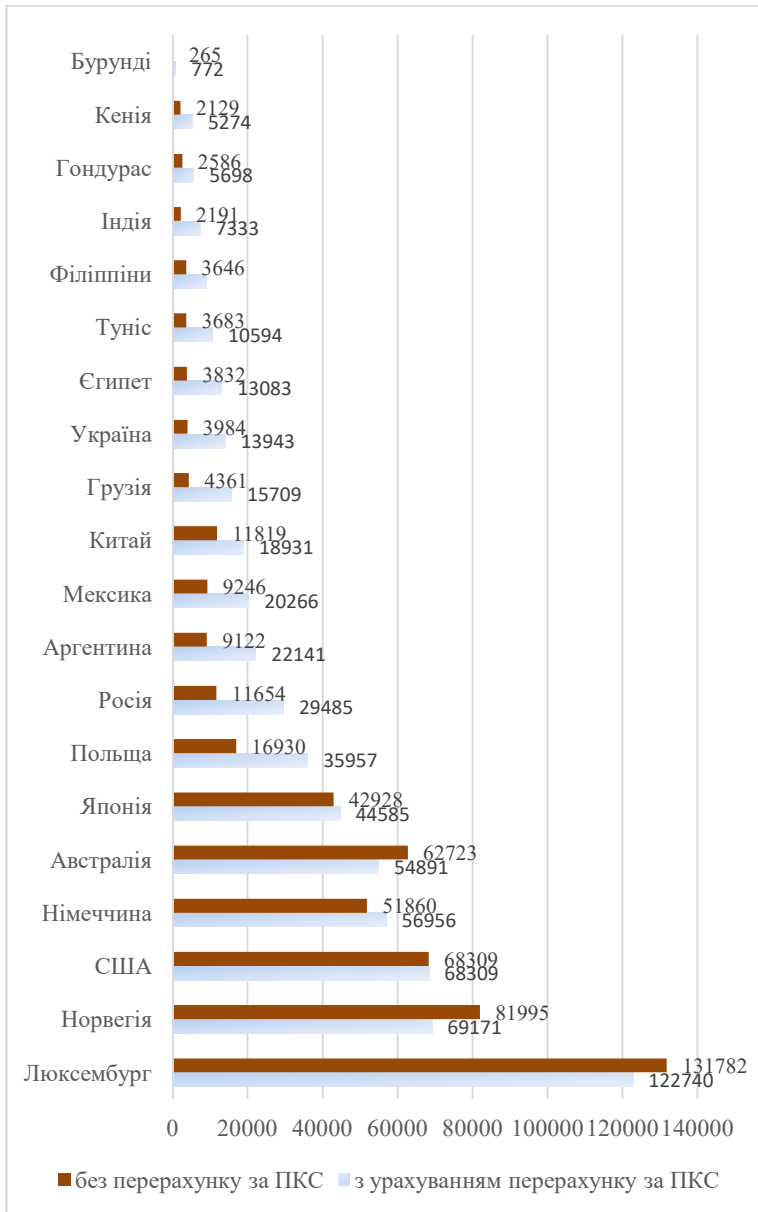
На глобальному рівні крайня бідність визначається як добове споживання на суму менш ніж 1,25 дол США на день. На національному рівні визначено окрім показника 1.1.1, який характеризує крайню форму бідності, такий показник як частка осіб, добове споживання яких є нижчим за 5,05 дол США за ПКС, %.

У різних країнах світу за однакову суму в тій самій валюті можна придбати різний набір товарів і послуг. Обмінявши валюту, до прикладу, долари США на грошову одиницю країни перебування, відмінність збережеться; тобто набір товарів і послуг за еквівалент національних грошових одиниць буде різнитися у різних країнах.

Для порівнювання доходів і рівня життя у різних країнах/регіонах застосовують концепцію паритету купівельної спроможності. Проте, робити прогнози показників необхідно обачно, адже обмінні курси часто суттєво відрізняються від рівня, що відповідає ПКС.

Для порівняння рівня життя в різних країнах світу найчастіше аналізують обсяг ВВП, який припадає на одну особу. Між найбагатшими і найбіднішими країнами за цим показником розрив може бути в десятки разів. Але більшість благ населення країн споживає за місцем проживання. Тому світові аналітичні центри перераховують показник ВВП на душу населення за ПКС. На рисунку 1.1 для наочності наведемо різні країни (за розташуванням і за часткою у світовому виробництві) зі списку МВФ.

За розрахунками МВФ, які оновлюються двічі на рік у квітневому і жовтневому випуску World Economic Outlook, у 2021 р. еквівалент долара в Україні з урахуванням ПКС складав лише 8 грн; у 2020 р. – 7,55 грн за дол США. Реальний середньозважений курс гривні, згідно з даними НБУ, у 2020 р. становив 26,96 грн за дол США; у 2021 р. – 27,29 грн за дол США. Таким чином, співвідношення між реальним курсом української гривні до долара США і курсом за ПКС в останні роки становить близько 3,5 рази. Саме таке співвідношення відповідає розрахункам МВФ, де ВВП на людину в Україні (3984 дол/рік) множиться приблизно на 3,5 для перерахунку за ПКС (13943 дол/рік).

**Рисунок 1.1. ВВП на душу населення в рік,
за даними МВФ у 2021 р.**

ВВП на душу населення в Україні за розрахунками МВФ, опублікованими у 2021 р. склав 3984 дол на рік, аналогічний показник на одного мешканця Норвегії – 81995 дол на рік. За даними показниками типовий українець живе в 20,6 разів гірше, ніж типовий норвежець. А за показником ВВП на одну особу за ПКС така розбіжність є меншою (4,96 разів). Номінальний ВВП в розрахунку на одну особу в Україні за даними НБУ у 2020 р. склав 3751,7 дол; у 2021 р. склав 4827,8 дол.

Варто зазначити про розбіжність в розрізі дезагрегованих показників (детальніше інформацію в рамках дезагрегованих показників представлено у таблицях А.1 – А.4 додатку А).

Зокрема, частка населення, чії середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум відслідковується за:

- за віком (до 18 років, 18–34 роки, 35–59 років, понад 60 років). За критерієм віку найвища частка населення чії середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум є для категорії осіб віком до 18 років та віком старше 60 років. Тобто, найгірша ситуація за цим показником в даних вікових групах;

- за статтю (чоловіки, жінки). За статевою ознакою дещо переважає частка населення серед жінок, чії середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум у порівнянні з такою проблемою серед чоловіків;

- за наявністю дітей у домогосподарстві (з дітьми, без дітей). За критерієм наявності дітей у домогосподарстві відзначаємо досить суттєву різницю. Частка населення, чії середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум серед домогосподарств з дітьми є значно вищою у порівнянні з такою часткою населення серед домогосподарств без дітей. Багатодітні сім'ї мають найвищі ризики бідності як за монетарними, так і за немонетарними вимірами. Бідність у малодітних сім'ях викликана низькими стандартами оплати праці та неспроможністю батьків, особливо у молодшому працездатному віці, утримувати дітей.

Для підвищення життєстійкості сімей з дітьми необхідним є кардинальний перегляд політики доходів, зокрема стандартів оплати праці та ідеології соціальної допомоги у цілому.

Співвідношення рівнів бідності домогосподарств з дітьми та домогосподарств без дітей відслідковується за типом місцевості проживання (міська/сільська). Відзначаємо збільшення масштабів бідності зі зменшенням розміру населеного пункту (у великих містах масштаби бідності зменшуються, що пов'язано з розширенням можливостей для працевлаштування). Високий рівень немонетарної бідності у сільській місцевості пояснюються обмеженим доступом мешканців сіл до інфраструктурних об'єктів, медичних, соціальних та освітніх послуг. При немонетарній оцінці бідності тип місцевості має домінуючий вплив.

1.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 1

Причини бідності та основні феномени бідності в сучасних реаліях:

– раптова бідність через проблеми, які принесла війна РФ проти України (втрата житла, майна та джерел для існування, втрата робочих місць, необхідність переїзду, евакуації тощо внаслідок військових дій на сході України з 2014 р. та особливо від початку повномасштабного вторгнення у 2022 р. РФ на територію України). Підвищує ризики бідності необхідність вирішення житлового питання шляхом оренди житла, а також зростання тарифів на житлово-комунальні послуги (електроенергія, газ, опалення, вода тощо);

– медична бідність (неспроможність отримати усі необхідні види лікування, придбати дороговартісні ліки);

– фінансовий аспект бідності (девальвація, кризові явища, інфляція, низький платоспроможний попит населення, високий рівень поляризації суспільства). Бідність за ознакою заборгованості (заборгованість перед банківськими установами та надвисокі ставки по кредитах на фоні зниження реальних доходів населення); такий аспект мав суттєвий прояв після періоду отримання валютних кредитів та в подальшому необхідності їх повернення в гривневому еквіваленті за значно вищим курсом; неспроможність сплати кредитів для певної частки таких кредиторів закінчилась втратою житла;

– географічний аспект бідності (депресивні, нерозвинені території, особливо у віддалених сільських місцевостях; повністю або

значний рівень руйнувань міст та сіл в зоні активних бойових дій, замінування територій в зоні активних бойових дій);

– демографічний аспект бідності (вимушена міграція, високий відсоток неповних сімей);

– особисті причини бідності, пов'язані із способом життя (алкоголізм, наркоманія, азартні ігри);

– кваліфікаційна складова бідності (недостатній рівень освіти, потреба перекваліфікації, небажання перекваліфікації);

– проблеми у реалізації соціальних програм, перенасиченість кількості соціальних програм, але низька ефективність від їх реалізації; дисбаланси в соціально-економічній політиці;

– корупційні дії чиновників, які в цілому призводять до погіршення потенційно можливих результатів соціально-економічного розвитку, недоотримань в дохідній частині через контрабанду тощо та перевитрат коштів платників податків через необґрунтовані видатки, «відкатів» на державних закупівлях тощо.

Передумовою подолання бідності є економічне зростання. Для подолання бідності необхідно:

– досягти суттєвих успіхів у зменшенні масштабів монетарної бідності. До 2025 р. Україна мала б повністю ліквідувати крайню бідність за показником 1.1.2; проте, навпаки, відзначаємо її зростання (у 2020 р. частка осіб, добове споживання яких є нижчим на 5,05 дол США за ПКС, складала 0,2%, а в 2021 р. зросла до 0,4%). До того ж, зважаючи на необхідність фінансування потреб оборони країни відзначаємо, що видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення скоротилися в структурі видатків державного бюджету України з 22,77% у 2021 р. до 11,69% у 2023 р. (див. таблицю А.5 додатку А).

Необхідно створити умови для зростання фінансової спроможності домогосподарств через систему зменшення безробіття, активізації зайнятості непрацюючих працездатних учасників соціальних програм шляхом застосування дієвих інструментів для виведення таких груп на ринок праці, їх залучення до життя громад. Забезпечення доступності безоплатних послуг для розвитку дитини в рамках освітнього середовища на всіх етапах її становлення як особистості послабить тягар на бюджет сімей з дітьми та знизить ризики бідності для дітей у їх майбутньому дорослому житті;

– забезпечити визначеність соціальної політики; забезпечити узгодженість між економічною спроможністю та соціальною доці-

льність / ефективністю певних видів соціальної підтримки. Соціальна політика має бути спрямована на максимальне охоплення підтримкою найбільш нужденних за рахунок активної роботи органів соціального захисту; виявлення соціально вразливих груп населення, визначення основних причин бідності та створення ефективної державної політики, підвищення рівня результативності відповідних програм; дотримання принципу соціальної справедливості при розподілі коштів програм соціальної підтримки. Оновлення системи соціальної підтримки має відбуватися на засадах принципу адаптивності, включаючи здійснення змін у практичній діяльності місцевих органів соціального захисту відповідно до змін у соціальних програмах; надання соціальної підтримки для допомоги на випадок непередбачуваних обставин;

– впорядкувати чинне законодавство на предмет визначення підходів до надання пільг, видів соціальної підтримки та категорій громадян, яким вони мають надаватися.

Необхідно ліквідувати всі «зони втрат» у соціальному секторі. Важливою є «ревізія» у наданні пільг категоріям населення, які такої підтримки зовсім не потребують.

Потрібно зупинити за інерцією підтримувати установи, не звертаючи уваги на ефект їх роботи для громадян (коли інтереси працюючих в установах перевищують інтереси тих, для кого вони працюють). Якщо функціонування інституцій, адміністрування процесів не виправдовує результатів (соціальних ефектів), то постає питання доцільності їх подальшої роботи.

Дискусійним є надання пільг за професійною ознакою, адже рівень оплати праці має «покривати» рівень професійності, вартість робочої сили, затрати праці та забезпечувати гідний рівень життя працівників відповідних професій.

Підвищення життєстійкості соціально вразливих верств населення, які є вкрай залежними від дієвості соціальної політики, має відбуватися шляхом сприяння рівному доступу до ресурсів для розвитку незалежно від віку, статі, місця проживання і походження. Створення умов для зростання фінансової спроможності домогосподарств та зменшення частки витрат на харчування у бюджеті середньостатистичного домогосподарства до 30% розширить можливості кожної людини для розвитку. Державна політика соціального захисту має бути узгоджена із демографічною політикою, податковою системою, програмами розвитку підпри-

емництва тощо. Важливим є комплексний підхід до вирішення проблем бідності та забезпечення соціальної безпеки.

Соціальну безпеку ми визначаємо як стан розвитку суспільства, функціонування галузей матеріального виробництва та нематеріальної сфери, рівень ефективності соціальної політики та рівень дієвості функціонування соціальних інститутів, що обумовлюють відчуття захищеності, виражаються здатністю недопущення загроз через систему превентивних заходів, здатністю нівелювання загроз соціальної напруженості та стабільності у суспільстві, здатністю забезпечення гідного та якісного рівня життя населення, соціальних умов та соціальних благ.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Бідність як виклик. Основні причини бідності.
2. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Подолання бідності»: глобальний та національний контексти.
3. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників; ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 1; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.
4. Охарактеризувати вплив чинників, сучасних тенденцій, викликів та ризиків на досягнення цілі «Подолання бідності» (війна РФ проти України, Covid-19, соціальна політика, соціокультурне середовище, соціально-економічні дисбаланси, проблеми фінансового забезпечення для реалізації соціальних програм, функціонування соціальних інституцій, спосіб життя тощо).
5. Які сприятливі умови, нормативно-правові, організаційні, техніко-технологічні, соціокультурні новації тощо сприяли/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Подолання бідності», сприяють подоланню крайніх форм бідності?
6. Які виклики, катаклізми, соціокультурні особливості, організаційні дії, географічні, психологічні, поведінкові чинники тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Подолання бідності»?

7. Дослідити існуючі підходи до визначення категорій громадян/домогосподарств для охоплення їх соціальною підтримкою та видів соціальної підтримки. Проаналізувати, до прикладу, підходи в наданні житла категоріям громадян за рахунок коштів платників податків.

8. Чи має здійснюватися соціальна підтримка верств населення, які ігнорують створені/запропоновані можливості до самозабезпечення?

9. Які види соціальної підтримки доцільно надавати безумовно, яким верствам населення?

10. Дослідити моделі соціальної політики, особливості забезпечення соціальних стандартів у зарубіжних країнах.

11. Оцінити заходи та засоби, які реалізуються на рівні органів державної влади, органів місцевої влади, що направлені на вирішення завдань для подолання бідності.

12. Які заходи на рівні органів державної влади, органів місцевої влади сприятимуть економічній активності населення та подоланню бідності? Які механізми та технології доцільно запровадити, реалізувати для вирішення завдань щодо подолання бідності та забезпечення соціальної безпеки в Україні?

Ціль 2 «ПОДОЛАННЯ ГОЛОДУ, РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА»

2.1. АПК України у системі розвитку національної економіки та забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

2.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 2.

2.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 2.

2.1. АПК України у системі розвитку національної економіки та забезпечення глобальної продовольчої безпеки

Агропромисловий комплекс України є локомотивом національної економіки, значною мірою визначає соціально-економічний розвиток, зважаючи на його вагомі показники, зокрема:

– формує 14% валової доданої вартості та понад 40% експорту країни;

– майже 90% потреб у продовольстві населення країни (у межах своєї купівельної спроможності) задовольняється за рахунок продукції вітчизняного виробництва;

– українська аграрна продукція відома майже у 200 країнах світу. Олія соняшникова, кукурудза, насіння олійних культур, ячмінь, пшениця тощо займають провідні позиції на глобальних ринках за обсягами експорту.

Зважаючи на процеси інтеграції України до ЄС, процеси глобалізації та лібералізації торгівлі, а з іншого боку політику бар'єрів країн щодо входження на їх ринки, відстоювання країнами національних інтересів, АПК України потребує адаптації до умов, що постійно змінюються, а відповідно – подальшого вдосконалення аграрної політики.

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України було здійснено на національному рівні низку заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки.

Зокрема, 24.03.2022 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», який спрямований на швидке залучення сільськогосподарських земель країни у виробництво сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану. В основу Закону покладений пріоритет суспільних (державних) інтересів над інтересами приватних осіб в умовах війни. Це означає, що Законом призупиняється дія деяких правових механізмів, які захищають приватні інтереси, що цілком зрозуміло в умовах російської агресії. Натомість Закон запровадив у законодавство деякі правові механізми, які на перше місце ставлять інтерес суспільства у забезпеченні невідкладного використання наявних сільськогосподарських земель для виробництва продовольства.

Також Кабінет Міністрів України затвердив план заходів із забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Комплекс дій розроблено за багатьма напрямками. Зокрема, щодо моніторингу стану продовольчої безпеки та сільськогосподарської інфраструктури в цілому, а також щодо особливого контролю державою цін на продукти, регулювання продуктових цін. На державному рівні передбачено надання підтримки національним виробникам харчових продуктів, а також адресне надання продовольчої допомоги найбільш соціально вразливим верствам населення.

Україна відіграє важливу роль у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Україна стабільно входить до п'ятірки провідних світових експортерів зернових і зернобобових.

За результатами 2020–2021 маркетингового року експорт зернових і зернобобових та продуктів їх переробки склав 44,9 млн тонн. Зокрема, експортовано 16,6 млн тонн пшениці, 4,2 млн тонн ячменю, 18,4 тис. тонн жита, 23,1 млн тонн кукурудзи, а також 126,9 тис. тонн борошна. Важливість ролі України особливо проявилася під час пандемії Covid-19, коли було зруйновано глобальні ланцюги постачання товарів. Україна продовжила виконувати свої зобов'язання та істотно сприяла продовольчій безпеці своїх партнерів на Близькому Сході, в Європі, Південно-Східній Азії та Північній Африці. Внесок України до світового продовольчого ринку у 2021 р. був еквівалентним забезпеченню харчуванням близько 400 млн осіб.

Війна РФ проти України спричинила збої у функціонуванні продовольчої системи; порушено цілісні ланцюги постачання сільськогосподарської продукції та харчових продуктів (від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві); підприємства АПК, які створювали додану вартість в агропромисловому комплексі, не уникнули у своїй діяльності проблем (виробничих, пов'язаних з переробленням, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів).

Блокування портів України унеможливило експорт української продукції на зовнішні ринки¹. Оскільки 60% сільськогосподарської продукції України експортувалося морем, то негативні наслідки відчули країни, які залежали від такого імпорту з України.

Загрозу продовольчій безпеці несе неможливість здійснення агробізнесу (або зменшення посівних площ) в областях, де ведуться активні бойові дії, є замінованими або тимчасово окупованими. Відтак, зменшення площ посіву/обробітку та перешкоди здійснення робіт на площах, близьких до зони активних бойових дій, порушення агротехнологічного обробітку земель, обумовлює недоотримання/зменшення потенційно можливих обсягів зборів урожаю саме з цих територій.

Такі причинно-наслідкові зв'язки також обумовлюють цінний аспект на світовому продовольчому ринку. Через війну в Україні зростають світові ціни на продовольство, у країнах світу фіксуються високі темпи інфляції.

Зважаючи на важливу роль України у функціонуванні глобальної продовольчої системи, питання забезпечення продовольчої безпеки у глобальному масштабі також стоїть на порядку денному країн, міжнародних та міжурядових організацій, зокрема ФАО, у т. ч. й у контексті трансформації продовольчих систем. Відповідна система дій має сприяти надійному забезпеченню населення продовольством, підвищенню економічної і фізичної доступності харчових продуктів, недопущенню зривів експортних контрактів сільгосппродукції з України.

¹ 22.07. 2022 р. Україна і Туреччина на перемовинах у Стамбулі за посередництва ООН домовилися про експорт українського зерна (з розблокування трьох портів «Одеса», «Чорноморськ» та «Південний»). Аналогічний договір з Туреччиною та ООН підписала РФ.

2.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 2

Ціль 2 на глобальному та національному рівнях визначена як «Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства»; скорочене визначення Цілі 2 на національному рівні – «Подолання голоду, розвиток сільського господарства».

Для досягнення Цілі 2, спрямованої на вирішення важливих взаємопов'язаних проблем, на національному рівні визначено завдання, які корелюють із завданнями, визначеними на глобальному рівні, враховують результати наукових досліджень та національну специфіку. Окремі завдання у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» не встановлено, оскільки їх виконання передбачено в рамках відповідних програмних документів.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Подолання голоду, розвиток сільського господарства» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 2.1.

**ТАБЛИЦЯ 2.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ,
ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ
РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 2**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
2.1. До 2030 року покінчити з голодом і забезпечити всім, особливо малозабезпеченим і вразливим групам населення, включаючи немовлят, цілорічний доступ до безпечної, поживної та достатньої їжі	2.1. Забезпечити доступність збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення. Завдання конкретизовано з урахуванням наукових досліджень
2.2. До 2030 року покінчити з усіма формами недоїдання, у т. ч. до 2025 року досягти погоджених на міжнародному рівні цільових показників, що стосуються боротьби з затримкою росту і виснаженням у дітей віком до п'яти років, а також задовольняти потреби в харчуванні дівчаток підліткового віку, вагітних, жінок, які годують, та літніх людей	Завдання враховано у п. 1.1

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
<p>2.3. До 2030 року подвоїти продуктивність сільського господарства і доходи дрібних виробників продовольства, зокрема жінок, представників корінних народів, фермерських сімейних господарств, скотарів і рибалок, у т. ч. шляхом забезпечення гарантованого та рівного доступу до землі, інших виробничих ресурсів і факторів сільськогосподарського виробництва, знань, фінансових послуг, ринків, можливостей для збільшення доданої вартості та зайнятості в несільськогосподарських секторах</p>	<p>2.2. Підвищити вдвічі продуктивність сільського господарства, в першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій.</p> <p>Завдання конкретизовано та скорочено, проте передбачається аналіз за повним визначенням</p>
<p>2.4. До 2030 року забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування й упровадити методи ведення сільського господарства, які дозволяють підвищити життєстійкість і продуктивність та збільшити обсяги виробництва, сприяють збереженню екосистем, зміцнюють здатність адаптуватися до зміни клімату, екстремальних погодних явищ, засух, повеней та інших лих і поступово покращують якість земель та ґрунтів</p>	<p>2.3. Забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, у першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій.</p> <p>Завдання конкретизовано та скорочено, проте передбачається аналіз за повним визначенням</p>
<p>2.5. До 2020 року забезпечити збереження генетичного різноманіття насіння і культивованих рослин, а також сільськогосподарських і домашніх тварин та відповідних ним диких видів, у т. ч. шляхом належного утримання на національному, регіональному та міжнародному рівнях різноманітних банків насіння і рослин, сприяти розширенню доступу до генетичних ресурсів і пов'язаних з ними традиційних знань та спільному використанню на справедливій і рівній основі вигід від їх застосування на умовах, погоджених на міжнародному рівні</p>	<p>Завдання враховано.</p> <p>Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання на національному рівні враховано у відповідних програмних документах</p>
<p>2.a. Збільшити інвестування, у т. ч. шляхом активізації міжнародного співробітництва, в сільську інфраструктуру, сільськогосподарські дослідження й агропропаганду, розвиток технологій і створення генетичних банків рослин і</p>	<p>Завдання враховано.</p> <p>Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання на національному рівні враховано у відповідних програмних документах</p>

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
тварин з метою зміцнення потенціалу країн, що розвиваються, особливо найменш розвинених країн, у галузі сільськогосподарського виробництва	
2.b. Усувати та припиняти введення торгових обмежень і виникнення викривлень на світових ринках сільськогосподарської продукції, у т. ч. шляхом паралельної ліквідації всіх форм субсидування експорту сільськогосподарської продукції та всіх експортних заходів, що мають аналогічні наслідки, згідно з мандатом Дохійського раунду переговорів з питань розвитку	2.4. Знизити волатильність цін на продукти харчування. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
2.c. Вжити заходів для забезпечення належного функціонування ринків продовольчих товарів і продукції їх переробки та сприяти своєчасному доступу до ринкової інформації, у т. ч. про продовольчі резерви, з метою допомогти обмежити надмірну волатильність цін на продовольство	Завдання враховано у п. 2.4

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Подолання голоду, розвиток сільського господарства» представлено у таблиці 2.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Подолання голоду, розвиток сільського господарства», відображено у таблиці 2.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 2.

**ТАБЛИЦЯ 2.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 2**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
2.1. Забезпечити доступність збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення	2.1.1. Споживання м'яса в розрахунку на одну особу, кг/рік	2015 – 51 2020 – 61 2025 – 71 2030 – 80
	2.1.2. Споживання молока в розрахунку на одну особу, кг/рік	2015 – 210 2020 – 270 2025 – 320 2030 – 380
	2.1.3. Споживання фруктів у розрахунку на одну особу, кг/рік	2015 – 51 2020 – 65 2025 – 78 2030 – 90
2.2. Підвищити вдвічі продуктивність сільського господарства, в першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій	2.2.1. Продуктивність праці в сільському господарстві, тис. доларів США на одного зайнятого	2015 – 8,7 2020 – 10,0 2025 – 12,5 2030 – 15,0
	2.2.2. Індекс сільськогосподарської продукції, %	2015 – 95,2 2020 – 102,0 2025 – 102,0 2030 – 102,0
2.3. Забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, у першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій	2.3.1. Індекс виробництва харчових продуктів, %	2015 – 87,2 2020 – 103,0 2025 – 103,0 2030 – 103,0
	2.3.2. Частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1–24 УК-ТЗЕД, %	2015 – 38,3 2020 – 51,0 2025 – 57,0 2030 – 65,0
	2.3.3. Частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі сільськогосподарських угідь, %	2015 – 1,0 2020 – 1,1 2025 – 1,3 2030 – 1,7
2.4. Знизити волатильність цін на продукти харчування	2.4.1. Індекс споживчих цін на продукти харчування (середньорічний), %	2015 – 144,4 2020 – 105,0 2025 – 105,0 2030 – 105,0

**ТАБЛИЦЯ 2.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
2.1.1. Споживання м'яса в розрахунку на одну особу, кг/рік	50,9	51,4	51,7	52,8	53,6	53,8	53,0
2.1.2. Споживання молока та молочних продуктів у розрахунку на одну особу, кг/рік	209,9	209,5	200,0	197,7	200,5	201,9	201,5
2.1.3. Споживання фруктів у розрахунку на одну особу, кг/рік	50,9	49,7	52,8	57,8	58,7	56,5	59,0
2.2.1. Продуктивність праці в сільському господарстві, тис дол США на одного зайнятого	8,68	8,71	9,30	10,61	10,83	12,17	18,6
2.2.2. Індекс сільськогосподарської продукції, %	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4	89,9	116,4
2.3.1. Індекс виробництва харчових продуктів, у % до попереднього року	88,6	108,9	107,1	98,5	103,9	99,5	94,1
2.3.2. Частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 УКТЗЕД, %	38,3	42,0	41,0	39,4	44,3	45,1	40,7
2.3.3. Частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом, у загальній площі сільськогосподарських угідь, %	1,0	0,9	0,7	0,7	1,1	1,1	1,0
2.4.1. Індекс споживчих цін на продукти харчування, %	144,4	108,5	113,4	111,5	108,3	102,9	111,3

Україна має неоднорідні успіхи у розрізі досягнення цільових показників по завданнях цілі «Подолання голоду, розвиток сільського господарства».

Споживання м'яса, молока та молочних продуктів, фруктів в розрахунку на одну особу (показники 2.1.1; 2.1.2; 2.1.3) не досягають науково обґрунтованих норм споживання. Харчування українців є незбалансованим. Так, за рахунок продукції тваринного походження калорійність раціону забезпечується лише на 28% при оптимальному рівні 55%. Споживання пересічним жителем країни м'яса і м'ясопродуктів становить 64% науково обґрунтованої норми, молока і молокопродуктів – 55%. Споживання плодів та ягід, які є основним джерелом вітамінів для організму людини, також суттєво відстає від нормативного показника (на 43%). Для риби та рибопродуктів цільові орієнтири не встановлено, проте, споживання даних продуктів також не сприяє забезпеченню оптимального раціону харчування, складаючи 43% від науково обґрунтованих норм.

Варто відзначити зв'язок між показниками Цілі 2 (2.1.1; 2.1.2; 2.1.3) та часткою витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств (показник 1.3.2 Цілі 1, який станом на сьогодні складає близько 50% витрат домогосподарств при цільовому орієнтірі 30% до 2030 р.). Тобто, констатуємо взаємообумовлюючі проблеми для досягнення цільових значень показників 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3 завдання 2.1 Цілі 2 та показника 1.3.2 завдання 1.3 Цілі 1.

Значення показників: продуктивність праці в сільському господарстві та індекс сільськогосподарської продукції (2.2.1 та 2.2.2) свідчать, що поставлене завдання щодо підвищення продуктивності сільського господарства станом на 2021 р. вдалося виконати. В Україні почали активно реалізовувалися інноваційні технології в сільському господарстві, які підвищували його продуктивність. Проте, за даними Державної служби статистики, у 2022 р. індекс сільськогосподарської продукції впав до 75%.

Значення показників 2.3.1; 2.3.2; 2.3.3 різною мірою характеризують ступінь виконання завдання 2.3 – «забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, у першу чергу за рахунок використання інноваційних технологій». Зокрема, показник 2.3.1 при визначеному

цільовому значенні 103% демонструє різні тенденції: у 2021 р. склав 94,1%, в 2022 р. – 79,0%; у 2023 р. – 111,0% до попередніх років згідно з даними Державної служби статистики. Попри воєнний стан вдалося покращити результати за показником 2.3.2 відносно його «просідання» у 2021 р. А саме, у 2022 р. частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 УКТЗЕД склала 53,0%; у 2023 р. – 60,8% при визначених орієнтирах до 2025 р. – 57,0%. Погіршилась ситуація із обсягами сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом; їх частка (показник 2.3.3) у загальній площі сільськогосподарських угідь у 2019–2020 рр. зросла до 1,1%; у 2021 р. складала 1,0%, але у 2022 р. скоротилася до 0,6% згідно з даними Державної служби статистики України.

Також війна РФ проти України негативно вплинула на індекс споживчих цін на продукти харчування (показник 2.4.1). Відносно високою волатильність цін на продукти харчування була й у 2021 р (111,3%); у 2022 р. зросла, індекс цін він склав 127,1%, у 2023 р. волатильність цін була дещо нижчою, ніж у 2022 р. – 114,3%.

В розрізі дезагрегованих показників відзначаємо певну розбіжність (детальніше інформацію в рамках дезагрегованих показників представлено у таблицях Б.1 – Б.6 додатку Б).

Споживання м'яса, молока та молочних продуктів, фруктів в розрахунку на одну особу (показники 2.1.1; 2.1.2; 2.1.3) відображаються за регіонами. Зіставляючи показники по регіонах із цільовими показниками (таблиця 2.2) відзначаємо:

– цільовий орієнтир для показника 2.1.1, встановлений на 2020 р., – 61,0 кг/рік, досягнуто в Дніпропетровській обл. (65,6 кг/рік у 2020 р.; 61,8 кг/рік у 2021 р.). Суттєве відставання від цільового орієнтира за показником 2.1.1 відзначаємо у Луганській обл. (43,5 кг/рік у 2020 р.; 42,6 кг/рік у 2021 р.).

– цільовий орієнтир для показника 2.1.2 (2020 р. – 270,0 кг/рік) вдалося досягти лише в Івано-Франківській обл. (300,6 кг/рік у 2020 р.; 279,0 кг/рік у 2021 р.). Суттєве відставання від цільового значення за показником 2.1.2 відзначаємо знову ж у Луганській обл. (150,6 кг/рік у 2020 р.; 158,8 кг/рік у 2021 р.).

– щодо споживання фруктів у розрахунку на одну особу відзначаємо, що встановлений цільовий орієнтир (65,0 кг/рік у 2020 р.) досягнуто у двох областях: у Київській обл.: 77,5 кг/рік у

2020 р., 82,2 кг/рік у 2021 р.; у Чернівецькій обл.: 65,7 кг/рік у 2020 р.; 72,6 кг/рік у 2021 р.

Індекс сільськогосподарської продукції відображається:

- за видами діяльності с/г (рослинництво, тваринництво);
- за категоріями виробників (підприємства, у т. ч. фермерські господарства, домогосподарства).

При встановленому цільовому значенні показника – 102,0% з 2020 р. (таблиця 2.2) відзначаємо, що у 2021 р. даний показник було досягнуто господарствами, які спеціалізуються на продукції сільського господарства, продукції рослинництва (таблиця Б.4, додаток Б); проте, у 2022 р. спостерігаємо негативну тенденцію по показниках даних категорій господарств (зменшення індексу з 116,4% у 2021 р. до 75,0% у 2022 р. для господарств усіх категорій, що спеціалізуються на продукції сільського господарства; зменшення з 122,6% у 2021 р. до 72,0% у 2022 р. для господарств усіх категорій, що спеціалізуються на продукції рослинництва). Індекс сільськогосподарської продукції господарств, які спеціалізуються на тваринництві, у 2022 р. також зменшився, проте, у порівнянні з господарствами, що спеціалізуються на рослинництві та продукції сільського господарства, відносно не суттєво (з 95,4% у 2021 р. до 88,0% у 2022 р. по усіх категоріях господарств, які спеціалізуються на продукції тваринництва).

Відносно індекса виробництва харчових продуктів, який відслідковується за видами економічної діяльності з виробництва харчових продуктів, відзначаємо таку ж тенденцію; зниження індекса за усіма видами економічної діяльності (таблиця Б.5, додаток Б).

Частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 УКТЗЕД відслідковується за окремими групами Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності (1-24 УКТЗЕД). В цілому відзначаємо, що у 2022 р. даний показник зріс до 53,0% відносно його значення 40,7% у 2021 р., що наближає значення показника до цільового (57,0% у 2025 р.).

Індекс споживчих цін на продукти харчування (середньорічний), який відслідковується за основними групами продуктів (хліб і хлібопродукти; м'ясо і м'ясопродукти; молоко; риба та продукти з риби; овочі; фрукти; цукор; олія соняшникова; яйця) у 2022 р за 6-ти групами товарів зріс; а за групами товарів – цукор,

олія соняшникова, яйця – зменшився (таблиця Б.6, додаток Б). Індекс споживчих цін на продукти харчування (середньорічний) за усіма основними групами продуктів не знаходиться в рамках цільового значення (105,0%).

Важливим є експорт АПК України для забезпечення експортної виручки України та формування глобальної продовольчої безпеки. У цілому відзначаємо, що у 2023 р. АПК України продемонстрував стійкість і адаптивність до постійних викликів війни. Незважаючи на втрату доступу до 20% сільськогосподарських угідь через повномасштабне вторгнення РФ, галузь не лише зберегла, а й збільшила обсяги виробництва сільськогосподарської продукції відносно показників 2022 р. У галузі на 10% зросла врожайність основних культур, таких як зернові та олійні, відбулася стратегічна зміна посівних площ, збільшення площ олійних культур при зменшенні площ посівів зернових, значне зростання виробництва цукрових буряків. Відродження виробництва свинини, птиці, яєць і молочних продуктів разом із збільшенням виробництва цукру забезпечили перехід до більш комерційного виробництва за рахунок приватних господарств, зокрема у тваринництві. Незважаючи на логістичні перешкоди, зростає експорт продукції з доданою вартістю, таких як ріпакова олія, соєва олія, шрот, цукор і біоетанол. Стабільними залишалися обсяги експорту м'яса птиці, яєць, яєчних продуктів і молочних продуктів, помітно зросла частка експорту олійних культур. Таким чином, не зважаючи на всі складнощі, сільське господарство України продовжує розвиватися, а українські агро виробники сформували більш стійкі фінансові моделі функціонування.

2.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 2

Основні проблеми та передумови розвитку аграрного сектору національної економіки такі:

– констатуємо скорочення чисельності населення, яке проживає в сільській місцевості, в цілому та зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Співвідношення між міським та сільським населенням України змінилося від 67:33 у 2000 р. до 69:31 у 2015 р.; загалом чисельність сільського населення за цей період скоротилася на 17,6% (2,8 млн осіб), а кількість зайнятих у сіль-

ському господарстві, мисливстві, рибальстві – на 30% (1,2 млн осіб); тенденція до скорочення чисельності населення в Україні продовжується, а з початком повномасштабної війни набула загрозливих значень. Проте, зазначимо, що зростає частка робіт в АПК, які реалізуються інноваційними методами, що пом'якшує проблему дефіциту кадрів для розвитку АПК;

– зношеність основних засобів та умови діяльності в АПК. Необхідно підвищувати рівень продуктивності праці. У 2015 р. продуктивність праці у сільськогосподарських підприємствах складала в розрахунку на одного працюючого 8,68 тис дол США, у той час, як цей показник у Польщі становив близько 50 тис дол США. Продуктивність праці обумовлюється технологіями (ступінь зносу основних засобів у сільському господарстві у 2015 р. оцінювався на рівні 40%). Відзначаємо позитивну тенденцію щодо продуктивності праці у сільському господарстві (у 2021 р. вона склала 18,6 тис дол США на одного зайнятого).

Необхідною є подальша технічна модернізація сільськогосподарського виробництва та харчової промисловості, підвищення їх енергоефективності та реалізація потенціалу енергозбереження. Для підвищення рівня інвестиційної привабливості аграрного сектору серед іншого необхідно завершити процес створення цивілізованого ринку земель сільськогосподарського призначення). Удосконалення правової бази та забезпечення сприятливих економічно-організаційних та соціальних умов діяльності стимулюватиме створення малих господарств (площа до 50 га), зокрема сімейних ферм;

– нестабільність конкурентних позицій вітчизняної сільськогосподарської продукції на зовнішніх ринках через незавершеність процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності харчових продуктів, внаслідок чого частка експорту продукції харчової промисловості менша за частку експорту сільгоспсировини (у 2015 р. частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 УКТЗЕД становила лише 38,3%, а питома вага підприємств, на яких було запроваджено систему аналізу небезпечних факторів та контролю у критичних точках (за даними Hazard Analysis and Critical Control Points, НАССР – науково обґрунтована система, що дозволяє гарантувати виробництво безпечної продукції шляхом ідентифікації й контролю небезпечних чинників) – лише 20% від їх загальної кількості).

Необхідно забезпечити дотримання екологічних норм, міжнародних стандартів якості продовольства та харчової сировини; створити чіткий механізм регулювання ринку органічної продукції і сировини, належної системи її сертифікації. Сертифікація продукції відповідно до міжнародних стандартів відкриє можливість нарощення експорту продукції з доданою вартістю.

В контексті інтеграції до ЄС здійснюються процеси адаптації якості та безпечності харчових продуктів до європейських вимог. Повна відповідність таким вимогам, відповідність стандартам ЄС, дотримання товаровиробниками АПК агроекологічних вимог, обумовить зростання частки експорту продукції харчової промисловості, тобто продукції з доданою вартістю. Сприятиме цим процесам чіткість регуляторних правил, розуміння ними системи діючої системи тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Необхідно завершити процес адаптації українського законодавства до вимог ЄС у сфері сільського господарства, забезпечити всеохоплююче впровадження на потужностях харчової та переробної галузей постійно діючих процедур, заснованих на принципах системи НАССР.

Зміни щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється доволі динамічно, адже цього вимагають сучасні реалії. Певні регуляторні заходи були направлені на створення можливостей функціонування бізнесу в умовах війни, реалізацію експортно-імпоротної діяльності. Проте, Україна проходить важкі випробування у зайнятті ніш на зовнішніх ринках та здійсненні експорту. До прикладу, таким випробуванням для України стало блокування українсько-польського кордону польськими фермерами, польськими перевізниками². Блокада експорту з України сільськогосподарських товарів почалася 6 листопада 2023 р. з відновленням роботи кордону на деякі дні; за узгодженості певних умов. Проте, такі «узгоджені коридори» не є вирішенням питання. В той же час російська та білоруська сільськогосподарська продукція заходить на польський ринок у значно більших обся-

² Протести організовані та проплачені РФ (згідно з інформацією із ЗМІ; на даний момент за невідтвердженими даними). Підставою такої інформації є уже розпочаті розслідування відносно окремих протестувальників – так званих «фермерів», які демонстрували проросійські плакати та вигукували відповідні гасла. Також відкритим є питання: чому не здійснюється блокування експорту російської та білоруської сільськогосподарської продукції, яка заходить на польський ринок.

гах, ніж з України. І це під час війни та запроваджених санкцій ЄС проти Росії;

– недостатній рівень обізнаності значної частини сільськогосподарських товаровиробників про кон'юнктуру ринків та умови ведення бізнесу в галузі, інструменти управління ризиками.

Зниження ринкових ризиків для сільгоспвиробників через урізноманітнення ринкових інструментів (страхування, гарантійні фонди, торгівля деривативами, електронна торгівля тощо) позитивно відобразиться на волатильності цін на продукти харчування, забезпеченні стабільного функціонування ринків продовольства.

Практика трансферу (перенесення) ризиків через інструменти фінансового хеджування, серед яких форварди, ф'ючерси й опціони, в Україні не є поширеною. Проте, на ринках з досить високим потенціалом, таких як аграрний ринок, запуск деривативів має важливе значення. Запуск роботи товарної біржі й деривативних контрактів на аграрному ринку України надасть можливість управляти ціновим ризиком, зменшити асиметрію цінової інформації між окремими групами учасників ринку. Зокрема, на ціну пивоварного ячменю впливають обсяги виробництва (обсяги посівних площ); насиченість ринку; погодні умови, які у значній мірі обумовлюють якість; виробничі витрати агровиробників; кон'юнктура на ринку фуражного ячменю як базового у формуванні ціни пивоварного ячменю; договірні взаємовідносини зерновиробників та підприємств з виробництва солоду; державна політика, яка здійснюється через регулювання експорту; на внутрішньому ринку – через державні закупівлі, пряму державну підтримку, яка є незначною в Україні, механізми фінансової підтримки через здешевлення кредитів та компенсацію лізингових платежів.

Змінність цін на аграрному ринку, як показує практика, є вищою за вартість хеджування, тому, наприклад, хеджування опціоном є вигіднішим за можливий фактичний ціновий ризик. Учасники ринку зернових в Україні мають певний досвід операцій з форвардними контрактами (через Аграрний фонд України), однак з їх використанням продавався невеликий обсяг зерна, а ф'ючерсні контракти використовувалися ще менше.

Із запуском аграрних деривативів учасники ринку можуть визначати витрати на укладення деривативних контрактів, вигоди

від управління ринком і ухвалювати рішення стосовно доцільності додаткових витрат на хеджування. Найбільший досвід з хеджування ризиків серед українських компаній – учасників ринку мають трейдери, які використовують деривативи (біржові й позабіржові) переважно через міжнародні головні офіси і материнські структури. Хеджування цінкових ризиків здійснюється на провідних міжнародних товарних біржах. Серед основних міжнародних майданчиків формування світових цін на зернові є французька біржа MATIFF (згідно з контрактами на пшеницю і ріпак) і чиказька товарна біржа CME Group (згідно з контрактами на пшеницю, кукурудзу і сою).

Серед основних причин неробочого ринку деривативів в Україні є низький рівень обізнаності його учасників у питаннях управління ризиками (особливо цінovими). Українські сільгоспвиробники як учасники ринку не розуміють обліку деривативів, процеси використання інструментів хеджування є для них складними і незрозумілими. Отже, існує необхідність у проведенні роз'яснювальної роботи з питань важливості використання фінансових інструментів для мінімізації цінovих ризиків для учасників аграрного ринку; створення на державному рівні відповідних умов з метою уможливлення їх використання. Доцільно запровадити комплексну освітню програму з вивчення питань використання інструментів управління ризиками для учасників аграрного ринку України, яка б охоплювала виробників, трейдерів і переробників зернової продукції (зокрема, малих і середніх учасників ринку) для створення рівних умов доступу до можливостей хеджування. Оскільки вартість контракту залежить від рівня ліквідності біржі, інструменту хеджування, вартості послуг банків чи інвестиційних компаній-посередників, адміністративних витрат на послуги центрального депозитарію і клірингу через центрального контрагента (щомісячної комісії і комісії від кожної транзакції) тощо, то учасники аграрного ринку повинні вміти оцінити витрати на хеджування ризиків і розуміти сам механізм хеджування. Просвітницька програма надасть чіткі роз'яснення, «розвіє» побоювання щодо використання деривативів, обумовить рівні умови доступу до можливостей хеджування. Такі знання сприятимуть бажанню використовувати деривативи.

Для уможливлення функціонування ринку деривативів було ухвалено відповідний Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» № 738-ІХ від 19.06.2020 р., яким законодавчо врегульовано визначення деривативних контрактів, їх обіг, вимоги до біржі товарних деривативів, правила податкового обліку, а також прописано види деривативних контрактів: 1) опціон; 2) форвард; 3) ф'ючерс; 4) своп; 5) кредитний дефолтний своп; 6) свопціон; 7) ф'ючерс на своп; 8) форвард на своп; 9) контракт на різницю цін; 10) контракт на майбутню відсоткову ставку; 11) інші правочини, що відповідають визначенню ст. 31 даного Закону. Також прописано механізм ліквідаційного нетінга і остаточність розрахунків; законодавчо врегульовано діяльність центрального контрагента й торгового репозиторія з метою забезпечення необхідною фінансовою інфраструктурою процес торгівлі деривативами. Зазначимо, що, згідно із ст. 19 розділу VI даного Закону, державне регулювання діяльності товарних бірж здійснюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР).

Важливим також є питання торговельного майданчика, на якому реалізовуватимуться купівля-продаж (укладання угод). Вивчення світового досвіду дає підстави стверджувати, що державна політика і дії усіх зацікавлених сторін мають бути зосереджені на створенні єдиного централізованого ринку (для забезпечення ліквідності), сприяння в отриманні універсальною біржею статусу національної.

Ще однією складовою ефективного функціонування аграрного ринку і запуску ринку деривативів є розбудова відповідної супутньої інфраструктури: організація належних умов зберігання і транспортування зерна як базового товару для його постачання в майбутньому згідно з контрактами. Для забезпечення належної якості зерна (яка має узгоджуватись із зазначеними в специфікаціях деривативних контрактів класами) слід:

- створити мережу сертифікованих складів і елеваторів;
- реалізувати сучасні системи контролю якості й стандартизації продукції;
- організувати канали постачання і транспортну логістику;
- створити інфраструктуру для швидкого обігу електронних складських свідоцтв, що значно полегшить запровадження ринку

поставних деривативів. Не менш важливою є організація фінансової інфраструктури для уможливлення торгівлі товарними деривативами в Україні. Ефективна інфраструктура фінансових ринків має містити елементи pre-trade, trade і post-trade.

У цілому сприяти розвитку хеджування за допомогою деривативів може відповідна державна програма, спрямована як на полегшення допуску хеджерів до міжнародних ринків, так і на створення національного ринку деривативів. Така державна програма, по суті, об'єднає інтереси товаровиробників, трейдерів і переробників, організаційні, інформаційно-обслуговуючі й регулюючі інституції (біржі, Міністерство економіки, НКЦПФР, НБУ, банки, галузеві асоціації, інших учасників фінансового ринку).

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Значимість агропромислового комплексу України у системі національної економіки.

2. Роль України у системі забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

3. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Подолання голоду, розвиток сільського господарства»: глобальний та національний контексти.

4. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників; ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 2; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.

5. Охарактеризувати вплив чинників, сучасних тенденцій, викликів та ризиків на досягнення цілі «Подолання голоду, розвиток сільського господарства» (війна РФ проти України, Covid-19; природно-кліматичні, погодні умови; географічні та демографічні чинники; політика країн щодо захисту національних інтересів та підтримки національних агровиробників; міжнародна взаємодія, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, двосторонні та багатосторонні угоди; політика інтеграційних об'єднань/союзів щодо експорту/імпорту третіх країн; участь в союзах та можливості розвитку експорту продукції АПК

України; розвиток логістики, інфраструктури; розвиток генної інженерії та біотехнологій тощо).

6. Які сприятливі умови, нормативно-правові, природно-кліматичні, організаційні, техніко-технологічні чинники, новації тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Подолання голоду, розвиток сільського господарства», сприяють забезпеченню продовольчої безпеки, розвитку сільського господарства?

7. Які виклики, катаклізми, політико-правові, організаційні чинники тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Подолання голоду, розвиток сільського господарства»?

8. Дослідити існуючі підходи підтримки/дотування аграріїв в зарубіжних країнах. Оцінити існуючі підходи надання підтримки національним сільськогосподарським виробникам, їх доцільність та ефекти для аграріїв в Україні.

9. Оцінити заходи та засоби, які реалізуються на рівні органів державної влади, органів місцевої влади, що направлені на розвиток сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки.

10. Дослідити діяльність Антимонопольного комітету України в частині виконання завдання «Зниження волатильності цін на продукти харчування».

11. Проаналізувати функціонування сільськогосподарських підприємств в частині використання ними інноваційних технологій, застосування передових методів обробітку земель тощо.

12. Голодомор в Україні 1932–1933 рр.: історична пам'ять голоду.

Ціль 3

«МІЦНЕ ЗДОРОВ'Я І БЛАГОПОЛУЧЧЯ»

3.1. Здоров'я людини як базова складова людського потенціалу в системі досягнення цілей сталого розвитку України.

3.2. Завдання та індикатори досягнення «Цілі 3.

3.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 3.

3.1. Здоров'я людини як базова складова людського потенціалу в системі досягнення цілей сталого розвитку

Здоров'я – це універсальна цінність людства. Покращення стану здоров'я населення є головною турботою суспільства, яке прагне до благополуччя та сталого розвитку.

Досягнення найбільш узагальненої стратегічної мети усіх країн світу – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку неможливе без ефективної реалізації людського потенціалу.

Створення умов, підґрунтя для формування та ефективної реалізації людського потенціалу обумовлює можливості для успішної діяльності як окремих індивідуумів, суб'єктів господарської діяльності, так і для забезпечення соціально-економічного розвитку країни в цілому.

Здоров'я людини є фундаментальною складовою людського потенціалу в системі досягнення цілей сталого розвитку.

Формування та розвиток людського потенціалу можна розкривати у контексті головного елемента національного багатства, надбання нації, як сукупність здатностей людей та набуття людського капіталу тощо.

«Потенціал» (potential) є терміном латинського походження під яким розуміються можливості, які можуть реалізуватися для певної сфери життєдіяльності. Поняття «потенціал» гносеологічно є широким, адже включає сукупність можливостей, джерел і ресурсів, що можуть бути використані для вирішення визначених завдань.

Людський потенціал обумовлює трудовий потенціал.

Звертаємо увагу на визначення «людського потенціалу» міжнародними інституціями. Зокрема, Світовий банк включає в поняття «людський потенціал» стан здоров'я та якість харчування; ООН – освіту, професійний досвід, фізичний стан, здатність до виживання, інші характеристики, що забезпечують продуктивність і самозабезпеченість людей.

Людський потенціал ми визначаємо як сукупність *природних, генетично закладених характеристик* (стану здоров'я, талантів, наприклад, унікальний тембр голосу та музичний слух тощо) *та набутих можливостей* (інтелектуальних, фізичних, соціокультурних здатностей, здібностей, навиків, вмінь, компетентностей людини тощо), які можуть бути використані для досягнення індивідуальних та суспільних цілей; в залежності від рівня їх осучаснення (розвитку, вдосконалення, підвищення кваліфікації тощо), підтримання/не підтримання в належному стані (профілактики здоров'я, способу життя, якості харчування тощо) та реалізації за певних умов (соціально-культурних, економіко-демографічних, трудових відносин, мотиваційних тощо) можуть принести відповідні результати.

3.2. Завдання та індикатори досягнення «Цілі 3»

Ціль 3 на глобальному та національному рівнях визначена як «Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці»; скорочене визначення Цілі 3 на національному рівні – «Міцне здоров'я і благополуччя».

Для досягнення Цілі 3, спрямованої на забезпечення міцного здоров'я і благополуччя, у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» визначено завдання з урахуванням національної специфіки та реформування системи охорони здоров'я в Україні. Окремі завдання на національному рівні не встановлено, оскільки їх виконання передбачено в рамках відповідних програмних документів.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Міцне здоров'я і благополуччя» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 3.1.

**ТАБЛИЦЯ 3.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ
НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ,
ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 3**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
3.1. До 2030 року знизити глобальний коефіцієнт материнської смертності до менш ніж 70 випадків на 100 тис живонароджених	3.1. Знизити материнську смертність. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
3.2. До 2030 року покласти край смертності, якій можна запобігти, новонароджених і дітей віком до 5 років, при цьому всі країни повинні прагнути зменшити неонатальну смертність до не більше як 12 випадків на 1000 живонароджених, а смертність у віці до 5 років – до не більше ніж 25 випадків на 1000 живонароджених	3.2. Мінімізувати смертність, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
3.3. До 2030 року покласти край епідеміям СНІДу, туберкульозу, малярії та тропічних хвороб, яким не приділяється належної уваги, забезпечити боротьбу з гепатитом, захворюваннями, що передаються через воду, та іншими інфекційними захворюваннями	3.3. Зупинити епідемії ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, у т. ч. за рахунок використання інноваційних практик та засобів лікування. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
3.4. До 2030 року зменшити на третину передчасну смертність від неінфекційних захворювань за допомогою профілактики та лікування, а також підтримувати психічне здоров'я і благополуччя	3.4. Знизити передчасну смертність від неінфекційних захворювань. 3.5. Знизити на чверть передчасну смертність населення, у т. ч. за рахунок впровадження інноваційних підходів до діагностики захворювань. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки, проте враховано повну редакцію у частині профілактичних заходів
3.5. Покращувати профілактику та лікування залежності від психоактивних речовин, у т. ч. зловживання наркотичними засобами й алкоголем	Завдання враховано у п. 3.3.

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
3.6. До 2020 року у всьому світі вдвічі скоротити кількість смертей і травм унаслідок дорожньо-транспортних пригод	3.6. Знизити рівень отримання тяжких травм і смертності внаслідок ДТП, у т. ч. за рахунок використання інноваційних практик реанімування, лікування постраждалих унаслідок ДТП. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
3.7. До 2030 року забезпечити загальний доступ до послуг з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я, включаючи послуги з планування сім'ї, інформування та просвіту, й урахування питань охорони репродуктивного здоров'я в національних стратегіях і програмах	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
3.8. Забезпечити загальне охоплення послугами охорони здоров'я, у т. ч. захист від фінансових ризиків, доступ до якісних основних медико-санітарних послуг і до безпечних, ефективних, якісних і недорогих основних лікарських засобів і вакцин для всіх	3.7. Забезпечити загальну якість імунізацію населення з використанням інноваційних препаратів. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
3.9. До 2030 року істотно скоротити кількість випадків смерті та захворювання в результаті впливу небезпечних хімічних речовин, забруднення й отруєння повітря, води і ґрунтів	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено
3.a. Активізувати, за необхідності, імплементацію Рамкової конвенції Всесвітньої організації охорони здоров'я із боротьби проти тютюну у всіх країнах	3.8. Знизити поширеність тютюнокуріння серед населення з використанням інноваційних засобів інформування про негативні наслідки тютюнокуріння. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки.
3.b. Сприяти дослідженням і розробкам вакцин і лікарських препаратів для лікування інфекційних та неінфекційних хвороб, які насамперед стосуються країн, що розвиваються, забезпечувати доступність недорогих основних лікарських	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
засобів і вакцин згідно з Дохійською декларацією «Угода ТРІПС і суспільна охорона здоров'я», де підтверджується право країн, що розвиваються, в повному обсязі використовувати положення Угоди з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності щодо прояву гнучкості для цілей охорони здоров'я населення і, зокрема, забезпечення доступу до лікарських засобів для всіх	
3.c. Істотно збільшити фінансування охорони здоров'я та набір, розвиток, професійну підготовку й утримання медичних кадрів у країнах, що розвиваються, особливо в найменш розвинених країнах і малих острівних державах, що розвиваються	3.9. Здійснити реформу фінансування системи охорони здоров'я. Конкретизовано з урахуванням необхідності реформування системи охорони здоров'я в Україні
3.d. Нарощувати потенціал усіх країн, особливо країн, що розвиваються, у сфері раннього попередження, зниження ризиків і регулювання національних і глобальних ризиків для здоров'я	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Міцне здоров'я і благополуччя» представлено у таблиці 3.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Міцне здоров'я і благополуччя», відображено у таблиці 3.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 3.

**ТАБЛИЦЯ 3.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 3**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
3.1. Знизити материнську смертність	3.1.1. Кількість випадків материнської смерті, на 100 тис живонароджених	2015 – 12,0 2020 – 11,8 2025 – 11,4 2030 – 11,2

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
3.2. Мінімізувати смертність, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років	3.2.1. Смертність дітей у віці до 5 років, випадків на 1000 живонароджених	2015 – 9,3 2020 – 8,5 2025 – 7,5 2030 – 6-7
3.3. Зупинити епідемії ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, у т. ч. за рахунок використання інноваційних практик та засобів лікування	3.3.1. Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом ВІЛ, на 100 тис населення	2015 – 37,2 2020 – 30,9 2025 – 24,8 2030 – 20,6
	3.3.2. Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом активного туберкульозу, на 100 тис населення	2015 – 56,0 2020 – 51,7 2025 – 45,4 2030 – 32,9
3.4. Знизити передчасну смертність від неінфекційних захворювань	3.4.1. Кількість смертей чоловіків від цереброваскулярних хвороб у віці 30–59 років, на 100 тис чоловіків відповідного віку	2015 – 64,0 2020 – 56,2 2025 – 50,1 2030 – 45,0
	3.4.2. Кількість смертей жінок від цереброваскулярних хвороб у віці 30–59 років, на 100 тис жінок відповідного віку	2015 – 28,9 2020 – 25,5 2025 – 23,1 2030 – 22,0
	3.4.3. Кількість смертей від злоякісного новоутворення молочної залози у віці 30–59 років, на 100 000 жінок відповідного віку	2015 – 26,3 2020 – 23,0 2025 – 20,0 2030 – 18,3
	3.4.4. Кількість смертей від злоякісного новоутворення шийки матки у віці 30–59 років, на 100 тис жінок відповідного віку	2015 – 12,2 2020 – 10,1 2025 – 9,8 2030 – 9,5
3.5. Знизити на чверть передчасну смертність населення, у т. ч. за рахунок упровадження інноваційних підходів до діагностики захворювань	3.5.1. Ймовірність померти в 20–64 роки, чоловіки, %	2015 – 389 2020 – 360 2025 – 330 2030 – 290
	3.5.2. Ймовірність померти в 20–64 роки, жінки, %	2015 – 155 2020 – 150 2025 – 140 2030 – 130

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
3.6. Знизити рівень отримання тяжких травм і смертності внаслідок ДТП, у т. ч. за рахунок використання інноваційних практик реанімування, лікування та реабілітації постраждалих унаслідок ДТП	3.6.1. Кількість смертей унаслідок транспортних нещасних випадків, на 100 тис населення	2015 – 12,6 2020 – 11,0 2025 – 11-10 2030 – 9-10
	3.6.2. Кількість отриманих тяжких травм унаслідок транспортних нещасних випадків/ДТП, на 100 тис населення, % (від рівня 2015 року)	2015 – 100 2020 – 70 2025 – 60 2030 – 50
3.7. Забезпечити загальну якісну імунізацію населення з використанням інноваційних препаратів	3.7.1. Рівень охоплення імунопрофілактикою згідно з Національним календарем щеплень (відповідно до медичних показань), %	2015 – 50 2020 – 95 2025 – 95 2030 – 95-98
3.8. Знизити поширеність тютюнокуріння серед населення з використанням інноваційних засобів інформування про негативні наслідки тютюнокуріння	3.8.1. Частка осіб, які курять, серед жінок віком 16–29 років, %	2015 – 5,0 2020 – 4,5 2025 – 4,0 2030 – 4,0
	3.8.2. Частка осіб, які курять, серед чоловіків віком 16–29 років, %	2015 – 31,4 2020 – 27,0 2025 – 23,0 2030 – 20,0
3.9. Здійснити реформу фінансування системи охорони здоров'я	3.9.1. Частка витрат населення у загальних видатках на охорону здоров'я, %	2015 – 45,36-45,3 2020 – 40,0 2025 – 35,0 2030 – 30,0

**ТАБЛИЦЯ 3.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
3.1.1. Кількість випадків материнської смерті, на 100 тис живонароджених	15,1	12,6	9,1	12,5	14,9	18,7	42,7

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
3.2.1. Смертність дітей у віці до 5 років, випадків на 1000 живонароджених	9,3	8,8	8,9	8,3	8,2	7,9	8,3
3.3.1. Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом ВЛЛ, на 100 тис населення	37,0	37,0	40,6	40,8	42,6	41,1	40,6
3.3.2. Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом активного туберкульозу, на 100 тис населення	55,9	54,7	51,9	50,5	49,2	34,3	35,5
3.4.1. Кількість смертей чоловіків від цереброваскулярних хвороб у віці 30–59 років, на 100 тис чоловіків відповідного віку	64,0	63,0	62,3	62,1	57,3	60,8	64,5
3.4.2. Кількість смертей жінок від цереброваскулярних хвороб у віці 30–59 років, на 100 тис жінок відповідного віку	28,9	27,4	26,7	25,5	23,4	24,9	24,9
3.4.3. Кількість смертей жінок від злоякісного новоутворення молочної залози у віці 30–59 років, на 100 тис жінок відповідного віку	26,3	25,4	24,3	24,1	22,6	22,1	20,4

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
3.4.4. Кількість смертей жінок від злоякісного новоутворення шийки матки у віці 30–59 років, на 100 тис жінок відповідного віку	12,2	12,8	12,0	11,5	11,7	11,6	11,1
3.5.1. Імовірність померти у 20–64 роки, чоловіки	0,38943	0,38364	0,37535	0,38675	0,38088	0,39129	0,41511
3.5.2. Імовірність померти у 20–64 роки, жінки	0,15514	0,15208	0,14696	0,15010	0,14536	0,15884	0,18768
3.6.1. Кількість смертей унаслідок транспортних нещасних випадків, на 100 тис населення	12,6	12,4	12,1	10,5	10,9	10,7	10,1
3.6.2. Кількість травмованих осіб унаслідок дорожньо-транспортних пригод, на 100 тис населення	4,09	4,64	4,29	4,03	3,78	2,33	2,22
3.7.1. Рівень імунізації населення згідно з Календарем профілактичних щеплень до визначених шести вікових груп при профілактиці десяти інфекційних захворювань, %	39,8	72,3	83,6	90,1	88,6	88,8	81,8

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
3.8.1. Частка осіб, які курять, серед жінок віком 16–29 років, %	5,0	5,1	5,2	4,8	7,5	5,6	3,2
3.8.2. Частка осіб, які курять, серед чоловіків віком 16–29 років, %	31,4	34,4	28,9	27,9	29,3	25,1	22,4
3.9.1. Частка витрат населення у загальних видатках на охорону здоров'я, %	48,78	52,29	47,45	49,74	49,22	46,38	–

Впродовж досліджуваного періоду в Україні гострою соціальною проблемою залишається високий рівень передчасної смертності, особливо чоловіків, що спричинює на 12–14 років нижчу порівняно з розвиненими країнами тривалість життя. З кожної тисячі 20-річних юнаків до 65-річного віку не доживають 389 (на 300 більше, ніж у Швеції чи Швейцарії, на 200 більше, ніж у Польщі). Найбільш різючі відмінності спостерігаються у молодому і середньому віці й переважно від причин, які можна попередити: понад половину смертей чоловіків віком 20–64 роки можна уникнути. Не скорочується 10-річний розрив між тривалістю життя чоловіків і жінок, що вдвічі перевищує аналогічний показник у розвинених країнах.

Попри нерозголошення усіх даних з 2022 р., що цілком зрозуміло, адже пов'язано з засекреченістю інформації в умовах воєнного стану, зрозуміло, що з початком повномасштабної війни показник смертності, особливо чоловіків, зріс суттєво.

Проблемними питаннями репродуктивного здоров'я в країні є материнська смертність та смертність немовлят, високий рівень абортів, ускладнень вагітності та пологів, не виношування вагітності, поширеність жіночої та чоловічої безплідності, зростання онкологічної патології у молодому віці. Показник 3.1.1. Кількість

випадків материнської смерті, на 100 тис живонароджених не досягає встановленого цільового значення, більше того, погіршується. Смертність дітей у віці до 5 років у 2021 р. також зросла.

Рівень захворюваності на ВІЛ та туберкульоз свідчить, що країна залишається неблагополучною у цьому відношенні. Україна має один з найвищих показників ВІЛ-інфекції в Європі. Значення показників 3.3.1; 3.3.2; характеризують ступінь виконання завдання 3.3 – «Зупинити епідемії ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, у т. ч. за рахунок використання інноваційних практик та засобів лікування». Зокрема, показник 3.3.1 при визначеному цільовому значенні 30,9 у 2020 р. був не досягнутий (41,1 у 2020 р.; 40,6 у 2021 р.), а за показником 3.3.2 вдалося досягти цільове значення, встановлене на 2020 р. – 51,7 (34,3 у 2020 р.; 35,5 у 2021 р.).

Показники 3.4.1. – 3.4.4. свідчать про смертність, яка спричинена хворобами. Для упередження значної частки смертності від хвороб важливе значення має профілактика, спосіб життя тощо.

В Україні інсульти спричинюють смерть осіб віком 30–44 роки у шість разів частіше, ніж у Швеції, а осіб віком 45–59 років – майже у вісім. Смертність жінок віком 45–59 років від раку шийки матки, який відносно легко і недорого можна діагностувати та вилікувати при ранньому виявленні, майже у п'ять разів вища, ніж у Швеції. Ефективні дії з профілактики та боротьби з неінфекційними захворюваннями можуть врятувати тисячі життів, зменшити витрати на медичну допомогу, а також зменшити трудові втрати.

Смерті та травми внаслідок ДТП – це втрати життя і здоров'я, які можна попередити. Ризик загинути в результаті транспортного нещасного випадку у країнах з низьким і середнім рівнем доходу у 1,4 рази вищий, ніж у розвинених країнах Європи, причому 43% тих, хто гине, – пішоходи, мотоциклісти і велосипедисти, тобто уразливі учасники дорожнього руху.

Показник 3.6.1. Кількість смертей унаслідок транспортних нещасних випадків на 100 тис населення у 2020 р. склав 10,7; у 2021 р. – 10,1, тобто не перевищив цільове значення показника на цей період.

Фактичні значення в розрізі дезагредованих показників відслідковуються за типом місцевості, за статтю, за регіонами (таблиці В.1 – В.9, додаток В).

Зокрема, показник 3.1.1. Кількість випадків материнської смерті, на 100 тис живонароджених відображається за типом місцевості проживання (міська / сільська). При негативній динаміці показника у цілому, що спричинене у т. ч. Covid-19, відзначаємо гірший результат материнської смертності серед сільського населення, що обумовлюється нижчим рівнем доступності медичних послуг, невчасністю звернення/надання медичної допомоги.

Смертність дітей у віці до 5 років також відслідковується за типом місцевості проживання (міська / сільська). Даний показник також у сільській місцевості є дещо гіршим, ніж у міській.

Кількість хворих з уперше в житті встановленим діагнозом ВІЛ відслідковується за статтю та за регіонами. Хвороба переважає серед чоловічої статті. При визначеному цільовому значенні показника 30,9 на 100 тис населення у 2020 р., 24,8 на 100 тис населення у 2025 р., констатуємо найгірший показник в Одеській обл. (153,9 на 100 тис населення у 2022 р. та відносно інших областей кращі результати показників у 2022 р. у Закарпатській обл. (6,0 на 100 тис населення), у Луганській обл. (0,5 на 100 тис населення, у Чернівецькій обл. (7,3 на 100 тис населення).

Показники 3.4.1–3.4.4 також відслідковуються за регіонами, свідчать про доцільність заходів на рівні громад для зменшення цих хвороб і упередження смертності від них.

Ймовірність померти серед жінок та чоловіків відслідковується за типом місцевості проживання (міська / сільська). В розрізі даних показників також гірший результат серед мешканців сільської місцевості.

Відзначаємо, що рівень охоплення імунопрофілактикою згідно з Національним календарем щеплень не досягає значень цільових показників (таблиця В.7 додатку В).

Негативний вплив на здоров'я здійснюють шкідливі звички, зокрема, поширеність серед населення тютюнокуріння, яка залишається значною. Зменшення частки курців забезпечить зниження втрат життя і здоров'я, спричинених як активним курінням, так і впливом тютюнового диму.

Опитування проводяться щодо кількості осіб, які палять, є не репрезентативним, проте, наявний моніторинг таких показників можна відслідкувати в динаміці (таблиці В.8 і В.9 додатку В).

Надзвичайно важливим для України є забезпечення доступності якісної та ефективної медичної допомоги широкому загалу

населення. На жаль, через високу вартість ліків, медичних товарів, послуг охорони здоров'я значна частка населення не має можливості придбати необхідні, але занадто дорогі ліки, отримати бажані оплатні медичні послуги.

Аналізуючи державне управління системою охорони здоров'я за років незалежності України зазначимо, що воно мало невпорядкований, дуалістичний характер. З одного боку воно базувалося на ідеології «патерналізму», декларованого вільного та безкоштовного доступу усіх до отримання медичних послуг. З іншого боку, – лібералізму, який проявлявся у самоорганізації роботи медичних клінік, наданні оплатних медичних послуг.

Започатковані трансформаційні зміни медичної системи відбувалися у рамках етапів. Зокрема, у рамках підготовчого етапу (2017 р.) було закладено інституційно-правові основи оновлення системи фінансування охорони здоров'я України, запровадження нової моделі фінансування первинної медичної допомоги та початок впорядкування мережі закладів, що надають вторинну (спеціалізовану) медичну допомогу через створення госпітальних округів. Етап 2018–2019 рр. був націлений на введення в дію державного гарантованого пакета медичної допомоги на усіх рівнях медичної допомоги та започаткування його фінансування через єдиного національного замовника медичних послуг. Попри заявлені терміни, другий етап реформи розпочався з квітня 2020 р., що обумовив можливість усіх комунальних медичних закладів (районних, міських, обласних лікарень) отримувати кошти за прямим договором з Національною службою здоров'я України. Надалі відбувалося налагодження повноцінного функціонування нової системи фінансування охорони здоров'я в масштабі усієї країни.

3.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 3

В контексті проблем та передумов збереження міцного здоров'я звертаємо увагу на такі аспекти:

1) культура здорового харчування. Недоотримання в раціоні харчування необхідної кількості вітамінів та мікроелементів є не лише через низькі доходи частини населення в Україні, а й через існуючі традиції споживання, які не піддавалися «ревізії» на зба-

лансованість. Основи раціонального харчування мають закладатися в сім'ї. В цьому контексті також важливою є «продуктова пропозиція» на полицях магазинів. Тому на державному рівні для забезпечення здоров'я нації важливою є підтримка органічного виробництва і переробки продукції, функціонування системи нормативно-правових актів щодо регулювання стандартів якості, дозволів на допустимий вміст харчових добавок чи їх заборона тощо. Прикладом може слугувати досвід країн, які спільно з дослідницькими установами пропагують здорове харчування, а виробники пропонують корисні та безпечні для організму людини продукти харчування (зокрема, з меншим у порівнянні з аналогами вмістом солі, цукру). Наслідком «розумного та здорового харчування» в цих країнах відзначають зменшення серцево-судинних та інших захворювань, збільшення тривалості життя.

Також ще з початку 1990-х рр. вже неодноразово було доведено, що трансжири негативно впливають на здоров'я людей, призводять до серцево-судинних захворювань, діабету 2 типу, а окремі дослідження пов'язують вживання трансжирів з певними формами раку, ожирінням, хворобою Альцгеймера та деякими іншими захворюваннями.

У світі напрацьовано підходи до регулювання вмісту трансжирів у харчових продуктах:

- вимога маркування (зазначати у складі продукту трансжири);

- законодавче обмеження (заборона) трансжирів (Данія, Швейцарія, Ісландія, Норвегія, Угорщина, Австрія);

- добровільна взаємодія уряду та виробників галузі для зменшення вмісту або виключення трансжирів з продуктів харчування (Нідерланди, Німеччина).

Першою у світі країною, яка у 2003 р. ввела практично повну заборону продажу продуктів, що містять трансжири, є Данія. Статистика свідчить, що у період з 1980–2009 рр. у Данії спостерігалось найбільше зниження рівня смертності від ішемічної хвороби серця порівняно з іншими країнами ЄС. У Данії, перш ніж вводити обмеження у 2003 р., Національною радою з харчування було опубліковано декілька звітів про вплив трансжирів на здоров'я датчан, які отримали широке висвітлення у ЗМІ та відповідно підтримку населення. В Україні, на жаль, розуміння проблеми поки немає. У листопаді 2019 р. було направлено Президенту

України електронну петицію №22/077722-еп щодо обмеження використання трансжирів у харчових продуктах, яку не було підтримано.

Можна співставляти видатки виробників харчової промисловості при переході на альтернативні жири, втрати раніше отримуваних прибутків чи здорожчання продукції для споживачів, проте, переваги для суспільства неспівставно більші (зокрема, в частині зменшення втрат продуктивності через хвороби тощо).

Тому потрібно формувати таке розуміння в Україні через висвітлення населенню шкідливого впливу на організм певної продукції (окремих складових у продукції), а також роз'яснення щодо «здорової альтернативи» у засобах масової інформації, в освітньому середовищі тощо.

2) культура здорового способу життя. Значна частина дітей шкільного віку проводить багато часу за комп'ютерними іграми, що призводить до проблем із зором, сколіозів різних ступенів тощо. Така ж проблема характерна і для «офісних працівників». Недостатність рухливості усіх вікових категорій обумовлює зниження потенціалу здоров'я людини. Тому, прості пропозиції щодо здорового способу життя, слідування раціональному розпорядку дня із виділенням часу для відвідування спортзалу, басейну чи просто пішої прогулянки по стадіону буде великим кроком до забезпечення здоров'я та формування свого людського потенціалу.

Суттєвою проблемою є шкідливі звички. Зокрема, вживання алкоголю значною частиною населення України є недооціненою «загрозою» для розвитку людського потенціалу, обумовлює його деградацію та, що не менш важливо та жакливо, – байдуже або мовчазне ставлення суспільства до даної проблеми толерує наявність даної проблеми. Згубний вплив на здоров'я людини мають наркотичні засоби, які здебільшого поширюються серед молодих вікових груп; мова не іде про наркомісткі препарати, які призначаються хворим (для яких має бути чітко визначена процедура/механізм їх отримання).

На державному рівні вкрай недостатньо заходів вживається щодо унеможливлення доступу наркотичних речовин до населення, складається враження про «показову боротьбу» з проблемою на найнижчих її рівнях. Превентивні функції не виконуються на належному рівні, а правоохоронні органи здебільшого

працюють у площині забезпечення виконання функцій покарання і «святкового звітування» про «титанічно» виконану роботу в частині притягнення до кримінальної відповідальності «дрібних цапів відбуйлів». Попри специфічність питання та не глибоку необізнаність в цій проблематиці науковців-економістів, не викликає сумнівів негативний вплив психотропних речовин на здатність до продуктивної роботи, блокування розвитку людського потенціалу, його деградацію. Культура суспільної свідомості потребує змін. Шкідливі звички мають бути витіснені системою превентивних заходів, формуванням ціннісно цивілізаційної суспільної свідомості, розумним ставленням до здоров'я як надцінної складової людського потенціалу.

3) система охорони здоров'я. Незважаючи на стрімку націленість держави на трансформацію медичної системи в Україні, досить перспективні напрями реформування, практична їх реалізація все таки була пов'язана із низкою проблем та неготовністю системи до комплексних змін, які виражалися у:

- недостатній мірі розуміння трансформації медичної системи з боку пацієнтів та медичного персоналу;

- інституційній неузгодженості; недосконалості нормативно-правового забезпечення функціонування галузі;

- слабкому рівні інноваційно-технологічного розвитку медицини, недостатньому рівні оснащеності інноваційним обладнанням закладів охорони здоров'я;

- ігноруванні ринкових механізмів функціонування галузі, зокрема, невідповідності попиту та пропозиції на послуги медичної допомоги, дисбалансах у якості медичних послуг, якості підготовки кадрів, оплаті праці медичного персоналу тощо;

- недостатності фінансування медичних закладів з державного, місцевих бюджетів; відсутності механізмів альтернативних форм фінансування медичної системи. Попри зростаючу потребу і важливість ефективного функціонування системи охорони здоров'я в умовах війни відзначаємо, що видатки на систему охорони здоров'я скоротилися в структурі видатків державного бюджету України з 11,44% у 2021 р. до 4,47% у 2023 р. (див. таблицю А.5 додатку А). На сьогодні великі обсяги медичної підтримки надаються різними країнами, насамперед, Європи; також великі обсяги медичної та реабілітаційної допомоги оплачується на рівні благодійних фондів та волонтерських організацій.

Проблеми медичної галузі минулих років засвідчили неспроможність держави за рахунок бюджетних коштів підтримувати функціонування широкої мережі медичних закладів, гарантувати задекларовану безоплатність медичної допомоги, знижувати корупційні прояви, забезпечувати належну оплату праці медичних працівників, а також сприяти розвитку галузі до світових стандартів.

Оскільки в Україні не реалізовувалися повною мірою норми, які повинні були забезпечувати доступ пацієнта до безкоштовної медицини, то критика багатьох сучасників реформи системи охорони здоров'я, заклики щодо необхідності її відміни/призупинення з аргументацію про важливість/необхідність безкоштовного надання медичних послуг є безвідповідалим. Адже, потрапивши в медичний заклад, пересічні громадяни вимушені були не лише оплачувати вартість усіх ліків, в багатьох випадках – декларовану комфортність перебування в лікарняній палаті, а й добровільно-примусову вдячність – оплату послуг лікарів (по суті за реалізацію їх професійних обов'язків). І хорошим результатом ще є потрапляння пацієнтів «в руках» медиків з наявним лікарським потенціалом та умовами для його реалізації, адже відбувся відтік високо кваліфікованих медиків за межі України. Тому беззаперечною є достойна мотиваційна умова реалізації людського потенціалу медичних фахівців в Україні, яка має бути забезпечена в «прозорий» спосіб.

Позитивним кроком є встановлення гарантованого переліку безкоштовних послуг для пацієнта (гарантований державою пакет медичної допомоги – перелік певних лабораторних аналізів, операцій тощо); встановлення вартості надання лікарських послуг, хірургічних операцій (попри критику чи дискусії щодо зниженої вартості окремих послуг); встановлення переліку медичних послуг (неекстрена стоматологія, звернення до лікаря без направлення, естетична медицина тощо), які пацієнтам самотійно доведеться сплачувати.

Попри спротив населення реорганізації медичних закладів у малих населених пунктах, вважаємо, що перебування в несучасних, малотехнологічних лікарнях не дозволяє надати кваліфіковану медичну допомогу пацієнтам. В умовах недостатності бюджетного фінансування системи охорони здоров'я модернізувати усі лікарні, на жаль, не реалістично, а фінансувати ліжко-місця також недоцільно. Тому доцільно облаштувати найсучаснішим діагностичним облад-

нанням тощо медичні заклади хоча б у великих містах, в яких можна буде насправді надати, а пацієнту отримати кваліфіковану медичну допомогу. А Національна служба здоров'я України як центральний орган виконавчої влади, який реалізує основний принцип медреформи «гроші йдуть за пацієнтом», має оплатити вартість реально наданих медичних послуг.

В сучасних умовах викликів і загроз в Україні (складні поранення, опіки в умовах війни, стреси, поширення нових штамів Covid-19) головним завданням є злагоджені та ефективні дії щодо надання медичної допомоги, збереження здоров'я населення, реабілітаційні заходи для військових та цивільних, дітей, використання найсучасніших протоколів у наданні медичних послуг.

На сьогодні медичні працівники закладів охорони здоров'я за допомоги та підтримки міжнародних інституцій, країн, меценатів, усіх згуртованих громадян України тримають фронт «сфери охорони здоров'я».

Подальше повноцінне функціонування медичної системи має здійснюватися на інноваційній основі, спиратися на належне інституційне забезпечення. Діяльність держави у цій сфері повинна бути спрямована на досягнення цілей: покращення стану здоров'я членів суспільства; забезпечення безперервного загального доступу пацієнтів до надання первинних медичних послуг за рахунок публічних коштів; покращення якості медичних послуг; забезпечення фінансової рівноваги в публічній системі охорони здоров'я; розвиток сучасного та конкурентного сектору медичних послуг. Держава повинна гарантувати відповідальність за забезпечення доступу до певного визначеного діапазону і стандартів надання медичної допомоги та зміцнення здоров'я. Права пацієнтів мають бути чітко визначені, з особливим акцентом на правах певних груп населення (дітей, вагітних жінок, людей з обмеженими можливостями), а з урахуванням сучасних реалій необхідно передбачити та забезпечити можливості відновлення здоров'я захисників України, їх належну та повноцінну реабілітацію.

Основою моделі трансформації системи охорони здоров'я має бути її інноваційно-технологічна спрямованість у системі повоєнної розбудови України, модернізація закладів надання медичної та психолого-реабілітаційної допомоги пацієнтам, високі стандарти професійно-етичних якостей медичних працівників. Інноваційні перетворення мають відбутися у т. ч. і в організацій-

ній структурі та економічному механізмі системи надання медичних послуг з метою підвищення ефективності використання ресурсів та якості надання медичної допомоги.

Інноваційно-технологічна модель розвитку медичної системи має передбачати тісну взаємодію закладів охорони здоров'я та наукових установ, навчальних закладів і дослідницьких лабораторій, здатних до створення та розвитку теоретичних та прикладних знань, до виконання своєї освітньої функції і реагування на потреби медичних закладів у створенні необхідних наукових розробок інноваційного характеру та підготовки кадрів, здатних дані розробки втілити на практиці.

Вдосконалення законодавчої бази для функціонування системи фінансування охорони здоров'я має базуватися на принципах соціальної відповідальності, прозорості та соціально-економічної обґрунтованості. Трансформаційні процеси системи охорони здоров'я мають спиратися на врегульоване державою нормативно-правове, організаційно-економічне, інституційне, фінансово-привабливе поле для розвитку медицини на ринкових засадах; на визначеність функціонування механізму фінансування лікувальних закладів первинної, стаціонарної та (або) амбулаторної вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги, зокрема державної, комунальної, приватної та за рахунок медичного страхування.

Державна політика має бути направлена на:

– стимулювання створення, впровадження та поширення інновацій у галузі охорони здоров'я, створення можливостей високоточної діагностики та надання якісних медичних послуг пацієнтам щодо відновлення, збереження їх здоров'я;

– гарантування державного пакета мінімально необхідної медичної допомоги, який має бути доступним для всього населення, незалежно від статі, місця проживання, рівня статків та інших соціально-демографічних характеристик;

– забезпечення неухильного виконання програм імунопрофілактики з дотриманням Національного календаря профілактичних щеплень;

– забезпечення ефективної протидії туберкульозу та ВІЛ/СНІДу, що має реалізовуватися на основі інноваційних практик та засобів лікування, розроблених протоколів фахівцями, а також здійснення профілактично-просвітницьких заходів, зокре-

ма, в рамках реалізації освітньої діяльності, направлених на їх не поширення;

– забезпечення транспортної безпеки, яка має передбачати підвищення якості доріг, проведення навчальної та інформаційної роботи з попередження порушень, пов'язаних з дорожнім рухом та транспортним сполученням, забезпечення контролю безпеки дорожнього руху;

– поширення, популяризацію знань та практик щодо здорового способу життя та відповідальної самозбережувальної поведінки, насамперед у дошкільних та шкільних навчальних закладах серед дітей та молоді.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Здоров'я як універсальна цінність людства.
2. Здоров'я людини як базова складова людського потенціалу в системі досягнення цілей сталого розвитку.
3. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Міцне здоров'я і благополуччя»: глобальний та національний контексти.
4. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників, ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 3; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.
5. Охарактеризувати вплив чинників, сучасних тенденцій, викликів та ризиків на досягнення цілі «Міцне здоров'я і благополуччя» (війна РФ проти України, Covid-19; розвиток фармацевтичної галузі, інновації в діагностиці, спосіб життя, збалансованість харчування, режим сну, профілактика захворювань, соціальні зв'язки, соціокультурні, психологічні, поведінкові чинники тощо).
6. Які сприятливі умови, нормативно-правові, організаційні, соціокультурні, технологічні новачі тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Міцне здоров'я і благополуччя»?
7. Які виклики, катаклізми, дії, політико-правові, організаційні чинники тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Міцне здоров'я і благополуччя»?

8. Дослідити особливості функціонування сфери охорони здоров'я в зарубіжних країнах; встановити переваги державної, приватної, страхової медицини на основі міжнародного досвіду.

9. Визначити переваги та недоліки у функціонуванні національної системи охорони здоров'я.

10. Оцінити заходи, які реалізуються на рівні органів державної влади, органів місцевої влади, що направлені на трансформацію системи охорони здоров'я в Україні, забезпечення якісної та ефективної медичної допомоги населенню. Які трансформаційні зміни необхідні/доцільні для досягнення цілі «Міцне здоров'я і благополуччя»?

11. Проаналізувати вплив власного способу життя, соціальних зв'язків, звичок, економічної спроможності, особливостей харчування, ступеня фізичної активності та приділення уваги проведенню духовних практик, приділення уваги профілактиці захворювань, підвищення освітнього рівня, набуття нових знань та компетентностей на власне здоров'я та благополуччя.

12. Які кроки, конкретні дії, шляхи вирішення проблем можуть бути доцільними для досягнення Цілі 3 за таких ситуацій:

– робота високооплачувана, але характеризується високим рівнем стресовості, який негативно впливає на здоров'я. Як знизити рівень стресу, які рекомендації можуть бути доцільними для забезпечення емоційної урівноваженості, комфортного самопочуття та психічного здоров'я?

– низький рівень фізичної активності, який обумовлений професійною діяльністю, роботою за комп'ютером тощо. Які конкретні поради допоможуть збільшити рівень фізичної активності не змінюючи місце роботи?

– нездорове харчування, шкідливі звички, вподобання негативно впливають на травлення, психічне та фізичне самопочуття та в цілому погіршують стан здоров'я. Які конкретні рекомендації можуть допомогти сформувати корисний для здоров'я раціон харчування, здоровий спосіб життя, комфортне самопочуття та благополуччя?

Обґрунтувати значимість вибору, власних рішень людини для забезпечення міцного здоров'я; обґрунтувати важливість свідомої громадянської позиції кожної людини у формуванні здоров'я нації та благополуччя.

Ціль 4

«ЯКІСНА ОСВІТА»

- 4.1. Якісна освіта у системі формування інтелектуального капіталу та досягнення цілей сталого розвитку.
- 4.2. Завдання та індикатори досягнення «Цілі 4».
- 4.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 4.

4.1. Якісна освіта у системі формування інтелектуального капіталу та досягнення цілей сталого розвитку

Забезпечення розвитку на принципах сталості потребує формування відповідного рівня свідомості. Саме тому на порядок денний постають питання, пов'язані з трансформацією способу мислення, зміною ціннісно-змістової парадигми життя національних суспільств як частин глобального людства. Визначальну роль у цих процесах відіграє освіта, яка й сама трансформується під впливом вимог сучасності.

ЮНЕСКО як міжнародна організація, спеціалізована установа ООН у галузі освіти, науки і культури координує Порядок денний щодо досягнення цілей сталого розвитку у галузі освіти; разом із партнерами відіграє важливу роль у реалізації ключових принципів сталого розвитку за допомогою формальної, неформальної та інформальної освіти.

Освіта як складова системи сталого розвитку має формувати знання, навички, цінності і відносини для розвитку справедливого для всіх суспільства, використовуючи збалансований і комплексний підхід до забезпечення сталого розвитку в економічній, соціальній та екологічній площині.

Країна, яка активно сприяє розвитку науки і освіти, тим самим створює умови генерації нових знань та отримує потужний інструмент для забезпечення сталого розвитку, бо знання, як головний ресурс третього тисячоліття, трансформований у технології, в розвиток сучасних видів матеріалів, в інноваційні рішення у різних сферах життєдіяльності, обумовлюють створення економіч-

но продуктивних, енергоефективних та екологічно чистих виробництв, сучасних інфраструктурних об'єктів тощо.

Вагомість інтелектуального капіталу суспільства обумовлює успішність та ефективність вирішення поставлених завдань. Забезпечення конкурентоспроможності, сталого соціально-економічного розвитку країни неможливе без формування та ефективного використання інтелектуального капіталу. Основу інтелектуального капіталу формують насамперед нові знання.

Об'єктивною реальністю є те, що інтелектуальний капітал визначає інноваційність розвитку країн та економічне зростання. У промислово розвинутих країнах 80–95% приросту ВВП припадає на частку нових знань, втілених у техніці й технологіях. Обсяг світової торгівлі ліцензіями на об'єкти інтелектуальної власності як результатів інтелектуального капіталу демонстрував щорічне зростання на рівні більше 10%.

Сучасний етап розвитку економік світу, ефективність функціонування окремих компаній безпосередньо залежить від процесів формування та ефективності використання інтелектуального капіталу. Інтелектуальний капітал, який виражається в результатах інтелектуальної праці, відіграє вирішальну роль в реалізації парадигми інноваційного розвитку економік країн світу, формуванні добробуту людей. Важливо, що інтелектуальний капітал сприяє й ефективному використанню традиційних видів капіталу – матеріального та фінансового, природного багатства та праці тощо.

Інтелектуальний капітал у системі людського капіталу ми визначаємо як ресурс у формі людського інтелекту (знань, набутого досвіду, здатностей) та інтелектуальних продуктів різного характеру (у т. ч. інтелектуальної власності, штучного інтелекту як продукту інтелектуальної праці, породженого людським інтелектом).

Доцільно акцентувати увагу на штучному інтелекті, адже останній стає рушійною силою технічного прогресу в усе більш цифровому світі. Штучний інтелект вже на сьогодні перемагає людей (із простих прикладів, – здатність перемогти в шахи у досвідчених шахістів), цінними є результати застосування штучного інтелекту в медицині (показує високі результати в діагностиці захворювань) тощо. Високі результати штучного інтелекту на сьогодні є в багатьох сконструйованих/окреслених людським інтелектом системах. Розробники штучного інтелекту намагаються створити ефективну штучну систему, яка б уміла вчитися, взає-

модіючи з мінливим середовищем з величезною кількістю змінних.

Проблемою майбутнього може стати некерованість штучного інтелекту, яка може призвести, наприклад, до техніко-технологічних збоїв процесів, у яких системи штучного інтелекту будуть застосовуватися; або й переналаштування процесів штучним інтелектом до форматів, не бажаних людьми до реалізації.

Важливо, щоб штучний інтелект в подальшому реалізовувався лише на благо розвитку суспільств, на забезпечення розвитку на принципах сталості.

Для досягнення цілей сталого розвитку на принципах сталості необхідна ефективна, дієздатна система формування та використання інтелектуального капіталу. Фундаментальну базу цієї системи формує якісна освіта.

4.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 4

Ціль 4 на глобальному та національному рівнях визначена як «Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх»; скорочене визначення Цілі 4 на національному рівні – «Якісна освіта».

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Якісна освіта» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 4.1.

**ТАБЛИЦЯ 4.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ,
ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ
РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 4**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
4.1. До 2030 року забезпечити, щоб всі дівчатка і хлопчики завершували здобуття безкоштовної, рівноправної і якісної початкової та середньої освіти, що дозволяє домогтися затребуваних і ефективних результатів навчання	4.1. Забезпечити доступність якісної шкільної освіти для всіх дітей та підлітків. Завдання конкретизовано з урахуванням пріоритетів національної освітньої політики й ураховує кількісні та якісні аспекти цієї проблематики. Скорочення завдання зумовлено гарантуванням безкоштовності здобуття шкільної освіти в Україні

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
4.2. До 2030 року забезпечити всім дівчаткам і хлопчикам доступ до якісних систем розвитку, догляду та дошкільного навчання дітей молодшого віку, щоб вони були готові до здобуття початкової освіти	4.2. Забезпечити доступність якісного дошкільного розвитку для всіх дітей. Завдання актуалізовано з урахуванням національних аспектів доступності та якості дошкільної освіти
4.3. До 2030 року забезпечити для всіх жінок і чоловіків рівний доступ до недорогої та якісної професійно-технічної та вищої освіти, у т. ч. університетської освіти	4.3 Забезпечити доступність професійної освіти. 4.4. Підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки. Завдання актуалізовано з урахуванням окремих аспектів доступності професійної освіти в Україні (територіальних та фінансових). Завдання конкретизовано з урахуванням пріоритетів національної освітньої політики
4.4. До 2030 року істотно збільшити число молодих і дорослих людей, які володіють затребуваними навичками, у т. ч. професійно-технічними навичками, для працевлаштування, отримання гідної роботи та занять підприємницькою діяльністю	4.5. Збільшити поширеність серед населення знань і навичок, необхідних для отримання гідної роботи та підприємницької діяльності. Завдання актуалізує проблематику оволодіння населенням сучасних компетентностей, затребуваних на ринку праці
4.5. До 2030 року ліквідувати гендерну нерівність у сфері освіти і забезпечити рівний доступ до освіти та професійно-технічної підготовки всіх рівнів для уразливих груп населення, у т. ч. інвалідів, представників корінних народів і дітей, які перебувають в уразливому становищі	4.6. Ліквідувати гендерну нерівність серед шкільних учителів. Завдання актуалізує специфіку гендерної нерівності серед учителів, інші аспекти гендерної нерівності відображені в завданнях Цілі 5
4.6. До 2030 року забезпечити, щоб всі молоді люди і значна частка дорослого населення, як чоловіків, так і жінок, вміли читати, писати й рахувати	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України
4.7. До 2030 року забезпечити, щоб усі учні здобували знання і навички, необхідні для сприяння сталому розвитку, у т. ч. шляхом навчання з питань сталого розвитку	Завдання враховується в рамках національної освітньої політики

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, пропаганди культури миру та ненасильства, громадянства світу й усвідомлення цінності культурного різноманіття і вкладу культури в сталий розвиток	
4.a. Створювати й удосконалювати навчальні заклади, що враховують інтереси дітей, особливі потреби інвалідів і гендерні аспекти, забезпечити безпечне, вільне від насильства і соціальних бар'єрів та ефективне середовище навчання для всіх	4.7. Створити у школах сучасні умови навчання, включаючи інклюзивне, на основі інноваційних підходів. Завдання конкретизовано з урахуванням пріоритетів національної освітньої політики
4.b. До 2020 року значно збільшити в усьому світі кількість стипендій, які надаються країнам, що розвиваються, особливо найменш розвиненим країнам, малим острівним державам, що розвиваються, й африканським країнам, для здобуття вищої освіти, включаючи професійно-технічну освіту і навчання з питань інформаційно-комунікаційних технологій, технічні, інженерні та наукові програми, у розвинених країнах та інших країнах, що розвиваються	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено
4.c. До 2030 року значно збільшити кількість кваліфікованих учителів, у т. ч. шляхом міжнародного співробітництва у підготовці вчителів у країнах, що розвиваються, особливо в найменш розвинених країнах і малих острівних державах, що розвиваються	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено

Для досягнення Цілі 4, спрямованої на забезпечення якісної освіти, у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» завдання визначено з урахуванням пріоритетів національної освітньої політики, національних аспектів доступності та якості освіти, з урахуванням проблематики оволодіння населенням сучасними компетентностями, затребуваними на ринку праці. За-

вдання щодо необхідності забезпечити серед молодих людей і дорослого населення вміння читати, писати й рахувати, яке визначене на глобальному рівні, є не релевантним для України, тому не відображене у національній рамці завдань; проблему гендерної нерівності, яка означена до вирішення в рамках Цілі 4 на глобальному рівні, передбачено до вирішення на національному рівні в рамках завдань Цілі 5 «Гендерна рівність».

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Якісна освіта» представлено у таблиці 4.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Якісна освіта», відображено у таблиці 4.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 4.

**ТАБЛИЦЯ 4.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 4**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
4.1. Забезпечити доступність якісної шкільної освіти для всіх дітей та підлітків	4.1.1. Частка населення, задоволеного доступністю та якістю послуг шкільної освіти, %	–
4.2. Забезпечити доступність якісного дошкільного розвитку для всіх дітей	4.2.1. Чистий показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 5 років, %	2015 – 70,6 2020 – 80,0 2025 – 90,0 2030 – 95,0
4.3. Забезпечити доступність професійної освіти	4.3.1. Частка домогосподарств, які потерпають через відсутність коштів для отримання членом родини будь-якої професійної освіти, %	2015 – 7,6 2020 – 7,0 2025 – 6,0 2030 – 5,0
4.4. Підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки	4.4.1. Місце України у рейтингу Global Competitiveness Report за напрямом «вища освіта»	–
	4.4.2. Кількість університетських міст, одиниць	2015 – 7 2020 – 10 2025 – 12 2030 – 14

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
4.5. Збільшити поширеність серед населення знань і навичок, необхідних для отримання гідної праці	4.5.1. Рівень участі дорослих та молоді у формальних та неформальних видах навчання та професійної підготовки за останні 4 тижні, % населення віком 15–70 років	2015 – 9,2 2020 – 10,0 2025 – 12,0 2030 – 14,0
	4.5.2. Частка населення, яке повідомило, що за останні 12 місяців користувалось послугами Інтернету, %	2015 – 48,9 2020 – 59,0 2025 – 70,0 2030 – 80,0
4.6. Ліквідувати гендерну нерівність серед шкільних учителів	4.6.1. Частка чоловіків серед шкільних учителів, %	2015 – 14,7 2020 – 17,0 2025 – 20,0 2030 – 25,0
4.7. Створити у школах сучасні умови навчання, включаючи інклюзивне, на основі інноваційних підходів	4.7.1. Частка сільських денних загальноосвітніх навчальних закладів, що мають доступ до Інтернету, %	2015 – 81,6 2020 – 85,0 2025 – 90,0 2030 – 95,0
	4.7.2. Частка сільських денних загальноосвітніх навчальних закладів, що мають комп'ютерні програмні засоби навчання, %	2015 – 60,5 2020 – 65,5 2025 – 70,0 2030 – 80,0
	4.7.3. Частка денних загальноосвітніх навчальних закладів, в яких організовано інклюзивне навчання, %	–

**ТАБЛИЦЯ 4.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
4.1.1. Частка випускників закладів загальної середньої освіти поточного року, які досягли визначених рівнів навчальних досягнень з української мови, %	56,0	62,0	65,0	62,0	59,0	50,0	43,0

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
4.1.2. Кількість учнів денних закладів загальної середньої освіти у розрахунку на одного вчителя, на початок навчального року	8,50	8,77	8,90	9,15	9,39	9,57	9,73
4.2.1. Показник охоплення дітей віком 5 років закладами дошкільної освіти та структурними підрозділами юридичних осіб публічного та приватного права, %	70,6	69,8	69,5	69,1	70,5	74,8	73,4
4.3.1. Відношення кількості вступників до закладів професійної (професійно-технічної) освіти до загальної кількості місць у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, що фінансуються з державних та місцевих бюджетів, %	84	93	76	85	85	90	85
4.4.1. Кількість українських університетських міст, що є членами Глобальної мережі міст ЮНЕСКО, одиниць	–	1	4	4	4	3	3
4.4.2. Населення за рівнем освіти та статтю, %	10,5	9,7	9,7	9,1	9,9	7,8	7,3
4.4.3. Витрати на підготовку фахівця, грн	27890,0	29606,9	33577,4	40724,7	52172,0	61217,0	73918,0
4.4.4. Витрати закладів вищої освіти на провадження наукової діяльності, млн грн	598,8	710,0	1002,6	1147,3	1156,5	1260,0	1703,3

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
4.5.1. Рівень участі населення у формальних та неформальних видах навчання та професійної підготовки, %	9,2	9,0	8,7	8,6	8,0	8,2	8,5
4.5.2. Частка населення, яке повідомило, що за останні 12 місяців користувалося послугами Інтернету, %	48,9	53,0	58,9	62,6	70,1	75,3	79,4
4.6.1. Частка чоловіків серед педагогічних працівників, %	14,79	14,41	14,32	13,39	13,05	12,92	12,15
4.7.1. Частка закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості, що мають доступ до мережі Інтернет, %	85,9	89,0	91,1	91,5	95,2	98,8	98,4
4.7.2. Частка закладів загальної середньої освіти у сільській місцевості, в яких комп'ютери використовуються в освітньому процесі, %	72,3	95,1	96,6	98,2	98,7	99,3	99,5
4.7.3. Частка денних закладів загальної середньої освіти, у яких є інклюзивне навчання, %	–	9,26	16,66	25,11	36,07	44,11	52,16

Україна в усі часи приділяла особливу увагу системі освіти, яка в різних соціально-економічних і соціокультурних умовах виконує соціальне замовлення на формування особистості. Сьогодні на всіх рівнях освіти відбуваються трансформаційні процеси, які враховують потреби і очікування українського суспільства, національної економіки, держави, глобальні тенденції

розвитку освітньої галузі. Сучасна політика Уряду у сфері освіти полягає у забезпеченні кожному українцю повноцінного доступу до якісної освіти. Розбудові та розвитку доступної та якісної дошкільної освіти, нової української школи, сучасної професійної (професійно-технічної) освіти, якісної вищої освіти та розвиток освіти дорослих.

Забезпечення рівного доступу дітей до якісної дошкільної освіти є одним з пріоритетних напрямів діяльності Міністерства освіти і науки України, адже створення ефективної мережі закладів дошкільної освіти забезпечить цілісний розвиток дитини, формування її особистості, розвиток творчих здібностей, сприятиме набуттю нею соціального досвіду.

Одним із напрямів покращення доступності дошкільної освіти є розвиток приватного сектору дошкільля. Постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1187 були внесені зміни до Ліцензійних умов з провадження освітньої діяльності закладів дошкільної освіти всіх форм власності та фізичних осіб-підприємців. Зазначене дало змогу закріпити тенденцію до збільшення частки охоплення дітей закладами дошкільної освіти.

У рамках виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.12.2017 р. № 871-р «Про затвердження плану дій на 2017–2019 рр. поетапного створення додаткових місць у закладах освіти для дітей дошкільного віку» (із змінами), упродовж 2017–2019 рр. у закладах дошкільної освіти для дітей було створено 71 675 додаткових місць. В умовах пандемії у 2020 р. також було створено більше 4 тисяч додаткових місць. Створення додаткових місць зумовило скорочення черги в заклади дошкільної освіти: так порівняно з 2018 р. черга скоротилась на 20,4%, а в порівнянні з 2014 р. – на 72,1%. Станом на кінець 2019 р. в черзі було ще 26783 дитини (для порівняння у 2014 р. – 95900 дітей, у 2018 р. – 33666 дітей).

Проте, показник охоплення дошкільними навчальними закладами дітей віком 5 років у 2020 р. не досяг встановленого цільового орієнтира – 80%. У 2020 р він склав 74,8%, але за даними з регіонів у 2020 р. відсоток охоплення дітей 5 років різниться, досягаючи на певних територіях до 100%. У цілому за показником охоплення дошкільними навчальними закладами з 2021 р. відзначаємо негативну тенденцію (у 2021 р. показник склав 73,4% у 2022 р. – 65,6%).

Реформа децентралізації влади в Україні надала поштовх для створення освітніх округів та опорних закладів освіти в рамках об'єднання територіальних громад. Кількість опорних шкіл, починаючи з 2016 р. зростала, і станом на 01.08.2020 р. складала 950 опорних закладів та 1435 філій. У 2020 р. з'явилися перші дев'ять опорних закладів у Закарпатській обл., що засвідчило, що в усіх регіонах України створено мережу опорних шкіл для отримання якісної освіти 425409 учнів.

Традиційно високими в Україні є рівень охоплення шкільною освітою та рівень грамотності дорослого населення, за всіма освітніми рівнями не спостерігається значущої соціальної нерівності (за значеннями показників «валовий коефіцієнт охоплення вищою освітою» та «середня тривалість навчання») Україна випереджає деякі країни з високим рівнем людського розвитку).

На державному рівні та на рівні органів місцевої влади реалізуються заходи сприяння набуття знань та навичок для отримання робітничих спеціальностей. Висока частка осіб у закладах професійної (професійно-технічної освіти) в Україні навчаються за кошти державного або місцевого бюджетів. Вартість навчання 94% вступників до закладів професійної (професійно-технічної освіти) у загальній кількості місць у закладах професійної (професійно-технічної) освіти була профінансована з державного та/або місцевого бюджетів у 2022 р.

Упровадження концепції безперервної освіти вимагає збільшення участі населення (насамперед тих, хто починає входити або вже увійшли до зони соціальних ризиків) в освітніх програмах. Рівень участі населення у формальних та неформальних видах навчання та професійної підготовки становив у 2021 р. 8,5%. Найбільш активною є молодь (62,1% населення віком 15–24 роки охоплено різними видами навчання).

Детальніше інформацію в розрізі дезагregованих показників відображено у Додатку Г. Зокрема, й моніторинг формування навичок використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі та в повсякденному житті демонструє динамічне зростання кількості користувачів Інтернету в Україні.

Варто зазначити про зростаючу потребу інклюзивного навчання, частка якого, згідно з офіційними даними Державної служби статистики, зростає. Частка денних загальноосвітніх навчальних закладів, в яких організовано інклюзивне навчання у

2020 р. складала 44,11% у 2021 р. – 52,16%. В розрізі типів місцевості вищим є показник забезпечення інклюзивного навчання у міській місцевості.

В умовах війни, зростаючих потреб фінансування оборони країни, відзначаємо, що видатки на освіту в структурі видатків державного бюджету України скоротилися з 4,28% у 2021 р. до 1,51% у 2023 р. (див. таблицю А.5 додатку А).

Згідно з даними Міністерства освіти і науки України на кінець липня 2024 р. РФ повністю зруйнувала щонайменше 350 закладів освіти (у т. ч. зруйновано 197 шкіл, пошкоджено 1625 шкіл) в Україні. Загалом 14,73% навчальних закладів України зазнали пошкоджень або були повністю знищені. Статистика враховує заклади дошкільної, середньої, позашкільної, спеціалізованої, професійно-технічної, фахової передвищої, вищої освіти, а також освіти дорослих (в т. ч. післядипломної).

4.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 4

Трансформації, які відбуваються в усіх сферах життя та функціонуванні галузей економіки, потребують змін в освіті. З іншого боку, розвиток освіти і науки обумовлює трансформації перших.

Розбудова, розвиток доступної та якісної дошкільної, шкільної освіти, сучасної професійної (професійно-технічної) освіти, якісної вищої освіти та розвиток освіти дорослих потребує реалізації відповідних заходів на рівні держави.

Для підвищення якості дошкільної освіти здійснюються кроки, направлені на оновлення змісту дошкільної освіти, упровадження сучасних освітніх методик та технологій, вдосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів дошкільної освіти.

Серед постійних завдань забезпечення якості шкільної освіти варто визначити необхідність забезпечення шкіл сучасною освітньою інфраструктурою (обладнані кабінети і лабораторії, спортивні зали, їдальні тощо); забезпечення шкіл кваліфікованими педагогічними кадрами (насамперед тих, що недоукомплектовані за кадрами, зокрема, для викладання іноземних мов та інформатики в сільських школах).

Відзначаємо наявний дискомфорт територіальної доступності шкіл. Проте, попри певний спротив громад щодо закриття малокомплектних шкіл, об'єктивною реальністю є те, що забезпечити їх фінансово, матеріально-технічно, кадрово тощо є нереальним і недоцільним завданням. Тому логічним виходом є доведення школярів до шкіл з якісним навчанням та створеним відповідним освітнім середовищем, що реалізується через реалізацію програми «Шкільний автобус».

Для створення основ професій майбутнього, формування новітніх компетентностей, підготовки фахівців нової генерації, здатних до засвоєння знань, розробки та втілення новітніх технологій, на державному рівні здійснюється популяризація науково-технічних, математичних, інженерних професій. З метою виведення природничо-математичної освіти на новий якісний рівень з державного бюджету спрямовується фінансування закладам освіти на оснащення STEM-лабораторій (у 2020–2021 навчальному році було передбачено фінансування на понад 800 млн грн з державного бюджету закладам, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти, на оснащення STEM-лабораторій); з державного бюджету фінансується навчання здобувачів вищої освіти за освітніми програмами інженерно-технічних спеціальностей тощо.

Реалії воєнного часу обумовили необхідність навичок піклування про ментальне здоров'я. У 2024–2025 навчальному році заплановано запровадження курсу «Уроки щастя» із соціально-емоційного навчання, який адаптовано до українських реалій на основі американської програми Well-Being. Курс має на меті побудувати розуміння ментального здоров'я та способів піклування про нього. В результаті освоєння курсу діти здобудуть знання і навички, потрібні для здатності будувати стосунки, бути творцем свого життя, розуміння ролі людини, вміння співчувати, бути гідним правдивим, вільним і справжнім. Курс передбачений для учнів 1–7 класів, а для учнів 7–9 класів – курс «Здоров'я, безпека та добробут». У 2025–2026 навчальному році Міністерством освіти і науки України передбачено введення у шкільну програму для 8 і 9 класів предмета «Підприємництво та фінансова грамотність».

Серед нововведень в умовах цифровізації передбачено з вересня 2024 р. запровадження роботи цифрової платформи для дітей «Мрія ID», аналогічної додатку «Дія».

Забезпечення якісної освіти та рівного доступу до неї впродовж усього життя поєднує декілька важливих векторів розвитку освіти – якість, справедливість, доступність, залучення та всебічне заохочення.

Проте, нарощування обсягів освітньої підготовки відбувається за рахунок зниження якості освітніх послуг у ряді закладів та в умовах збереження деформації інфраструктурного устрою освітньої системи. Загострюються соціально-економічні проблеми, зумовлені комерціалізацією освіти; напрями «освітня інклюзія», яка динамічно розвивається, і «освіта впродовж життя» фактично перебувають на етапі становлення.

Дієвість освітньої системи визначається насамперед якістю фахової підготовки педагогів, які в ній працюють. На жаль, сертифікація педагогічних працівників є здебільшого формальним процесом, в той час, як потрібною є постановка питання в площині формування та реалізації кадрової політики, яка б включала важливість праці, формування іміджу її престижності, питання мотивації та оплати праці тощо).

Зростання масштабів репетиторства при підготовці до ЗНО віддзеркалює вади якості шкільних послуг та нерівні можливості для старшокласників із бідних сімей та сільських поселень. Зміст освіти та реалізація освітнього процесу потребує усунення дисбалансів та забезпечення можливостей набуття необхідних знань в рамках шкільної освіти. Започатковане оновлення змісту освіти полягає у природньому поєднанні в освіті знань, професійних навичок (hard skills) і універсальних компетенцій (soft skills). Новації шкільної освіти направлені на надання учням не тільки знань, а й умінь практичного застосування їх у повсякденному житті, умінь успішної соціалізації.

У сучасному світі швидких змін та інновацій у різних сферах діяльності виникає проблема відставання/невідповідності професійно-технічної, вищої освіти від потреб ринку праці, який еволюціонує, трансформується під впливом низки чинників.

Наслідки дисбалансів освітніх процесів і потреб ринку праці впливають не лише на послаблення індивідуальної реалізації випускників, але й на втрати можливостей розвитку економіки країни у цілому. Вони проявляються у:

– неможливості випускників навчальних закладів повною мірою реалізувати свій потенціал, знайти роботу за спеціальніс-

тю, що може мати серйозні психологічні наслідки для випускників, включаючи втрату самооцінки та мотивації подальшого розвитку;

– втраті можливостей використання людського потенціалу, зниженні можливостей використання кваліфікованих кадрів, що веде до зниження продуктивності праці та втрат потенційно можливих результатів розвитку.

У цілому дисбаланси освітніх процесів і практичної діяльності обумовлюють також соціальні наслідки, погіршення соціальної безпеки, у т. ч. породжують зростання нерівності, безробіття та міграцію кваліфікованих кадрів у пошуках кращих можливостей.

Серед заходів, направлених на нівелювання дисбалансів такі:

– оновлення стандартів освіти, змісту навчання шляхом упродовження навчальних програм з питань сталого розвитку, раціонального споживання, прав людини, гендерної рівності, культури, соціальної єдності, миру та ненасильства тощо, а також методів навчання у відповідності до потреб ринку праці, включаючи інтеграцію практичних навичок та знань в освітній процес, які актуальні на галузевих ринках. Підвищення гнучкості освітніх траєкторій з метою адаптації освітніх процесів до змін на ринку праці;

– зміцнення зв'язків між професійно-технічними закладами, університетами та роботодавцями через стажування, спільні проекти та консультації. Активна співпраця між закладами професійно-технічної освіти, університетами та органами місцевого самоврядування, інституціями;

– посилення розвитку навичок, таких як критичне мислення, комунікація, адаптивність, які є важливими на ринку праці, незалежно від спеціальності.

Вимогою сучасності є створення безпечного освітнього середовища, облаштування укриттів. Для створення можливостей очного навчання в умовах війни на територіях віддалених від зони активних бойових дій створюються осередки безпеки, що регламентується та контролюється на державному рівні, на рівні органів місцевої влади.

У цілому дистанційний формат освіти або очно-дистанційний, який реалізується в Україні з 2020 р. в умовах пандемії, з 24.02.2022 р. в умовах війни залежно від територіального розміщення громад, від безпекової ситуації, наявності укриттів тощо, з

одного боку дав можливість забезпечувати освітній процес, з іншого боку, – усі проблеми негативно вплинули на якість освітнього процесу, на соціалізацію тощо. Через воєнні дії РФ в Україні є неможливим забезпечення всеохоплюючої і якісної освіти через погіршення умов навчання, стреси, наслідки психоемоційного характеру тощо.

У ході підготовки до нового 2024–2025 навчального року здійснюється підготовка безпечних осередків у школах, які не мають укриттів, але могли б працювати очно, зважаючи на відносну безпечність через віддаленість від територій активних бойових дій.

Проблемним є питання забезпечення доступної та якісної освіти для тих, хто вимушено виїхав за межі України через війну. Певна частка учнів (близько 400 тисяч дітей), перебуваючи на кордоні, навчаються в українських школах, інші, – навчаються у закладах країн перебування (Німеччині, Польщі, Чехії та ін.). Проте, із продовженням строків війни є все вищі ризики їх повернення в Україну

На державному рівні необхідно формувати і реалізовувати ефективну державну політику, необхідні заходи щодо забезпечення умов для освіти, підтримки зв'язків з Україною, повернення людей до України.

У цьому контексті здійснюються певні кроки на рівні міждержавної взаємодії. Зокрема, поглиблюється співпраця України та Польщі у сфері освіти та науки. Під час Саміту ООН з питань трансформації освіти, що проходив у Нью-Йорку 17 вересня 2022 р. Міністерство освіти і науки України та Міністерство освіти і науки Польщі підписали декларацію про співробітництво у галузі освіти.

Декларація передбачає співпрацю за такими напрямками:

- доступ до української освіти;
- реалізацію спільних проєктів між українськими та польськими закладами освіти;
- співпрацю між польськими та українськими здобувачами освіти та педагогічними працівниками;
- обмін інформацією про системи освіти України та Польщі;
- доступ українським здобувачам освіти та працівникам системи освіти до освітніх інструментів та нових технологій Польщі.

Співробітництво в галузі освіти і науки між Україною та Польщею сьогодні реалізується шляхом задоволення освітніх потреб українців у Польщі, шляхом розширення можливостей на рівні міжособистісних контактів. Сьогодні академічні інституції та університети України та Польщі зміцнюють співпрацю, проводять важливі наукові дослідження, які згодом будуть реалізовані.

Пріоритетом співпраці в галузі освіти та науки між Україною та Польщею визначено забезпечення освітніх потреб українців у Польщі, розширення можливостей на рівні міжособистісних контактів, чому мають сприяти обміни учнів шкіл, студентів, науковців. На сьогодні академічні установи та університети України та Польщі посилюють співпрацю, виконуючи важливі наукові дослідження, які у подальшому втілюють у життя.

В рамках форуму «Українська – мова Перемоги!», який проходив до Дня української мови та писемності у Києві у 2023 р., Міністр освіти і науки України О. Лісовий зауважив, що законодавство країн, куди виїхали родини з України, передбачає інтеграцію іноземців у їхні освітні системи. Тому, виникає проблема подвійного навантаження на дітей, багато з яких продовжують навчання і в українській, і в європейській школах. Через таке навантаження на школяра, родини можуть віддавати перевагу навчанню у європейському навчальному закладі. На рівні України впроваджуються заходи, спрямовані на розвантаження школярів та підтримку зв'язків з Україною, зарахування результатів навчання, отриманих у європейських школах та університетах. Також створюються спеціальні дистанційні класи, триває створення окремих дистанційних шкіл, де вивчають тільки український компонент (українську мову, літературу, історію України).

Комплексний підхід та адаптація системи освіти до швидко змінюваного світу може забезпечити випускникам можливість реалізувати свій потенціал на ринку праці.

Перспективи майбутнього розвитку освіти та практичної діяльності на ринку праці залежать від здатності адаптуватися та інновувати, враховуючи швидкі зміни у світі; мають базуватися на принципах сталості, чому сприятиме й вивчення дисципліни «Економіка сталого розвитку».

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Роль освіти у системі сталого розвитку.
2. Освіта у системі формування інтелектуального капіталу.
3. Знання як визначальна характеристика інтелектуального капіталу.
4. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Якісна освіта»: глобальний та національний контексти.
5. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників, ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 4; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.
6. Охарактеризувати вплив чинників, сучасних тенденцій, викликів та ризиків на досягнення цілі «Якісна освіта» (війна РФ проти України, Covid-19; цифрові технології, форми та методи навчання, соціокультурні, психологічні, поведінкові чинники, вимоги інклюзивності тощо).
7. Які сприятливі умови, нормативно-правові, організаційні, соціокультурні, технологічні новації тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Якісна освіта»?
8. Які виклики, політико-правові, організаційні, психологічні чинники тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Якісна освіта»?
9. Дослідити особливості реалізації освітнього процесу в зарубіжних країнах.
10. Визначити переваги та недоліки у функціонуванні національної системи освіти та науки. Проаналізувати складову фінансування в реалізації освітніх процесів, утримання дошкільних закладів, шкіл, професійно-технічних закладів, закладів вищої освіти, фінансування оплати праці освітян та науковців. Чи ефективними є заходи/дії на рівні органів державної влади, органів місцевої влади для забезпечення якісної освіти? Які трансформаційні зміни є доцільними для досягнення цілі «Якісна освіта»?
11. Сформувати модель психологічно комфортного навчання, фізично доступного та безпечного освітнього середовища.
12. Як Ви розумієте принцип «освіта впродовж життя», як бачите його реалізацію у своєму житті?

Ціль 5

«ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ»

- 5.1. Гендерна рівність у системі цінностей сучасного цивілізаційного розвитку.
- 5.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 5.
- 5.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 5.

5.1. Гендерна рівність у системі цінностей сучасного цивілізаційного розвитку

Гендер – це соціальне поняття, соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належним для жінок і чоловіків; на відміну від статі, що означає біологічні відмінності між чоловіком і жінкою.

Гендерний аспект впродовж цивілізаційного розвитку реалізовувався відповідно до потреб, вимог, можливостей, історичних та соціальних реалій відповідного часу. Полювання, добування їжі чоловіками племен чи їх військові походи, в подальшому праця чоловіків на певних виробництвах, які потребували значних фізичних сил працівників за умов відсутності інноваційного обладнання, умови часу, традиції, рівень розвитку культури тощо, обумовлювали закріплення певних ролей між чоловіками та жінками.

Вимогою сучасного рівня цивілізаційного розвитку є гендерна рівність. Таку вимогу соціуму цілком можна і доцільно реалізувати, подолавши перешкоди на шляху її забезпечення, створивши відповідні умови.

Гендерна рівність означає рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його досягнення, що дає можливість особам обох статей рівноправно брати участь у всіх сферах життя суспільства.

Широкий та важливий спектр питань щодо гендерної рівності, який піднімався ще з 1975 р., було окреслено в рамках Конференції ООН, яка відбулася в 1995 р. у Пекіні. Підсумковий документ конференції, який добре знаний у професійному середовищі, серед громадських організацій в різних країнах, зокрема й в Україні, увійшов до історії як Пекінська платформа дій.

Цілі Пекінської платформи дій концентруються навколо таких тем: «Жінки та бідність», «Освіта та професійна підготовка жінок», «Жінки та охорона здоров'я», «Насильство щодо жінок», «Жінки і збройні конфлікти», «Жінки і економіка», «Участь жінок у роботі директивних органів і в процесах прийняття рішень», «Інституційні механізми поліпшення становища жінок», «Права жінок», «Жінки та засоби масової інформації», «Жінки та навколишнє середовище», «Дівчата».

Концепція гендерної рівності охоплює весь спектр прав та можливостей: від доступу до ресурсів, послуг сфери охорони здоров'я та правового захисту до можливості приймати рішення в особистій та громадській сферах, у т. ч. брати участь у політичному житті суспільства.

ООН відстежує розвиток рівноправності, визначає індекс гендерної нерівності. Він заснований на таких ключових показниках: рівень зайнятості; рівень освіти; представленість у парламентах; вагітність та пологів серед дівчаток-підлітків; рівень материнської смертності. Значення індекса демонструє, що гендерна рівність значною мірою співвідноситься з рівнем економічного розвитку країн; найвищі показники спостерігаються в основному в розвинених країнах, а найнижчі – у найменш розвинених.

Україна в напрямі забезпечення гендерної рівності здійснила певні кроки. У 2005 р. було ухвалено закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Гендерна політика стала складовою державної політики, почали розроблятися плани дій, програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. В Україні почали займатися антидискримінаційною експертизою, гендерно орієнтованим бюджетуванням, питаннями протидії сексизму, посиленням обізнаності у сфері прав жінок і гендерної рівності; реалізуються заходи щодо інтеграції гендерної політики в різних сферах як результат тісної співпраці держави з громадським сектором.

На законодавчому рівні в Україні прописано гарантування рівності чоловіків та жінок у всіх сферах життя. Принцип гендерної рівноправності чоловіків і жінок у всіх сферах життя, норми гендерної рівності закріплено у ст. 21, 24, 51 Конституції України. Зокрема, ч. 3 ст. 24 Конституції України фіксує рівність прав жінок та чоловіків, яка має забезпечуватися наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичний і куль-

турній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї.

З метою розширення можливостей жінок у 2016 р. затверджено Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»; у 2017 р. було скасовано перелік із 450 заборонених для жінок професій, який діє у багатьох країнах.

Україна ратифікувала всі основні міжнародні договори з питань гендерної рівності та прав жінок, проте відсутні ефективні механізми дотримання цих зобов'язань. Тому, необхідно спрямувати зусилля на зміцнення інституційного механізму, реалізацію комплексного підходу щодо ліквідації організаційних бар'єрів, дискримінації для фактичної реалізації рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, забезпечення гендерної рівності.

З нагоди відзначення 25-ої річниці Пекінської декларації про права жінок, структура ООН Жінки закликала пришвидшити виконання зобов'язань щодо реалізації пекінської Платформи дій. Через 25 років після Пекінської конференції у підсумковому UA Women report, який опубліковано на початку 2020 р., зазначено, що жодна з країн не виконала в повному обсязі зобов'язання Пекінської платформи дій і не наблизилася до фінального етапу, прогрес у напрямку гендерної рівності є нестабільним, як і успіхи, яких вдалося досягти раніше.

Світова спільнота наближається до тридцятої річниці четвертої Всесвітньої конференції зі становища жінок і прийняття Пекінської декларації та Платформи дій (у 2025 р.), а також десятиріччя прийняття Порядку денного в сфері досягнення цілей сталого розвитку до 2030 р.

Специфіка гендерних проблем України в загальних рисах відображає невідповідності, що спричинені певними стереотипами, а також глибокими системними проблемами, до яких належать проблеми верховенства права, застарілі системи соціального захисту, слабкий потенціал національного механізму щодо поліпшення становища жінок.

На практиці у багатьох країнах досягнення гендерної рівності значною мірою сприймається як забезпечення гендерної рівності жінкам. Така асиметрія обумовлена фактичними проблемами, які підтверджуються показниками.

5.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 5

Ціль 5 на глобальному та національному рівнях визначена як «Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток»; скорочене визначення Цілі 5 на національному рівні – «Гендерна рівність».

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Гендерна рівність» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 5.1.

Для досягнення Цілі 5, спрямованої на досягнення гендерної рівності, на національному рівні визначено завдання з урахуванням національної специфіки. Вирішення завдання щодо ліквідації усіх форм насильства щодо всіх жінок і дівчаток у публічній і приватній сферах, включаючи торгівлю людьми, сексуальну та інші форми експлуатації, у рамках Цілі 5 не передбачено на національному рівні, оскільки вирішення такої проблеми враховано серед завдань досягнення Цілі 16. Підтримуючи визначене на глобальному рівні забезпечення гендерної рівності в частині ухвалення стратегій, нормативно-правової бази з метою заохочення гендерної рівності, на національному рівні серед завдань для вирішення у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» вони не прописані, оскільки є інструментами досягнення Цілі 5.

**ТАБЛИЦЯ 5.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ,
ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ
РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 5**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
5.1. Повсюдно ліквідувати всі форми дискримінації щодо всіх жінок і дівчаток	5.1. Створити умови для ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчат. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
5.2. Ліквідувати всі форми насильства щодо всіх жінок і дівчаток у публічній і приватній сферах, включаючи торгівлю людьми, сексуальну та інші форми експлуатації	5.2. Знизити рівень гендерного зумовленого та домашнього насильства, забезпечити ефективне запобігання його проявам та своєчасну допомогу постраждалим. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки Проблему торгівлі людьми враховано в п. 16.2

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
5.3. Ліквідувати всі шкідливі види практики, такі як дитячі, ранні та примусові шлюби й операції, що калічать, на жіночих статевих органах	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено
5.4. Визнавати й цінувати неоплачувану працю з догляду і роботу з ведення домашнього господарства, надаючи комунальні послуги, інфраструктуру та системи соціального захисту та заохочуючи принцип спільної відповідальності у веденні господарства і в сім'ї, з урахуванням національних умов	5.3. Заохочувати спільну відповідальність за ведення господарства та виховання дитини. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
5.5. Забезпечити всебічну й реальну участь жінок і рівні для них можливості для лідерства на всіх рівнях прийняття рішень у політичному, економічному та суспільному житті	5.4. Забезпечити рівні можливості представництва на вищих рівнях прийняття рішень у політичному та суспільному житті. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
5.6. Забезпечити загальний доступ до послуг у галузі охорони сексуального і репродуктивного здоров'я та до реалізації репродуктивних прав відповідно до Програми дій Міжнародної конференції з народонаселення і розвитку, Пекінської платформи дій та підсумкових документів конференцій з розгляду перебігу їх виконання	5.5. Розширити доступ населення до послуг з планування сім'ї та знизити рівень підліткової народжуваності. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
5.a. Провести реформи з метою надання жінкам рівних прав на економічні ресурси, а також доступу до володіння і розпорядження землею та іншими формами власності, фінансових послуг, успадкованого майна та природних ресурсів відповідно до національних законів	5.6. Розширити економічні можливості жінок. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
5.b. Активніше використовувати високоефективні технології, зокрема інформаційно-комунікаційні, для сприяння розширенню прав та можливостей жінок	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
5.с. Приймати й удосконалювати розумні стратегії та обов'язкові для дотримання закони з метою заохочення гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчаток на всіх рівнях	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки заходи політики розглядаються не як завдання, а як інструменти досягнення поставлених цілей

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Гендерна рівність» представлено у таблиці 5.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Гендерна рівність», відображено у таблиці 5.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 5.

**ТАБЛИЦЯ 5.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 5**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
5.1. Створити умови для ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчат	5.1.1. Кількість нормативно-правових актів, переглянутих або прийнятих з метою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та недопущення дискримінації щодо жінок і дівчат, одиниць	2015 – – 2020 – 3 2025 – 6 2030 – 9
5.2. Знизити рівень гендерно зумовленого та домашнього насильства, забезпечити ефективне запобігання його проявам та своєчасну допомогу постраждалим	5.2.1. Частка жінок віком 15–49 років, які пережили принаймні одну з форм фізичного або сексуального насильства, %	2015 – 22 2020 – 18 2025 – 14 2030 – 10
	5.2.2. Кількість звернень щодо насильства в сім'ї, тисяч	2015 – 103,1 2020 – 108,0 2025 – 113,0 2030 – 118,0
5.3. Заохочувати спільну відповідальність за ведення господарства та виховання дитини	5.3.1. Співвідношення тривалості неоплачуваної домашньої роботи (ведення господарства, догляд за дітьми та іншими родичами тощо) жінок та чоловіків, %	–

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
5.4. Забезпечити рівні можливості представництва на вищих рівнях прийняття рішень у політичному та суспільному житті	5.4.1. Частка жінок серед депутатів ВРУ, %	2015 – 12 2020 – 30 2025 – 30 2030 – 30
	5.4.2. Частка жінок серед депутатів обласних рад та місцевих рад міст обласного значення, %	2015 – 14 2020 – 20 2025 – 30 2030 – 30
	5.4.3. Частка жінок серед посад вищого корпусу державної служби (посади категорії «А»), %	2015 – 16,7 2020 – 20,0 2025 – 25,0 2030 – 30,0
5.5. Розширити доступ населення до послуг з планування сім'ї та знизити рівень підліткової народжуваності	5.5.1. Рівень поточного використання сучасних методів контрацепції серед заміжніх та сексуально активних незаміжніх жінок віком 15–49 років, %	2015 – 47,8 2020 – 55,0 2025 – 60,0 2030 – 65,0
	5.5.2. Коефіцієнт народжуваності у віці до 20 років, на 1000 жінок віком 15–19 років	2015 – 27,3 2020 – 20,0 2025 – 15,0 2030 – 10,0
5.6. Розширити економічні можливості жінок	5.6.1. Співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків, %	2015 – 74,9 2020 – 80,0 2025 – 83,0 2030 – 85,0
	5.6.2. Середньозважений індекс підприємницької діяльності жінок (Індекс політики щодо МСП), балів	2015 – 2,0 2020 – 2,2 2025 – 2,5 2030 – 3,0
	5.6.3. Рівень зайнятості жінок віком 25–44 роки, які мають дітей віком 3–5 років, %	2015 – 59 2020 – 63 2025 – 67 2030 – 70

**ТАБЛИЦЯ 5.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ
ПОКАЗНИКІВ ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
5.1.1. Кількість нормативно-правових актів, переглянутих або прийнятих з метою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та недопущення дискримінації щодо жінок і дівчат, одиниць	3	4	12	10	13	24	75
5.2.1. Частка жінок і дівчат віком від 15 років, які будь-коли перебували у партнерстві з чоловіком, що піддавалися фізичному, сексуальному або психологічному насильству з боку теперішнього або попереднього інтимного партнера протягом останніх 12 місяців, за формою насильства та віком	–	–	–	–	–	–	–
5.2.2. Кількість звернень щодо домашнього насильства, тисяч	–	–	96,2	110,7	130,5	211,4	284,2
5.2.3. Кількість створених спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства осіб	–	–	–	160	553	384	659
5.2.4. Кількість дітей, постраждалих від жорстокого поводження	–	–	1869	2244	2122	2981	2829

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
5.2.5. Кількість осіб, які пройшли програми для кривдників	–	–	–	588	312	599	290
5.2.6. Кількість спеціалістів, які пройшли навчання з питань запобігання та протидії домашньому насильству	–	–	250	300	8337	6526	320
5.2.7. Кількість спеціалістів, які пройшли навчання з питань запобігання та протидії дискримінації стосовно жінок	–	–	560	496	1703	2525	620
5.2.8. Кількість наданих соціальних послуг відповідно до потреб осіб, які звернулися щодо домашнього насильства	–	–	17406	17178	24035	23972	175937
5.2.9. Кількість проведених інформаційних кампаній щодо протидії домашньому насильству	–	–	6575	6964	8059	11401	13299
5.2.10. Кількість осіб, які були охоплені інформаційними кампаніями щодо протидії домашньому насильству	–	–	8000	10000	70000	114010	132990
5.2.11. Відсоток зростання нульової толерантності до усіх проявів насильства серед населення України	–	–	–	–	–	62	34

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
5.2.12. Відсоток фінансової забезпеченості регіональних програм щодо протидії домашньому насильству, за рахунок відповідних місцевих бюджетів	–	–	–	–	–	–	100
5.3.1. Співвідношення тривалості неоплачуваної домашньої роботи (ведення господарства, догляд за дітьми та іншими родичами тощо) жінок та чоловіків, %	–	–	–	–	–	212	–
5.4.1. Частка жінок серед депутатів Верховної Ради України, %	12	12	12	12	20	21	20
5.4.2. Частка жінок серед депутатів обласних рад та місцевих рад міст обласного значення, %	25	25	25	25	25	29,8	29,8
5.4.3. Частка жінок на державній службі у розрізі категорій посад «А», «Б», «В»	–	–	–	–	–	76,0	75,0
5.5.1. Коефіцієнт народжуваності у віці до 20 років, на 1000 жінок віком 15–19 років	27,3	25,3	22,4	19,7	16,9	15,8	13,8
5.6.1. Співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків, %	74,9	74,6	78,8	77,7	77,2	79,6	81,4
5.6.2. Рівень зайнятості жінок віком 25–44 роки, які мають дітей віком 3–5 років, %	54,9	53,7	53,4	57,3	58,3	51,5	47,6

Впродовж останніх десятиліть країни світу досягли значних поступів в актуалізації питань гендерної рівності, проте, її цілковите фактичне досягнення фіксувати зарано. Природні відмінності між чоловіками і жінками поки що відбиваються на можливостях та результатах реалізації, що виражається в широкому діапазоні заборон або дискримінацій, починаючи від заборони водити авто (таку заборону на право водіння автомобіля особами жіночої статі знято королівським указом Саудівської Аравії лише у вересні 2017 р., яка вступила в силу в червні 2018 р.) до можливості представництва на вищих рівнях прийняття рішень у політичному та суспільному житті країн.

В Україні здійснюються позитивні кроки в напрямі створення умов для ліквідації усіх форм дискримінації, створення рівних можливостей у суспільстві, подолання гендерних стереотипів.

Фактичне значення показника 5.1.1 свідчить про досягнення цільового орієнтира. Більше того, кількість нормативно-правових актів, переглянутих або прийнятих з метою забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та недопущення дискримінації щодо жінок і дівчат у 2020 р. склала 24 одиниці; у 2021 р. – 75 одиниць, суттєво перевершивши цільовий показник, встановлений на рівні 3 одиниці у 2020 р. та передбачених 6 одиниць – до 2025 р. Така фактична кількість ухвалених/переглянутих нормативно-правових актів, з одного боку, засвідчила позитивні аспекти щодо урегулювання питань законодавства України в частині забезпечення гендерної рівності, а з іншого, – засвідчила глибину наявних проблем, і взагалі сам факт їх уможливлення до того.

Гендерно зумовлене насильство, що є одним із базових порушень прав людини, непропорційно високо вражає жінок і дівчат, та проявляється в різноманітних формах фізичної, сексуальної, психологічної агресії, дискримінації стосовно жінок, контролюючої поведінки. Дані таблиці 5.3 засвідчують, що кількість звернень щодо насильства в сім'ї у 2020 р. становила 211,4 тис звернень; у 2021 р. – 284,2 тис звернень при встановленому цільовому орієнтирі на 2020 р. 108 тис звернень. В розрізі статі констатуємо в 5,5–6,5 разів більше звернень щодо насильства від жінок (таблиця Д.1 додатку Д). Попри негативний аспект перевищення показника 5.2.2 над значенням встановленого цільового орієнтира необхідно констатувати, що фактичні масштаби наси-

льства є ще більшими. На жаль, в українському суспільстві поки не сформовано культуру нульової толерантності до проявів насильства. Все ще високий рівень толерування стереотипів, «нормального» сприйняття проявів насильства, суспільний (родинний) осуд при спробах виходу за рамки стереотипних шаблонів поведінки, при зверненні за допомогою від агресивних нападів або можлива відплата від кривдників.

З метою викорінення таких проблем здійснюється підготовка спеціалістів, які проходять навчання з питань запобігання та протидії насильству, здійснюються інформаційні кампанії щодо протидії домашньому насильству, зростає кількість створених спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства, зростає кількість наданих соціальних послуг особам, які звернулися за допомогою. Проте, проблеми поки далекі від вирішення; у т. ч. й щодо подолання насильства по відношенню до дітей.

Вагомим чинником гендерної нерівності є поширеність застарілих поглядів на розподіл сімейних обов'язків. Жінки традиційно виконують основну частину неоплачуваної роботи з догляду за членами домогосподарств та хатньої роботи (у жінок показник тривалості неоплачуваної домашньої роботи більший (станом на 2020 р. у жінок він становить 274 хв. на добу, тоді як у чоловіків – 129 хв. на добу), але така праця не вимірюється економічними показниками і системний збір такої інформації потребує стандартизації підходу моніторингу.

Гендерний аспект охоплює також питання раннього материнства. Найвищий рівень підліткової народжуваності традиційно фіксується в Закарпатській обл. (52,8 у 2015 р., 39,6 у 2021 р. живонароджених на 1000 жінок віком 15–19 років), що пов'язано з поширенням ранніх шлюбів у ромських громадах, які проживають на території регіону (зокрема, у 2015 р. в області було зафіксовано 161 випадок народжень у матерів, молодших за 16 років). Досить високою є рання народжуваність у Кіровоградській, Миколаївській та Херсонській областях (відповідно 41,5; 35,8; 34,4 у 2015 р. та 20,2; 17,7; 17,0 живонароджених на 1000 жінок у 2021 р.). Коефіцієнт народжуваності у віці до 20 років відображено у таблиці Д.2 додатку Д.

Політичне представництво жінок в Україні із запровадженням 30% гендерних квот у виборчому процесі зросла. Проте, за пока-

зником 5.4.1 жінки становлять лише 20% депутатів ВРУ станом на 2021 р., але констатуємо вищий відсоток представництва жінок серед депутатів обласних рад та місцевих рад міст обласного значення (29,8% станом на 2021 р.). Частка жінок на державній службі у розрізі посад категорій «А», «Б», «В» складає 75,0% у 2021 р.

Гендерна нерівність наявна також за критерієм середньої заробітної плати. Тенденція покращується в розрізі більшості видів діяльності; найкращий показник у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування – 101,5%, а найбільший дисбаланс у співвідношенні заробітної плати жінок і чоловіків у сферах мистецтва, спорту, розваг та відпочинку – 65,2% станом на 2021 р. (таблиця Д.3 додатку Д). В цілому жінки отримували 81,4% від заробітної плати чоловіків станом на 2021 р.

5.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 5

Досягнення гендерної рівності у системі цілей сталого розвитку полягає у формуванні соціального устрою, який має характеризуватися рівними правами і можливостями в суспільстві.

Проблеми гендерної рівності в розрізі складових характеристик/аспектів та передумови її досягнення:

– політико-правовий аспект. Відносно нормативного врегулювання питань щодо забезпечення гендерної рівності відзначаємо позитивні кроки, адже урегульовується відповідний спектр питань, вдосконалюється законодавство в частині забезпечення рівних прав і можливостей, у т. ч. щодо урівняння прав чоловіків і жінок в армії. У 2018 р. було вперше присвоєно звання генерала жінці. Впродовж становлення та розвитку Збройних Сил України кількість жінок в українській армії постійно зростала. У 2013 р. 49926 жінок служили та працювали на цивільних посадах у збройних силах; у 2020 р. – 56726; станом на 1 березня 2023 р. кількість жінок у ЗСУ становить 60538 осіб, з них 42898 – жінки-військовослужбовці. Реалізацію гендерної рівності у ЗСУ не слід ототожнювати зі спробами механічно забезпечити присутність жінок у військовому середовищі в тій самій пропорції, що й чоловіків. Жінки в армії є об'єктивним сучасним суспільним процесом, притаманним багатьом високо розвинутим країнам світу:

частка жінок в армії США становить 17%, Швеції – 13%, Великобританії – 15%, Франції – 15%, Португалії – 10%. У 2013 р. Китай також оголосив про створення виключно жіночого спецназу. У Сирії з 2013 р. з ісламістами борються загони жіночої самооборони курдів. У 2015 р. Ірак заснував створення жіночих загонів ополчення для захисту від нападів ісламістських груп. До армії Ізраїлю жінок призивають з 1948 р. (рік заснування держави). Спочатку вони служили вчителями, медсестрами тощо. Але в 1995 р. Верховний суд дозволив жінкам приєднуватися до бойових частин. У 2021 р. жінки становили 40% призовників Армії оборони Ізраїлю та займали 25% офіцерських посад. У світі є країни, де жінки підлягають обов'язковій військовій службі і несуть військову службу нарівні з чоловіками, зокрема, в Норвегії, Тайвані, Малайзії та Ізраїлі існує обов'язкова військова служба для жінок.

З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України жінки освоюють нові для себе професійні види діяльності, спускаються в шахти, є потреба та здійснюється підготовка жінок-водіїв крупно габаритних транспортних засобів тощо.

Щодо політичного представництва жінок в Україні зазначаємо, що попри запровадження 30% гендерних квот у виборчому процесі, цей показник не досягнуто на рівні Верховної ради України. Тому актуальним залишається завдання розширення політичних повноважень жінок та дотримання гендерного паритету на найвищих щаблях державного управління; але він є суттєво кращим на рівні органів місцевого самоврядування;

– економічний аспект. Гендерна нерівність в економічних можливостях чоловіків і жінок має численні виміри, що охоплює працевлаштування та модель зайнятості, рівень заробітної плати та володіння активами, можливості кар'єрного зростання та залучення до підприємницької діяльності. Основним проявом гендерної нерівності є розрив у рівні заробітної плати. Зарплата жінок в середньому на 20% є нижчою за заробітну плату чоловіків. Наявні випадки прямої гендерної дискримінації на ринку праці, що виявляються не лише в нижчій оплаті жіночої праці при виконанні однакової роботи, а й в упередженому ставленні роботодавців до працевлаштування жінок. Сприйняття жінок як менш цінних працівників значною мірою зумовлюється можливістю материнства та тривалою перервою в зайнятості (відпустка по

догляду за дітьми до досягнення ними трирічного, а в окремих випадках – шестирічного віку).

Економічний аспект забезпечення гендерної рівності передбачає заохочення жінок до підприємницької діяльності. У міжнародній практиці стан жіночого підприємництва розглядається як складова економічної політики у сфері малого та середнього бізнесу. В Україні у цьому напрямі започатковуються практики дотримання гендерної рівності, створення умов, сприяння розвитку ділової активності та бізнес ініціатив жінок, розширення грантових форм підтримки та програм мікрокредитування жіночого підприємництва;

– соціокультурний аспект. Все ще наявні стереотипи однобокого образу жінки-матері; жінки, яка веде домогосподарство. Вагомим чинником гендерної нерівності є все ще наявність застарілих поглядів на розподіл сімейних обов'язків. Жінки традиційно виконують основну частину хатньої роботи, яка не вимірюється економічними показниками та не включається до систем національних рахунків. Вдосконалення інфраструктури соціальних послуг сприятиме розвантаженню жінок та розширенню їх можливостей для розвитку та участі в усіх сферах. Варто зазначити, що серед молодого покоління ситуація в розподілі сімейних обов'язків змінюється в позитивному напрямі, в напрямі забезпечення гендерної рівності, більш рівномірного виконання домашніх робіт. Для дотримання принципів спільної відповідальності у веденні домашнього господарства та розподілу сімейних обов'язків передбачено розширення залучення чоловіків до виховання дітей, у т. ч. шляхом забезпечення можливостей надання їм відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку.

Серед базових порушень прав людини є гендерно зумовлене насильство, яке проявляється в різноманітних формах фізичної, сексуальної, психологічної агресії. Непропорційно високим воно є відносно жінок і дівчат. Попри наявність спеціалізованих служб соціально-психологічної підтримки, закладів, які надають тимчасовий прихисток постраждалим від домашнього насильства, практика звернень за фактами насильства в українському суспільстві не є поширеною. Впровадження гендерної просвітницької діяльності у школах, університетах, проведення лекцій, вебінарів на тему гендерної рівності сприятиме розумінню гендерних прав,

можливостей та формуванню культури гендерної рівності чоловіків та жінок;

– соціально-психологічний та медичний аспект. Аргументом для забезпечення гендерної рівності є психологічний її контекст, адже негативні гендерні стереотипи та обмеження ролей можуть мати шкідливий вплив на психологічне благополуччя особистості, спричиняючи стрес, низьку самооцінку, депресію та інші психологічні проблеми.

Акцентування на репродуктивному здоров'ї жінки є дискусійним; на протигагу забезпечення здоров'я жінок й чоловіків, їх функціональних систем організму. Ще більш дискусійним є рішення щодо заборони абортів в окремих країнах (зокрема, у Польщі з цієї причини уже були летальні випадки серед молодих жінок). В Україні також проблема небажаних вагітностей є актуальною. Можливість ухвалення свідомих і поінформованих рішень щодо бажаної кількості дітей та часу їх народження впливає не лише на стан здоров'я жінок, а й на перспективи їх реалізації на ринку праці, професійного зростання та кар'єрного розвитку, залучення до громадської діяльності тощо. Оскільки раннє материнство істотно обмежує можливості набуття освіти, розвитку та працевлаштування, важливим є зниження народжуваності у підлітковому віці. Важливою є роль інформаційної та просвітницької роботи щодо методів і послуг з планування сім'ї, народження дітей, формування відповідального ставлення до цих процесів як жінок, так і чоловіків;

– демографічний аспект. Висока і рання смертність чоловіків, яка превалює над відповідними показниками у жінок. Такі показники здебільшого обумовлені способом життя, особистісними чинниками, шкідливими звичками (алкоголізм, наркоманія, вплив стресів). Зменшення народжуваності та демографічне старіння населення в цілому відбувалося впродовж років незалежності, а в умовах війни набуло загрозливих масштабів.

Виклики й загрози сучасності додали гостроти питанням сприйняття гендерної рівності, гендерних стереотипів; відбуваються зміни у свідомості людей щодо забезпечення гендерної рівності.

Попри асиметрію станом на сьогодні відносно забезпечення гендерної рівності для однієї статі (тобто в більшій мірі порушуються права і можливості реалізації жінок), вважаємо, що важли-

вим є перенесення акценту в постановках питань з проблем жінок саме на гендерну рівність. Гендерна асиметрія – це проблема усього суспільства. До прикладу, завдання «створити умови для ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і дівчат» було б доречним у редакції «Створити умови для ліквідації всіх форм дискримінації». А результати виконання даного завдання уже будуть свідчити про наявність/відсутність дискримінації щодо жінок або чоловіків.

Доцільно реалізовувати інтегрований підхід щодо:

- запобігання будь-яким проявам дискримінації за ознакою статі;
- забезпечення рівних прав та можливостей їх реалізації для жінок і чоловіків;
- формування суспільної свідомості щодо життєдіяльності на принципах рівності;
- урахування широкого спектру гендерних пріоритетів у процесі досягнення всіх Цілей Сталого Розвитку.

Інтегрований підхід, інтегроване відображення у законодавстві гарантування рівних прав і можливостей чоловікам і жінкам буде сприйматися суспільством як рівнозначне врегулювання питань забезпечення гендерної рівності (попри асиметрію станом на сьогодні, порушення прав однієї статі).

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Гендер як соціальне поняття.
2. Гендерна рівність у системі цінностей сучасного часу.
3. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Гендерна рівність»: глобальний та національний контексти.
4. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників, ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 5; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.
5. Охарактеризувати вплив чинників та сучасних тенденцій на досягнення цілі «Гендерна рівність» (соціокультурні, психологічні, поведінкові тощо чинники, війна РФ проти України, стереотипи тощо).

6. Які сприятливі умови, нормативно-правові, соціокультурні, технологічні новації тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Гендерна рівність»?

7. Які виклики, політико-правові, соціокультурні, психоповедінкові чинники тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Гендерна рівність»?

8. Дослідити особливості, умови, готовність суспільства до забезпечення гендерної рівності в країнах світу.

9. Дослідити вплив медіа на формування суспільної свідомості щодо забезпечення гендерної рівності.

10. Як гендерні стереотипи впливають на вибір професії та кар'єрний розвиток? Чи вважаєте Ви проблемою переважання чоловіків або жінок на підприємствах певної галузі?

11. Дослідити приклади функціонування компаній на предмет забезпечення гендерної рівності.

12. Які заходи Ви вважаєте дієвими для сформування нульової толерантності до усіх проявів насильства? Які освітні, соціокультурні заходи Ви вважаєте дієвими для формування культури гендерної рівності?

Ціль 6

«ЧИСТА ВОДА ТА НАЛЕЖНІ САНІТАРНІ УМОВИ»

- 6.1. Чиста вода та належні санітарні умови як базові потреби для людини та функціонування галузей економіки.
- 6.2. Завдання та цільові індикатори досягнення Цілі 6.
- 6.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 6.

6.1. Чиста вода та належні санітарні умови як базові потреби для людини та функціонування галузей економіки

Чиста вода та належні санітарні умови є одними з основних потреб людини, які визначають стан її здоров'я та якість життя. Вони відіграють ключову роль у запобіганні багатьох захворювань, підтримці гігієни та створенні сприятливих умов для розвитку суспільства.

Вода є життєво необхідною для всіх форм життя на Землі. Для людини потреба у воді є не тільки для пиття, але й для приготування їжі, особистої гігієни, прання та інших побутових потреб. Середньостатистична людина споживає приблизно 2–4 літри води щодня для підтримання життєдіяльності. Відсутність доступу до чистої води може мати катастрофічні наслідки для здоров'я.

Проблема доступності води у низці країн обумовлена природно-кліматичними умовами, а також фінансовою складовою. У багатьох країнах вартість забезпечення чистою водою та санітарією є надто високою для більшості населення. Це особливо актуально для країн, що розвиваються, фінансові можливості яких стримують впровадження необхідних технологій та будівництво інфраструктури.

Градацію країн за рівнем доступності води представлено на рисунку Е.1 додатку Е. 33 країни стикаються з надзвичайно високим рівнем нестачі води. Чотирнадцять із 33 країн знаходяться на

Близькому Сході, у т. ч. дев'ять із них мають надзвичайно високий рівень водного стресу у світі й значною мірою сподіваються у перспективі на використання підземних вод та опріснення морської води. Проблема обмеженості водних ресурсів є важливим аспектом багаторічного конфлікту між Палестиною та Ізраїлем, поширення діареї та малярії в Ємені, оскільки 80% населення країни мають обмежений доступ до чистої води.

Україна має достатні для задоволення внутрішніх потреб запаси водних ресурсів, однак їх переважна локалізація на півночі та північному заході країни зумовлює нестачу водних ресурсів на півдні. Середнє значення опадів також змінюється від 300 мм на рік у Приазов'ї та Причорномор'ї до 1500 мм у Карпатах.

Головні річки України, вода яких використовується для потреб населення, промисловості, сільського господарства тощо: Дніпро як основний гідрологічний басейн України (загальна довжина 2201 км, у межах України 981 км; середній річний стік 53,5 км³), Дністер (загальна довжина 1362 км, у межах України 705 км; стік 8,7 км³), Південний Буг (довжина 806 км; стік 3,4 км³), Сіверський Донець (загальна довжина 1053 км, у межах України 672 км; стік 5 км³).

Від гирла Прип'яті до греблі Каховської ГЕС Дніпро являє собою каскад водосховищ (Київське, Канівське, Кременчуцьке, Кам'янське, Дніпровське, Каховське). 6 червня 2023 р. російські окупанти підірвали Каховську ГЕС. Через неконтрольований витік води водосховище у штучному вигляді перестало існувати, рівень води та площа поверхні в межах водойми загалом повернулися до показників рівнів та площі поверхні дзеркала Дніпра та інших річок його басейну в період до створення водосховища; відбулися підтоплення населених пунктів та прибережних земель нижче за течією Дніпра та значне опріснення Дніпровсько-Бугського лиману.

Використання водних ресурсів здійснюється в таких цілях:

- водоспоживання, тобто забір води з водойм для використання в технологічних процесах у різних видах господарської діяльності, в житлово-комунальному господарстві тощо;
- використання води в межах водойм (гідроенергетика, рибне господарство, рекреація та туризм, водний транспорт тощо)

Забезпечення населення чистою водою залишається однією з ключових завдань в країні. Хвороби, викликані забрудненою водою, призводять до значних витрат на медичне обслуговування.

Забруднена вода є основним джерелом багатьох інфекційних захворювань, таких як холера, діарея, гепатит А та інші. За оцінками ВООЗ близько 1,5 млн дітей щороку вмирають від діарейних захворювань, викликаних вживанням забрудненої води. Відсутність чистої води та належних санітарних умов також впливає на економіку, обумовлює втрати робочих годин та зниження продуктивності праці. Відсутність належної інфраструктури водопостачання та санітарії погіршує умови економічного розвитку.

Санітарні умови значною мірою визначають якість життєдіяльності, комфортність умов навчання, роботи, відпочинку. Належні санітарні умови включають доступ до чистих туалетів, ефективних систем водовідведення та засобів для миття рук. Вони є критичними для запобігання розповсюдженню інфекційних захворювань та підтримки загальної гігієни. Належні санітарні умови зменшують ризик поширення таких захворювань, як дизентерія, тиф, кишкові інфекції та інші. За даними ВООЗ покращення санітарних умов може зменшити смертність від діарейних захворювань на 33%.

Без води неможливе функціонування усіх галузей економіки. Суб'єкти господарювання є основними водоспоживачами (за даними 2014 р.: промисловість – 43% загального споживання (найбільша частка споживання в електроенергетиці, металургії, хімічній промисловості), сільське господарство – 39%, 21% споживання води припадає на житлово-комунальне господарство) Зменшення забору води з природних джерел впродовж останніх років обумовлювалося зменшенням обсягів економічної діяльності.

6.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 6

Ціль 6 на глобальному та національному рівнях визначена як «Забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією»; скорочене визначення Цілі 6 на національному рівні – «Чиста вода та належні санітарні умови».

Для досягнення Цілі 6, спрямованої на забезпечення населення чистою водою та створення належних санітарних умов, у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» завдання визначено за результатами консультацій з експертами та громадськістю, конкретизовано з урахуванням національної специфіки, а також з урахуванням необхідності гармонізації законодавства України із за-

конодавством ЄС. Завдання щодо необхідності забезпечення охорони і відновлення пов'язаних з водою екосистем, у т. ч. гір, лісів, водно-болотних угідь, річок, водоносних шарів і озер, яке визначене на глобальному рівні в рамках Цілі 6, у національній рамці цілей передбачено до вирішення серед завдань Цілі 15. Окремі завдання на національному рівні не встановлено, оскільки їх виконання передбачено в рамках відповідних програмних документів.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Чиста вода та належні санітарні умови» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 6.1.

ТАБЛИЦЯ 6.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 6

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
6.1. До 2030 року забезпечити загальний і рівноправний доступ до безпечної і доступної (прийнятної) за ціною питної води для всіх	6.1. Забезпечити доступність якісних послуг з постачання безпечної питної води, будівництво та реконструкцію систем централізованого питного водопостачання із застосуванням новітніх технологій та обладнання. Завдання сформульоване в результаті консультації з експертами та громадськістю
6.2. До 2030 року забезпечити загальний і рівноправний доступ до належних санітарно-гігієнічних засобів і покласти край відкритій дефекації, приділяючи особливу увагу потребам жінок і дівчаток, а також осіб, які перебувають в уразливому становищі	6.2. Забезпечити доступність сучасних систем водовідведення, будівництво та реконструкцію водозабірних та каналізаційних очисних споруд із застосуванням новітніх технологій та обладнання. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
6.3. До 2030 року підвищити якість води за допомогою зменшення забруднення, ліквідації скидання відходів і зведення до мінімуму викидів небезпечних хімічних речовин та матеріалів, скорочення вдвічі частки неочищених стічних вод і значного збільшення масштабів рециркуляції та безпечного повторного використання стічних вод у всьому світі	6.3. Зменшити обсяги скидання неочищених стічних вод, у першу чергу з використанням інноваційних технологій водоочищення на державному та індивідуальному рівнях. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
6.4. До 2030 року істотно підвищити ефективність водокористування в усіх секторах та забезпечити стійкий забір і подачу прісної води для вирішення проблеми нестачі води та значного скорочення кількості осіб, які страждають від нестачі води	6.4. Підвищити ефективність водокористування. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
6.5. До 2030 року забезпечити комплексне управління водними ресурсами на всіх рівнях, у т. ч., за необхідності, на основі транскордонного співробітництва	6.5. Забезпечити впровадження інтегрованого управління водними ресурсами. Завдання конкретизовано з урахуванням необхідності гармонізації із законодавством ЄС
6.6. До 2020 року забезпечити охорону і відновлення пов'язаних з водою екосистем, у т. ч. гір, лісів, водно-болотних угідь, річок, водоносних шарів і озер	Завдання враховано при визначенні завдань Цілі 15 (зокрема, завдання 15.1)
6.а. До 2030 року розширити міжнародне співробітництво і підтримку в справі зміцнення потенціалу країн, що розвиваються, щодо здійснення діяльності та програм у галузі водопостачання й санітарії, включаючи збір поверхневого стоку, опріснення води, підвищення ефективності водокористування, очистку стічних вод і застосування технологій рециркуляції та повторного використання	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
6.б. Підтримувати і зміцнювати участь місцевих громад у поліпшенні водного господарства та санітарії	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Чиста вода та належні санітарні умови» представлено у таблиці 6.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Чиста вода та належні санітарні умови», відображено у таблиці 6.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 6.

**ТАБЛИЦЯ 6.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 6**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
6.1. Забезпечити доступність якісних послуг з постачання безпечної питної води, будівництво та реконструкцію систем централізованого питного водопостачання із застосуванням новітніх технологій та обладнання	6.1.1. Частка сільського населення, яке має доступ до безпечної питної води, %	2015 – 50 2020 – 70 2025 – 95 2030 – 100
	6.1.2. Частка сільського населення, яке має доступ до економічно доступної питної води гарантованої якості, %	2015 – 50 2020 – 70 2025 – 95 2030 – 100
	6.1.3. Частка міського населення, яке має доступ до безпечної питної води, %	2015 – 90 2020 – 95 2025 – 100 2030 – 100
	6.1.4. Частка міського населення, яке має доступ до економічно доступної питної води гарантованої якості, %	2015 – 90 2020 – 100 2025 – 100 2030 – 100
	6.1.5. Частка сільського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання, %	2015 – 17,2 2020 – 20,0 2025 – 30,0 2030 – 50,0
	6.1.6. Частка міського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання, %	2015 – 89,8 2020 – 90,0 2025 – 95,0 2030 – 100,0
6.2. Забезпечити доступність сучасних систем водовідведення, будівництво та реконструкцію водозабірних та каналізаційних очисних споруд із застосуванням новітніх технологій та обладнання	6.2.1. Частка сільського населення, яке має доступ до покращених умов санітарії, %	2015 – 1,9 2020 – 20,0 2025 – 50,0 2030 – 80,0
	6.2.2. Частка міського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	2015 – 87,1 2020 – 90,0 2025 – 100,0 2030 – 100,0

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
6.3. Зменшити обсяги скидання неочищених стічних вод, у першу чергу з використанням інноваційних технологій водоочищення на державному та індивідуальному рівнях	6.3.1. Обсяги скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти, млн м ³	2015 – 875 2020 – 725 2025 – 557 2030 – 279
	6.3.2. Частка скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %	2015 – 15,7 2020 – 13,0 2025 – 10,0 2030 – 5,0
6.4. Підвищити ефективність водокористування	6.4.1. Водомісткість ВВП, м ³ використаної води на 1000 грн ВВП (у фактичних цінах)	2015 – 3,6 2020 – 3,2 2025 – 2,9 2030 – 2,5
	6.4.2. Поточна водомісткість ВВП, % до рівня 2015 року	2015 – 100 2020 – 90 2025 – 80 2030 – 70
6.5. Забезпечити впровадження інтегрованого управління водними ресурсами	6.5.1. Кількість річкових басейнів, для яких затверджені плани управління, одиниць	2015 – – 2020 – 1 2025 – 9 2030 – 9

ТАБЛИЦЯ 6.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
6.1.1. Безпечність та якість питної води за мікробіологічними показниками (по % нестандартних проб)	3,1	4,3	4,6	5,1	5,7	4,7	5,1
6.1.2. Безпечність та якість питної води за радіаційними показниками (по % нестандартних проб)	1,6	1,1	4,3	4,0	4,1	0,8	2,0

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
6.1.3. Безпечність та якість питної води за органолептичними, фізико-хімічними та санітарно-токсикологічними показниками (по % нестандартних проб)	12,4	13,7	16,2	18,5	17,2	16,8	18,2
6.1.4. Частка сільського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання, %	25,0	29,2	30,0	30,1	26,9	26,5	22,0
6.1.5. Частка міського населення, яке має доступ до централізованого водопостачання, %	99,0	99,3	99,3	99,2	99,0	87,3	88,0
6.2.1. Частка сільського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	3,0	2,2	2,5	2,5	1,8	5,3	5,2
6.2.2. Частка міського населення, яке має доступ до централізованих систем водовідведення, %	92,0	94,1	95,1	96,0	96,6	71,7	74,2
6.3.1. Обсяги скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти, млн м ³	875,1	698,3	997,3	952,0	737,2	518,4	541,5
6.3.2. Частка скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %	16,38	12,93	21,15	18,27	13,72	10,05	11,56

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
6.4.1. Водомісткість ВВП, м ³ використаної води на 1000 грн ВВП (у фактичних цінах)	23,62	19,44	15,12	11,60	10,31	10,01	7,32
6.4.2. Поточна водомісткість ВВП, % до рівня 2015 року	100	82,30	64,00	49,10	46,63	42,36	31,0
6.5.1. Кількість річкових басейнів, для яких затверджено плани управління, одиниць	–	–	–	–	–	–	–

Фактичні значення показників забезпечення безпечності та якості питної води (показники 6.1.1, 6.1.2, 6.13), які відображені в таблиці 6.3, характеризують параметри води за:

- мікробіологічними показниками;
- радіаційними показниками;
- органолептичними, фізико-хімічними та санітарно-токсикологічними показниками.

Відзначаємо, що у сільській місцевості у порівнянні із міською місцевістю, безпечність та якість води за даними параметрами є гіршою, а за типом водопостачання децентралізоване водопостачання поступається за вище зазначеними характеристиками централізованому типу водопостачання, про що свідчать дані таблиць Е.1–Е.3 додатку Е.

За показником доступу до централізованого водопостачання відзначаємо, що встановлений цільовий орієнтир для міського населення на 2020 р. (90,0%, таблиця 6.2), по факту був близьким до досягнення (склав 87,3%, таблиця 6.3); для сільського населення – досягнутий (склав 26,5%, таблиця 6.3) при цільовому орієнтирі для сільського населення на 2020 р. (20,0%, таблиця 6.2).

Цільові орієнтири по показнику доступу до централізованих систем водовідведення не встановлені, але за фактичними показниками констатуємо низьку частку сільського населення, яке має

доступ до централізованих систем водовідведення (5,3% у 2020 р.).

Важливим є аналіз обсягів скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти, адже вони впливають на екосистеми, параметри безпечності та якості води у системі водних ресурсів.

Під впливом Covid-19, що спричинив порушення логістичних ланцюгів, зниження економічної активності суб'єктів господарської діяльності, відбулося скорочення обсягів скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти (у 2019 р. вони становили 737,2 млн м³, у 2020 р. – скоротилися до 518,4 млн м³) і таким чином відбулося досягнення цільового значення показника (725 млн м³, встановленого на 2020 р.). Частка скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів також у 2020 р. не перевищила цільовий орієнтир.

Проте, для забезпечення розвитку національної економіки важливим є активізація економічної активності, розвиток усіх видів господарської діяльності. Тому, для забезпечення безпечних параметрів водних ресурсів потрібно контролювати параметри скидів стічних вод. Важливо, щоб виробництва були оснащені модернізованими очисними спорудами, інноваційними технологіями тощо. При встановленому цільовому значенні до 2025 р. – 557 млн м³, у 2022 р. цей показник становив 374,0 млн м³; при встановленій частці скидів 10% на 2025 р., у 2022 р. показник складає – 12,55%. Фактичні дані щодо обсягів та частки скидів забруднених (забруднених без очистки та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти за видами економічної діяльності (промисловість, комунальний сектор, енергетика, транспорт, послуги) відображено у таблицях Е.4 – Е.5 додатку Е.

Важливою є ефективність водокористування. Даний контекст характеризують показники 6.4.1 та 6.4.2.

Водомісткість використаної води на 1000 грн ВВП (10,01 м³ у 2020 р.; 7,32 м³ у 2021 р.) не досягає цільових орієнтирів (3,2 м³ – до 2020 р.; 2,9 м³ – до 2025 р.), проте, відзначаємо позитивну тенденцію щодо ефективності використання води. Поточна водомісткість в % до 2015 р. суттєво скоротилася (про що свідчать фактичні дані за показником 6.4.2), що обумовлено не стільки

заходами з підвищення ефективності водокористування, а негативними аспектами, пов'язаними із анексією частини територій України та зменшенням масштабів промислового виробництва.

6.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 6

Для забезпечення безпечності та якості води за мікробіологічними, радіаційними, органолептичними, фізико-хімічними та санітарно-токсикологічними показниками, реалізації завдань щодо забезпечення доступності сучасних систем водопостачання та водовідведення, зменшення обсягів скидання неочищених стічних вод, підвищення ефективності водокористування необхідно вирішити проблеми та реалізувати заходи:

- удосконалити систему управління водними ресурсами. Для досягнення та підтримки належної якості природних вод необхідна ефективна реалізація інтегрованого управління водними та іншими природними ресурсами за басейновим принципом шляхом розробки та реалізації планів управління річковими басейнами;

- забезпечити населення та інших користувачів водою належної кількості та якості; забезпечити доступ до належних санітарно-гігієнічних засобів, насамперед, до безпечних для довкілля систем водовідведення.

Вирішення цих завдань охоплює питання щодо техніко-технологічних рішень, впровадження новацій, фінансування тощо, а також потребує ефективних організаційно-управлінських рішень на державному рівні та на рівні органів місцевого самоврядування. Позитивно на процеси забезпечення чистої води впливають новації, розроблені інноваційні методи фільтрації та очищення води. Існує безліч технологій для очищення води, включаючи механічні фільтри, хімічну обробку, ультрафіолетове випромінювання тощо. Вибір технології залежить від рівня забруднення води та доступних ресурсів. Важливо їх адекватно використовувати.

Водогосподарський комплекс України, інфраструктура водопостачання та водовідведення потребують модернізації спрямованої на забезпечення збалансованості процесів використання та відтворення водних ресурсів, задоволення потреб населення і га-

лузей національної економіки у водних ресурсах належної якості, зменшення впливу негативних наслідків шкідливої дії вод та створення належних умов для життєдіяльності населення у паводко небезпечних регіонах.

Від початку війни на сході України (з 2014 р.) було порушено водну інфраструктуру на Донбасі (трубопроводи, станцій очищення води, джерела води та насосні станції), що ускладнило доступ населення до чистої води, засобів гігієни та санітарії. З початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України (з 2022 р.) проблеми чистої води та належної санітарії зросли у масштабах, подекуди набули загрозливого характеру. Якщо раніше велася мова про необхідність значних капіталовкладень у відновлення та модернізацію інфраструктури водопостачання та водовідведення, адже значна їх частка була зношена або й перебувала в аварійному стані, то на сьогодні можемо констатувати повністю знищені умови для життя на певних територіях України, інфраструктурні об'єкти (системи постачання і відведення води разом із житловими будинками, підприємствами). У результаті російської агресії, постійних обстрілів міст і сіл України, на територіях активних бойових дій та близьких до зони активних бойових дій відсутні належні умови проживання (немає світла, води, не працюють каналізаційні системи), тобто відсутній доступ до чистої води та відсутні належні санітарні умови для життя. Але на деяких із цих територій все ще проживають люди, здебільшого старшого віку, які з різних причин не переїхали на більш безпечні території України.

Задоволення господарських потреб та потреб населення у воді та санітарних умовах в Україні в цілому є проблематичним, зважаючи на обстріли об'єктів енергетики та вимкнення світла, а особливо складним є задоволення таких потреб для значної частини територій, близьких до активних бойових дій.

Створення умов, розбудова інфраструктури тощо потребуватиме масштабних фінансових ресурсів. До того ж, за результатами аналізу (параграф 6.2) констатуємо, що у сільській місцевості частка населення з доступом до централізованої інфраструктури водопостачання та водовідведення є дуже низькою, тому реалізація таких інфраструктурних проєктів також потребує фінансування;

– реалізовувати контроль скидання стічних вод, їх обсягів та ступеня очищеності (самоконтроль та відповідними органами) з

метою недопущення забруднення водних об'єктів шкідливими викидами та недостатньо очищеними промисловими і господарсько-побутовими стічними водами. Модернізації потребують виробництва в частині запровадження сучасних технологій очистки води;

– підвищувати ефективність водокористування. Серед заходів ощадливого і раціонального використання водних ресурсів необхідно впроваджувати системи зворотного водопостачання та безстічного водокористування (із циклом повного очищення відпрацьованих вод); розробляти і впроваджувати науково обґрунтовані норми зрошення; реалізовувати технології щодо заміни водяного охолодження агрегатів повітряним; застосовувати сучасні технології, які дозволяють зменшувати водомісткість виробництв; проводити комплекс заходів щодо охорони поверхневих і підземних вод від забруднення, зокрема стічних вод, реалізовувати заходи із збереження якості природних вод тощо. Модернізація систем водопостачання та водовідведення не лише знизить водомісткість виробництва, а й сприятиме збереженню енергії, яка витрачається на забір та постачання води споживачам. Удосконалення систем очищення стічних вод та усунення їх втрат у каналізаційних мережах позитивно вплине на стан довкілля, насамперед, – на якість природних вод, а отже, й на стан здоров'я населення. Технологічне удосконалення виробничих процесів та впровадження систем оборотного й повторного водоспоживання також скоротить споживання води, підвищить конкурентоспроможність продукції і зменшить техногенний тиск на довкілля. Удосконалення системи моніторингу, попередження та запобігання природним стихійним явищам сприятимуть захисту населення, зменшенню шкідливої дії вод та заподіяних збитків.

Також необхідно підвищувати обізнаність, поширення інформації про важливість вживання якісної води, про важливість гігієни, дотримання належної санітарії, що є базовою вимогою для запобігання захворювань, для формування поведінки дітей, суспільної свідомості. Доцільно забезпечувати популяризацію важливості гігієни в освітньому середовищі, особливо у системі дошкільної та шкільної освіти. Ці завдання переплітаються із завданнями в рамках досягнення Цілі 3 та Цілі 4.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Чиста вода та належні санітарні умови як базові потреби для людини та функціонування галузей економіки.

2. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Чиста вода та належні санітарні умови»: глобальний та національний контексти.

3. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників, ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 6; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.

4. Охарактеризувати вплив чинників та сучасних тенденцій на досягнення цілі «Чиста вода та належні санітарні умови» (війна РФ проти України, природно-кліматичні, технологічні, соціокультурні чинники тощо).

5. Які сприятливі умови, інфраструктурні рішення, нормативно-правові, техніко-технологічні новації тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Чиста вода та належні санітарні умови»?

6. Які умови, виклики, ризики тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Чиста вода та належні санітарні умови»?

7. Дослідити доступність чистої води та створені санітарні умови у різних країнах світу. Глобальний аспект проблем водопостачання та санітарії. Які заходи можна вжити для покращення доступу до чистої води в країнах / регіонах?

8. Які джерела забруднення води?

9. Дослідити новітні технології та методи очищення води (для промислових масштабів і домашнього використання).

10. Дослідити практику реалізації успішних інфраструктурних проєктів, ініціатив з покращення доступу до води та забезпечення її якості.

11. Як сформувати екологічно свідоме використання водних ресурсів кожною людиною? Роль освітнього середовища, спільнот у збереженні водних ресурсів. Які заходи Ви вважаєте дієвими для запобігання скидів відходів виробництв, домогосподарств у природне середовище (річки, озера)?

12. Дослідити роль державного регулювання та стандартів у забезпеченні якості води та ефективності водокористування.

Ціль 7

«ДОСТУПНА ТА ЧИСТА ЕНЕРГІЯ»

- 7.1. Значимість функціонування енергетичної системи. Ключові аспекти генерації енергії в розрізі видів.
- 7.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 7.
- 7.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 7.

7.1. Значимість функціонування енергетичної системи. Ключові аспекти генерації енергії в розрізі видів

Енергетика – архі важлива галузь економіки будь-якої країни. Від стабільного функціонування об'єктів енергетики залежить щоденне безперебійне функціонування усіх сфер економіки, забезпечення належних умов життєдіяльності людей, якість усіх сфер функціонування суспільства.

Для забезпечення ефективної роботи енергоринку необхідно досягти енергетичного балансу за видами генерації енергії, забезпечити розвиток енергоринку на принципах сталості.

Обсяги споживання енергії в Україні по місяцях 2019–2021 рр. (рисунок 7.1) свідчать про певний патерн поведінки попиту на генерацію енергії.

Зростання обсягів споживання енергії у березні об'єктивно пояснюється більшою кількістю днів у цьому місяці, ніж у лютому, а також, зазвичай, холодним початком весни в Україні; збільшення обсягів споживання енергії у липні-серпні – спекотною погодою та споживанням енергії пристроями для охолодження повітря, які активно використовують суб'єкти бізнесу, зокрема сфери торгівлі; також побутові споживачі використовують кондиціонери, що обумовлює зростання попиту на енергію. Також відзначаємо коливання в попиті на енергію впродовж дня. Традиційно пік споживання енергії припадає на 20–22 год., а мінімальні запити на споживання енергії з 2 до 4 год.

Видам генерації енергії притаманні певні характерні ознаки. Для забезпечення ефективної роботи енергоринку необхідно до-

сягти енергетичного балансу за видами генерації енергії, забезпечити розвиток енергоринку на принципах сталості.

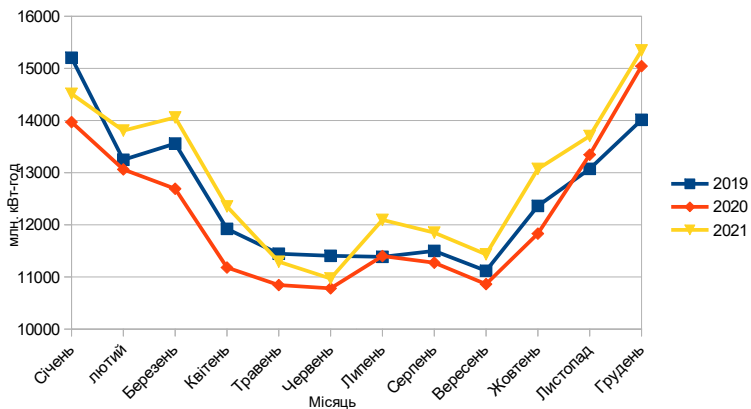

Рисунок 7.1. Динаміка споживання електроенергії в Україні у 2019–2021 рр.

СЕС, зважаючи на відносно низьку ціну, легкість в експлуатації та простоту монтажу, надають можливість територіальним громадам та окремим громадянам налагодити «незалежне» локальне електропостачання. Фотовольтаїка (використання сонячних панелей для перетворення сонячного світла в електроенергію), термальна сонячна енергія (використання дзеркал або лінз для концентрації сонячного світла та генерування тепла, яке може бути використане для виробництва електроенергії або опалення) активно розвивається.

Фізична розсосередженість панелей та вбудовані акумулятори дозволяють установкам працювати і забезпечувати електроенергією споживачів незалежно від стану решти мережі, автономно. СЕС можна змонтувати (встановити сонячні панелі) відносно швидко. Для наземної електростанції на 10 кВт монтаж панелей займатиме 2–3 дні, встановлення аналогічної електростанції на покрівлі займе 3–4 дні, для електростанції потужністю 20 кВт на землі – 5–6 днів, на покрівлі – 6–8 днів; монтаж СЕС потужністю 30 кВт на землі займатиме 6–7 днів, на покрівлі – 12–14 днів. Встановлення таких потужностей СЕС більш стосується домогосподарств (встановлення однієї електростанції на 10 кВт може

задовольнити потреби, в кращому випадку, одного домогосподарства площею до 100 м²). Характеризуючи аспект «адаптивності» важливо зазначити, що СЕС не можуть «примусово» нарощувати потужності. Збільшення притоку енергії від СЕС може досягатися лише за допомогою монтажу додаткових одиниць / панелей.

Можливості видавати потужність СЕС залежать від погодного режиму та географічного розташування. У похмуру погоду ефективність СЕС знижується на 80%. Крім вищезазначеного СЕС не працює вночі, а може лише видавати накопичену в акумуляторі електроенергію. Коливання генерації СЕС впродовж року представлено на рисунку Ж.1 додатку Ж.

Робота СЕС є безпечною, проблеми можуть виникати в акумуляторах, але при правильній експлуатації, монтажі та вчасній ревізії ризик цього мінімальний.

Генерація енергії ВЕС характеризується географічними обмеженнями в залежності від вітрового режиму територій. Тобто, не в усіх місцевостях доцільно будувати ВЕС через потенційно низьку віддачу. Через втрати енергії при передачі по мережах надмірна концентрація виробництва не є доцільною.

Для ВЕС притаманні схожі із СЕС ознаки до генерації енергії – залежність від природних умов. Наземні вітрові турбіни встановлюються на суші. Потенційна генерація ВЕС зростає при наявності вітру і знижується до нуля при його відсутності. Звісно, на великих висотах існують постійні вітри, але сила вітру суттєво впливає на генерацію. Будівництво ж ВЕС – це довготривалий процес, якому передують дослідження місцевості строком 1–2 роки. Насамперед встановлюються анемометри на висоті 30–100 метрів, здійснюється дослідження звукової передачі на місцевості і т. д., за результатами дослідження і рішення монтажу ВЕС – зведення бетонної основи, спорудження станції та підведення електромережі.

Небезпека від функціонування ВЕС проявляється у впливі низькочастотних шумів 20–200 Гц на здоров'я людини. Рівень негативного впливу знижується при зростанні відстані від установки, покращенні шумоізоляції будівлі спеціалізованими матеріалами. Щодо шумів чутного діапазону, то на відстані 300 метрів він складе 43 децибела (згідно наказу МОЗ № 463 дозволений діапазон шуму у житлових приміщеннях складає вдень: 40–55 дБА, вночі 30–45 дБА).

Офшорні вітрові турбіни встановлюються в морі, де вітер час-то сильніший і стабільніший, ніж на суші.

ГЕС при виробництві електроенергії не створюють шкідливих викидів, тому таку енергію вважають зеленою. Але деякі види ГЕС негативно впливають на навколишнє середовище. Можна виділити види ГЕС, які характеризуються різною ефективністю, та способи використання енергії води, які не передбачають зведення станцій.

Види ГЕС та способи використання енергії води:

– великі ГЕС. Виробництво електроенергії передбачає загреблення річки для отримання запланованого об'єму води на певній висоті. Найбільшу ефективність ГЕС такого виду показують при істотних перепадах висоти, до прикладу, в гірській місцевості. В Україні найвищою є Тербле-Ріцька ГЕС з перепадом висоти 45,8 м, а більшість великих ГЕС України є рівнинними з малими перепадами висоти. ДніпроГЕС має перепад близько 40 м, Київська ГЕС лише 10. В той же час зведення рівнинних ГЕС супроводжується затопленням великих площ родючих земель, придатних для агро використання. Крім того, зведення / будівництво греблі суттєво змінює поведінку ґрунтових вод, адже навколо затоплених територій рівень ґрунтових вод суттєво піднімається, що може призвести до заболочення, а от нижче греблі – рівень ґрунтових вод падає з протилежними наслідками. Будівництво греблі призводить до суттєвої зміни рельєфу, а також до зміни рози вітрів. Крім того, водосховища України мають невелику глибину, що дозволяє воді прогріватися на значну глибину і створює умови для розмноження сіро-зелених водоростей, які активно споживають кисень із води, як наслідок, – масова загибель риби, створення надлишку вуглекислого газу та метану. Варто зазначити, що рекультивация земель, які знаходяться під водосховищем, після осушення є неможливою або суттєво утрудненою;

– малі-; мікро ГЕС. Дані плавучі та занурювальні ГЕС не перегороджують течію, а вбудовуються в неї, причому можуть генерувати достатньо електроенергії при малих швидкостях течії (від 3 км/год);

– приливні турбіни. Виробляють найменшу кількість електроенергії порівняно з вищезгаданими генераціями, можуть розміщуватися виключно на морях, які мають достатній для генерації приливний ефект;

– хвильова енергетика. Це системи ричажного типу, які утилізують енергію хвиль на великих водоймах – річках, водосховищах і т. д. Дані системи можуть працювати не тільки від природніх хвиль, які створюються вітром, але і хвиль продукованих водним транспортом.

Приливні турбіни та хвильова енергетика є абсолютно екологічними способами генерування енергії, але малопродуктивними. Вони можуть використовуватися як додаткове джерело генерування енергії локального характеру.

Згідно проєктів нормативний термін використання гідропоруд – 100 років. Для обладнання цей строк суттєво менший не тільки за рахунок зносу, а й за рахунок морального старіння. З 2006 р. в Україні тривала друга хвиля реконструкції ГЕС. Повномасштабне вторгнення порушило плановий графік модернізації. Крім того, руйнація Каховської ГЕС показала небезпечність проливів гребель, а також можливість використання ГЕС, як зброї масового ураження.

ГЕС здатні видавати постійну потужність, за умови достатнього напору води. Тобто, в контексті стабільності генерації електростанції даного типу вразливі до посушливих сезонів, які потенційно при значному випаровуванні водоймищ можуть спричинити зменшення верхньої межі потужностей.

ГЕС і гідроакumuлюючі електростанції (ГАЕС) є адаптивними, але зауважимо, що реагують на зміну попиту на електроенергію з часовим лагом. Тому варто обачно планувати потужності, щоб не було стресових зупинок механізмів. ГАЕС можуть акумулювати енергію за допомогою насосів; у години не пікового навантаження станція закачує воду в спеціальні басейни і в пік навантаження задіює додаткову турбіну, щоб покрити нестачу.

Геотермальне енергію формують високотемпературні або низькотемпературні ресурси (гарячі джерела, гейзери для виробництва електроенергії, тепло підземних вод для опалення або охолодження будівель).

Продукування електроенергії з водню та використання водню, як автомобільного палива є екологічним, оскільки продуктами спалення водню є власне енергія та вода. Абсолютно екологічним можна назвати не весь водень. В залежності від технології виробництва водень ділиться на типи.

Типи водню в залежності від технології його виробництва:

– зелений водень. Абсолютно екологічний, видобувається шляхом розкладання на водень та кисень за допомогою електроенергії від вітро-, гідро- та сонячних електростанцій. Такий водень виступає у ролі легкотранспортабельного акумулятора з високим коефіцієнтом віддачі, який дозволяє вирішити для СЕС і ВЕС проблеми локальності, добового режиму та сезонності. Вартість такого водню у світі у 2021 р. складала 9–10 дол за кг. Прогнозуємо зменшення ціни у зв'язку з реалізацією заходів з переорієнтації європейської електроенергетики на відновлювальні джерела. Виробництво екологічного водню включено у «Водневу стратегію для кліматично-нейтральної Європи» від 8 липня 2020 р.;

– жовтий водень. Видобувається електролізом води до водню та кисню; при виробництві використовується енергія атомних електростанцій. Оскільки Єврокомісія визнала атомні станції зеленими, то можна сказати, що даний вид водню також є екологічно чистим. Перевагою такого способу, на нашу думку, є можливість за його допомогою балансувати потужності атомної генерації у випадку необхідності збільшення або зменшення генерації. У 2021 р. ціна на такий тип водню складала 9–10 дол за кг через високу вартість атомної енергії;

– бірюзовий водень. Отримується через піроліз води і природного газу; на виході – водень і твердий вуглець, останній використовується у виробництві акумуляторів та сталі. Вартість такого водню у 2021 р. була до 5 дол за кг;

– сірий водень. Отримується шляхом парової конверсії метану. В ході реакції виділяється обсяг вуглекислого газу еквівалентний обсягу при згорянні природного газу. Це найдешевший вид водню станом на 2021 р. – 2–3 дол за кг;

– блакитний водень. Це покращений сірий водень; при його виробництві використовуються вловлювачі та накопичувачі вуглекислого газу з подальшим зберіганням на дні моря чи океану. Вартість такого водню станом на 2021 р. до 9 дол за кг;

– бурий водень. Отримають шляхом нагрівання кам'яного вугілля з водяною парою без доступу повітря. У процесі виділяється велика кількість вуглекислого газу – вдвічі більше, ніж при спаленні природного газу. Вартість такого водню до 2–3 дол за кг.

Транспортування водню може відбуватися трубами, в балонах, металогідридних накопичувачах. Проблема транспортування водню в трубах для України в тому, що необроблену сталь та ча-

вуни водень через малий розмір молекул здатен «роз'їдати», роблячи трубу крихкою із зростаючим ризиком викиду. Для транспортування водню трубопроводами нашої країни не можливо буде використовувати існуючу газотранспортну систему без модернізації / заміни труб на нові зі спеціальним покриттям. Крім того, для використання водню як машинного палива необхідно створювати інфраструктуру спеціалізованих водневих заправочних станцій. Перспективним виглядає використання металогідридних накопичувачів, принцип дії яких заснований на оборотній реакції водню з деякими металами, сплавами, інтерметалевими з'єднаннями. Дані накопичувачі характеризуються високою водневою ємністю, яка в 3 рази перевищує аналогічні за об'ємом контейнери з рідким воднем. Крім того, водень знаходиться у зв'язаному стані, що значно зменшує ризики при пошкодженні оболонки. Також даний спосіб не передбачає нагнітання високого тиску і дотримання режиму низьких температур в контейнері, а простота конструкції полегшує обслуговування.

В контексті безпеки важливо додати, що газоподібний водень – легкий газ, легший за повітря, не має кольору і запаху, має високу вибухо- і пожежоздатність, для займання досить меншої концентрації суміші водню з повітрям, ніж для повітряно-бензинових парів; та іскри навіть від статичної електрики тіла людини; при цьому полум'я водню – невидиме. Саме тому при виробництві і зберіганні водню варто уникати скупчення газу в неконтрольованих зонах. На відкритій місцевості водень швидко вивітрюється і не несе небезпеки. Накопичення водню може відбуватися в підземних сховищах в зрідженому криогенному стані, в пористих гідридних матеріалах, в балонах.

Україна планує використовувати здебільшого «зелений» водень. Безпеченість ним залежить від здатності реалізувати амбітні проекти з будівництва «зелених» ферм (як наприклад проєкт будівництва ВЕС у шельфах Азовського та Чорного морів). Дані регіони мають доступ до ГТС, яка після модернізації теоретично зможе транспортувати і водень. Важливим питанням є створення ринку водню, як авторегулятора галузі.

Водневі електростанції працюють за принципом теплових електростанцій, спалюючи водень, як паливний елемент. Саме тому генерація даного типу гнучка у зміні потужностей. Водневі електростанції можуть як швидко нарощувати генерацію, так і

швидко зменшувати її, питання виключно в достатності водневого палива. Крім того, існує багато водневих генераторів, до прикладу, електрогенератор GEN2 від Energy Observer Developments, що здатен продукувати 80 тис Вт електроенергії у безперервному режимі без шкоди для навколишнього середовища. Тобто така воднева генерація є адаптивною та екологічною.

Найбільш універсальним джерелом енергії серед екологічних є **біогаз**. Його можна використовувати для автомобілів, теплової, електричної генерації. Процес генерації можна умовно розділити на етапи.

Етапи процесу генерації енергії біогазу:

– виробництво біогазу (таблиця Ж.1 додатку Ж) шляхом анаеробної ферментації органічних відходів у біогазових установках або спеціально організованих звалищах;

– вивільнення енергії з біогазу за допомогою спалення в когенераційних установках.

Біогазові установки це комплексне рішення. По перше, це розумна утилізація відходів та раціональне використання цього ресурсу, а також це зменшення викидів вуглекислого газу та інших токсичних речовин з цих відходів. Когенераційні установки – система взаємопов'язаних процесів, які проходять певні етапи. Як вихідна сировина можуть використовуватися: осади стічних вод, тверді побутові відходи, тваринний гній, рослинні відходи, харчові відходи.

Вихідна сировина проходить надалі через етап ферментаційних чанів, звалищ твердих побутових відходів; далі – система очищення газу, система доставки і накопичення біогазу. Затримки на етапах / пошкодження або відсутність запасів газу зупиняють генерацію. Крім того, метан вибухонебезпечний газ, поводження з ним вимагає дотримання відповідних заходів безпеки.

Біогазові установки являють собою, по суті теплоелектроцентралі, які працюють на газі. Можна сказати, що вони мають високий рівень адаптивності, можуть швидко нарощувати та зменшувати виробництво електроенергії без шкоди для установки, обмеженням є доступна кількість біогазу, але його, теоретично, можна замінювати на природній газ за необхідності, за надлишків згенерованого біогазу – його можна надавати як побутовий населенню і промисловості або ж використовувати як паливо.

Найбільш продуктивним є використання біогазу за комбінованої генерації, коли когенераційна установка працює як електро- та теплогенератор. Тобто, найбільший ККД така установка буде давати в опалювальний сезон. Більш того, біогаз може використовуватися як замітник природного газу для населення, промисловості та палива для відповідно обладнаних машин.

АЕС на сьогодні генерують найвищу частку в генерації усієї енергії (таблиця 7.1).

**ТАБЛИЦЯ 7.1. ВИРОБНИЦТВО ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ,
МЛРД КВТ-ГОД**

Генерація енергії	Рік							
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього	157,7	154,8	155,4	159,4	154,0	148,9	156,6	113,5
в тому числі								
ТЕС ГК	49,4	49,9	45,0	47,8	44,9	39,6	37,2	24,3
ТЕЦ та когенераційні установки	6,1	6,7	10,9	11,0	10,9	12,8	8,6	5,8
ГЕС	5,2	7,5	9,0	10,4	6,5	6,0	9,2	9,7
ГАЕС	1,6	1,6	1,6	1,6	1,3	1,6	1,3	1,3
АЕС	87,6	81,0	85,6	84,4	83,0	76,2	86,2	62,2
Блокстанції	6,2	6,6	1,5	1,5	1,8	1,8	1,6	0,7
ВЕС, СЕС, Біомаса (альтернативні джерела енергії)	1,6	1,6	1,9	2,6	5,5	10,9	12,5	9,5

Будівництво АЕС – це довготривалий та коштовний процес проектування і будівництва. Так, зведення п'яти нових енергоблоків на Хмельницькій АЕС в проєкті коштує понад 30 млрд дол та розраховане на 35 річний процес будівництва. Але на сьогодні розробляються нові типи реакторів та архітектур АЕС. Зокрема, компанія Westinghouse Electric розробляє мобільний мікрореактор потужністю 15 МВт, строк розгортання якого лише 30 днів, повний комерційний запуск заплановано на кінець 20-х років, а

демонстрація буде вже наприкінці 2024 р. Даний тип реактора дозволить не тільки надшвидко нарощувати потужності, але й оперативно реагувати на «провали»/нестачу енергії в мережі і зкривати їх.

Питання безпеки АЕС актуалізувалося в усіх контекстах у зв'язку з захопленням ЗАЕС російськими військами та небезпекою її підриву. Постає необхідність створення безпеки, протоколів реагування/дій на міжнародному рівні на загрози функціонування в ускладнених умовах, штучно створених загрозах.

Узагальнено небезпеки, пов'язані з АЕС, такі:

– загроза витоку радіації. Досвід Чорнобиля (Україна), Фукусіма (Японія) показує радіаційні загрози, які можуть відбуватися з багатьох причин: конструкторські прорахунки, непрофесійність дій, недосконала система забезпечення безпечного функціонування, вплив стихійного лиха і т. д. Також потенційно реактор може розтопитися внаслідок неправильного функціонування охолоджувальної системи. Результатом стане взаємодія радіоактивного розплаву з залізобетонним перекриттям і його просочення у ґрунти;

– зростаюча небезпека через продовження термінів експлуатації та підвищення потужності вище номінальних значень, на сьогодні 12 енергоблоків перевищили тридцятирічний запланований термін і працюють понаднормово. І хоча проводиться модернізація АЕС, але вона не передбачає заміни ключових елементів, таких як корпус реактора;

– небезпеки при поводженні з відходами ядерного циклу;

– використання АЕС як ядерної зброї або інструмента терору. Як спостерігаємо, МАГАТЕ, хоч і має обов'язки з убезпечення АЕС від використання в такому контексті, проте, не має впливу на країни, які не дотримуються принципів та норм міжнародного права; або й недопрацьовує свої завдання та функції;

– небезпека виникнення надзвичайних ситуацій в залежності від людського чинника. Вище зазначені небезпеки також обумовлені людським чинником. Проте, характер негативного впливу людського чинника може бути різним. Від несвідомих помилок до цілеспрямованих дій, направлених на завдання шкоди різного характеру.

Забезпечення безпеки, стабільності функціонування АЕС полягає в нівелюванні небезпек, які описані вище.

Генерація енергії за вище наведеними видами вважаються екологічно нейтральною. Проте, продукти їхнього циклу та складові можуть створювати небезпеку оточуючому середовищу. В той же час, ризики та загрози при комплексному підході можна і потрібно нівелювати. При розробці проектів об'єктів генерації енергії необхідно прораховувати та планувати вирішення питань щодо переробки відпрацьованих матеріалів та/або утилізації комплектуючих по завершенню циклу відпрацювання відповідних об'єктів (див. детальніше Тему 12).

АЕС проектно передбачають роботу з постійною потужністю, тобто, техніко-технологічно не можуть швидко адаптуватися до змін попиту протягом дня. Саме тому важливими є:

– наявність балансуєчих потужностей – станцій, що можуть швидко і безпечно нарощувати і зменшувати потужності, які дозволять скомпенсувати негнучкість атомної генерації;

– продумана структура генерації та план її використання, балансування пропозиції і попиту електроенергії. Це важливо, адже при великій частці генерації енергії АЕС у загальній структурі генерації енергії може виникнути необхідність зменшувати потужність реакторів, що потенційно може призвести до аварій та нештатних ситуацій.

Балансуючою, але неекологічною генерацією є генерація тепловими станціями, що працюють на вугіллі і т. п.

Теплоелектростанції (ТЕС) та теплоелектроцентралі (ТЕЦ) генерують електроенергію шляхом спалення палива (вугілля, газу). Слід зауважити, що попри адаптивність даного виду генерації енергії, останніми роками її частка у загальній структурі генерації скорочувалася як по причині високих цін на природний газ і недостатню кількість вугілля, так і через неекологічність генерації енергії в такий спосіб.

Лінії електропередач. Окремо винесемо питання стабільності українських ліній електропередачі та забезпечуючої інфраструктури. Станом на 2021 р. 89% довжини повітряних ліній електропередач мали строк експлуатації, що перевищував 30 років, 69,3% мають такий строк, що перевищує 40 років. Приріст довжини ліній електропередач з терміном понад 30 років склав +0,9% порівняно з 2018 р.; з терміном понад 40 років – +3,9%. Збільшення частки мереж, які експлуатуються понад нормативний термін призводить до зростання ризиків руйнування мереж, а

також збільшення втрат при передачі енергії, що особливо відчутно при передачі на великі відстані. До прикладу, у 2020 р. технологічні втрати склали 10,13% від загальної згенерованої потужності.

7.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 7

На глобальному і національному рівнях Ціль 7 визначена як «Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх»; скорочене визначення Цілі 7 на національному рівні – «Доступна та чиста енергія».

Для досягнення Цілі 7 «Доступна та чиста енергія» у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» завдання визначено з урахуванням національної специфіки; окремі завдання на національному рівні не встановлено, оскільки їх виконання передбачено в рамках відповідних програмних документів.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 7.2.

**ТАБЛИЦЯ 7.2. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ,
ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ
РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 7**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
7.1. До 2030 року забезпечити загальний доступ до недорогого, надійного і сучасного енергопостачання	7.1. Розширити інфраструктуру та модернізувати мережі для забезпечення надійного та сталого енергопостачання на основі впровадження інноваційних технологій. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
	7.2. Забезпечити диверсифікацію постачання первинних енергетичних ресурсів. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
7.2. До 2030 року значно збільшити частку енергії з відновлюваних джерел у світовому енергетичному балансі	7.3. Збільшити частку енергії з відновлюваних джерел у національному енергетичному балансі, зокрема за рахунок введення додаткових потужностей об'єктів, що виробляють енергію з відновлюваних джерел. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
7.3. До 2030 року подвоїти глобальний показник підвищення енергоефективності	7.4. Підвищити енергоефективність економіки. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
7.a. До 2030 року активізувати міжнародне співробітництво з метою полегшення доступу до досліджень і технологій у галузі екологічно чистої енергетики, включаючи відновлювану енергетику, підвищення енергоефективності та передові й чистіші технології використання викопного палива, заохочувати інвестиції в енергетичну інфраструктуру і технології екологічно чистої енергетики	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
7.b. До 2030 року розширити інфраструктуру і модернізувати технології для сучасного та сталого енергопостачання всіх у країнах, що розвиваються, зокрема у найменш розвинених країнах, малих острівних державах, що розвиваються, і країнах, що не мають виходу до моря, з урахуванням їх відповідних програм підтримки	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Доступна та чиста енергія» представлено у таблиці 7.3.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Доступна та чиста енергія», відображено у таблиці 7.4.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 7.

**ТАБЛИЦЯ 7.3. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 7**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
7.1. Розширити інфраструктуру та модернізувати мережі для забезпечення надійного та сталого енергопостачання на основі впровадження інноваційних технологій	7.1.1. Виробництво електроенергії, млрд кВт·год	2015 – 157,7 2020 – 163,8 2025 – 178,4 2030 – 182,0
	7.1.2. Технологічні витрати електричної енергії в розподільчих електромережах, %	2015 – 11,5 2020 – 11,0 2025 – 10,0 2030 – 9,0
	7.1.3. Втрати тепла в тепломережах, %	2015 – 20 2020 – 18 2025 – 14 2030 – 12
7.2. Забезпечити диверсифікацію постачання первинних енергетичних ресурсів	7.2.1. Максимальна частка імпорту первинних енергоресурсів (крім ядерного палива) з однієї країни (компанії) в загальному обсязі їхнього постачання (імпорту), %	2015 – 40 2020 – < 15 2025 – < 12 2030 – < 12
	7.2.2. Частка одного постачальника на ринку ядерного палива, %	2015 – > 95 2020 – < 70 2025 – < 60 2030 – < 50
7.3. Збільшити частку енергії з відновлюваних джерел у національному енергетичному балансі, зокрема за рахунок введення додаткових потужностей об'єктів, що виробляють енергію з відновлюваних джерел	7.3.1. Частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у загальному кінцевому споживанні енергії, %	2015 – 4,9 2020 – 11,0 2025 – 14,2 2030 – 17,1
7.4. Підвищити енергоефективність економіки	7.4.1. Енергомісткість ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП), кг н. е. на 1 дол США за ПКС 2011	2015 – 0,28 2020 – 0,20 2025 – 0,17 2030 – 0,14

**ТАБЛИЦЯ 7.4. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
7.1.1. Виробництво електроенергії, млрд кВт·год	157,7	154,8	155,4	159,4	154,0	148,9	156,6
7.1.2. Технологічні витрати електричної енергії в розподільчих електромережах, %	9,79	9,90	9,89	9,84	10,35	10,13	9,86
7.1.3. Втрати тепла в тепломережах, %	–	–	–	18,5	18,8	20,4	21,1
7.2.1. Максимальна частка імпорту первинних енергоресурсів (крім ядерного палива) з однієї країни (компанії) в загальному обсязі їхнього постачання (імпорту), %	54,3	66,7	67,0	70,2	68,6	70,2	67,5
7.2.2. Частка одного постачальника на ринку ядерного палива, %	91,6	60,9	58,6	61,4	55,4	53,8	69,7
7.3.1. Частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у загальному кінцевому споживанні енергії, %	5,0	5,9	6,7	7,0	8,1	9,2	–
7.4.1. Енергомісткість ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП), кг н. е. на міжнародний долар за ПКС 2011	0,187	0,192	0,177	0,179	0,166	0,167	–

Основу енергетичної безпеки у системі національної безпеки становить надійне та ефективне функціонування паливно-

енергетичного комплексу (ПЕК) – системи підприємств електроенергетики, вугледобувної, паливної та нафтопереробної промисловості. ПЕК справляє вирішальний вплив на економіку і рівень життя населення. При цьому об'єднана енергетична система України формує єдиний технологічний комплекс виробників і споживачів енергії.

Для забезпечення населення та секторів економіки енергією важливим є стабільна генерація енергії та подача її до споживачів. При встановленому цільовому значенні обсягів генерації енергії до 2020 р. – 163,8 млрд кВт·год; до 2025 р. – 178,4 млрд кВт·год (таблиця 7.2) бачимо, що виробництво електроенергії у 2020 р. скоротилося (таблиця 7.3), що пов'язано із зменшенням активності суб'єктів господарювання у 2020 р.. Відновлення економічної активності на фоні зменшення негативних впливів пандемії на ведення господарської діяльності у 2021 р. змінилось масштабними викликами для енергетичного сектору з початком повномасштабної війни. Виробництво електроенергії в розрізі видів генерації ілюструють дані таблиці 7.1. Найвища частка виробництва енергії припадає на атомну генерацію – 55,04% у 2021 р. (86,2 млрд кВт·год); генерація з відновлювальних джерел енергії складала 7,98% у 2021 р. (12,5% млрд кВт·год).

Аналіз технологічних витрат електричної енергії в розподільчих електромережах свідчить, що їх фактичний відсоток (у 2020 р. на рівні 10,13%) в межах встановленого орієнтира технологічних витрат електричної енергії в розподільчих електромережах, визначеного на рівні 11,0% у 2020 р. Детальніше інформація технологічні витрати електричної енергії в розподільчих електромережах представлено у таблиці Ж.2 додатку Ж.

Негативним аспектом є також втрати тепла в тепломережах. Вони перевищують встановлені цільові значення (18% до 2020 р.), склавши 20,4% у 2020 р.; та констатуємо зростання втрат тепла в тепломережах (21,1% у 2021 р.) при встановленому цільовому орієнтирі 14,0% до 2025 р. Тому необхідні модернізаційні роботи щодо нівелювання тепловтрат, підвищення тепловіддачі та енергоефективності.

Максимальна частка імпорту первинних енергоресурсів (крім ядерного палива) з однієї країни (компанії) в загальному обсязі їхнього постачання (імпорту) суттєво перевищує цільові орієнтири.

При встановленому цільовому значенні даного показника до 15%, фактична частка у 2020 р. склала 70,2%. Тому, для забезпечення енергетичної безпеки, досягнення Цілі 7 необхідно забезпечити диверсифікацію постачання первинних енергетичних ресурсів. В розрізі видів первинних енергоресурсів відзначаємо найвищий ступінь залежності в поставках нафти (70,2% у 2020 р.; 99,9% у 2022 р.; детальніше у таблиці Ж.3 додатку Ж).

Частка одного постачальника на ринку ядерного палива не перевищує встановлений цільовий орієнтир 2020 р. (до 70%).

Встановлені орієнтири щодо частки енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у загальному кінцевому споживанні енергії також не досягнуто (фактична частка склала 9,2% при встановленому цільовому значенні даного показника – 11,0%).

Фактична енергомісткість ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП) впродовж досліджуваних років скоротилася, цільовий орієнтир досягнуто. Забезпечення енергофактивності є завданням надзвичайно важливим і всеохоплюючим.

7.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 7

Для забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх, підвищення енергоефективності, забезпечення енергетичної безпеки необхідно:

- створити умови для зростання виробництва енергії та її надійного і сталого постачання споживачам (населенню, комунальному та виробничому секторам, сектору надання послуг);

- забезпечити диверсифікацію постачання первинних енергоносіїв, унеможливити імпорт первинних ресурсів з однієї країни/компанії;

- максимально використовувати природні можливості, збільшити виробництво та використання енергії з відновлюваних джерел;

- розробляти ефективні програми і реалізовувати заходи з підвищення енергозбереження та енергоефективності усіх секторів економіки шляхом модернізації, у т. ч. житлового фонду, який потребує термічної модернізації. Питання модернізаційних заходів в галузі, впровадження/збільшення частки екологічно чистих джерел енергії в балансі енергоринку на сьогодні актуалізували-

ся, загрози для функціонування національної енергетичної системи України є високими, ракетно-дронові атаки РФ на об'єкти енергетики тривають.

Для енергетичної галузі України війна спричинила величезні виклики. Критичними були загрози для енергетичної системи в осінньо-зимовий період 2022–2023 рр. в результаті масованих, цілеспрямованих ракетних атак РФ по енергетичній інфраструктурі України. Завдяки міжнародній підтримці, а також за рахунок перерозподілу внутрішніх ресурсів енергетична система України вистояла, стала більш оперативної та реакційної, але не якісно новою.

Енергетична галузь у вкрай важких воєнних умовах все ж створює можливості функціонування усіх інших галузей; працівники у сфері енергетики виконують покладені на них завдання та функції (у т. ч. докладають усі можливі зусилля для відновлення пошкоджених об'єктів інфраструктури).

РФ тривалий час використовувала енергетичні ресурси як інструмент гібридної агресії проти України, спричинювала загрози енергетичній безпеці усієї Європи, здійснювана енергетичний шантаж, була ненадійним постачальником паливно-енергетичних ресурсів (зокрема, штучне створення перебоїв з поставками, скорочення поставок призводило до значного підвищення цін на газ; різка зміна тиску у газорозподільних системах могла спричинити аварійні ситуації тощо).

Превентивні кроки, стратегічні рішення щодо унеможливлення будівництва «Північного потоку-2» було упущено. Німеччина, прагнучи створити газовий хаб, слідуючи економічному прагматизму, своїми рішеннями протирічила власним німецьким правилам щодо диверсифікації джерел постачання (адже на одну країну-постачальника не повинно припадати більше 30% поставок). І лише за фактом повномасштабного вторгнення РФ на територію України було зупинено процес сертифікації даного проєкту та поступово відбувається усвідомлення загрози, яку несе РФ.

Виклики та ризики для функціонування енергетичного ринку України масштабні.

Ризики енергетичного ринку ми визначаємо як імовірність виникнення певних наслідків від результатів дій (або бездіяльності) суб'єктів енергоринку, їх взаємодії, впливу чинників зовнішнього середовища і результатів імовірних ці-

леспрямованих дій контрагентів. Саме останні й проявляються в цілеспрямованих ракетних ударах РФ по об'єктах енергетики і спричинених ними масштабних руйнуваннях енергетичної інфраструктури України.

Війна РФ проти України додала причин для здійснення диверсифікації імпорту первинних енергоносіїв; для прискореного переходу на «зелені» енергоносії; модернізації, реалізації програм і заходів з підвищення енергозбереження та енергоефективності.

Реалії сьогодення внесли вагомі корективи в реалізацію раніше ухвалених стратегій. Зокрема, реагуючи на виклики й потреби сучасних реалій, Кабінет Міністрів України 21.11.2023 р. затвердив «Енергетичну стратегію України на період до 2050 року» (попередня «Енергетична стратегія України до 2035 року» втратила чинність).

«Енергетична стратегія України на період до 2050 року» передбачає відновлення енергетичного сектору за найсучаснішими технологіями, зміцнення стійкості системи та посилення енергетичної безпеки України і європейського континенту в цілому. Ключовим завданням стратегії є перетворення України на енергетичний хаб Європи, який допоможе континенту остаточно позбутися залежності від російського викопного палива завдяки виробленій в Україні чистій енергії. Згідно з ухваленою Енергетичною стратегією України до 2050 року, енергетичний сектор має бути максимально наближений до кліматичної нейтральності; передбачено розвиток інноваційної та децентралізованої енергосистеми, повноцінне функціонування національних енергетичних ринків та їх інтеграція в міжнародні.

Розвиток ринку генерації енергії має характеризуватися безпечністю, екологічністю, адаптивністю та стабільністю, прозорістю, ефективністю (в т. ч. економічною) та доступністю (в т. ч. соціальною) (рисунок 7.2).

Адаптивність є важливим аспектом, який необхідно враховувати у системі розвитку енергетики за видами генерації енергії через непостійність попиту на електроенергію. Якщо сукупні потужності об'єктів генерації енергії будуть недостатньо гнучкими, то виникнуть ситуації з можливим дефіцитом енергії, неможливістю задовольнити попит на енергію у періоди «пікових» запитів на неї; і протилежна ситуація, – не затребувана в повних обсягах

згенерована енергія у періоди мінімальних запитів на її споживання потребує техніко-технологічних рішень щодо її акумуляції для подальшого використання в періоди зростання попиту, рішень/можливостей для здійснення її експорту тощо.

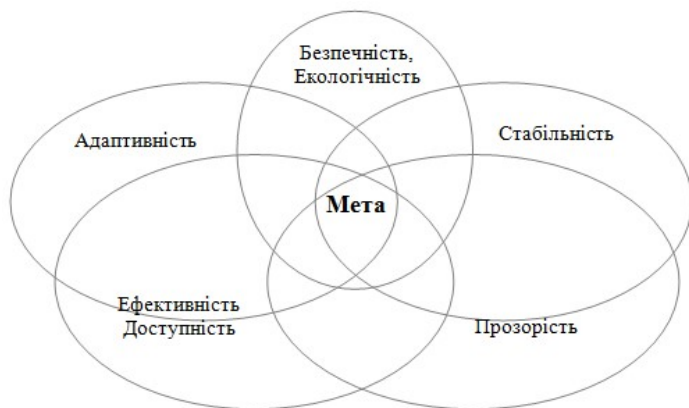

Рисунок 7.2. Концептуальні аспекти розвитку енергетичного ринку

Під адаптивністю ми розуміємо можливості і строки нарощування або зменшення потужностей, розгортання додаткових або нових потужностей, мобільність у системі генерації енергії.

Стабільність розвитку енергетичної системи включає важливі аспекти безпеки генерації енергії, мереж та продуктів її діяльності, а також можливість видавати потужність незалежно від умов функціонування об'єктів.

Енергетичний сектор є одним із основних забруднювачів навколишнього середовища. Контекст аргументації аспекта «екологічності» енергетичного сектора детальніше відображено у темах 12–13.

Подальший розвиток енергетичної сфери в Україні має максимально використовувати сприятливі природні умови для генерування вітрової, сонячної та біоенергетики. Відновлювальні джерела генерації енергії наближені до споживачів, що знижує витрати на транспортування, розосереджені по території, що знижує ризик одномоментної їх втрати, як це відбулося із Запорізькою АЕС.

До того ж, результати дослідження швейцарської компанії Lazard показують, що вартість електроенергії з відновлювальних джерел енергії постійно зменшується, а від традиційної генерації – зростає (рисунок 7.3). Наприклад, для сонячних та вітрових електростанцій промислового масштабу вона вже є суттєво дешевшою за електроенергію від традиційної генерації. Причому, з кожним роком ця різниця на користь відновлювальних джерел енергії зростає.

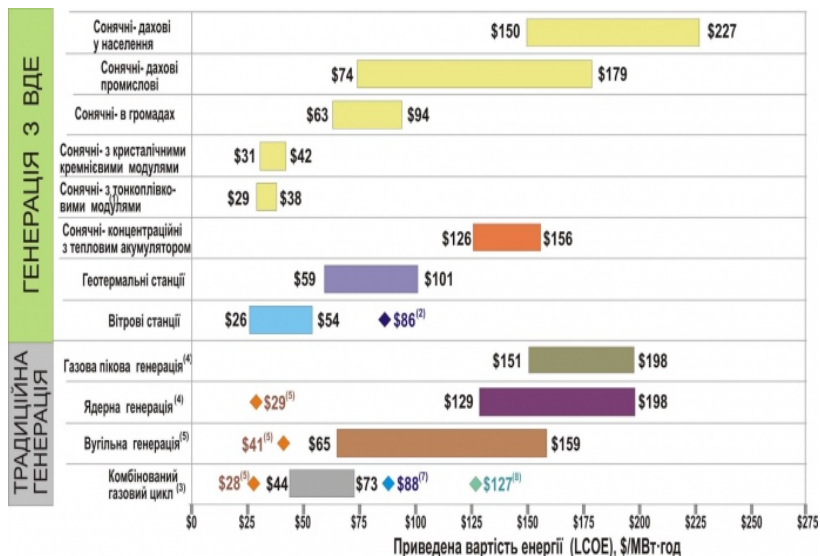

Рисунок 7.3. Вартість традиційної генерації енергії та генерації з ВДЕ

Уряди більшості країн реалізують програми розвитку відновлювальних джерел енергії для посилення енергетичної безпеки. Інвестиції у розвиток відновлювальних джерел енергії зараз є пріоритетним вектором інвестування для багатьох країн (особливо в ЄС). ЄС на сьогодні є світовим лідером у офшорній вітровій енергії з потужностями морської вітрової енергії 16 ГВт. Орієнтирами розвитку вітрової енергії ЄС є досягнення 60 ГВт до 2030 р. і 300 ГВт до 2050 р. Розвиток офшорної вітроенергетики США передбачає збільшення її обсягів до 30 ГВт до 2030 р. Великобританія спрямовує зусилля на розвиток атомної, офшорної вітро-

вої та водневої енергетики. До 2030 р. заплановано наростити обсяги офшорної вітроенергетики до 50 ГВт. Стимулюючи розвиток відновлювальних джерел енергії, Польща збільшила бюджет фінансування геотермальних технологій до 480 млн злотих.

Розвиток відновлювальних джерел енергії обумовлює запити для виробників відповідного обладнання, зокрема, сонячних панелей. Тому, компаніям необхідно розвивати / нарощувати свої можливості для задоволення відповідного попиту. Також варто враховувати, що на розвиток відновлювальних джерел енергії впливають різні чинники, зокрема, рівень розвитку технологій, які дозволяють генерувати енергію дешевше, дають вищі результати енергогенерації.

Для створення умов, забезпечення прозорості, інвестиційної привабливості й розвитку енергетичного ринку також доцільним є використання інструментів хеджування, адже в результаті їх упровадження підвищується зацікавленість учасників енергетичного ринку трейдингом, з'являється можливість хеджування ціннових ризиків, а ринок електричної енергії стає прозорішим. Строковий ринок електроенергії надзвичайно привабливий для інвесторів; перехід до такого ринку електричної енергії здатен забезпечити відкритість і доступність для нових учасників завдяки посиленню ролі біржових інструментів.

Певним кроком до запровадження механізму хеджування ризиків учасників енергетичного ринку із застосуванням деривативів стало підписання меморандуму про співпрацю між торговельними майданчиками «Українська енергетична біржа» і ДП «Оператор ринку» 23.03.2021 р. Згідно з ним, передбачалася робота над запровадженням форвардних контрактів з постачанням електричної енергії або без постачання, над обігом ф'ючерсних контрактів і опціонів.

Синхронізація роботи української та європейської енергетичних систем³ надає ряд переваг учасникам ринку електричної ене-

³ Російська Федерація, прагнучи в цілому змінити/заблокувати євроінтеграційний вектор розвитку України та, зокрема, прагнучи зірвати синхронізацію України з ENTSO-E, навпаки, пришвидшила ці процеси. Зазначена синхронізація української енергосистеми та енергомереж континентальної Європи відбулася на рік раніше запланованого терміну. З 24 лютого 2022 р. енергосистема України, яка до того була пов'язана з енергосистемами Росії та Білорусі, працювала в ізолюваному режимі 21 день (замість визначених 3-х днів). По суті, українська енергосистема за 21 день ізолюваної роботи довела нашим європейським партнерам свою надійність та стійкість. Тому, 16 березня 2022 р. відбулася

ргії (насамперед, посилення енергетичної безпеки, в т. ч. українська електроенергія допомагала Європі позбутися залежності від російських енергоносіїв, зменшуючи використання газу у виробництві електричної енергії), однак ставить перед ними й нові виклики. Так, функціонування енергетичної сфери в Україні має відповідати нормам і стандартам ЄС, тобто повинні повноцінно працювати конкурентні ринки природного газу й електроенергії з прозорим ціноутворенням і належним захистом споживачів. Прозорі ринкові відносини на конкурентних засадах створять додаткові стимули для розвитку відновлювальних джерел енергії і наблизять Україну до цілей вуглецевої нейтральності.

Синхронізація українського енергоринку з енергоринком ЄС посилила аспект подальшого прозорого його функціонування, ринкового ціноутворення, запровадження інструментів управління ризиками, хеджування. Також в рамках синхронізованого енергоринку створюються можливості адаптивності, експортуючи надлишок енергії при її незатребуваності на енергоринку України і навпаки, – імпортувати при недостатці генерації енергії вітчизняними потужностями.

Реалізація комплексу заходів, обумовлених майбутнім вступом України до ЄС, є орієнтиром для планування відбудови й подальшого розвитку енергетики в Україні.

Широкомасштабна модернізація енергетичної галузі та реформування механізмів функціонування енергетичного ринку вкрай важливі для забезпечення енергетичної безпеки України та її інтеграції до європейських енергетичних ринків, на яких Україні потрібно забезпечити конкурентоспроможність. Модернізація будівель шляхом утеплення та використання енергоефективних технологій допоможе знизити споживання енергії. Використання енергоефективних приладів та освітлення може значно знизити споживання електроенергії. Це включає світлодіодні лампи, сучасні побутові прилади та системи автоматичного керування енергоспоживанням.

одна з ключових подій української енергетики: національна енергосистема об'єдналася з європейською мережею операторів системи передачі електроенергії ENTSO-E (European Network of Transmission System Operators for Electricity). Попри повномасштабну війну, Україна з 30 червня 2022 р. розпочала експорт електроенергії з України до Європи після синхронізації, який припинився 11 жовтня 2022 р. (на наступний день після першої масованої російської атаки на об'єкти енергетичної інфраструктури України).

Досягнення бажаних результатів діяльності вимагає від суб'єктів господарювання втілювати на практиці системні рішення (через реалізацію сформованої стратегії), які б спиралися на комплексний аналіз, та акумулювали прогресивні ідеї розвитку. В частині досягнення бажаного рівня енергоефективності для суб'єктів господарювання вкрай актуальним є енергоменеджмент. Енергетичний менеджмент є інструментом, який може забезпечити виробничо-господарським об'єктам економію коштів за рахунок проведення грамотної енергетичної політики.

Впровадження сучасних енергоефективних технологій, стратегічні орієнтири та рішення щодо забезпечення енергоефективності (у системі дієвого стратегічного управління у цілому) та їх досягнення шляхом формування та подальшої реалізації стратегії розвитку забезпечить конкурентоспроможність суб'єктів господарювання на внутрішньому та зовнішньому ринках, ефективне функціонування енергетичної галузі та підвищення енергетичної безпеки у системі національної безпеки.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Значимість енергетики у функціонуванні економіки та забезпеченні умов життєдіяльності людей.
2. Ключові аспекти функціонування та розвитку енергоринку в розрізі видів генерації енергії на принципах сталості.
3. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Доступна та чиста енергія»: глобальний та національний контексти.
4. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників, ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 7; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.
5. Охарактеризувати вплив чинників, сучасних тенденцій, викликів та ризиків на досягнення цілі «Доступна та чиста енергія» (війна РФ проти України, природно-кліматичні умови, розвиток технологій, інновації, політичні чинники тощо).

6. Які сприятливі умови, нормативно-правові, організаційні, технологічні новації тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Доступна та чиста енергія»?

7. Які чинники, виклики та ризики спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Доступна та чиста енергія»?

8. Дослідити особливості функціонування енергетичного сектору в зарубіжних країнах.

9. Визначити особливості та потенціал функціонування та енергетичного сектору України.

10. Проаналізувати приклади успішних проєктів з підвищення енергоефективності.

11. Оцінити заходи, які реалізуються на рівні органів державної влади, що направлені на трансформацію функціонування енергетичного сектору в Україні, на розвиток генерації чистої енергії та забезпечення її доступності. Які трансформаційні зміни необхідні/доцільні для досягнення цілі «Доступна та чиста енергія»? Які кроки, конкретні дії, шляхи вирішення проблем можуть бути доцільними для підвищення енергоефективності економіки?

12. Дослідити стратегії та технології для підвищення енергоефективності. Роль будівельних стандартів та регламентів у забезпеченні енергоефективності. Роль smart-технологій та інтелектуальних систем в управлінні енергоспоживанням.

Ціль 8

«ГІДНА ПРАЦЯ ТА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ»

- 8.1. Гідна праця та економічне зростання у системі досягнення цілей сталого розвитку.
- 8.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 8.
- 8.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 8.

8.1. Гідна праця та економічне зростання у системі досягнення цілей сталого розвитку

Ціль сталого розвитку «Гідна праця та економічне зростання» стосується усіх видів діяльності, обумовлює досягнення вирішення завдань в рамках усіх цілей сталого розвитку. Спектр питань, які необхідно вирішувати для досягнення Цілі 8, є багатоаспектним, зокрема, створення гідних умов праці, справедливої оплати праці, підвищення ефективності виробництва шляхом модернізації, підвищення експортного потенціалу тощо. Економічне зростання є основою вирішення широкого кола завдань щодо реалізації соціальних програм, інфраструктурних проєктів, розвитку освіти і науки, сфери охорони здоров'я тощо. Тому необхідно шукати рішення, розробляти та реалізовувати заходи, дієві механізми та технології для забезпечення економічного зростання. Взаємопереплетеність, взаємовплив процесів та причино наслідкових зв'язків обумовлюють певні результати.

Розвиток ринку праці – це складний та суперечливий процес, який обумовлюється еволюційними трансформаціями, закономірностями та особливостями, здійсненням державного регулювання національних ринків праці з урахуванням сукупності політико-правових, економічних, соціальних-психологічних тощо чинників відповідно до вимог часу.

У Законі України «Про зайнятість населення» **ринок праці** визначено як систему правових, соціально-трудова, економічних та організаційних відносин, що виникають між особами, які шукають

роботу, працівниками, професійними спілками, роботодавцями та їх організаціями, органами державної влади у сфері задоволення потреби працівників у зайнятості, а роботодавців – у найманні працівників відповідно до законодавства. Міжнародна організація праці визначає інституціональний характер ринку праці, зорієнтований на трудові відносини та механізми встановлення вартості праці; ринок праці визначено як сферу, де підприємці та працівники спільно проводять переговори відносно заробітної плати та умов праці.

Ринок праці ми визначаємо як систему відносин між його учасниками (працівником: з певним набором знань, вмінь, компетентностей, побажаннями до умов праці тощо та роботодавцем: з певними запитами до рівня трудового потенціалу працівника та вимогами його реалізації за певних створених умов праці), які складаються в певний період часу, в певному місці, в певних сферах діяльності; обумовлюється національними традиціями, ментальністю, особливостями сфер діяльності, міграційними процесами, рівнем регулювання, законодавством держав, міжнародним законодавством та міждержавними угодами (для працівників, які працюють за межами своєї країни), їх сталістю чи змінами.

Гідна праця включає можливість отримання роботи, яка забезпечує справедливий дохід, безпечні умови праці, соціальний захист для працівників та їх сімей, а також свободу вираження думок, участь у прийнятті рішень та рівність можливостей для всіх чоловіків і жінок. Такі можливості (можливості гідної праці) обумовлюються рівнем розвитку ринку праці, характеристики якого змінюються під впливом інновацій, цифрових технологій, запитів сучасності.

Справедливі умови праці та соціальний захист підвищують задоволеність працівників, що веде до зростання продуктивності. Високий рівень продуктивності праці обумовлює рівень економічного розвитку країн світу. У ряді країн (на жаль, в цьому переліку є і Україна) продуктивність праці за відпрацьовану людиногодину є суттєво нижчою від продуктивності праці в економічно розвинутих країнах.

Україна у 2021 р. посіла 54-те місце у Світовому рейтингу конкурентоспроможності (World Competitiveness Rankings); у 2017 р. за індексом конкурентоспроможності, який враховує рівень суспільної продуктивності праці Україна в 2017 р. посіла лише 60 позицію.

Світовий рейтинг конкурентоспроможності враховує рейтинг цифровізації та рейтинг кадрового потенціалу, який дає оцінку залучення та утримання висококваліфікованих кадрів, які забезпечують підприємствам додану вартість; за цими показниками Україна досягла у 2021 р. 42-е місце.

Інформацію щодо позицій України в розрізі низки показників детальніше відображено у Темі 9.

Україна, на жаль, значно відстає за рівнем продуктивності праці як від економічно розвинутих країн, так і від країн пострадянського простору, що обумовлено технологічною відсталістю та недосконалістю структури економіки, яка доповнюється недоліками організаційно-економічного та інституційного забезпечення економічних процесів.

В період ринкової трансформації Україна вступила володіючи вагомим науковим, технологічним, природним та людським потенціалами. В той же час, народногосподарський комплекс України історично орієнтувався на максимальне включення до загальносоюзного поділу праці. На жаль, Україна в перші роки незалежності значною мірою девальвувала конкурентні переваги, втратила близько половини ВВП від його рівня 1990 р. (у 1999 р. падіння ВВП сягнуло дна: економічний спад зупинився на позначці 40,8% ВВП від його рівня 1990 р.). Тоді ж (у першій половині 1990-х рр.) було сформоване замкнуте коло низької продуктивності праці (рисунок 8.1).

Рисунок 8.1. «Замкнуте коло» низької продуктивності праці

Через низку об'єктивних і суб'єктивних чинників, шанси України швидко наблизитись до розвинених країн світу за рівнем розвитку були втрачені, а ризики нівелювання своїх переваг значною мірою проявилися.

У ХХІ ст. на динаміку продуктивності праці та тенденції розвитку світової економіки суттєво впливає глобалізація. Глобалізація обумовлює / призводить до підвищення продуктивності праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні й поширення передових технологій, методів організації праці, вільного й швидкого обороту капіталів, росту іноземних інвестицій, розширення можливостей для розвитку інфраструктури, комунікацій між людьми. Під впливом тенденцій глобального світового економічного простору змінюються й принципи організації праці. Колишня прив'язка до робочого місця в багатьох випадках стає необов'язковою, так само як і жорсткий подинний режим праці. Зростає дистанційна зайнятість, графіки гнучкого робочого часу тощо.

Найвагомішим чинником зростання продуктивності праці та конкурентоспроможності, забезпечення економічного зростання є техніко-технологічне вдосконалення виробництва на основі результатів науково-технічного прогресу. З кінця ХХ початку ХХІ ст. в розвинених країнах світу рівень екстенсивного використання праці майже удвічі зменшився, а продуктивність зросла в кілька разів, відбулося значне зростання добробуту і рівня споживання населення. Технологічні інновації в розвинутих країнах світу на сьогодні забезпечують близько 50% ефективності ринкової економіки та близько 80% приросту ВВП. Ступінь розвитку і динамізм інноваційно-інвестиційних процесів формують у сучасних умовах стратегічну основу економічного зростання.

Економічне зростання є ключовим фактором для підвищення рівня життя населення, сприяє збільшенню надходжень до державного бюджету, що дозволяє урядам фінансувати програми розвитку, соціальні ініціативи тощо. Економічне зростання можна аналізувати в розрізі низки показників. Головним показником у системі національних рахунків, який висвітлює підсумок діяльності економічних суб'єктів у галузі матеріального і нематеріального виробництва, є валовий внутрішній продукт (таблиця 8.1).

ТАБЛИЦЯ 8.1. ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ¹

Рік	У фактичних цінах		У цінах попереднього року	
	валовий внутрішній продукт, млн грн	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу, грн	валовий внутрішній продукт, млн грн	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу, грн
2010	1079346	24798	949619	21817
2011	1299991	29980	1138338	26252
2012	1404669	32480	1303094	30132
2013	1465198	33965	1404293	32553
2014	1586915	36904	1369190	31841
2015	1988544	46413	1431826	33419
2016	2385367	55899	2037084	47738
2017 ²	2981227	70170	2441661	57470
2018 ²	3560302	84228	3085223	72989
2019 ²	3977198	94633	3674214	87423
2020	4222026	101138	3827941	91697
2021	5450849	131734	4367501	105552
2022	5239114	...	3883262	...
2023	6537825	...	5518062	...

¹ З 2014 р. дані наведено без урахування тимчасово окупованих Російською Федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

² Дані наведено з урахуванням змін показників платіжного балансу НБУ.

Відносно постковідне відновлення національної економіки обумовило у фактичних цінах приріст ВВП 29,1% у 2021 р. (+14,1% у цінах попереднього року). У 2022 р. війна спричинила падіння ВВП до рівня 96,12% від ВВП 2021 р. у фактичних цінах (88,91% у цінах 2021 р.) попри зростання цін. У 2023 р. у вартісному еквіваленті приріст ВВП склав 24,8% у фактичних цінах (+42,1% у цінах попереднього року). Індекс фізичного обсягу ВВП в контексті аналізу забезпечення економічного зростання представлено у параграфі 8.2.

В умовах глобалізації та інтеграційних процесів зовнішньоторговельна діяльність країн світу відіграє важливу роль у забезпеченні економічного зростання та розвитку національних економік. Країни світу здійснюють зовнішньоторговельну діяльність, яка обумовлю-

ється великою кількістю чинників: наявністю або відсутністю певних видів ресурсів, наявністю або відсутністю налагоджених певних видів діяльності, налагодженими зовнішньоекономічними зв'язками тощо. Природні умови, рівень розвитку виробництв, технологій, організаційно-управлінська діяльність визначають напрями розвитку та обсяги зовнішньоторговельної діяльності. Членство (не участь) країн в міжнародних інституціях / об'єднаннях також визначає умови співпраці в рамках об'єднань та скоординовану зовнішньоторговельну політику відносно третіх країн.

Впродовж останніх років сальдо зовнішньоторговельного балансу України було від'ємним, а з початком повномасштабної війни погіршилося (таблиця 8.2). Високий рівень імпортозалежності свідчить про неспроможність національної економіки задовольняти внутрішній попит на затребуваному рівні та неспроможність забезпечити обсяги експорту, які б нівелювали/зменшили негативний зовнішньоторговельний баланс.

ТАБЛИЦЯ 8.2. САЛЬДО ЗОВНІШНЬТОРГОВЕЛЬНОГО БАЛАНСУ УКРАЇНИ, 2010–2023 рр.¹

Рік	Експорт, млрд дол США	Імпорт, млрд дол США	Сальдо торговельного балансу, млрд дол США
2010	51,40	60,70	-9,3
2011	68,41	82,61	-14,2
2012	68,81	84,66	-15,85
2013	63,31	76,96	-13,65
2014	53,90	54,43	-0,53
2015	38,13	37,52	+0,61
2016	36,36	39,25	-2,89
2017	43,26	49,61	-6,35
2018	47,34	57,19	-9,85
2019	50,05	60,80	-10,75
2020	49,19	54,34	-5,14
2021	68,07	72,84	-4,77
2022	44,14	55,30	-11,16
2023	36,19	63,56	-27,37

¹ З 2014 р. дані наведено без урахування тимчасово окупованих Російською Федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

На зовнішньоторговельну діяльність усіх країн світу впливають зовнішньоекономічні зв'язки між країнами, рівень інтеграції між країнами та узгоджений рівень співпраці в рамках об'єднань, зовнішньополітична турбулентність. З 2014 р. зменшення обсягів експорту та імпорту відбулося в основному через скорочення зовнішньоторговельної діяльності України із Росією на тлі анексії Криму та військових дій на Донбасі. З 2016 р. до 2019 р. експортно-імпортне співвідношення погіршувалося, оскільки темпи росту імпорту переважали темпи росту експорту України. У 2020 р. на обсяги зовнішньоторговельного обороту країн світу скоротилися під впливом пандемії, спричиненої Covid-19 (зовнішньоторговельне сальдо України у 2020 р.: –5,14 млрд дол США). Після певного постковідного відновлення зовнішньоторговельної діяльності, ланцюгів поставок у 2021 р., повномасштабна війна обумовила спад зовнішньоторговельного обороту, погіршення зовнішньоторговельного балансу України (–11,16 млрд дол США у 2022 р.; у 2023 р. – до рівня –27,37 млрд дол США). Зовнішньоекономічна діяльність України в умовах війни зазнала суттєвих змін та випробувань, частково описаних у Темі 2.

Обсяги зовнішньоторговельного обороту України із РФ скорочувалися впродовж останніх років, зважаючи на агресію останньої до України. Проте, лише 9.04.2022 р. Кабінет Міністрів України ухвалив рішення про запровадження повного ембарго на імпорт товарів з РФ.

8.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 8

Ціль 8 на глобальному та національному рівнях визначена як «Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх»; скорочене визначення на національному рівні – «Гідна праця та економічне зростання».

Для досягнення Цілі 8, спрямованої на створення умов та можливостей для гідної праці та забезпечення економічного зростання у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» визначено завдання, які конкретизовано з урахуванням національної специфіки та значною мірою корелюють із завданнями, визначеними на глобальному рівні. Окремі завдання на національ-

ному рівні не встановлено, оскільки їх виконання передбачено в рамках відповідних програмних документів. Завдання щодо підтримки країн, що розвиваються, в рамках ініціативи «Допомога в торгівлі», на національному рівні не визначено, оскільки не є релевантним для України.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 8.3.

**ТАБЛИЦЯ 8.3. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ,
ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ
РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 8**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
8.1. Підтримувати економічне зростання на одну особу населення відповідно до національних умов і, зокрема, зростання валового внутрішнього продукту на рівні не менше 7 відсотків на рік у найменш розвинених країнах	Завдання враховано
8.2. Домогтися підвищення продуктивності в економіці шляхом диверсифікації, технічної модернізації та інноваційної діяльності, в т. ч. приділяючи особливу увагу секторам з високою доданою вартістю і працемістким секторам	8.1. Забезпечити стійке зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, підвищення експортного потенціалу, виводу на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки.
8.3. Просувати проведення орієнтованої на розвиток політики, яка сприяє продуктивній діяльності, створенню гідних робочих місць, підприємництву, творчості й інноваційній діяльності, та заохочувати офіційне визнання і розвиток мікро-, малих і середніх підприємств, у т. ч. шляхом надання їм доступу до фінансових послуг	Завдання враховано. Глобальні завдання 8.3 та 8.10 об'єднані та викладені у національному завданні 8.6

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
<p>8.4. Упродовж усього терміну до кінця 2030 року поступово підвищувати глобальну ефективність використання ресурсів у системах споживання і виробництва та прагнути, щоб економічне зростання не супроводжувалося погіршенням стану навколишнього середовища, як це передбачається Десятирічною стратегією дій з переходу до використання раціональних моделей споживання і виробництва, причому першими цим повинні зайнятися розвинені країни</p>	<p>8.2. Підвищувати ефективність виробництва на засадах сталого розвитку та розвитку високотехнологічних конкурентних виробництв. Завдання конкретизоване з урахуванням національної специфіки</p>
<p>8.5. До 2030 року забезпечити повну і продуктивну зайнятість та гідну працю для всіх жінок і чоловіків, у т. ч. молодих людей та інвалідів, і рівну оплату за працю рівної цінності</p>	<p>8.3. Підвищити рівень зайнятості населення. Редакція завдання сформована, виходячи з поточної економічної ситуації в країні, за який рівень безробіття за методологією МОП перевищує 9%</p>
<p>8.6. До 2020 року суттєво скоротити частку молоді, яка не працює, не вчиться і не набуває професійних навичок</p>	<p>8.4. Скоротити частку молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок. Національне завдання відповідає за своїм змістом глобальному</p>
<p>8.7. Вжити термінових та ефективних заходів для того, щоб викоринити примусову працю, покінчити з сучасним рабством і торгівлею людьми та забезпечити заборону й ліквідацію найгірших форм дитячої праці, включаючи вербування та використання дітей-солдатів, а до 2025 року покінчити з дитячою працею у всіх її формах</p>	<p>Завдання враховано. Окремо завдання не визначено, оскільки його суть врахована у відповідних програмних документах (Національна стратегія у сфері прав людини, Державна соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2020 року (постанова Уряду від 24.02.2016 р. №111))</p>
<p>8.8. Захищати трудові права і сприяти забезпеченню надійних і безпечних умов праці для всіх трудящих, включаючи трудящих-мігрантів, особливо жінок-мігрантів, та осіб, які не мають стабільної зайнятості</p>	<p>8.5. Сприяти забезпеченню надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих, зокрема шляхом застосування інноваційних технологій у сфері охорони праці та промислової безпеки. Національне завдання відповідає глобальному, але у більш узагальненій редакції</p>

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
8.9. До 2030 року забезпечити розробку і здійснення стратегій заохочення сталого туризму, який сприяє створенню робочих місць, розвитку місцевої культури і виробництву місцевої продукції	Завдання враховано. Глобальне завдання враховано у національному завданні 8.6, де розвиток туризму розглядається як один із численних напрямів для можливості реалізації потенціалу активної частини населення
8.10. Зміцнювати спроможність національних фінансових установ заохочувати і розширювати доступ до банківських, страхових і фінансових послуг для всіх	8.6. Створити інституційні та фінансові можливості для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення та розвитку креативної економіки. Завдання конкретизоване з урахуванням національної специфіки
8.a. Збільшити надавану в рамках ініціативи «Допомога в торгівлі» підтримку країн, що розвиваються, особливо найменш розвинених країн, у т. ч. по лінії Розширеної комплексної рамкової програми з надання технічної допомоги в галузі торгівлі найменш розвиненим країнам	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України
8.b. До 2020 року розробити і ввести в дію глобальну стратегію забезпечення зайнятості молоді та імплементувати Глобальний пакт про робочі місця Міжнародної організації праці	Завдання враховано. Окремо завдання не визначено, оскільки його суть урахована у відповідних програмних документах (Стратегія подолання бідності (ропорядження Уряду від 16.03.2016 р. № 161-р), Програма Гідної праці для України на період 2016–2019 роки

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Гідна праця та економічне зростання» представлено у таблиці 8.4.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Гідна праця та економічне зростання», відображено у таблиці 8.5.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 8.

**ТАБЛИЦЯ 8.4. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 8**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
8.1. Забезпечити стійке зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, підвищення експортного потенціалу, виводу на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості	8.1.1. Індекс фізичного обсягу ВВП (середньорічний), %	2015 – 90,2 2020 – 104,0 2025 – 106,0 2030 – 107,0
	8.1.2. Частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП, %	2015 – 13,5 2020 – 23,0 2025 – 28,0 2030 – 22,0
	8.1.3. Частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середньовисокого рівня в загальному обсязі експорту товарів, % (групи «Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості», «Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них», «Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання», «Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плаваючі засоби», 90-та підгрупа групи «Прилади та апарати оптичні, фотографічні» (згідно з УКТЗЕД))	2015 – 19,2 2020 – 25,0 2025 – 28,0 2030 – 30,0
	8.1.4. Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом	2015 – 64 2020 – 50 2025 – 45 2030 – 40
8.2. Підвищувати ефективність виробництва на засадах сталого розвитку та розвитку високотехнологічних конкурентних виробництв	8.2.1. Коефіцієнт віддачі основних засобів	2015 – 0,23 2020 – 0,26 2025 – 0,35 2030 – 0,45
	8.2.2. Темп зростання продуктивності праці, %	2015 – 99,1 2020 – 104,0 2025 – 103,6 2030 – 105,8
	8.2.3. Матеріаломісткість ВВП (відношення обсягу проміжних витрат із таблиць «витрати-випуск» видів діяльності, які виробляють матеріальну продукцію, до загального обсягу ВВП)	2015 – 0,88 2020 – 0,87 2025 – 0,82 2030 – 0,77

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
8.3. Підвищити рівень зайнятості населення	8.3.1. Рівень зайнятості населення віком 20–64 роки, %	2015 – 64,4 2020 – 66,0 2025 – 68,0 2030 – 70,0
8.4. Скоротити частку молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок	8.4.1. Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15–24 роки, %	2015 – 17,7 2020 – 17,0 2025 – 16,5 2030 – 15,5
8.5. Сприяти забезпеченню надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих, зокрема шляхом застосування інноваційних технологій у сфері охорони праці та промислової безпеки	8.5.1. Кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, які призвели до втрати працездатності на 1 робочий день чи більше, % до рівня 2015 року	2015 – 100 (5851 особа) 2020 – 75 2025 – 60 2030 – 55
	8.5.2. Кількість загиблих від нещасних випадків на виробництві, % до рівня 2015 року	2015 – 100 (831 особа) 2020 – 70 2025 – 50 2030 – 45
	8.5.3. Частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, у загальнообліковій кількості штатних працівників, %	2015 – 26 2020 – 22 2025 – 17 2030 – 12
8.6. Створити інституційні та фінансові можливості для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення та розвитку креативної економіки	8.6.1. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів середнього та малого підприємництва, млн осіб	2015 – 6,5 2020 – 8,3 2025 – 9,5 2030 – 10,5
	8.6.2. Частка доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів середнього та малого підприємництва, у % до загальної суми доданої вартості за витратами виробництва	2015 – 59 2020 – 70 2025 – 75 2030 – 80
	8.6.3. Частка малих та середніх підприємств, що мають зобов'язання за кредитом або кредитною лінією, в їх загальній кількості, %	–
	8.6.4. Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business	2015 – 81 2020 – 30 2025 – 25 2030 – 20

**ТАБЛИЦЯ 8.5. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
8.1.1. Індекс фізичного обсягу ВВП, %	90,2	102,4	102,4	103,5	103,2	96,2	103,4
8.1.2. Частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП, %	13,5	15,5	15,8	17,7	17,6	13,4	13,2
8.1.3. Частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середньовисокого рівня в загальному обсязі експорту товарів	19,2	17,3	16,8	17,0	16,4	16,4	14,6
8.1.4. Місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом	64	56	50	43	47	45	49
8.2.1. Коефіцієнт віддачі основних засобів	0,1194	0,1199	0,1195	0,1204	0,1187	0,1108	0,1115
8.2.2. Індекс продуктивності праці, %	99,2	103,5	103,1	102,2	101,8	100,3	105,5
8.3.1. Рівень зайнятості населення віком 20–64 роки, %	64,4	64,2	64,2	65,6	66,9	65,2	64,8
8.4.1. Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15–24 роки, %	17,2	17,8	15,9	14,5	15,6	15,5	14,3

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
8.5.1. Кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, які призвели до втрати працездатності на 1 робочий день чи більше, % до рівня 2015 року	100	104	101	97	91	85	80
8.5.2. Кількість загиблих від нещасних випадків на виробництві, % до рівня 2015 року	100	107	98	109	113	101	103
8.5.3. Частка працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці, у загальнообліковій кількості штатних працівників, %	28,9	–	28,4	–	29,6	–	–
8.6.1. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів середнього та малого підприємництва, млн осіб	6,5	6,5	6,6	7,0	7,4	7,4	7,3
8.6.2. Частка доданої вартості за витратами виробництва суб'єктів середнього та малого підприємництва, у % до загальної суми доданої вартості за витратами виробництва	58,1	62,3	62,6	64,3	66,4	70,2	–
8.6.3. Місце України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business	81	80	76	71	64	–	–

Індекс фізичного обсягу ВВП у 2020 р. склав 96,2% при встановленому цільовому значенні – 104,0%. Таке «просідання» ВВП було обумовлене зниженням економічної активності на тлі поширення пандемії. У 2021 р. відбулося постковідне відновлення економіки (індекс фізичного обсягу ВВП у 2021 р. склав 103,4%); у 2022 р. через початок повномасштабної війни зменшився до 71,2% згідно даних Державної служби статистики.

Частка валового нагромадження основного капіталу у ВВП склала 13,4% у 2020 р. при встановленому цільовому значенні – 23%. Надалі фіксуємо негативну динаміку 13,2% у 2021 р. та 11,9% у 2022 р., що свідчить про зниження потенціалу для забезпечення стійкого зростання ВВП.

Частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого та середньовисокого рівня в загальному обсязі експорту товарів не досягла цільового орієнтира 2020 р., встановленого на рівні 25,0%; відслідковується в розрізі таких груп товарів «Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості», «Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них», «Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання», «Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби», 90-та підгрупа групи «Прилади та апарати оптичні, фотографічні» (згідно з УКТЗЕД). В цілому для показника 8.1.3 цільовий орієнтир до 2025 р. – 28,0%, проте, фактична частка середньо та середньо високотехнологічного експорту скорочується (з 16,4% у 2020 р. до 14,6% у 2021 р. та 13,5% у 2022 р., 11,8% у 2023 р.).

Основними категоріями товарів, які склали майже половину усього експорту України у 2021 р., були дві групи товарів: «Продукти рослинного походження» (22,8%) та «Недорогоцінні метали та вироби з них» (23,5%). Експорт групи товарів «Продукти рослинного походження» складають здебільшого зернові (18,1%), олійні та фрукти (3,6%). Чорні метали складають 20,5% із 23,5 % експорту в групі товарів «Недорогоцінні метали та вироби з них». Третя група товарів за вагомістю частки в обсязі експорту України – це «Мінеральні продукти» (12,4%). Також значна частку українського експорту складають «Жири та олії тваринного або рослинного походження» (10,3%).

Експорт України є низькотехнологічним. У сільському господарстві високими темпами розвивалося рослинництво, яке при-

вбляювало інвесторів швидкою окупністю. При цьому, високої рентабельності аграрії досягали завдяки ресурсному земельному потенціалу, сприятливим природним умовам, дешевій робочій силі, достатньо розвинутій транспортній інфраструктурі та механізмам державної підтримки, що були впроваджені. Але нарощування експорту аграрної продукції не забезпечувало відповідного зростання валютних надходжень в Україну. Так само із експортом групи товарів «Мінеральні продукти», що характеризується низькою часткою доданої вартості. До того ж, варто зазначити про коливання цін на такі товари на світових ринках, які спричинювали недоотримання бажаної експортної виручки.

Географічну структуру зовнішньої торгівлі України в глобальному вимірі за 2019–2023 рр. представлено в таблиці 8.6.

ТАБЛИЦЯ 8.6. ДИНАМІКА ГЕОГРАФІЧНОЇ СТРУКТУРИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ, МЛН ДОЛ США^{1,2}

	Усього	Європа	ЄС (27)	Азія	Африка	Америка	Австралія і Океанія
Експорт							
2019	50054,6	26739,5	20122,7	16646,1	4971,5	1467,9	59,0
2020	49191,8	23736,1	17938,1	19699,0	4048,0	1548,9	67,1
2021	68072,3	34213,6	26793,0	24762,1	5626,8	3258,5	73,9
2022	44135,6	30271,7	27890,7	10467,7	2129,8	1190,6	29,0
2023	36182,9	24889,8	23392,1	8811,4	1677,9	754,3	21,3
Імпорт							
2019	60800,2	38001,9	24242,3	17394,5	819,2	4397,7	116,8
2020	54336,1	32811,9	23125,5	16390,0	810,3	4239,0	45,8
2021	72843,1	44327,7	28954,3	22244,6	1213,1	4833,1	178,1
2022	55295,7	32427,1	26962,4	18839,4	596,8	3165,1	230,6
2023	63567,0	35384,1	32487,3	23296,9	713,9	4046,5	102,1

¹ Дані з урахуванням не розподілених обсягів товарів;

² Дані наведено без урахування тимчасово окупованих Російською Федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Дані таблиці 8.6. свідчать, що найбільші обсяги зовнішньоторговельного обороту Україна має з країнами Європи. Зокрема, обсяги експорту України до країн Європи у 2021 р. склали 50,3%, з них більша частка припадає на експорт України до країн ЄС (78,31%). Товари з Європи також займають найбільшу частку в загальному обсязі імпорту України. Обсяги надходження товарів з країн Європи до України склали 60,9% у 2021 р.; з них більша частка – імпорт з країн ЄС (65,32%).

Важливе значення у поглибленні європейської інтеграції України мала підписана Угода про асоціацію з ЄС, яка надала певні економічні переваги для суб'єктів підприємництва, насамперед через зменшення нетарифних обмежень, застосування безмитних тарифних квот сільськогосподарської та харчової продукції. Українські експортери використовували можливості безмитного експорту в рамках тарифних квот (основних та додаткових) для меду, обробленого зерна та борошна, оброблених томатів, виноградного соку, вівса, ін., а також квот через систему імпорتنих ліцензій (для пшениці, кукурудзи, ячменю та ін. Проте, суб'єкти підприємництва за окремими видами діяльності вибирали експортні квоти вже в перші місяці кожного календарного року. Експорт продукції до країн ЄС понад прописані тарифні квоти обкладається ввізним митом, визначеним Митним тарифом ЄС. Зведена інформація про рівень використання безмитних тарифних квот Україною відображена на сайті Міністерства економіки України. Також інформація щодо стану використання безмитних квот ЄС Україною, інформація щодо наявного залишку квот відображена на сайті Європейської Комісії. У 2019 р. українські експортери використали можливості 32 з 40 тарифних квот, 11 тарифних квот використано у повному обсязі та 2 використані більш ніж на 95%. Повністю використано 11 тарифних квот на мед, цукор, виноградний та яблучний соки, кукурудзу, пшеницю, ячмінь, оброблені томати та крохмаль, вершкове масло, м'ясо птиці. Високий рівень використання тарифних квот на такі види продукції: продукти переробки солоду та крохмалю (99,9%), оброблена продукція із зернових (99,5%), яйця та альбуміни (84,5%), солод та пшенична клейковина (90,3%), ячмінь, ячмінне борошно та гранули (80,4%), часник (78,6%), висівки, відходи та залишки (72,3%). Відповідно до умов зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, розмір окремих безмитних квот пос-

тупово збільшувався. Зокрема, у 2019 р. було внесено зміни до умов Угоди про асоціацію в частині зміни зобов'язань Європейського Союзу щодо обсягів тарифних квот на м'ясо птиці в бік збільшення згідно Закону України «Про ратифікацію Угоди у формі обміну листами між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до торговельних преференцій щодо м'яса птиці та переробленого м'яса птиці, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 05.12.2019 р. № 345-IX, що зробило можливим забезпечити збереження інтересів українських виробників м'яса птиці. З 1.02.2020 р. на підставі обміну листами між Україною та ЄС зазначена Угода про внесення змін до торговельних преференцій набула чинності. Також раніше були збільшені безмитні квоти (більшість з яких почала діяти з 1.10.2017 р.) на: мед (+2500); ячмінну крупу, оброблене зерно та борошно (+7800); оброблені томати (+3000); виноградний сік (+500); овес (+4000); кукурудзу, кукурудзяне борошно та гранули (+625000); пшеницю м'яку, пшеничне борошно та гранули (+65000 т); ячмінь, ячмінне борошно та гранули (+325000). Також в рамках тимчасових торговельних преференцій ЄС скасував увізні мита на імпорт з України на такі промислові товари як: добрива, взуття, пігменти і препарати на основі діоксиду титану, мідні та алюмінієві вироби, електронна апаратура для відтворення зображення.

Подання заявки Україною на членство в ЄС стало можливим, на жаль, не завдяки результатам усіх необхідних реформ та впроваджених інновацій, досягнутих стандартів життя (співмірних із стандартами країн ЄС), а з огляду на усвідомлення країнами значущості та сили України у відстоюванні демократичних прав та свобод країн Європи та усього світу. Розуміючи рекомендаційний характер голосування, проте, важливим є те, що Європейський парламент 1.03.2022 р. переважною більшістю голосів (637 голосами – «за», 13 євродепутатів виступили «проти», 26 – утрималися) затвердив резолюцію, яка рекомендує державам-членам ЄС працювати над наданням Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. На сьогодні уже розпочато переговори щодо членства України у ЄС, здійснюється ухвалення необхідних нормативно-правових актів.

Від початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України на державному рівні було прийнято низку необхідних рішень з урахуванням реалій війни. Прийняті нормативні акти за своєю суттю стали найбільш ліберальними за всю історію незалежної України. Зокрема, 24.02.2022 р. Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову «Про перелік товарів критичного імпорту». Правління Національного банку України прийняло 24.02.2022 р. Постанову «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану». Серед нормативних документів щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності також варто виокремити Постанову Кабінету Міністрів України від 16.03.2022 р. «Деякі питання товарів критичного імпорту», Постанову Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. «Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану». Прийняті нормативні документи були продиктовані умовами часу, необхідністю ввезення в Україну певних видів товарів; під впливом обставин, чинників та швидкозмінних реалій, перелік товарів, умови ввезення зазнавали коригувань.

Фактичне значення показника 8.1.4 – місце України у рейтингу за Глобальним інноваційним індексом у 2020 р. – 45-те, що навіть вище встановленого цільового орієнтира (50), проте, результати за даним показником погіршилися (49-те місце у 2021 р., 57-ме – у 2022 р. та 55-те – у 2023 р.).

У цілому фіксуємо погіршення результатів в частині забезпечення стійкого зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, підвищення експортного потенціалу, виводу на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості.

В контексті підвищення ефективності виробництва на засадах сталого розвитку та розвитку високотехнологічних конкурентних виробництв відзначаємо, що коефіцієнт віддачі основних засобів склав 0,1108 у 2020 р. (не досяг встановленого цільового значення 0,26 – до 2020 р.); індекс продуктивності праці у 2020 р. склав 100,3% при встановленому цільовому значенні 104,0%, проте, позитивний результат за даним показником було досягнуто у 2021 р. (105,5%).

Рівень зайнятості населення віком 20–64 роки відслідковується за статтю, за типом місцевості проживання (міська / сільська).

Дані таблиці 3.1 додатку 3 свідчать, що у міській місцевості цільовий показник досягнуто (становить 66,2% при встановленому цільовому значенні – 66,0%), тоді як у сільській місцевості не досягає цільового значення (у 2020 р. становив 62,6%). За статтю ж суттєво переважає зайнятість чоловіків (70,8% у 2020 р.), тоді як у жінок – 60,0% у 2020 р.

Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15–24 роки також відслідковується за статтю. Тут фіксуємо у цілому показник в рамках цільового значення, проте, в розрізі дезагregованих показників за статтю відсоток жінок переважає встановлене цільове значення у 2020 р. – 17%, склавши по факту – 18,4% (таблиця 3.2 додатку 3).

Фактичні значення показників 8.5.1; 8.5.2; 8.5.3 (таблиця 8.5) не досягають встановлених цільових орієнтирів, що свідчить про проблеми та невиконання завдання забезпечення надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих, зокрема шляхом застосування інноваційних технологій у сфері охорони праці та промислової безпеки. Особливо високими є показники потерпілих від нещасних випадків на виробництві та загиблих на виробництві у Миколаївській обл. (таблиця 3.3, таблиця 3.4 додатку 3).

Важливе значення для забезпечення економічного зростання мають створені інституційні та фінансові можливості для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення та розвитку креативної економіки. У цьому контексті констатуємо, що кількість зайнятих працівників у суб'єктів середнього та малого підприємництва не досягла встановленого цільового орієнтира у 2020 р. (8,3 млн осіб), склавши по факту 7,4 млн осіб; тенденція негативна, така кількість скоротилася до 7,3 млн осіб у 2021 р, та до 6,1 млн осіб у 2022 р. За видами діяльності зайнятість працівників у суб'єктів середнього та малого підприємництва відображена у таблиці 3.5 додатку Ж.

Зайнятість працівників корелюється із показником легкості ведення бізнесу. Останній, згідно місця України у рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business, є низьким (у 2020 р. – 64-те місце при встановленому цільовому значенні – 30-те).

8.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 8

Функціонування та розвиток ринку праці в Україні на сьогодні обумовлений реаліями воєнного часу.

Виклики сьогодення змусили багатьох українців змінити місце проживання з питань забезпечення безпеки для життя, частина з яких оволоділа новими компетентностями для працевлаштування на новому місці. Попри вимушений переїзд за межі України задля безпеки, більша частина українців усе ж повернеться в Україну при створенні умов для розвитку бізнесу, очікуваній активізації економічних процесів повоєнного відновлення на інноваційній основі.

Трансформації на ринку праці в Україні свідчать про доцільність у фахівцях відповідних компетентностей. Серед напрямів діяльності, які матимуть потребу у фахівцях, а також активізуватимуть навколо себе розвиток інших галузей, виокремимо такі:

– формування професійної армії, розвиток військово-промислового комплексу. Сучасні реалії засвідчують необхідність професійної армії, яку, очевидно, Україна буде розвивати. У військово-промисловому секторі будуть затребувані не лише професійні військові, але й інженери-механіки, програмісти, фахівці економічних спеціальностей, журналісти тощо для виконання широкого спектру завдань, у т. ч. на інформаційному «фронті». Україна уже в міру своїх можливостей дає поштовх розвитку військово-промислового комплексу; є великий потенціал і реальні перспективи партнерських проєктів, запуску виробництв на території України. Позитивним аспектом у забезпеченні інвестування високотехнологічних виробництв та відповідно у створенні нових робочих місць може стати вступ України до НАТО або створення нового військово-економічного союзу, що стимулюватиме розвиток виробництв військового та забезпечуючого характеру. Досвід країн, які приєднувалися до НАТО такий: у Словенії за рік, після вступу до НАТО обсяг ПІІ збільшився на 1,5 млрд євро; у Румунії за рік до вступу в НАТО (2004 р.) – з 2,2 млрд дол до 6,5 млрд дол; у Чехії за два роки (1997–1999 рр.) – з 4 млрд дол до 12,8 млрд. дол.; найбільш позитивно вступ до НАТО вплинув на надходження ПІІ в Угорщину – з 6,2 млрд дол до 14,5 млрд дол (1997–1999 рр.). Тобто, партнерство активізує інве-

стиційну діяльність, розвиток виробництв військово-промислового сектору та, відповідно, розвиток супутніх галузей; активізується ринок праці, зростає потреба у фахівцях;

– розвиток медицини та реабілітаційних осередків, послуг. Розуміючи та спираючись на парадигмальну основу, що життя людини – найвища цінність, та в контексті викликів останніх років (коронавірус, поранення військових та цивільних) доцільними є інвестиції у медицину (науку, навчання, інфраструктуру). Прогрес у медицині уже на сьогодні дає можливість рятувати життя людей від захворювань, які донедавна були за межею розуміння медичної науки та практики. Потреба забезпечення фізичного та ментального здоров'я людини обумовлює зростання попиту на відповідних фахівців. Культура формування попиту на послуги психологів лише починає формуватися в Україні, проте, потреба у фахівцях – психологах, зокрема, військової спеціалізації, суттєво затребувана уже сьогодні і зростає разом із потребою у фахівцях – реабілітологах.

– повоєнна відбудова України актуалізуватиме потребу в інженерах-будівельниках, фахівцях усіх будівельних спеціальностей, здатних зводити будівлі оновлених техніко-технологічних вимог. Досвід Ізраїлю демонструє концептуальні принципи побудови будівель, у яких має бути підготовлене відповідного рівня безпеки бомбосховище; вимоги до поверховості будівель імовірно передбачатимуть обмеження, а також логічними є повернення практики аварійних сходів. Також постає питання потреби у квартирі приміщення з товстими стінами і без вікон. Відбудова України, інвестування іншими державами у розвиток виробництв та відбудову обумовить надзвичайно великий попит на ринку праці не лише будівельної сфери, а й у галузях виробництва матеріалів, у логістиці. Буде попит на послуги супутніх сфер діяльності, послуг, що сприятиме розвитку бізнесів;

– у контексті розвитку різних видів бізнесів доцільно виокремити види діяльності, які дозволяють працювати віддалено. Такий формат роботи буде розвиватися і в повоєнній Україні, адже дозволяє визначати самостійно час і територіальне місце роботи. Якщо традиційно гнучкий графік роботи асоціювався із айті сектором та окремими фрілансерами, то з 2020 р. дистанційні технології активізувалися у навчальній діяльності, у видах робіт компаній, які можна виконувати дистанційно (до прикладу, розробка

дизайнерського проєкту, послуги перекладачів, робота економістів та юристів компанії над договорами тощо). Після війни дистанційні технології будуть у значній мірі і надалі використовуватися. Більше того, дистанційні технології розширюють можливості: охоплення ринку у бізнесі (можливість працювати із глобальним ринком чи окремими ринковими сегментами); залучати закордонних лекторів до освітнього процесу у навчальному процесі; у медицині, – уже були приклади залучення медичних фахівців як до нарад-консиліумів, так і введення до складу операційних бригад фахівців-консультантів у дистанційному форматі тощо.

Розвиток в усіх галузях може відбуватися лише завдяки фахівцям, які набули відповідних компетентностей, здобули якісну освіту. Починаючи із дошкільного навчання та виховання доцільно формувати та розвивати світоглядні цінності, а здобуття базової освіти, надалі професійної та/або вищої освіти має супроводжуватися розумінням потреби освіти та вдосконаленням/оновленням компетентностей впродовж життя. Тому, завжди буде потреба у вчителів, науковців, а також у фахівців для різних секторів економіки, для їх інноваційного розвитку, фахівців з права, у т. ч. міжнародного.

У сучасному світі основою економічного зростання є реалізація структурно-інноваційних моделей розвитку, інтенсивне техніко-технологічним оновленням виробництва тощо, що має включати:

– розвиток пріоритетних виробництв, які будуть вітчизняними флагманами у впровадженні інноваційних технологій і навколо яких формуватимуться сучасні кластери; запровадження інструментів стимулювання пріоритетних видів економічної діяльності мають відповідати критеріям, зокрема, високої доданої вартості, експортного потенціалу, бути інноваційними;

– розвиток малого і середнього підприємництва, роль якого у забезпеченні зайнятості і добробуту населення є надзвичайно важливою. Інституційна підтримка розвитку малого та середнього підприємництва сприятиме поступовому покращенню позиції України за рейтингом Doing Business щодо легкості ведення бізнесу. Покращання умов для ведення бізнесу має здійснюватися у т. ч. шляхом удосконалення регуляторних умов, спрощення процедури адміністрування податків та зборів, встановлення простих

і прозорих правил оподаткування, створення сприятливого інвестиційного клімату;

– розвиток зовнішньоекономічної діяльності в напрямі збільшення експорту вітчизняних високотехнологічних товарів на зовнішні ринки. Важливим є підвищення експортного потенціалу, вивід на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості. Орієнтація національних товаровиробників на ринки високорозвинених країн є запорукою підвищення рівня конкурентоспроможності продукції національних товаровиробників, забезпечення економічного зростання.

Для підвищення експортного потенціалу, збільшення обсягів експорту, особливо високотехнологічного, можливостей виходу на ринки ЄС та інші ринки країн світу, покращення зовнішньоторговельного балансу України, суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України необхідно сертифікувати свою продукцію згідно з міжнародними стандартами. Окремі товаровиробники уже на сьогодні випускають конкурентоспроможну продукцію, тому, для отримання таких сертифікатів необхідно лише здолати «страхи» щодо завоювання зовнішніх ринків та пройти процедури на відповідність якості. Товаровиробникам необхідно відслідковувати галузеві тенденції, модернізувати свої виробництва, впровадити техніко-технологічні, організаційні та ін. інновації. Такі новації обумовляють підвищення конкурентоспроможності товарів на внутрішньому ринку, а також можливості завоювання ринкових ніш на зовнішніх ринках.

Експорт товарів дає можливість розширювати виробництва, отримувати прибутки для інноваційного розвитку. Позитивною ознакою експорту є те, що саме на зовнішньому ринку реалізується додана вартість та «вливаються» валютні надходження в країну.

З іншого боку, імпорт змушує національних товаровиробників «тримати руку на пульсі», відстежувати галузеві тенденції, намагаючись бути конкурентоспроможними відносно імпортних товарів у відповідних секторах економіки, прагнучи утримати ринкові ніші на внутрішньому ринку. Завдяки імпорту в країни надходять необхідні товари, насамперед, товари критичного імпорту, тобто такі, які не виробляються (не видобуваються з надр тощо) на території країни; або їх виробництво на рівні країни є недостатнім для задоволення внутрішніх потреб. У цьому аспекті

важливою є політика диверсифікації, адже залежність від одного імпортера може нести певні загрози для країни;

– розвиток сектору стартапів, який у розвинених країнах переважно виступає провідником науково-технічного прогресу й розвитку конкурентного середовища економіки країни. Стартап-проекти є інноваційними за своєю природою. У сучасному світі через стартап-проекти пропонуються інновації та масштабується технологічний розвиток. Україна завжди була відома своїм інтелектуальним капіталом. В середині 90-х років 20-го ст. багато талановитих спеціалістів виїхали за кордон у пошуках кращих можливостей. З початком 2000-х років, завдяки глобалізації та розвитку ІТ-індустрії, ситуація почала змінюватися. Молодь почала активно генерувати ідеї, розробляти стартапи, багато з яких отримали міжнародне визнання. Сьогодні українські стартапи представлені в різних сферах: від ІТ та блокчейну до агротехнологій та медицини. ІТ-сектор залишається найбільш динамічним, з численними успішними прикладами компаній, які залучили мільйони доларів інвестицій.

Однією з ключових переваг для стартап проектування в Україні на сьогодні є наявність освітніх програм та акселераторів для стартапів. Ці програми допомагають молодим підприємцям отримати необхідні знання, знайти партнерів та інвесторів. Незважаючи на виклики, українські стартапи продовжують дивувати світ своєю креативністю та відданістю своїй справі. Завдяки ентузіазму молодих підприємців та підтримці міжнародної спільноти, перспективи для розвитку виглядають оптимістично.

Українська стартап-індустрія до початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України входила у першу п'ятірку за темпами зростання у Центральній та Східній Європі. За результатами дослідження компанії Dealroom сукупна оцінка всіх стартапів України із 2017-го до 2022 р. зросла більш як у дев'ять разів – до 23,3 млрд євро. У 2022 р. відбувся спад залучення інвестицій українськими стартап-проектами. Але, попри повномасштабну війну РФ проти України багатьом вітчизняним проектам вдалося залучити інвестиції. У таблиці 3.6 додатку 3 представлено інформацію про стартап-проекти, які залучили найбільші обсяги інвестицій із числа тих, що мають команди/офіси в Україні та українських співвітчизників. Незважаючи на стрімкій обвал в криптоіндустрії («криптозиму») у 2022 р. 4-ри із топ-8 стартап-

проектів із найбільшими обсягами залучених інвестицій у цьому році – це криптостартапи. Інвестиційний портал відображає інформацію про ТОП-20 угод венчурного фінансування українських стартапів у 2023 р., зазначаючи, що у 2022 р. український ринок отримав неочікувані 98 інвестицій (ангели, early stage, later stage та private equity), а за перше півріччя 2023 р. – 42. Щодо укладених угод у 2022 р. зазначено, що більшість угод першої половини 2022 р. були узгоджені, а деякі й оформлені ще до повномасштабного вторгнення. Попри зниження активності, інвестиції в українські та засновані українцями іноземні компанії все ж залучаються, а разом із ними – інвестиції українських венчурних фондів. Основні інвестиційні раунди українських стартапів за 2023 р. відображені у таблиці 3.7 додатку 3. Україна у складних умовах війни продукує стартап-проекти і має високий потенціал надалі створювати проекти, презентувати інноваційні ідеї та заявляти про них на весь світ.

Інновації та технологічний розвиток є драйверами економічного зростання. Інвестиції в дослідження та розробки, розвиток стартапів та високотехнологічних підприємств сприятимуть підвищенню продуктивності праці та створенню нових робочих місць.

У цілому на державному рівні та на рівні органів місцевої влади необхідно забезпечити умови для самореалізації економічно активного населення та розвитку креативної економіки.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Ринок праці, його особливості у сучасних умовах.
2. Гідна праця, продуктивність праці та економічне зростання: причинно-наслідкові зв'язки.
3. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Гідна праця та економічне зростання»: глобальний та національний контексти.
4. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників, ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 8; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.

5. Охарактеризувати вплив чинників, сучасних тенденцій, викликів та ризиків на досягнення цілі «Гідна праця та економічне зростання» (війна РФ проти України, глобалізація, інтеграційні процеси, природно-ресурсний потенціал, інтелектуальний капітал, розвиток технологій, інновації, штучний інтелект тощо).

6. Які сприятливі умови, нормативно-правові, організаційні, технологічні новації тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Гідна праця та економічне зростання»?

7. Які чинники, виклики та ризики спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Гідна праця та економічне зростання»?

8. Оцінити заходи, які реалізуються на рівні органів державної влади, що направлені на сприяння розвитку малого та середнього бізнесу. Які інституційні новації, конкретні дії, створені можливості та стимули можуть бути доцільними для сприяння розвитку малого та середнього бізнесу?

9. Дослідити дієві заходи, програми стимулювання експорту, які реалізуються розвиненими країнами світу.

10. Дослідити потенційні напрями зростання експортного потенціалу національної економіки, зростання частки високотехнологічного експорту.

11. Які інноваційні технології у сфері охорони праці та промислової безпеки сприятимуть покращенню умов праці, забезпеченню безпеки?

12. Проаналізувати приклади успішних стартап-проектів. Обґрунтувати важливість розвитку стартап-індустрії та заходи сприяння розвитку стартапів.

Ціль 9

«ПРОМИСЛОВІСТЬ, ІННОВАЦІЇ ТА ІНФРАСТРУКТУРА»

- 9.1. Інновації як драйвер розвитку промисловості та інфраструктури.
- 9.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 9.
- 9.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 9.

9.1. Інновації як драйвер розвитку промисловості та інфраструктури

Основою індустріалізації економіки є промисловість, яка здійснює вирішальний вплив на розвиток продуктивних сил. Промисловість включає сукупність підприємств з виробництва електроенергії, знарядь праці для галузей промисловості, товарів і послуг, видобутку сировини, палива, заготівлі ліса, переробки промислової та сільськогосподарської продукції.

Для функціонування галузей матеріального виробництва та забезпечення умов життєдіяльності суспільства необхідна інфраструктура, яка складається із сукупності споруд, будівель, систем і служб. Інфраструктура включає фізичні та організаційні структури, необхідні для функціонування економіки та суспільства (транспортну інфраструктуру (дороги, мости, порти, залізниці), енергетичну інфраструктуру (електростанції, електромережі, газопроводи), водопостачання та водовідведення, телекомунікації та інші системи).

Забезпечення розвитку промисловості та розбудови сучасної інфраструктури обумовлюється насамперед інноваціями, які є головною складовою прогресивних трансформацій на різних рівнях економіки і у різних сферах життєдіяльності, драйвером економічного зростання. «Інновації», «інновативність» як дефініції застосовуються до нових технологій, продуктів, процесів, а також до характеристики методів та підходів організації бізнес-процесів, управління ними тощо. Інноваціями є ноу-хау, новітні

продукти в галузі техніки, технології, організації праці, управління, а також в інших сферах наукової та соціальної діяльності, які засновані на використанні досягнень науки та передового досвіду тощо. Інновації є результатом інноваційної діяльності.

Інноваційна діяльність є системою новаторських процесів, що включає їх генерацію, розробку та комерціалізацію.

В Україні нормативно-правове визначення інноваційної діяльності урегульоване. У Законі України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV (зі змінами та доповненнями) інноваційна діяльність визначена як «діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг».

Рівень інноваційності розвитку кожного суб'єкта господарської діяльності, галузі, економіки країни у цілому, що виражається у застосовуваних технологіях, техніці тощо, обумовлює їх конкурентоспроможність.

Для забезпечення розвитку галузей економіки, удосконалення складових економічних систем, переходу від однієї якості до іншої, необхідні інновації різного характеру.

Зокрема, за типом змін інновацій можемо виокремити:

– продуктові – введення/впровадження на ринок товарів/послуг, які є новими, істотно удосконаленими за їх властивостями або способами використання;

– організаційні – впровадження нових організаційних методів у діловій практиці підприємства, в організації робочих місць або запровадження нових способів взаємодії із зовнішнім середовищем;

– процесні – впровадження нового або значно поліпшеного способу виробництва або доставки продукту, сервісного обслуговування тощо (залежно від видів процесів);

– маркетингові – впровадження нових методів та технологій маркетингу, включаючи значні зміни в дизайні або упаковці продукту, його розміщенні, просуванні на ринок або зміни у цінovій стратегії.

Усі види інновацій тісно пов'язані між собою, адже здійснення одного виду інновацій потребує і стимулює створення інших інновацій. Наприклад, впровадження у виробництво нового товару/послуги висуває потребу здійснення організаційної інновації,

адже таке впровадження потребує налагодження виробництва/діяльності, налагодження взаємодії із зовнішнім середовищем. Також виникає потреба просування товару/послуги, позиціонування тощо, реалізації комплексу нових маркетингових підходів, тобто реалізуються маркетингові інновації.

Інновації за їх ефективністю такі:

– радикальні (проривні, революційні) – нові продукти або послуги, які змінюють/руйнують існуючі ринки (поява флешнакопичувачів по суті витіснила з ринку CD, DVD);

– трансформаційні (архітектурні, виробничі) – використання нових технологій, які спричиняють відхід від традиційних систем виробництва та призводять до створення нових зв'язків, користувачів та ринків. До прикладу, технології цифрового друку уможливають рентабельне тиражування навіть одного примірника продукції підприємствами поліграфічної галузі. Цифрові технології обумовили надходження замовлень підприємствам поліграфії від некорпоративних клієнтів. Завдяки технології цифрового друку видавці розробили і реалізують виробничу модель – «друк на вимогу» (Print on Demand).

– підтримуючі інновації (інновації покращення) – заміна старих продуктів новішими, більш сучасними версіями (виробництво оновлених/осучаснених версій телефонів та інших товарів);

– поступові (регулярні, модифіковані) – незначні зміни товарної пропозиції, технологій і систем управління з метою їх удосконалення. Поступова автоматизація окремих напрямів операційної діяльності дозволила запропонувати комплексні автоматизовані системи управління виробництвом (робочими потоками);

– псевдоінновації – не змінюється / не покращується якість продукції, не вдосконалюється технологічний процес тощо. Здійснюються з метою задоволення вимог покупців або з метою утриматися ще на ринку із продукцією, яка переходить в етап спаду (до прикладу, оновлення дизайну пакування для імітації оновлення продукту).

Інноваційність розвитку суб'єктів господарювання засвідчують:

– проведення науково-дослідних розробок; здатність створювати, реалізовувати на практиці та поширювати власні інновації;

- техніко-технологічна модернізація на основі власних розробок та шляхом залучення, впровадження інновацій інших розробників;
- розвиток виробництва, розвиток продуктової інноваційності, розвиток асортименту високотехнологічної продукції;
- організаційні новації, розширення частки ринку через наявну техніко-технологічну базу та інфраструктуру, за наявних фінансових ресурсів;
- управлінські інновації, забезпечення умов формування інтелектуального потенціалу та можливостей його реалізації;
- здатність до фінансування розробок, інноваційних проєктів та заходів, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності в умовах впливу мінливого зовнішнього середовища.

9.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 9

На глобальному та національному рівнях Ціль 9 визначена як «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям»; скорочене визначення на національному рівні – «Промисловість, інновації та інфраструктура».

Для досягнення Цілі 9, спрямованої вирішення важливих взаємопов'язаних питань щодо розвитку промисловості та інфраструктури шляхом стимулювання інноваційної діяльності та через використання техніко-технологічних результатів, підвищення ефективності використання ресурсів тощо, на національному рівні визначено завдання, які враховують зміст завдань глобального рівня з урахуванням специфіки України. Завдання щодо сприяння розвитку екологічно стійкої і сталої інфраструктури в країнах, що розвиваються, за рахунок збільшення фінансової, технологічної та технічної підтримки африканських країн, найменш розвинутих країн, країн, що не мають виходу до моря, і малих островних держав, що розвиваються, на національному рівні не визначено, оскільки не є релевантним для України.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 9.1.

**ТАБЛИЦЯ 9.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ
НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ,
ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 9**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
<p>9.1. Розвивати якісну, надійну, стійку та сталу інфраструктуру, включаючи регіональну та транс-кордонну інфраструктуру, з метою підтримки економічного розвитку та добробуту людей, приділяючи особливу увагу забезпеченню недорогого і рівноправного доступу для всіх</p>	<p>9.1. Розвивати якісну, надійну, сталу та доступну інфраструктуру, яка базується на використанні інноваційних технологій, у т. ч. екологічно чистих видів транспорту. Відповідає за своїм змістом глобальному завданню, але у більш узгальненій редакції</p>
	<p>9.2. Забезпечити розширення використання електротранспорту та відповідної мережі інфраструктури</p>
	<p>9.3. Забезпечити доступність дорожньо-транспортної інфраструктури, яка базується на використанні інноваційних технологій, зокрема через розширення форм участі держави у різних інфраструктурних проєктах. Завдання додатково встановлено з урахуванням національної специфіки, також воно відповідає глобальному завданню 11.2</p>
<p>9.2. Сприяти всеохоплюючій і стійкій індустріалізації, до 2030 року суттєво підвищити рівень зайнятості у промисловості та частку промислового виробництва у валовому внутрішньому продукті відповідно до національних умов і подвоїти відповідні показники в найменш розвинених країнах</p>	<p>9.4. Сприяти прискореному розвитку високо- та середньовисокотехнологічних секторів переробної промисловості, які формуються на основі використання ланцюгів «освіта – наука – виробництво» та кластерного підходу за напрямками: розвиток інноваційної екосистеми; розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій; застосування ІКТ в АПК, енергетиці, транспорті та промисловості; високотехнологічне машинобудування; створення нових матеріалів; розвиток фармацевтичної та біоінженерної галузей. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки</p>

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
9.3. Розширити доступ дрібних промислових та інших підприємств, особливо в країнах, що розвиваються, до фінансових послуг, у т. ч. до недорогих кредитів, і посилити їх інтеграцію до виробничо-збутових ланцюжків та ринків	Глобальне завдання частково враховане у національних завданнях 9.3 та 8.5
9.4. До 2030 року модернізувати інфраструктуру і переобладнати промислові підприємства, зробивши їх стійкими за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів, ширшого застосування чистих та екологічно безпечних технологій і промислових процесів за участю всіх країн відповідно до їх індивідуальних можливостей	Глобальне завдання враховане у національних завданнях пп. 9.1, 9.2 та 9.3
9.5. Активізувати наукові дослідження, нарощувати технологічний потенціал промислових секторів у всіх країнах, особливо країнах, що розвиваються, у т. ч. шляхом стимулювання до 2030 року інноваційної діяльності та значного збільшення кількості працівників у сфері ДіР у розрахунку на 1 млн осіб, а також державних і приватних витрат на ДіР	9.5. Створити фінансову та інституційну системи (інноваційну інфраструктуру), що забезпечуватимуть розвиток наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок. Завдання конкретизовано з урахуванням національної специфіки
9.a. Сприяти розвитку екологічно стійкої і сталої інфраструктури в країнах, що розвиваються, за рахунок збільшення фінансової, технологічної та технічної підтримки африканських країн, найменш розвинених країн, країн, що не мають виходу до моря, і малих острівних держав, що розвиваються	Завдання не враховано. Глобальне завдання не є релевантним для України
9.b. Підтримувати розробки, дослідження та інновації у сфері вітчизняних технологій у країнах, що розвиваються, у т. ч. шляхом створення політичного клімату, сприятливого, зокрема, для диверсифікації промисловості та збільшення доданої вартості в сировинних галузях	Глобальне завдання враховане у національних завданнях пп. 9.2 та 9.3

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
9.с. Істотно розширити доступ до інформаційно-комунікаційних технологій, прагнути до забезпечення загального і недорогого доступу до Інтернету в найменш розвинених країнах до 2020 року	9.6. Забезпечити доступність Інтернету, особливо у сільській місцевості. 9.7. Забезпечити збільшення участі молоді у наукових дослідженнях. Відповідає за своїм змістом глобальному завданню, але зроблено акцент на вирішенні найбільш актуальної для України проблеми

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Промисловість, інновації та інфраструктура» представлено у таблиці 9.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Промисловість, інновації та інфраструктура», відображено у таблиці 9.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 9.

**ТАБЛИЦЯ 9.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 9**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
9.1. Розвивати якісну, надійну, сталу та доступну інфраструктуру, яка базується на використанні інноваційних технологій, у т. ч. екологічно чистих видів транспорту	9.1.1. Частка сільського населення, яке проживає на відстані понад 3 км від дороги з твердим покриттям, %	2015 – 5,2 2020 – 3,0 2025 – 1,5 2030 – 0,5
	9.1.2. Обсяг перевезених вантажів, млн тонн	2015 – 1474 2020 – 1650 2025 – 1750 2030 – 1900
	9.1.3. Кількість перевезених пасажирів, млн осіб	2015 – 5160 2020 – 5200 2025 – 5500 2030 – 6000
	9.1.4. Ступінь зносу основних засобів за ВЕД «транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність», %	2015 – 51,7 2020 – 49,0 2025 – 45,0 2030 – 45,0

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
9.2. Забезпечити розширення використання електротранспорту та відповідної мережі інфраструктури	9.2.1. Частка електротранспорту у внутрішньому сполученні, %	2015 – 60,2 2020 – 65,0 2025 – 70,0 2030 – 75,0
9.3. Забезпечити доступність дорожньо-транспортної інфраструктури, яка базується на використанні інноваційних технологій, зокрема через розширення форм участі держави у різних інфраструктурних проєктах	9.3.1. Частка транспортних засобів громадського користування, що враховують потреби людей з інвалідністю, %	2015 – 15 2020 – 25 2025 – 35 2030 – 50
	9.3.2. Частка доріг загальногo користування державного значення з твердим покриттям, що відповідають нормативним вимогам, %	2015 – 10 2020 – 20 2025 – 30 2030 – 70
	9.3.3. Частка об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, облаштованих з урахуванням потреб інвалідів, %	2015 – 15 2020 – 50 2025 – 55 2030 – 60
9.4. Сприяти прискореному розвитку високо та середньо високотехнологічних секторів переробної промисловості, які формуються на основі використання ланцюгів «освіта – наука – виробництво» та кластерного підходу за напрямками: розвиток інноваційної екосистеми; розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій (ІКТ); застосування ІКТ в АПК, енергетиці, транспорті та промисловості; високотехнологічне машинобудування; створення нових матеріалів; розвиток фармацевтичної та біоінженерної галузей	9.4.1. Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств, які належать до високотехнологічного сектору переробної промисловості (зокрема, з виробництва фармацевтичних продуктів і препаратів; комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування відповідно до КВЕД), у загальній доданій вартості за витратами виробництва, %	2015 – 1,9 –
	9.4.2. Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств, які належать до середньо високотехнологічного сектору переробної промисловості (зокрема, виробництва	2015 – 5,8 2020 – 7,5 2025 – 9,6 2030 – 11,8

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
	хімічної продукції; ефективного устаткування; машин та устаткування; автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів; інших транспортних засобів відповідно до КВЕД) у загальній доданій вартості за витратами виробництва, %	
	9.4.3. Частка працівників зайнятих на підприємствах, які належать до високо- та середньовисокотехнологічних секторів переробної промисловості (зокрема, з виробництва фармацевтичних продуктів і препаратів; хімічної продукції; машинобудування; комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування відповідно до КВЕД), у загальній кількості зайнятих працівників у промисловості, %	2015 – 21 2020 – 26 2025 – 28 2030 – 29
9.5. Створити фінансову та інституційну систему (інноваційну інфраструктуру), що забезпечуватимуть розвиток наукових досліджень та науковотехнічних (експериментальних) розробок	9.5.1. Частка витрат на виконання наукових і науковотехнічних робіт у ВВП, %	2015 – 0,62 2020 – 1,50 2025 – 2,00 2030 – 3,00
	9.5.2. Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	2015 – 1,4 2020 – 5,0 2025 – 10,0 2030 – 15,0
9.6. Забезпечити доступність Інтернету, особливо у сільській місцевості	9.6.1. Рівень охоплення населення Інтернет-послугами, абонентів на 100 жителів	2015 – 33 2020 – 50 2025 – 75 2030 – 100

**ТАБЛИЦЯ 9.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
9.1.1. Частка сільського населення, яке проживає на відстані понад 3 км від дороги з твердим покриттям, %	–	–	–	–	–	–	1,51
9.1.2. Обсяг перевезених вантажів, млн тонн	1474,3	1542,6	1582,0	1643,0	1578,8	1641,0	–
9.1.3. Кількість перевезених пасажирів, млн осіб	5166,8	4853,8	4648,2	4487,1	4262,3	2570,2	2655,4
9.1.4. Ступінь зносу основних засобів за ВЕД «Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність», %	51,7	50,6	47,6	62,9	54,1	48,1	48,2
9.2.1 Частка електротранспорту у внутрішньому сполученні, %	60,3	61,9	62,0	62,6	62,6	63,2	63,7
9.3.1. Частка доріг загального користування державного значення з твердим покриттям, що відповідають нормативним вимогам, %	–	–	–	–	–	–	–
9.3.2. Частка об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, облаштованих з урахуванням потреб осіб з інвалідністю, %	–	–	–	–	–	–	–

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
9.4.1. Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств, які належать до високотехнологічного сектору переробної промисловості, %	1,9	1,9	1,7	1,4	1,2	1,3	–
9.4.2. Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств, які належать до середньо високотехнологічного сектору переробної промисловості (зокрема, виробництва хімічної продукції; електричного устаткування; машин та устаткування; автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів; інших транспортних засобів відповідно до КВЕД) у загальній доданій вартості за витратами виробництва, %	4,7	3,3	3,4	3,8	3,8	3,4	–
9.4.3. Частка працівників, зайнятих на підприємствах, які належать до високо- та середньо-високотехнологічних секторів переробної промисловості (зокрема, з виробництва фармацевтичних продуктів і препаратів; хімічної продукції; машинобудування; комп'ютерів, електронної та опти-	21,2	21,1	21,5	21,6	21,5	20,5	20,1

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
чної продукції; повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування відповідно до КВЕД), у загальній кількості зайнятих працівників у промисловості, %							
9.5.1. Частка витрат на виконання наукових досліджень і розробок у ВВП, %	0,55	0,48	0,45	0,47	0,43	0,41	–
9.5.2. Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	1,4	-	0,7	0,8	1,3	1,9	–
9.6.1. Рівень охоплення населення інтернет-послугами, абонентів на 100 жителів	14	39	56	62	46	52	55
9.7.1. Питома вага дослідників віком до 40 років у загальній кількості дослідників	36,7	37,1	35,6	33,5	32,0	30,7	–

Трансформаційні процеси початку 1990-х років призвели до руїнації значної частини виробничого потенціалу України і особливо його високотехнологічної складової розвинутого індустріального комплексу, що було зумовлено значною мірою розривом сформованих на той час коопераційних зв'язків. У 1999 р. економічний спад зупинився на позначці 40,8% ВВП від рівня 1990 р. Попри наявність різних програм соціально-економічного розвитку, декларування важливості моделей структурно-інноваційних трансформацій, вони не були реалізовані або реалізовувалися неефективно. У промисловому виробництві й на сьогодні частка використання технологій п'ятого та шостого технологічного укладів низька.

Фактичні значення показників, які характеризують ступінь виконання завдання 9.1. – «Розвивати якісну, надійну, сталу та доступну інфраструктуру, яка базується на використанні інноваційних технологій, у т. ч. екологічно чистих видів транспорту» є неоднорідною. Зокрема, частка сільського населення, яке проживає на відстані понад 3 км від дороги з твердим покриттям у 2021 р. склала 1,51% при цільовому значенні 1,5% до 2025 р., тобто встановлений орієнтир досягнуто.

Обсяг перевезених вантажів був близьким до встановленого цільового рівня – 1650 млн тонн у 2020 р. млн тонн, склавши 1641 млн тонн. В розрізі деагрегованих показників за видами транспорту найбільшу частку вантажів у 2020 р. було перевезено автомобільним транспортом, – 1232,4 млн тонн, а найменшу, – 0,1 млн тонн авіаційним транспортом (таблиця И.1 додатку И).

Фактична кількість перевезених пасажирів у 2020 р. суттєво скоротилася, що було обумовлено карантинними обмеженнями, запровадженням дистанційного формату навчання та роботи. При встановленому цільовому значенні показника на 2020 р. – 5200 млн осіб, фактична кількість перевезених пасажирів склала 2570,2 млн осіб. За видами транспорту найбільша частка перевезення пасажирів була здійснена також автомобільним транспортом, – 1083,9 млн осіб, а найменша, – 0,1 млн осіб морським транспортом (таблиця И.2 додатку И).

Основні засоби потребують модернізації. Ступінь зносу основних засобів, встановлених на 2020 р., перевищив цільовий орієнтир за видами економічної діяльності:

- наземний і трубопровідний транспорт (50,9%);
- авіаційний транспорт (52,1%).

У 2021 р. ступінь зносу авіаційного транспорту зменшилась до 45,2%, а наземного і трубопровідного транспорт зросла до 55,1%. Детальніша інформація в розрізі видів транспорту у таблиці И.3 додатку И.

Частка електротранспорту у внутрішньому сполученні з року в рік зростала, у 2020 р. склала 63,2%, проте не досягла цільового значення (65%).

Про реалізацію низки проектів у напрямі облаштування транспортних засобів, що враховують потреби людей з інвалідністю, облаштування дорожнього сервісу з урахуванням потреб інвалідів, можна констатувати на основі візуально наявних результатів.

Проте, ступінь задоволеності потреб потребує моніторингу; частка облаштованої інфраструктури відповідно до потреб не висвітлена офіційною статистикою, що не дає можливості повноцінно оцінити визначене завдання щодо забезпечення доступності дорожньо-транспортної інфраструктури, яка базується на використанні інноваційних технологій, зокрема через розширення форм участі держави у різних інфраструктурних проєктах.

Важливим завданням є прискорений розвиток високо та середньо високотехнологічних секторів переробної промисловості, які формуються на основі використання ланцюгів «освіта – наука – виробництво» та кластерного підходу. Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств, які належать до високотехнологічного сектору переробної промисловості склала 1,3% у 2020 р.; її потрібно нарощувати; за даним показником цільові орієнтири не встановлено. Частка доданої вартості за витратами виробництва підприємств, які належать до середньо високотехнологічного сектору переробної промисловості (зокрема, виробництва хімічної продукції; електричного устаткування; машин та устаткування; автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів; інших транспортних засобів відповідно до КВЕД) у загальній доданій вартості за витратами виробництва при визначеному цільовому орієнтірі 7,5% до 2020 р. фактично склала 3,4%; її необхідно нарощувати. Частка працівників зайнятих на підприємствах, які належать до високо- та середньовисокотехнологічних секторів переробної промисловості (зокрема, з виробництва фармацевтичних продуктів і препаратів; хімічної продукції; машинобудування; комп'ютерів, електронної та оптичної продукції; повітряних і космічних літальних апаратів, супутнього устаткування відповідно до КВЕД), у загальній кількості зайнятих працівників у промисловості при встановленому цільовому орієнтірі 26% до 2020 р. фактично склала 20,5%; надалі скорочується, що є негативним аспектом (20,1% у 2021 р.; 19,8% у 2022 р.)

В контексті досягнення Цілі 9 значущі показники 9.5.1, 9.5.2 сигналізують про недостатній рівень виконання завдання 9.5. Частка витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт є нижчою за цільове значення (0,41% у ВВП) при встановленому цільовому орієнтірі 1,50% до 2020 р. Частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової склала 1,9% у 2020 р.; не досягаючи цільового показника 5,0%.

Надання інтернет-послуг в Україні реалізується низкою операторів. Рівень охоплення населення інтернет-послугами досягає цільових орієнтирів: 52 абонента у 2020 р. при встановленому цільовому орієнтірі 50 абонентів на 100 жителів. За регіонами та за типом місцевості проживання (міська / сільська) найбільше охоплення абонентів інтернет-послугами у Львівській обл. (71 абонент у 2022 р. на 100 жителів), а найменша кількість охоплення населення інтернет-послугами у Луганській, Донецькій та Херсонській областях, що обумовлено війною (див. детальніше у таблиці И.4 додатку И).

Для створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям важлива роль належить дослідникам. Питома вага дослідників віком до 40 років в розрізі регіонів представлена у таблиці И.5 додатку И.

В цілому рівень інноваційності розвитку відображають рейтинги, які системно ілюструють реальний стан досліджуваних критеріїв / показників; створюють об'єктивне підґрунтя для прийняття необхідних управлінських рішень, розробки дієвих програм і стратегій розвитку, направлених на забезпечення високо-технологічного розвитку.

Серед міжнародних рейтингів інноваційного розвитку варто виокремити Глобальний індекс інновацій (ГІІ), який розраховується фахівцями на професійній основі; щорічно публікується Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ) у співпраці з Корнельським університетом та міжнародною школою бізнесу INSEAD.

Оприлюднений звіт Global Innovation Index у 2022 р. свідчить, що Швейцарія вже 12 років поспіль є світовим лідером з інновацій. Результати рейтингів отримано на основі порівняння інноваційної діяльності за 7-ма групами показників серед 132 країн світу.

Україна впродовж останніх років опустилася на нижчі позиції у рейтингу ГІІ: у 2021 р. посідала 49-е місце серед 132 країн, які досліджувалися, проти 45-го місця у 2020 р., а в 2022 р. Україна у рейтингу ГІІ погіршила свої позиції ще на 8 пунктів та перемістилася на 57-у позицію. Результати Топ-3 інноваційних економік світу у розрізі груп країн за рівнем доходу на душу населення кожної із країн представлено у таблиці 9.4.

**ТАБЛИЦЯ 9.4. ТОП-3 ІННОВАЦІЙНІ ЕКОНОМІКИ
ПО ГРУПАХ КРАЇН ЗА РІВНЕМ ДОХОДУ
НА ДУШУ НАСЕЛЕННЯ У 2020–2022 рр.**

Країни з високим рівнем доходу на душу населення			
Топ-3 у групі	Позиція країни у загальному рейтингу країн по роках		
	2020 (всього 49)	2021 (всього 51)	2022 (всього 48)
1	Швейцарія (1)	Швейцарія (1)	Швейцарія (1)
2	Швеція (2)	Швеція (2)	США (2)
3	США (3)	США (3)	Швеція (3)
Країни, дохід яких на душу населення вище середнього			
Топ-3 у групі	Позиція країни у загальному рейтингу країн по роках		
	2020 (всього 37)	2021 (всього 34)	2022 (всього 36)
1	Китай (14)	Китай (12)	Китай (11)
2	Малайзія (33)	Болгарія (35)	Болгарія (35)
3	Болгарія (37)	Малайзія (36)	Малайзія (36)
Країни, дохід яких на душу населення нижче середнього			
Топ-3 у групі	Позиція країни у загальному рейтингу країн по роках		
	2020 (всього 29)	2021 (всього 34)	2022 (всього 36)
1	В'єтнам (42)	В'єтнам (44)	Індія (40)
2	Україна (45)	Індія (46)	В'єтнам (48)
3	Індія (48)	Україна (49)	Іран (53)
Країни з низьким рівнем доходу на душу населення			
Топ-3 у групі	Позиція країни у загальному рейтингу країн по роках		
	2020 (всього 16)	2021 (всього 13)	2022 (всього 12)
1	Об'єднана Республіка Танзанія (88)	Руанда (102)	Руанда (105)
2	Руанда (91)	Таджикистан (103)	Мадагаскар (106)
3	Непал (95)	Малаві (107)	Ефіопія (117)

Топ-3 інноваційних економіки у групі країн, дохід яких на душу населення нижче середнього, у 2022 р. змінився. На жаль, Україна, займаючи 57-у позицію в рейтингу ГПІ у 2022 р., перемі-

стилася на 4-е місце у даній групі, маючи ВВП на душу населення 14146 дол за ПКС. Іран, здобувши 53-ю позицію у загальному рейтингу країн, вийшов на 3-ю позицію у 2022 р. за рівнем інноваційних економік у групі країн за рівнем доходів нижче середнього.

Суттєві корективи щодо розвитку та впровадження інновацій у глобальному масштабі внесла пандемія, яка поширювалася з 2019 р. та спричинювала глобальну невизначеність та низький рівень продуктивності інноваційних рішень, необхідність фокусування не лише на інвестуванні в інновації (яке зросло у 2020–2021 рр.), а й на відповідних економічних і соціальних результатах, важливості якості і цінності для успіху поряд із кількістю і масштабами. З 2022 р. повномасштабна війна в Україні впливає не лише на економіку і усі сфери життя в Україні, а й на весь глобальний світ.

У таблиці 9.5 представлено рейтинги України за 2020–2022 рр. у розрізі груп показників ГП. Україна у 2021 р. входила до групи країн інноваційних досягнень (19 країн), які показали кращі інноваційні результати (знання і технологічні результати, креативні результати) порівняно з їх інноваційними ресурсами (інфраструктура, інституції, складність ринку та бізнесу, людський капітал і дослідження).

**ТАБЛИЦЯ 9.5. РЕЙТИНГИ УКРАЇНИ
ЗА 7 БЛОКАМИ ПОКАЗНИКІВ ГП У 2020–2022 рр.**

Блоки показників	Рік		
	2020	2021	2022
Інфраструктура	94	94	82
Інституції	53	91	97
Складність ринку	99	88	102
Складність ведення бізнесу	54	63	48
Людський капітал і досягнення	39	44	49
Креативні результати	44	48	63
Знання і технологічні результати	25	33	36
Глобальний індекс інновацій	45	49	57

Загалом у 2021 р. позиції України знизились за 37 показниками, серед яких найбільша кількість пов'язана з інноваційною діяльністю бізнесу. Відзначаємо погіршення інноваційної діяльності бізнесу через зниження результатів впровадження знань і технологій. Зокрема, це стосується таких показників як виробництво та експорт високотехнологічної продукції, продуктивність праці, кількість сертифікатів ISO 9001 та екологічних сертифікатів, імпорт прав інтелектуальної власності. Інноваційні результати перевищують інноваційні ресурси через вищі рейтинги України за показниками отримання прав на об'єкти інтелектуальної власності (корисних моделей, торгових марок, промислових зразків) та показниками, які пов'язані з інформаційно-комп'ютерними технологіями (зростання витрат на комп'ютерне та програмне забезпечення, створення мобільних додатків та експорт інформаційно-комп'ютерних послуг). Водночас, у 2021 р. Україна не збільшила фінансування досліджень і розробок, не стимулювала інноваційну діяльність малого і середнього бізнесу, не наростила інновації у сфері охорони здоров'я.

Україна у рейтингу 2022 р. увійшла до групи 26-и економік світу, які показали кращі інноваційні результати (знання і технологічні результати, креативні результати) порівняно з їх інноваційними ресурсами (інфраструктура, інституції, складність ринку та бізнесу, людський капітал і дослідження). Загалом у 2022 р. позиції України знизились за 35-ма показниками. Найбільша кількість показників, за якими рейтинг України знизився, пов'язані з підіндексами стосовно інноваційної діяльності бізнесу за показниками, які визначали таку ж тенденцію у рейтингу ГП у 2021 р.

В розрізі під індексів є сильні аспекти, які позитивно впливають на рейтинг підіндексів, а також показники, які знижують рейтинг ГП України у 2022 р. загалом. Зокрема, за підіндексом інноваційних результатів «Знання і технологічні результати» Україна втратила позиції (перемістилася з 33-го місця рейтингу 2021 р. на 36-у позицію рейтингу у 2022 р.). Проте, відносно високий рейтинг за даним підіндексом визначають сильні сторони України за такими показниками: «Відношення корисних моделей за країною походження до ВВП» – 1-е місце; «Експорт послуг інформаційно-комп'ютерних технологій у відсотках до загального обсягу зовнішньої торгівлі» – 7-е місце; «Витрати на комп'ютерне та програмне забезпечення у відсотках до ВВП» –

9-е місце; «Створення знань» – 29-е місце; «Відношення кількості патентів за країною походження до ВВП» – 29-е місце у рейтингу ГП 2022 р. За підіндексом «Креативні результати», попри окремі сильні сторони даного підіндексу: «Створення мобільних додатків за країною походження розробника відносно ВВП» – 13-е місце та «Кількість заявок резидентів на отримання прав інтелектуальної власності на промислові зразки за країною походження відносно ВВП» – 19-е місце у рейтингу 2022 р., Україна у 2022 р. погіршила результат (перемістилась із 48-ї позиції рейтингу у 2021 р. на 63-є місце у 2022 р.). Суттєве зниження України у рейтингу за підіндексом «Креативні результати» обумовлене погіршенням показників, які визначають дані інноваційні результати, зокрема: «Кількість заявок резидентів на отримання прав інтелектуальної власності на торгові марки за країною походження відносно ВВП» (26-е місце у 2021 р. проти 10-го місця у 2021 р.); «Експорт креативних товарів у відсотках до загального обсягу торгівлі» (82-е місце у 2022 р. проти 78-го місця у 2021 р.). За окремими показниками відзначаємо покращення результатів, зокрема: «Онлайн креативність» – 42-а позиція рейтингу у 2022 р. проти 45-ї у 2021 р. та «Креативні товари та послуги» – 87-а позиція рейтингу 2022 р. проти 93-ї у 2021 р.

За підіндексами інноваційних ресурсів зміни за показниками відбулися таким чином:

– за підіндексом «Людський капітал і дослідження» у 2022 р. втрачено 5 позицій відносно рейтингу 2021 р., зокрема, через погіршення показників: «Державне фінансування на одного учня середньої школи у відсотках до ВВП» (втрачено 7 позицій); «Витрати на освіту у відсотках до ВВП» (втрачено 4 позиції); «Співвідношення кількості учнів середньої школи до кількості вчителів» (втрачено 4 позиції);

– за підіндексом «Складність ринку» у 2022 р. втрачено 14 позицій відносно рейтингу 2021 р., в основному, через погіршення групи показників «Кредит» (втрачено 34 позицій), а також за показниками «Внутрішній кредит приватного сектору у відсотках до ВВП» (втрачено 3 позиції); «Ринкова капіталізація у відсотках до ВВП» (втрачено 5 позицій);

– за підіндексом «Інституції» Україна у рейтингу ГП 2022 р. втратила 6 позицій відносно рейтингу 2021 р. значною мірою через зниження ступеня стабільності політичного середовища для ведення

бізнесу, а саме, за показником «Політика ведення бізнесу» (втрачено 56 позицій у рейтингу ГП 2022 р. відносно рейтингу 2021 р.).

Відзначаємо підвищення рейтингу України за показниками роботи уряду: надання державних послуг он-лайн, ефективність уряду та нормативна якість, електронне надання інформації громадянам; електронні консультації і залучення громадян до прийняття рішень через інтернет, державні витрати на освіту, надходження прямих іноземних інвестицій у % до ВВП, витрати на комп'ютерне програмне забезпечення.

Головним джерелом інноваційного розвитку є людський капітал. Генератори креативних ідей, інноватори через реалізацію новаторських проєктів дають можливості досягати значно вищої продуктивності праці, зростання економіки, покращувати якість життя через використання нових технологій, штучного інтелекту.

Не в усіх країнах створені сприятливі умови для талантів та підприємців, які могли б впроваджувати новаторські ідеї. Більше того, часто, що державні інституції тяжіють до старих механізмів діяльності; якщо не перешкоджають їх впровадженню, то бюрократично бездіють, не підтримують новаторські пропозиції/проєкти.

У цьому контексті інформативним є Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів (ГІКТ). У щорічних звітах Global Talent Competitiveness Index представлено інформацію як щодо країн, так і міст (у звіті 2022 р. щодо 133 країн та 175 міст із 79 економік у всьому світі з усіма групами доходу). Результати дослідження надають систематизовану інформацію щодо конкурентоспроможності талантів у різних країнах, а також дозволяють формувати програми розвитку своїх економік, приймати обґрунтовані рішення щодо створення умов розвитку талантів та виправлення / нівелювання проблемних аспектів / зон. Позиції окремих країн у рейтингу за Глобальним індексом конкурентоспроможності талантів представимо у таблиці 9.6.

Україна, покращивши рейтинг ГІКТ у 2021 р. до 61-го місця (покращення констатуємо за п'ятьма із шести складових ГІКТ), у рейтингу 2022 р. знову перемістилася на 66-у позицію. Погіршення у рейтингу 2022 р. значення показників відбулося за критеріями: «Ринкові та нормативні можливості» – на 1 позицію; «Глобальні знання» – на 12 позицій; «Виробничі навички співробітників» – на 13 позицій; «Індекс розвитку талантів» – на 18 позицій. Покращення у 2022 р. відбулося лише за двома із шести

складових даного індексу: за критеріями «Індекс приваблювання талантів» – на 21 позицію; «Індекс утримання талантів або здатність утримувати кваліфікований персонал» – на 7 позицій. У таблиці 9.7 представлено рейтинги України за складовими критерію «Глобальні знання».

ТАБЛИЦЯ 9.6. РЕЙТИНГИ КРАЇН ЗА ГЛОБАЛЬНИМ ІНДЕКСОМ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТАЛАНТІВ

Країна	Рік		
	2020	2021	2022
Швейцарія	1	1	1
Сінгапур	3	2	2
США	2	3	4
Данія	5	4	3
Швеція	4	5	5
Естонія	24	22	20
Латвія	33	31	31
Литва	35	32	32
Україна	66	61	66
Молдова	86	83	67

ТАБЛИЦЯ 9.7. РЕЙТИНГИ УКРАЇНИ ЗА СКЛАДОВИМИ КРИТЕРІЮ «ГЛОБАЛЬНІ ЗНАННЯ» ГІКТ

Складові критерію «Глобальні знання»	Рік		
	2020	2021	2022
Робоча сила з вищою освітою	3	5	5
Дослідники	50	50	53
Інноваційний результат	35	36	36
Експорт з високою доданою вартістю	72	75	74
Питома вага нового бізнесу	60	61	65
Статті у наукових виданнях	62	59	59

Аналіз рейтингу за Індексом людського розвитку (ІЛР), який почали розраховувати в ООН у 1990 р. в якості інтегрального показника для міждержавного порівняння і вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості і довголіття, дає зріз основних характеристик людського потенціалу досліджуваної території. Пандемія Covid-19 стала причиною зниження цього індексу у глобальному масштабі, що вплинуло на показники звіту 2021–2022 рр. Згідно результатів рейтингу за ІЛР найрозвиненішою країною світу є Швейцарія (з показником 0,962) – з очікуваною середньою тривалістю життя 84 роки, 16,5 роками навчання протягом життєвого циклу людини і середньою зарплатою в 66 тисяч доларів на рік. Україна, на жаль, за рейтингом Індeksu людського розвитку займає не високе 77 місце з показником 0,773. У розрізі окремих індикаторів відзначаємо скорочення тривалості життя з 72,1 років до 71,6 років; валовий національний дохід на душу населення в Україні за паритетом купівельної спроможності 2017 р. порівняно із попередньою оцінкою майже не змінився (13,256 тис дол); в контексті характеристики «нерівності» відзначаємо, що 10% найбагатшим громадянам в Україні належить 21,8% частки доходів, а найбагатшому 1% громадян належить 9,5% доходів.

Важливим індикатором рівня інноваційності розвитку країн також є Зведений Інноваційний Індекс (ЗІІ), який розраховується на основі системи показників науково-технічної та інноваційної діяльності. Зведений Інноваційний Індекс публікується як рейтинг Європейського інноваційного табло (ЄІТ) для кожної європейської країни. ЄІТ враховує чотири категорії індикаторів («Рамкові умови», «Інвестиції», «Інноваційна активність», «Вплив») та 12 інноваційних вимірів (32 показники).

На основі отриманих результатів визначається статус країни з 4 можливих: інноваційні лідери (оцінка вище 125% від середнього показника по ЄС); активні інноватори (оцінка між 100–125%); помірні інноватори (оцінка між 70–100%); повільні інноватори (оцінка нижче 70% від середнього показника по ЄС). Градацію країн згідно ЗІІ за вище описаною шкалою відображено на рисунках И.1 – И.4 додатку И.

Звертаємо увагу, що у рейтингу ЄІТ (як і в рейтингах інших інституцій) перше місце належить Швейцарії (0,772); у групі інноваційних лідерів також Швеція, Фінляндія, Данія, Бельгія, Нідерланди. Україна входить у групу країн зі статусом «повільного

інноватора» за Зведеним Інноваційним Індексом – 31,0 (відносно середнього по ЄС у 2015 р.). Значення ЗІІ України (0,168) є більш ніж утричі меншим за середнє по країнах ЄС (0,542).

Результати України в розрізі інноваційних вимірів згідно звітів 2021–2022 рр. відображено в таблиці 9.8. Зазначаємо, що у 2022 р. немає жодних результатів за інноваційними вимірами «Цифровізація» та «Інноватори».

**ТАБЛИЦЯ 9.8. УКРАЇНА У РОЗРІЗІ
ІННОВАЦІЙНИХ ВИМІРІВ ІНДИКАТОРІВ ЄІТ У 2022 р.**

Групи індикаторів	Інноваційні виміри	2021	2022
Рамкові умови	Людські ресурси	31,8	36,0
	Привабливі дослідницькі системи	17,3	14,8
	Цифровізація	72,0	–
Інвестиції	Фінанси і підтримка	17,7	33,2
	Інвестиції фірм	41,6	31,2
	Використання інформаційних технологій	23,4	31,3
Іноваційна активність	Інноватори	–	–
	Зв'язки	10,1	21,1
	Інтелектуальні активи	9,8	20,8
Вплив	Вплив на зайнятість	78,2	70,1
	Вплив на продаж	37,5	32,3
	Екологічна стійкість	44,4	75,9
Зведений інноваційний індекс		29,8	31,0

Система індикаторів ЄІТ широко використовується для оцінювання відносно сильних та слабких сторін національних інноваційних систем, цілей формування інноваційної політики та проведення порівняльного аналізу рівнів інноваційної активності в різних країнах світу. Результати оцінювання стану інноваційної та науково-технічної сфери України за індикаторами ЄІТ свідчать про необхідність розроблення і втілення єдиної узгодженої науково-технічної та інноваційної політики, здійснення реальних

кроків у напрямі реалізації необхідних структурних змін в економіці та науці, технологічної модернізації виробництва та стимулювання бізнесу до інновацій.

Інноваційність країн за критеріями, які згруповано у сім показників оцінює також агентство Bloomberg. Топ-10 найбільш інноваційних країн світу за Bloomberg Innovation Index у рейтингу 2021 р. із 60-ти країн такі: Південна Корея, Сінгапур, Швейцарія, Німеччина, Швеція, Данія, Ізраїль, Фінляндія, Нідерланди, Австрія. З пострадянських країн найвищі позиції у рейтингу Bloomberg Innovation Index займають Латвія (34), Естонія (39), Литва (40).

Україна у 2021 р. посіла 58-е місце у рейтингу, знизивши свою позицію на 2 сходинки, тобто за більшістю показників перебуває на найнижчих позиціях у рейтингу серед країн, що досліджувалися. Місце України за показниками відображено у таблиці 9.9.

ТАБЛИЦЯ 9.9. МІСЦЕ УКРАЇНИ ЗА СКЛАДОВИМИ ІННОВАЦІЙНОГО ІНДЕКСУ АГЕНТСТВА BLOOMBERG, 2019–2021 рр.

Показники	Рейтинг по роках		
	2019	2020	2021
Дослідження і розробки (витрати на ДіР, % до ВВП)	54	57	59
Продуктивність	60	57	55
Щільність високотехнологічних компаній	37	35	39
Концентрація дослідників (кількість науковців на 1 млн жителів)	46	49	52
Додана вартість виробництва (% до ВВП)	58	57	57
Ефективність вищої освіти (частка випускників ЗВО у загальній кількості випускників освітніх установ)	28	48	57
Патентна активність	35	36	36
Загальний інноваційний індекс	53	56	58

За результатами рейтингів відзначаємо лідируючі позиції Швейцарії, США, скандинавських країн, а також високі позиції у рейтингах таких країн як Сінгапур, Південна Корея, Велика Бри-

танія, Німеччина, Франція. На жаль, Україна займає низькі позиції у рейтингах (за виключенням високих позицій в розрізі окремих показників).

Досліджувані показники погіршилися під впливом Covid-19, що знайшло відображення у рейтингах. **Рейтинги країн у наступних звітах враховуватимуть наслідки, спричинені повномасштабним вторгненням Росії в Україну, які відчутні насамперед для України** (втрачені людські життя, наслідки для екосистем, руйнування об'єктів промислової та цивільної інфраструктури тощо), але відчутні уже і в інших країнах світу, та відобразатимуться у показниках країн в глобальному вимірі.

9.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 9

Попри складнощі воєнного часу Україна зобов'язана проводити трансформаційні перетворення, впроваджувати виробничі, техніко-технологічні, організаційні, управлінські тощо новації.

Наведені вище показники засвідчили необхідність активізації інноваційного вектору розвитку національної економіки на засадах системної взаємодії влади, науки і бізнесу, співпраці науки та підприємництва, стимулювання високотехнологічного технологічного бізнесу, високотехнологічного експорту, формування та розвитку інтелектуального капіталу, створення умов для реалізації. Прямо чи опосередковано держава впливає на формування наукового потенціалу. У даному аспекті роль держави постає у формуванні критичної кількості наукових кадрів, здатних сприяти розвитку інноваційної діяльності. Саме фахівці, консультанти з окремих питань здатні сформувати інноваційний підприємницький проєкт у різних сферах життєдіяльності. Для стимулювання інновацій важливо створити сприятливе середовище, у т. ч. щодо стимулювання інвестицій в науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, розвиток інфраструктури та підтримку стартапів та малих підприємств. Державна політика повинна сприяти співпраці між науковими установами, бізнесом та урядом для забезпечення успішної реалізації інноваційних проєктів. Необхідно реалізовувати ефективне державне регулювання через механізми та технології сприяння

інноваційній активності; продукувати та просувати ініціативи щодо досягнення цілей сталого розвитку, посилення конкурентоспроможності України на внутрішньому ринку та на міжнародному рівні.

Кроки/заходи щодо активізації інноваційної діяльності у будь-яких країнах відбуваються в умовах впливу певних чинників. Ці чинники, обмеження, перешкоди необхідно сприймати як вихідні умови, аналізувати та враховувати у процесі розробки інновацій/інноваційних рішень та реалізації інноваційної діяльності. Сприятливі чинники необхідно максимально використовувати, перешкоди нівелювати, реалізовувати низку заходів для вирішення проблем.

Серед проблем, які необхідно вирішувати з метою впровадження та поширення високотехнологічних інновацій у сектори економіки можна виділити такі:

- обмежені власні фінансові, природно-матеріальні ресурси суб'єктів господарювання для модернізації та впровадження інновацій;

- висока вартість кредитів та складність їх отримання;

- консервативна політика стратегічних інвесторів, високі ризики впровадження інновацій;

- недостатність розвитку венчурної індустрії;

- слабкий рівень розвитку інфраструктури (організаційної, технологічної тощо) для інноваційної активізації; обмеженість у взаємодії між бізнесом, владою, наукою та освітою;

- вагання / сумніви суб'єктів господарювання щодо впровадження інновацій через невпевненість у поведінці ринку збуту, побоювання щодо відсутності або недостатності платоспроможного попиту споживачів; обмеженість у розумінні ринкових потреб та прогнозуванні їх динаміки з боку вищого менеджменту суб'єктів господарювання;

- недостатність інформації, знань у сфері інновацій та високих технологій; ускладнений доступ до високоспеціалізованих консультаційних послуг у сфері розробки та впровадження нових технологій, трансферу знань та опанування нових процедур і процесів; обмежені можливості співробітництва з іншими інституціями з інших країн, недостатня взаємодія між суб'єктами високотехнологічних секторів економіки, недостатність реалізації можливостей партнерства;

– недостатність інтелектуально-кадрового потенціалу для продукування креативних та інноваційних ідей та проєктів або недостатність умов для реалізації наявного потенціалу;

– недостатньо врегульована нормативно-правова база щодо інвестиційно-інноваційної діяльності та її активізації; недостатність стимулів та підтримки розвитку інноваційної діяльності, високотехнологічних секторів економіки;

– проблеми стосовно захисту авторських прав; низький рівень суспільних і культурних вимог до поваги інтелектуальної власності і поваги до знання як ключового капіталу.

Для активізації інноваційної діяльності, розвитку промисловості та інфраструктури на інноваційній основі, забезпечення прискореного використання новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності продукції, послуг необхідно:

– сприяти розвитку індустріальних парків, які є важливими для розвитку промисловості. Для місцевих громад розвиток індустріальних парків означає підвищення рівня доходів та життєвого комфорту громадян, збільшення податкових надходжень, а також розвиток малих та середніх підприємств в регіоні. Створення сприятливих умов для розвитку індустріальних парків є важливим в контексті стимулювання економічного росту та повоєнного відновлення України;

– створити системи стимулів для підвищення ефективності використання ресурсів, ширшого застосування чистих та екологічно безпечних технологій і промислових процесів;

– створити привабливі умови для бізнесу та інвесторів, дієву та ефективну систему захисту об'єктів інтелектуальної власності; сприяти розвитку інфраструктури ринків капіталу, зокрема, банківської системи, яка має стати основним джерелом доступних фінансових ресурсів. Для підвищення ефективності діяльності бізнесу та якості життя населення важливим є розвиток сучасної надійної та доступної інфраструктури, включаючи інформаційно-комунікаційну, дорожньо-транспортну, енергетичну та інноваційну інфраструктуру.

– розширити форми участі суб'єктів у реалізації інфраструктурних проєктів;

– розвивати венчурну індустрію. Венчурне підприємництво у розвинених країнах користується всебічною підтримкою як зі

сторони уряду і місцевих органів влади, так і зі сторони крупних національних і транснаціональних компаній.

Перехід будь-якого умовного підприємства з технології третього рівня на використання технологій четвертого рівня при використанні аналогічними підприємствами розвинених країн технологій шостого технологічного укладу є слабким кроком у напрямі підвищення конкурентоспроможності.

Україна має здійснювати свій розвиток, модернізацію промислових виробництв шляхом «випереджаючих» стратегій, продукувати новітні технології, використовувати технології сучасного технологічного укладу, які функціонують у розвинених країнах світу.

Для активізації інноваційної діяльності необхідно формувати та реалізовувати відповідні стратегії. Реалізація обґрунтованої державної інвестиційно-інноваційної політики, взаємоузгоджених ефективних інвестиційно-інноваційних програм шляхом реалізації системи заходів та засобів на різних рівнях є запорукою забезпечення конкурентоспроможності економіки та сталого соціально-економічного розвитку.

Формування структури промисловості на принципах сталості, напрямів її диверсифікації, децентралізації та кластеризації, запровадження інструментів розумних спеціалізацій та посилення ролі регіонів має відбуватися з урахуванням оцінки впливу заходів на зростання доданої вартості та зайнятості.

Стратегічні програми розвитку промисловості України мають враховувати національні та глобальні умови та виклики, створювати умови для використання європейських програм розвитку та залучення додаткової підтримки за рахунок участі країни у регіональних і глобальних програмах ЄС.

Реалізація програм стратегічного розвитку промисловості має здійснюватися на основі сучасних інструментів горизонтальної та секторальної політики, диверсифікації фінансових потоків та постійного оцінювання результативності промисловості та наслідків реалізації промислової політики.

Перспективи масштабного оновлення України на інноваційній основі, яке буде забезпечене інвестиційною активністю, припливом іноземних інвестицій, є. Йде обговорення «плану Маршалла для України», тому необхідно вже зараз робити все для того, аби бути готовим до реалізації заходів у рамках його реалізації.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Промисловість у системі функціонування та розвитку національної економіки.

2. Значимість інфраструктури, її доступності, розвиненості, сучасності у системі економічного розвитку та якості життя людей.

3. Інновації як драйвер розвитку промисловості та інфраструктури.

4. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям»: глобальний та національний контексти.

5. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників, ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 9; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.

6. Охарактеризувати вплив чинників та сучасних тенденцій на досягнення цілі «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям» (війна РФ проти України, цифровізація та штучний інтелект, природно-кліматичні, технологічні, соціокультурні чинники тощо).

7. Які сприятливі умови, нормативно-правові, техніко-технологічні новації, інфраструктурні проекти, тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям»?

8. Які умови, виклики, ризики тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям»?

9. Дослідити роль державного регулювання у розвитку промисловості та інфраструктури, сприянні інноваційному розвитку. Підходи до визначення пріоритетних галузей економіки.

10. Обґрунтувати основи ефективного функціонування ланцюгів «освіта – наука – виробництво». Дослідити роль науково-дослідних установ та університетів у розвитку інновацій.

11. Класифікація кластерів, їх роль в розвитку економіки. Роль кластерів в забезпеченні успіху регіональних промислових програм. Проаналізувати приклади успішних промислових кластерів.

12. Дослідити роль транспорту та інфраструктури у розвитку усіх галузей економіки та забезпеченні якості життя. Які особливості розвитку дорожно-транспортної інфраструктури та транспорту (у т. ч. благоустрій, сервіс, інклюзія, екологічність) в Україні та світі? Дослідити практику реалізації успішних інфраструктурних проєктів в Україні та світі.

Ціль 10

«СКОРОЧЕННЯ НЕРІВНОСТІ»

- 10.1. Нерівність як проблема. Чинники, що її обумовлюють.
- 10.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 10.
- 10.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 10.

10.1. Нерівність як проблема. Чинники, що її обумовлюють

Нерівність є однією з глибинних соціальних та економічних проблем давніх часів та сучасного світу. Нерівність властива для усіх суспільств. Вона може проявлятися у різних аспектах життя: у доступі до ресурсів, можливостей, освіти, системи охорони здоров'я та інших життєво важливих благ та послуг, у розподілі доходів.

Чинники нерівності, які обумовлюють її різновиди такі:

– політико-правові аспекти нерівності, історичні події, устрої, обставини. Колоніалізм, рабство, війни та політичні режими, формували правила та норми життя, залишали глибокі шрами в суспільстві, створюючи довготривалі нерівності. Соціальні структури, що сформувалися в результаті цих подій, закріплювали нерівність на багато поколінь в різних аспектах світобудови та світосприйняття. Державні устрої в багатьох країнах світу й на сьогодні зберігають норми нерівності у різних площинах (політико-правовій, економічній, соціально-культурній, гендерній тощо). Політичні рішення, закони та політика держав відіграють вирішальну роль у формуванні основ забезпечення рівності в суспільстві. Недостатність нормативно-правової бази може обмежувати права та можливості щодо рівності, призвести до дискримінації та обмеження можливостей для певних груп населення;

– економічна нерівність. Включає нерівний доступ до ринків, капіталу, праці та інших ресурсів, проявляється у нерівномірному розподілі доходів і суспільних благ між різними групами населення, призводить до концентрації багатства у невеликої групи

людей, залишаючи більшість населення в умовах бідності. Економічна політика, що не враховує потреби всіх верств населення, посилює ці нерівності. Високий рівень економічної нерівності спричинює соціальну напругу та уповільнення економічного розвитку;

– соціальна нерівність. Включає нерівний доступ до освіти, системи охорони здоров'я, житлових умов, соціальних послуг і правосуддя. Вона має тісний зв'язок з економічною нерівністю, але також може бути результатом соціальних бар'єрів, дискримінації або суспільно-історичних умов. Соціальна нерівність може бути причиною маргіналізації певних груп населення та обмеження їх можливостей для розвитку;

– культурні стереотипи, соціальні норми та ідеології, які підтримують нерівність. Патріархальні стереотипи обмежують можливості жінок у суспільстві, расистські ідеології призводять до дискримінації за расовою ознакою тощо. Стереотипи продовжують впливати навіть тоді, коли на рівні законодавства унормовано певні питання щодо забезпечення рівності;

– расова та етнічна нерівність. Виникає через дискримінацію та нерівне ставлення до людей різних рас та етнічних груп. Вона може проявляється у різних обмеженнях та створенні нерівних умов доступу до будь-яких послуг та благ за расовою та етнічною ознакою. Цей вид нерівності обумовлений суспільно-культурними та історичними передумовами, що досліджуються істориками, етнологами тощо;

– гендерна нерівність. Сигналізує про нерівність між чоловіками і жінками у правах, можливостях, доступі до ресурсів і доходах. Вона може проявлятися у формі дискримінації в оплаті праці, нерівному представництві у політиці та бізнесі, обмеженому доступі жінок до освіти та інших соціальних благ, що описано в Темі 5.

Скорочення нерівності є важливим завданням для досягнення справедливого і стійкого розвитку суспільства. Скорочення нерівності сприятиме покращенню якості життя для всіх громадян, зміцненню соціальної згуртованості, підвищенню економічної стабільності та забезпеченню сталого процвітання суспільства.

10.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 10

На глобальному рівні Ціль 10 визначена як «Скорочення нерівності всередині країн і між ними»; національне визначення Цілі 10 – «Скорочення нерівності».

Для досягнення Цілі 10, спрямованої на запобігання проявам дискримінації в суспільстві, забезпечення рівних умов доступності послуг соціальної сфери, реалізацію справедливої політики оплати праці, пенсійного забезпечення, на національному рівні визначено завдання з урахуванням специфіки України. Значна кількість завдань, визначених на глобальному рівні, на національному рівні не встановлені до виконання, оскільки такі завдання мають глобальний характер.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення Цілі 10 на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 10.1.

ТАБЛИЦЯ 10.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 10

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
10.1. До 2030 року поступово досягти й підтримувати зростання доходів найменш забезпечених 40 відсотків населення на рівні, що перевищує середній по країні	10.1. Забезпечити прискорене зростання доходів найменш забезпечених 40% населення. Сутність національного формулювання збігається з глобальним, змінена лише редакція
10.2. До 2030 року підтримати законодавчим шляхом та заохочувати активну участь усіх людей у соціальному, економічному і політичному житті незалежно від їхнього віку, статі, інвалідності, раси, етнічної належності, походження, релігії та економічного чи іншого статусу	Завдання враховано в контексті національного Завдання 10.2
10.3. Забезпечити рівність можливостей і зменшити нерівність результатів, у т. ч. шляхом скасування дискримінаційних законів, політики і практики та сприяння прийняттю відповідного законодавства, політики та заходів у цьому напрямі	Завдання має комплексний характер, тому, з урахуванням національної специфіки його розбито на два: 10.2. Запобігати проявам дискримінації в суспільстві. 10.3. Забезпечити доступність послуг соціальної сфери

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
10.4. Прийняти відповідну політику, особливо бюджетно-податкову політику, політику у сфері заробітної плати та соціального захисту, і поступово домагатися забезпечення більшої рівності	Завдання також розділене на два з огляду на найбільш актуальні проблеми для України: 10.4. Проводити політику оплати праці на засадах рівності та справедливості. 10.5. Провести реформу пенсійного страхування на засадах справедливості та прозорості
10.5. Удосконалювати методи регулювання та моніторингу глобальних фінансових ринків і установ, більш послідовно застосовувати такі методи	Завдання має глобальний характер. Для України не встановлене окреме завдання
10.6. Забезпечити більшу представленість і більше право голосу країн, що розвиваються, у процесах прийняття рішень у глобальних міжнародних економічних і фінансових установах, щоб зробити ці установи більш ефективними, авторитетними, підзвітними і легітимними	Завдання має глобальний характер. Для України не встановлене окреме завдання
10.7. Сприяти впорядкованій, безпечній, законній і відповідальній міграції та мобільності людей, у т. ч. за допомогою проведення спланованої і добре продуманої міграційної політики	Завдання враховано в контексті національної політики
10.a. Проводити в життя принцип особливого та диференційованого режиму для країн, що розвиваються, особливо найменш розвинутих країн, відповідно до угод Світової організації торгівлі	Завдання має глобальний характер. Для України не встановлене окреме завдання
10.b. Заохочувати офіційну допомогу з метою розвитку і фінансові потоки, у т. ч. прямі іноземні інвестиції, для найбільш нужденних держав, особливо найменш розвинутих країн, країн Африки, малих острівних держав, що розвиваються і країн, що не мають виходу до моря, відповідно до їх національних планів і програм	Завдання має глобальний характер. Для України не встановлене окреме завдання

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
10.с. До 2030 року скоротити операційні витрати, пов'язані з переведенням мігрантами грошових коштів, до менш ніж 3 відсотки від суми переказу і ліквідувати канали грошових переказів, у яких ці витрати перевищують 5 відсотків	Завдання має глобальний характер. Для України не встановлене окреме завдання

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Скорочення нерівності» представлено у таблиці 10.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Скорочення нерівності», відображено у таблиці 10.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 10.

**ТАБЛИЦЯ 10.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 Р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 10**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
10.1. Забезпечити прискорене зростання доходів найменш забезпечених 40% населення	10.1.1. Співвідношення доходів 10% найбільш забезпечених і 40% найменш забезпечених осіб, рази	2015 – 16,9 2020 – 15,0 2025 – 12,0 2030 – 10,0
	10.1.2. Співвідношення доходів 40% найменш забезпечених і 60% більш забезпечених осіб, %	2015 – 15 2020 – 18 2025 – 20 2030 – 25
10.2. Запобігати проявам дискримінації в суспільстві	10.2.1. Частка осіб, які повідомили про те, що в останні 12 місяців особисто стикнулися з дискримінацією або переслідуваннями на основі дискримінації, у загальній чисельності населення, %	2015 – 9 2020 – 7 2025 – 5 2030 – 3
10.3. Забезпечити доступність послуг соціальної сфери	10.3.1. Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги, %	2015 – 39,9 2020 – 30,0 2025 – 20,0 2030 – 15,0

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
	10.3.2. Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через відсутність поблизу житла медичні установи, %	2015 – 26,3 2020 – 20,0 2025 – 15,0 2030 – 10,0
	10.3.3. Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з розвинутою інфраструктурою, %	2015 – 22,7 2020 – 18,0 2025 – 13,0 2030 – 10,0
10.4. Проводити політику оплати праці на засадах рівності та справедливості	10.4.1. Співвідношення середньомісячної заробітної плати(доходів) десятої та першої децильних груп працівників (децильний коефіцієнт), рази	2015 – 31,2 2020 – 23,0 2025 – 18,0 2030 – 15,0
10.5. Провести реформу пенсійного страхування на засадах справедливості та прозорості	10.5.1. Співвідношення середнього розміру пенсії та середньої заробітної плати в економіці (за наявності 35 років сплати внесків), %	2015 – 31 2020 – 35 2025 – 37 2030 – 40

**ТАБЛИЦЯ 10.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
10.1.1. Співвідношення темпів зростання середньодушових загальних доходів 40% найменш забезпечених та всього населення, %	0,99	1,02	0,97	0,95	0,97	1,02	0,99
10.1.2. Частка загальних доходів 40% найменш забезпечених у всіх загальних доходах населення, %	25,5	26,1	25,2	24,8	24,4	24,7	24,7
10.2.1. Частка осіб, які повідомили про те, що в останні 12 місяців	–	–	45,8	44,9	79,2	54,88	74,0

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
особисто стикнулися з дискримінацією за ознакою статі серед загальної кількості звернень до експертних рад з питань дискримінації за ознакою статі, %							
10.3.1. Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги, %	39,9	–	38,2	–	39,2	–	33,7
10.3.2. Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через відсутність поблизу житла медичної установи, %	26,3	–	27,8	–	29,6	–	26,0
10.3.3. Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з розвинутою інфраструктурою, %	22,7	–	22,5	–	24,4	–	24,7
10.4.1. Співвідношення середньомісячної заробітної плати (доходів) десятої та першої децильних груп працівників (децильний коефіцієнт), рази	31,2	30,4	24,7	29,6	45,8	70,2	158,2
10.5.1. Співвідношення середнього розміру пенсії та середньої заробітної плати в економіці (за наявності 35 років страхового стажу), %	31,0	–	–	–	33,1	34,3	31,6

В Україні значний розрив між заможними та малозабезпеченими верствами населення, зростає чисельність соціального класу в Україні, який складають люди, що страждають від нестабільного способу життя. Тому в характеристиці рівня життя значної частини населення України можна застосовувати термін «прекаріат». Середньодушові доходи найменш забезпечених верств населення в умовах «замороження» соціальних виплат, малоєфективних програмах соціалізації та сприяння економічної активності працездатного населення майже не зростають.

Значною проблемою є прояви дискримінації. Частка осіб, які повідомили про те, що в останні 12 місяців особисто стикнулися з дискримінацією або переслідуваннями на основі дискримінації у 2020 р. склала 54,88%, у 2021 р. – 74% у загальній чисельності населення (при визначеному цільовому значенні до 2020 р. – 7%; до 2025 р. – до 5%).

Частка сільських домогосподарств, які потерпали від позбавлення через незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги при встановленому цільовому значенні даного показника до 30,0% у 2020 р. та до 20,0% до 2025 р. по факту склала у 2021 р. 33,7%. Показник 2020 р. не відображено.

Проблемою для мешканців села є також віддаленість медичних установ від місця їх проживання та нерегулярність транспортного сполучення від місця їх проживання до з іншим населених пунктів з розвинутою інфраструктурою. За даними показниками цільові орієнтири не досягаються. Вирішення цих проблем потребує комплексних рішень та системної реалізації цілей сталого розвитку, у т. ч. вирішення завдань у рамках Цілі 3, Цілі 9.

Співвідношення середньомісячної заробітної плати (доходів) десятої та першої децильних груп працівників (децильний коефіцієнт) у 2020 р. становив 70,2 при цільовому орієнтирі – 23. У 2021 р. децильний коефіцієнт зріс, і склав 158,2 рази. Такий коефіцієнт засвідчує необхідність вдосконалення політики оплати праці, яка має реалізовуватися на засадах справедливості. У 2022 р. розрив в оплаті праці ще більше зріс, децильний коефіцієнт склав 416,2, що обумовлено, насамперед, цілком обґрунтованими високими заробітними платами військових. Дані в розрізі дезагрегованих показників відображено у додатку К. В розрізі регіонів відзначаємо найвищий показник співвідношення середньомісяч-

ної заробітної плати (доходів) десятої та першої децильних груп працівників (децильний коефіцієнт) у м. Київ (808,9 рази) у 2022 р.

Цільовий орієнтир співвідношення середнього розміру пенсії та середньої заробітної плати в економіці (за наявності 35 років сплати внесків), встановлений на рівні 35% до 2020 р., по факту був майже досягнутий (склав 34,3%); у 2021 р. фіксуємо співвідношення на рівні 31,6%, а в 2022 р. – зростання до 34%.

Нерівність в оплаті праці, в представництві у політичному та суспільному житті суспільства тощо за гендерною ознакою відображена у Темі 5.

10.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 10

Різні прояви нерівності обумовлюють негативні наслідки, зокрема:

- нерівність призводить до поляризації суспільства, підриває демократичні процеси та знижує легітимність уряду. Високий рівень нерівності обумовлює політичний популізм та політичний радикалізм, що може призвести до дестабілізації політичних систем та загрожувати соціальній єдності. Нерівний доступ до представництва на вищих рівнях прийняття рішень у політичному та суспільному житті, дисбаланси у представництві посилюють соціальну, економічну нерівність, у т. ч. за гендерною ознакою;

- нерівність гальмує економічне зростання, знижує попит, оскільки велика частина доходів концентрується у невеликій групі населення. Економічна нерівність призводить до зменшення інвестицій у людський капітал, зниження продуктивності праці та уповільнення інновацій. Крім того, нерівність може підвищити ризик фінансових криз, оскільки нерівномірний розподіл багатства робить економіку більш вразливою до шоків. Економічна нерівність провокує появу інших форм нерівності, зокрема обмежує можливості бідних верств населення брати участь у соціальному, економічному і політичному житті. Нестача доходів для задоволення базових потреб спричинює дистанціювання осіб, які потрапили у вразливе становище, від їх оточення. Факторами підвищеної вразливості до соціального відторгнення може бути місце проживання, стан здоров'я (включаючи інвалідність), вік. Найбільш вразливими є особи (домогосподарства), які за доходами

потрапляють у перші чотири децильні групи. Вони перебувають у зоні підвищеного ризику соціального відторгнення та обмеженого доступу до ресурсів.

Небезпечною є незмінність складу найбідніших верств населення, що зумовлює їх самовідтворення та формує спадкоємну бідність. Саме на ці групи мають бути спрямовані такі заходи щодо обов'язкового залучення дітей до освіти та охоплення їх виховною роботою; впровадження реабілітаційних програм щодо відновлення працездатності для дорослих; створення нових механізмів активізації отримувачів державної допомоги малозабезпеченим сім'ям; соціальний патронат неблагополучних сімей.

– нерівність може мати серйозні соціальні наслідки, включаючи зростання соціальної напруги, підвищення рівня злочинності та зниження соціальної згуртованості. Високий рівень нерівності може призводити до соціальних конфліктів, особливо у випадках, коли великі групи населення почуваються маргіналізованими або виключеними з економічного та соціального життя, що може підірвати соціальну стабільність та довіру до державних інститутів.

Скорочення нерівності є необхідною умовою для досягнення справедливості та сталого розвитку.

Для забезпечення рівності в українському суспільстві та зменшення дискримінаційних проявів необхідно послідовно проводити антидискримінаційну політику в усіх сферах суспільного життя. Для скорочення нерівності необхідно:

– усунути будь-які дискримінаційні положення в правовому полі, забезпечити ефективну роботу інституцій; забезпечити рівний доступ до політичної участі та представництва; рівні можливості для усіх, у т. ч. забезпечення політичних прав та можливостей для етнічних меншин; створити більш інклюзивне суспільство.

Важливими для забезпечення рівних прав та можливостей є сильні та незалежні інституції, які включають судову систему, антикорупційні органи, незалежні медіа та громадські організації. Розвиток та підтримка цих інституцій сприяє захисту прав людини, забезпеченню верховенства права та зменшенню політичної та соціальної нерівності. Всі громадяни повинні мати рівні права та можливості, незалежно від статі, раси, етнічної приналежності, релігії або інших характеристик. Для подолання дискримінації та досягнення рівноправного суспільства критично важливим є за-

безпечення рівного доступу до правосуддя, освіти, працевлаштування та інших основних послуг.

В умовах децентралізації важливою є роль місцевих органів влади. Децентралізація сприяє зменшенню нерівності шляхом надання місцевим громадам більшої автономії у прийнятті рішень. Це дозволяє краще враховувати місцеві потреби та інтереси, сприяє підвищенню ефективності управління та залучає громадян до процесу ухвалення рішень;

– усунути економічні дисбаланси, які виражаються у нерівних можливостях оплати праці за будь-якими дискримінаційними проявами; підвищити роль оплати праці, що сприятиме усуненню надмірної нерівності та скороченню масштабів бідності працюючого населення; забезпечити справедливе пенсійне забезпечення; сформування ефективну бюджетно-податкову політики, що забезпечить збалансований розподіл податкового навантаження на суб'єкти оподаткування.

Прогресивне оподаткування є одним із найбільш ефективних інструментів для скорочення економічної нерівності. Це включає підвищення податкових ставок для високих доходів, запровадження податків на багатство та спадщину, а також зменшення податкового навантаження на низькооплачуваних працівників. Крім того, податкові надходження можуть бути спрямовані на фінансування соціальних програм, таких як освіта, охорона здоров'я та соціальний захист, що сприяє зменшенню нерівності.

Важливим інструментом для зменшення нерівності є інвестиції в освіту. Освіта надає людям знання та навички, необхідні для успішної конкуренції на ринку праці. Забезпечення доступу до якісної освіти для всіх верств населення, включаючи малозабезпечених та маргіналізованих груп, сприяє зменшенню розриву у можливостях та доходах. Крім того, професійна підготовка та програми перекваліфікації допомагають працівникам адаптуватися до змін на ринку праці, знижуючи ризик безробіття та соціального виключення.

Важливу роль у створенні робочих місць та впроваджені інновацій, особливо в умовах економічної нестабільності, відіграє малий та середній бізнес. Прості та прозорі умови бізнесу, доступ до програм підтримки підприємництва, у т. ч. фінансово-інвестиційних, зрозумілість державного регулювання та адмініс-

тративно-регуляторних процедур сприятиме створенню нових робочих місць та зменшенню економічної нерівності;

– підтримувати соціальний діалог як гарантію справедливості соціально-трудових відносин; дотримуватися соціальних гарантій щодо рівного доступу до соціальних послуг; створити доступне середовище для повноцінної участі людей з особливими потребами в економічному та суспільному житті.

Соціальні програми є ключовим інструментом для скорочення нерівності. Вони включають соціальні виплати для малозабезпечених сімей та інші види соціального захисту. Розвиток системи соціального захисту дозволяє забезпечити базові потреби населення, зменшуючи рівень бідності та нерівності. Крім того, соціальні програми можуть сприяти соціальній інтеграції та підвищенню якості життя найбільш уразливих груп населення.

Важливим аспектом скорочення нерівності є забезпечення рівних можливостей доступу до якісної медичної допомоги. Система охорони здоров'я повинна забезпечувати рівний доступ до медичних послуг для всіх громадян, незалежно від їх соціально-економічного статусу. Інвестиції в охорону здоров'я, включаючи профілактичні заходи та забезпечення основних медичних послуг, сприяють покращенню здоров'я населення та зменшенню соціальної нерівності.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Нерівність як проблема.
2. Які чинники обумовлюють нерівність?
3. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Скорочення нерівності»: глобальний та національний контексти.
4. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників, ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 10; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.
5. Охарактеризувати вплив чинників та сучасних тенденцій на досягнення цілі «Скорочення нерівності» (економічні, політико-правові, соціальні, війна РФ проти України, стереотипи тощо).

6. Які сприятливі умови, нормативно-правові, соціокультурні, технологічні новації тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Скорочення нерівності»?

7. Які виклики, політико-правові, економічні, соціокультурні чинники тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Скорочення нерівності»?

8. Дослідити ступінь актуальності расової, етнічної, гендерної нерівності у країнах світу та, зокрема, в Україні.

9. Дослідити прояви дискримінації, притаманні для України та інших країн. Які негативні наслідки обумовлюють різні прояви нерівності?

10. Проаналізувати взаємозв'язки різних проявів нерівності.

11. Дослідити особливості, умови, готовність суспільств до скорочення нерівності в країнах світу.

12. Які заходи сприятимуть скороченню економічної, соціальної тощо нерівності? Які освітні, соціокультурні тощо заходи Ви вважаєте дієвими для формування суспільства рівних прав та можливостей?

Ціль 11

«СТАЛИЙ РОЗВИТОК МІСТ І ГРОМАД»

11.1. Міста і громади у системі адміністративно-територіального устрою та забезпечення сталого розвитку.

11.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 11.

11.3. Проблеми та перспективи досягнення Цілі 11.

11.1. Міста і громади у системі адміністративно-територіального устрою та забезпечення сталого розвитку

Основою формування дієвої системи адміністрування та місцевого самоврядування є раціональна територіальна організація, тобто адміністративно-територіальний устрій країни.

Адміністративно-територіальні одиниці створюють умови для формування найбільш ефективної, максимально відповідаючої потребам населення системи публічної адміністрації, що враховує географічні, демографічні, економічні, соціальні, культурні та інші особливості територій країни.

Адміністративно-територіальний устрій країн формується, як правило, під впливом географічних чинників у сукупності з економічними, соціальними та демографічними особливостями територій. Зміни зазвичай не є надто радикальними; держави досить виважено підходять до реформ територіального устрою.

Реформи місцевого самоврядування, як правило, відбувалися у межах реформ адміністративно-територіального устрою. Метою таких реформ у країнах було поліпшення надання послуг населенню на місцях шляхом передачі частини повноважень від органів державної влади місцевому самоврядуванню, та збільшення участі громадянського суспільства у прийнятті важливих рішень щодо місцевого розвитку. У більшості країн цього було досягнуто шляхом укрупнення територіальних одиниць. Наприклад, у

Данії протягом 1965–1975 рр. кількість муніципалітетів зменшилася з 993 до 275, у Нідерландах (1980–1991 рр.) – з 811 до 504, у Греції (1997–2000 рр.) – з 5343 до 1033.

Серед прикладів адміністративно-територіальних реформ є прийнятий у 1990 р. Закон Італійської Республіки про устрій місцевих автономій, що був спрямований на оптимізацію розмірів адміністративно-територіальних одиниць, ліквідацію малочисельних ланок, які не володіли достатніми фінансовими ресурсами для вирішення нагальних проблем. Згідно з указаним Законом нові комуни можуть створюватися в Італії за наявності не менше 10 тис жителів, провінції – не менше 200 тис жителів. Законом було передбачено і фінансові стимули для об'єднання й подальшого злиття комун із населенням чисельністю менше 5 тис жителів або для їх приєднання до більших комун. Також відповідні реформи територіального устрою проводилися у 1980–1990-х рр. у Бельгії, Данії, Німеччині, Швеції та інших європейських країнах. Зокрема, у Швеції до середини 1940-х рр. існувало більше 2 тис комун із чисельністю населення всього у кілька сотень чи тисяч осіб, які не могли забезпечити виконання зростаючого обсягу потреб цих територій. Вони перебували у стані постійного дефіциту фінансових ресурсів і, відповідно, не могли ефективно виконувати свої функції. Тому, Швеція вжила низку законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на скорочення кількості муніципальних одиниць шляхом їх максимального укрупнення. У результаті, кількість комун суттєво скоротилася (до 288 одиниць із середньою чисельністю населення 30 тис осіб).

Попри подібність процесів реформування, кожна з балтійських країн сформувала власну систему територіального управління, яка значно відрізнялася від інших. Так, у Латвії залишилася дворівнева система місцевого управління. В Естонії та Литві було ліквідовано один рівень, проте в Естонії місцеве самоврядування було сформоване на рівні територіальної громади (муніципалітету), а в Литві – на рівні району.

Реалізація реформи децентралізації в Україні була започаткована у 2014 р. Основними її завданнями було визначено досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на засадах субсидіарності та створення дієздатних територіальних громад як

базової ланки адміністративно-територіального устрою. В рамках реформи відбутися принципово нові для України процеси співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад.

З 2015 р. в Україні в рамках реформи децентралізації формувалися об'єднані територіальні громади, на основі яких у 2020 р. було сформовано новий адміністративно-територіальний устрій.

Згідно Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр. У тому ж Законі місцеве самоврядування в Україні визначається як гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

Децентралізація, яка включає передачу повноважень в частині прийняття управлінських рішень тощо, супроводжується також бюджетною децентралізацією, як найбільш дієвим інструментом забезпечення фінансової автономії. Фінансові можливості громад є однією з ключових умов вирішення соціальних проблем, реалізації програм економічного розвитку територій, проте, є проблеми нарощування дохідної частини місцевих бюджетів через слабку економічну розвиненість окремих територій України.

Для вирішення численних проблем місцевого розвитку на законодавчому рівні визначено основні засади співробітництва територіальних громад. Співробітництво територіальних громад у Закон України «Про співробітництво територіальних громад» № 1508-VII від 17.06.2014 р. визначено як відносини між територіальними громадами, що здійснюються на договірних засадах, ґрунтуються на об'єднанні ресурсів суб'єктів співробітництва з метою розв'язання спільних проблем місцевого розвитку.

Законом України «Про співробітництво територіальних громад» визначено такі форми співробітництва:

- делегування одному із суб'єктів співробітництва іншими суб'єктами співробітництва виконання одного чи кількох завдань з передачею йому відповідних ресурсів;

- реалізація спільних проєктів, що передбачає координацію діяльності суб'єктів співробітництва та акумулювання ними на визначений період ресурсів з метою спільного здійснення відповідних заходів;

- спільне фінансування (утримання) суб'єктами співробітництва підприємств, установ та організацій комунальної форми власності – інфраструктурних об'єктів;

- утворення суб'єктами співробітництва спільних комунальних підприємств, установ та організацій – спільних інфраструктурних об'єктів;

- утворення суб'єктами співробітництва спільного органу управління для спільного виконання визначених законом повноважень.

Кількість угод про співробітництво територіальних громад з року в рік зростала (зокрема, станом на кінець 2016 р. було укладено 69 договорів між територіальними громадами; на кінець 2017 р. – 119 договорів; на кінець 2018 р. – 296 договорів; на кінець 2019 р. – 525 договорів). Кількість укладених угод зростає, станом на 31.08.2021 р. до Реєстру договорів про співробітництво територіальних громад внесено 741 договір.

Сталий розвиток міст і громад має бути спрямований на створення гармонійного середовища для життя та розвитку людей, створення життєздатних, інклюзивних та екологічно стійких середовищ для життя, враховувати соціальні, економічні та екологічні аспекти, спрямовані на забезпечення балансу між потребами нинішніх і майбутніх поколінь.

11.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 11

На глобальному і національному рівнях Ціль 11 визначена як «Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів»; скорочене визначення Цілі 11 на національному рівні – «Сталий розвиток міст і громад».

Для досягнення Цілі 11, спрямованої на забезпечення доступності житла, розвитку поселень і територій на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості, забезпечення своєчасного оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій, забезпечення розробки і реалізацію стратегій місцевого розвитку тощо, на національному рівні визначено завдання з урахуванням національних особливостей і пріоритетів розвитку громад. Окремі завдання, які визначені на глобальному рівні, у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» не встановлено, оскільки їх виконання передбачено в рамках відповідних програмних документів. Завдання щодо сприяння найменш розвиненим країнам, у т. ч. шляхом фінансової та технічної допомоги, у будівництві екологічно стійких і міцних будівель з використанням місцевих матеріалів, на національному рівні не визначено, оскільки не є релевантним для України.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 11.1.

ТАБЛИЦЯ 11.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 11

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
11.1. До 2030 року забезпечити загальний доступ до достатнього, безпечного і недорогого житла й основних послуг і упорядкувати нетрі	11.1. Забезпечити доступність житла. Завдання сформульовано з урахуванням національних особливостей і пріоритетів
11.2. До 2030 року забезпечити всім можливість користуватися безпечними, недорогими, доступними та екологічно стійкими транспортними системами на основі підвищення безпеки дорожнього руху, зокрема розширення використання громадського транспорту, приділяючи особливу увагу потребам тих, хто перебуває в уразливому становищі, жінок, дітей, інвалідів і літніх осіб	Завдання враховано. Завдання встановлено в рамках Цілі 9 (п. 9.2)

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
11.3. До 2030 року розширити масштаби відкритої для всіх і екологічно стійкої урбанізації та можливості для комплексного і сталого планування населених пунктів та управління ними на основі широкої участі в усіх країнах	11.2. Забезпечити розвиток поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості. Завдання сформульовано з урахуванням національних особливостей і пріоритетів.
11.4. Активізувати зусилля із захисту та збереження всесвітньої культурної і природної спадщини	11.3. Забезпечити збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору. Завдання сформульовано з урахуванням національних особливостей і пріоритетів
11.5. До 2030 року суттєво скоротити кількість загиблих і постраждалих та значно зменшити прямий економічний збиток у формі втрат світового валового внутрішнього продукту внаслідок лих, у т. ч. пов'язаних з водою, приділяючи особливу увагу захисту малозабезпечених і вразливих груп населення	11.4. Забезпечити своєчасне оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій. Завдання сформульовано з урахуванням національних особливостей і пріоритетів
11.6. До 2030 року зменшити негативний екологічний вплив міст у перерахунку на одну особу населення, в т. ч. шляхом приділення особливої уваги якості повітря і видаленню міських та інших відходів	11.5. Зменшити негативний вплив забруднюючих речовин у т. ч. на довілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій. Завдання сформульовано з урахуванням національних особливостей і пріоритетів. Питання поводження з відходами розглядаються в п. 12.5
	11.6. Забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції
11.7. До 2030 року забезпечити загальний доступ до безпечних, доступних і відкритих для всіх зелених зон та громадських місць, особливо для жінок і дітей, літніх людей та інвалід	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах місцевого та регіонального рівня

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
11.a. Підтримувати позитивні економічні, соціальні й екологічні зв'язки між міськими, приміськими і сільськими районами на основі підвищення якості планування національного та регіонального розвитку	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
11.b. До 2020 року значно збільшити кількість міст і населених пунктів, що прийняли та реалізують комплексні стратегії і плани, спрямовані на усунення соціальних бар'єрів, підвищення ефективності використання ресурсів, пом'якшення наслідків зміни клімату, адаптацію до його зміни та здатність протистояти стихійним лихам, а також розробити й упровадити, відповідно до Сендайської рамкової програми зі зниження ризику лих на 2015–2030 роки, заходи з комплексного управління ризиками, пов'язаними з лихами, на всіх рівнях	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
11.c. Надавати сприяння найменш розвиненим країнам, в т. ч. шляхом фінансової та технічної допомоги, у будівництві екологічно стійких і міцних будівель з використанням місцевих матеріалів	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Сталий розвиток міст і громад» представлено у таблиці 11.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Сталий розвиток міст і громад», відображено у таблиці 11.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 11.

**ТАБЛИЦЯ 11.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 11**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
11.1. Забезпечити доступність житла	11.1.1. Коефіцієнт платоспроможності позичальника, РПІ (співвідношення щомісячних витрат позичальника та членів його родини на обслуговування боргу за іпотечним кредитом та сукупного обсягу щомісячних доходів)	2015 – 45 2020 – 40 2025 – 35 2030 – 30
	11.1.2. Частка відмов позичальникам іпотечних кредитів у загальному обсязі запитів на отримання кредитів з невідповідністю коефіцієнту платоспроможності (РПІ >43%)	2015 – 43 2020 – 37 2025 – 35 2030 – 25
11.2. Забезпечити розвиток поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості	11.2.1. Частка регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, %	2015 – 80 2020 – 100 2025 – 100 2030 – 100
11.3. Забезпечити збереження культурної і природної спадщини із залученням приватного сектору	11.3.1. Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, одиниць	2015 – 7 2020 – 9 2025 – 11 2013 – 13
	11.3.2. Кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, одиниць	2015 – 855 2020 – 1005 2025 – 1155 2030 – 1305
	11.3.3. Площа природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, % території країни	2015 – 3,72 2020 – 5,14 2025 – 7,38 2030 – 8,85
11.4. Забезпечити своєчасне оповіщення населення про надзвичайні ситуації з використанням інноваційних технологій	11.4.1. Рівень реконструкції загальнодержавної системи централізованого оповіщення населення, %	2015 – – 2020 – 20 2025 – 40 2030 – 60

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
11.5. Зменшити негативний вплив забруднюючих речовин, у т. ч. на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій	11.5.1. Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин, % до рівня 2015 року	–
	11.5.2. Сумарний обсяг викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин від стаціонарних джерел, умовно приведений до оксиду вуглецю з урахуванням відносної агресивності основних забруднювачів, % до рівня 2015 року	2015 – 100 (48,28 ум. млн тонн) 2020 – 95 2025 – 90 2030 – 85
	11.5.3. Сумарний обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин від пересувних джерел, умовно приведений до оксиду вуглецю з урахуванням відносної агресивності основних забруднювачів, % до рівня 2015 року	2015 – 100 2020 – 95 2025 – 85 2030 – 70
	11.5.4. Кількість міст, в яких середньодобові концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації, одиниць	2015 – 23 2020 – 22 2025 – 20 2030 – 15
11.6. Забезпечити розробку і реалізацію стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції	11.6.1. Кількість робочих місць у сфері туризму (середньооблікова кількість штатних працівників колективних засобів розміщення та суб'єктів туристичної діяльності України), тис. одиниць	2015 – 88 2020 – 100 2025 – 120 2030 – 150

**ТАБЛИЦЯ 11.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
11.1.1. Коефіцієнт платоспроможності позичальника, РПІ (співвідношення щомісячних витрат позичальника та членів його родини на обслуговування боргу за пільговим іпотечним кредитом, отриманим за рахунок коштів державного або місцевого бюджету та сукупного обсягу щомісячних доходів)	0,36	0,50	0,28	0,23	0,19	0,34	0,3
11.1.2. Охоплення територіальних одиниць України (регіонів), програмами з забезпечення доступним житлом різних категорій громадян, %	100	100	100	100	100	100	100
11.2.1. Частка регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості, %	88,0	100	100	100	100	100	100
11.3.1. Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, одиниць	7	7	7	7	7	7	7

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
11.3.2. Кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, одиниць	891	891	906	956	995	1167	1174
11.3.3. Площа природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, % території країни	3,72	4,10	4,10	4,10	4,24	4,27	4,27
11.4.1. Рівень впровадження (створення, модернізації, вдосконалення) місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення, %	0,05	0,05	0,05	0,1	0,2	4,8	6,3
11.5.1. Обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, % до рівня 2015 року	100	107,7	90,5	87,8	86,1	78,3	78,5
11.5.2. Кількість міст, у яких середньорічні концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації, одиниць	34	34	34	35	36	35	34
11.6.1. Кількість зайнятих працівників у суб'єктах господарювання туристичної діяльності (код за КВЕД-2010 – 55.1, 55.2, 55.3, 79.11, 79.12), осіб	54421	55413	58588	62585	67358	53414	53466

Для досягнення цілі «Сталий розвиток міст і громад» передбачено завдання «Забезпечити доступність житла» та «Забезпечити розвиток поселень і територій виключно на засадах комплексного планування та управління за участю громадськості». Прорівень виконання даних завдань свідчать показники «Охоплення територіальних одиниць України (регіонів), програмами з забезпечення доступним житлом різних категорій громадян» та «Частка регіонів, що затвердили і впроваджують регіональні стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, розроблені за участю громадськості» є стовідсотковими. Коефіцієнт платоспроможності позичальника (співвідношення щомісячних витрат позичальника та членів його родини на обслуговування боргу за іпотечним кредитом та сукупного обсягу щомісячних доходів) є низьким (0,34 у 2020 р., 0,3 у 2021 р. та 0,47 у 2022 р.).

Проте, наявність затверджених програм щодо забезпечення доступним житлом різних категорій громадян, регіональних стратегій розвитку, не є свідченням, що усі громадяни забезпечуються доступним житлом. Практика доступного іпотечного кредитування в Україні є мало поширеною у порівнянні із розвиненими країнами світу. Значна частка економічно активного населення самостійно фінансує придбання житла шляхом інвестування у новобудови або шляхом придбання житла на вторинному ринку. До того ж, практика надання житла окремим категоріям громадян за професійною ознакою (особливо тим, у кого високі заробітні плати, зокрема, суддям) є дуже дискусійною та несправедливою по відношенню до громадян інших професій (медичні працівники, вчителі, викладачі вищих навчальних закладів тощо).

Одним із інструментів забезпечення збереження культурної і природної спадщини є включення об'єктів культурної та природної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО склав 7 одиниць у 2020 р.; 7 – у 2021 р. (при цільовому значенні – 9).

За типом спадщини (культурна / природна): до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у 2020 р та 2021 р. включено по 6 об'єктів культурної спадщини та по 1-му об'єкту природної спадщини; у 2022 р.: 7 об'єктів культурної спадщини та 1 об'єкт природної спадщини (таблиця Л.1 додатку Л).

Кількість пам'яток національного значення, включених до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, склав 995 одиниць у 2020 р. при встановленому цільовому орієнтирі 1005 одиниць до 2020 р. Надалі показники зросли: 1167 – у 2021 р.; 1174 – у 2022 р.; 1366 одиниць у 2023 р. при встановленому цільовому орієнтирі 1155 одиниць до 2025 р., тобто, встановлені орієнтири досягнуто.

Частка площ природно-заповідного фонду загальнодержавного значення у загальній площі територій України у 2020–2021 рр. складала 4,27%, не досягнувши цільового орієнтира, встановленого на рівні 5,14% до 2020 р..

Проте, у період з 24.02.2022 р. по 25.12.2023 р. зруйновано або пошкоджено 872 об'єкти культурної спадщини України, із них пам'яток національного значення – 120, місцевого значення – 682, щойно виявлених – 70 (інформація не повна, адже не усі зруйновані або пошкоджені об'єкти на території України зафіксовано).

Забезпечення своєчасного оповіщення населення про надзвичайні ситуації з початком повномасштабної війни набуло неабиякої актуальності.

Рівень впровадження (створення, модернізації, вдосконалення) місцевих автоматизованих систем централізованого оповіщення населення склав лише 4,8% у 2020 р. при встановленому цільовому орієнтирі 20%. У 2023 р. даний показник склав 14%, проте, зважаючи на потреби та реалії сучасності є низьким.

В рамках цілі «Сталий розвиток міст і громад» важливим завданням є «Зменшити негативний вплив забруднюючих речовин, у т. ч. на довкілля міст, зокрема шляхом використання інноваційних технологій». Фактичні дані свідчать, що обсяг викидів у атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викидів, за 2020 р. склав 78,3% від рівня 2015 р., що є позитивним аспектом.

Середньорічна концентрація основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищує середньодобові гранично допустимі концентрації забруднюючих речовин у 35-ти містах, при встановленому орієнтирі 22 міста до 2020 р. Необхідно, щоб в усіх містах і селах рівень забруднення не перевищував допустимих норм, адже забруднюючі речовини негативно впливають на екологію, здоров'я людей.

Кількість міст, у яких середньорічні концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації, представлено у таблиці Л.2 додатку Л. Високий рівень перевищення забруднюючими речовинами припадає на діоксид азоту та формальдегід.

Забезпеченню розробки і реалізації стратегій місцевого розвитку, спрямованих на економічне зростання, створення робочих місць, розвиток туризму, рекреації, місцевої культури і виробництво місцевої продукції, сприяє зростання працівників у відповідних сферах діяльності. По факту фіксуємо «просідання» сфери туризму, рекреації у 2020 р., що відбулося за наслідками поширення пандемії.

У цілому умови середовища проживання у містах та громадах зумовлені низкою чинників (ключовим на сьогодні є вплив війни з усіма її наслідками), наявним потенціалом, а також реалізацією системи довгострокових та короткострокових цілей в рамках розроблених стратегій, програм розвитку міст і громад.

11.3. Проблеми та перспективи досягнення Цілі 11

Загальні економічні, політичні, соціальні та демографічні тенденції впродовж років незалежності, їх регіональна і локальна специфіка обумовили існуючий стан розвитку в громадах. Спад виробництва, закриття ряду підприємств, що відігравали містоутворюючу роль, позбавили жителів численних невеликих міст, передусім із монофункціональною економікою, робочих місць, а місцеві бюджети – основного джерела доходів. Брак коштів спричинив занепад соціальної інфраструктури, зокрема у житлово-комунальному господарстві, руйнацію дорожньо-транспортної мережі. Традиційна для України масштабна маятникова міграція (коли мешканці маленьких поселень щоденно доїжджали на роботу чи навчання до більш розвинених міст) поступово заміщувалася стаціонарною, і все більше населення концентрувалось у великих містах та обласних центрах. Це зумовило зростання потреби у житлі, в соціальних та побутових послугах, а відтак, і підвищення навантаження на інфраструктуру та комунікації.

На сьогодні, окрім прямої небезпеки для життя людей, війна РФ проти України обумовила руйнівні наслідки для сталого роз-

витку громад (економічні втрати, руйнування інфраструктури, міграцію, соціальні та психологічні проблеми, шкоду для екології, проблеми доступу до освіти, медичних послуг тощо). Повномасштабна війна РФ проти України кардинально змінила умови та завдання органів державної влади та місцевого самоврядування. На рівні органів місцевого самоврядування постала необхідність в адаптивних стратегіях і дієвих підходах щодо ефективного реагування на виклики, забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб, забезпечення поточного функціонування громад, а також їх відновлення та розвитку.

Для забезпечення розвитку міст і громад на принципах сталості необхідно:

– реалізовувати інтегроване планування розвитку. Інтегроване планування розвитку міст передбачає координацію різних складових (транспорт, житло, інфраструктура, екологія) для досягнення гармонійного розвитку, що включає розробку комплексних планів, які б враховували довгострокові цілі та потреби громад. Розвиток територій необхідно здійснювати на засадах комплексного і сталого планування (на підставі генеральних планів) та управління за участі громадськості на принципах сталого розвитку, включаючи збереження наявних та визначення нових об'єктів культурної і природної спадщини. Стратегії розвитку міст мають відповідати сучасним викликам, реалізовуватися з використанням передових підходів та технологій розвитку та забезпечувати високий рівень життя для мешканців. Планування розвитку міст має передбачати реалізацію зонування територій, створення мікрорайонів «міст 15 хв» та забезпечувати ефективне використання простору. Створення інтегрованих міських просторів має включати простір для проживання, роботи, освіти, розваг та інших сфер життя, сприяючи створенню гармонійного та збалансованого міського середовища. Концепція «місто 15 хв» передбачає, що основні потреби жителів повинні задовольнятися на відстані 15 хв пішого ходу або за допомогою громадського транспорту. Створення таких інтегрованих просторів не обмежує доступ до улюблених місць за межами цих осередків. Приклади успішної реалізації цієї концепції реалізовані в містах Західної Європи, зокрема, в м. Париж;

– впроваджувати сучасні технології в будівництві, енергоефективні рішення та сучасні стандарти для забезпечення сталого та

сучасного житла; забезпечити енергоефективність та використання відновлюваних джерел енергії; модернізацію будівель, використання енергоефективних технологій та розвиток місцевих енергетичних систем, які зменшують залежність від викопного палива та знижують викиди парникових газів;

– вдосконалити системи оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій, що надзвичайно важливо в теперішніх умовах. Запобігати виникненню надзвичайних ситуацій, забезпечувати реагування на них і усувати їх наслідки. Також у сучасних умовах актуалізувалося завдання будівництва / облаштування укріплень в будинках, навчальних закладах, лікарнях тощо;

– забезпечити розвиток надійної, безпечної та зручної транспортної та іншої інфраструктури, у т. ч. для осіб з обмеженими можливостями. Нові підходи до планування вулиць мають бути спрямовані на мультимодальний доступ, безпеку та здоров'я громадян. Для забезпечення ефективного управління транспортними потоками доцільно вдосконалити існуючу транспортну, вело- та пішохідну інфраструктуру, розширити вулиці, стимулювати використання електричних та гібридних транспортних засобів, побудувати велосипедні доріжки та пішохідні зони для зменшення заторів, покращення мобільності, а також покращення якості повітря та підвищення якості життя мешканців;

– забезпечити розвиток зеленої інфраструктури, яка має включати мережу природних та напівприродних територій, які забезпечують екологічні, економічні та соціальні переваги. Це можуть бути парки, зелені дахи, сквери, вулиці з деревами, річкові набережні тощо. Зелена інфраструктура сприятиме зменшенню впливу міського середовища на довкілля, покращуватиме мікроклімат та забезпечуватиме рекреаційні можливості для мешканців;

– залучати громадськість до вирішення питань відновлення та розвитку міст, щоб врахувати різноманітні потреби та погляди громади шляхом висловлення ініціатив, громадських консультацій, участі у плануванні та моніторингу проєктів. Залучення громадян до процесу ухвалення рішень є важливим для успішного впровадження стратегій сталого розвитку;

– широко використовувати можливості цифровізації та штучного інтелекту. «Розумні» міста представляють собою передовий підхід до урбаністики, який втілює в собі ідею цифрової транс-

формації для підвищення якості життя мешканців та зниження негативного впливу на довкілля. Використання ІТ рішень в таких містах дозволяє оптимізувати ключові аспекти повсякденного життя. Одним з основних елементів «розумного» міста є інтелектуальна система управління освітленням. Вона автоматично регулює інтенсивність освітлення на вулицях, враховуючи час доби та погодні умови, тим самим сприяючи економії енергії та зниженню витрат. Що стосується системи опалення, то в «розумних» містах використовуються передові технології для моніторингу та управління тепlopостачанням. Це дозволяє не тільки забезпечити оптимальний мікроклімат у житлових та комерційних будівлях, але й знижує загальне споживання енергії. Транспортна система «розумного» міста також переживає трансформацію. Вона включає в себе інтегровані системи управління трафіком, які використовують дані з датчиків та камер, щоб оптимізувати рух транспорту, зменшуючи затори та скорочуючи час у дорозі. Це не тільки підвищує комфорт містян, але й сприяє зменшенню викидів в атмосферу. Крім того, «розумні» міста активно інтегрують різноманітні комунальні служби з цифровими технологіями. Наприклад, системи збору та переробки відходів використовують інтелектуальні сенсори для ефективнішого управління відходами, тим самим покращуючи екологічний стан міста. Цифрова трансформація та штучний інтелект в «розумних» містах також охоплює такі сфери як охорона здоров'я, освіта та управління ресурсами, використовуючи інноваційні технології для покращення якості послуг та ефективності їх надання. У сукупності, «розумні» міста відкривають нові горизонти для створення більш ефективних, комфортних та екологічно чистих урбаністичних середовищ, де технології йдуть на користь як мешканцям, так і довкіллю. Тому ці технології необхідно масштабувати для розвитку міст і громад в Україні.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Адміністративно-територіальний устрій, основи його формування. Мета функціонування адміністративно-територіальних одиниць.

2. Мета та завдання реформи децентралізації в Україні.
3. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів», визначеної на глобальному рівні.
4. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Сталий розвиток міст і громад»: національний контекст.
5. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників, ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 11; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.
6. Охарактеризувати вплив чинників та сучасних тенденцій на досягнення цілі «Сталий розвиток міст і громад» (війна РФ проти України, політико-правові, фінансово-економічні, соціокультурні, природно-кліматичні, технологічні чинники тощо).
7. Які сприятливі умови, нормативно-правові, техніко-технологічні новації, інфраструктурні проекти тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Сталий розвиток міст і громад»?
8. Які умови, виклики, ризики тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Сталий розвиток міст і громад»?
9. Дослідити зарубіжний досвід успішного розвитку міст і громад.
10. Проаналізувати приклади реалізації успішних проєктів із залученням мешканців до ініціатив розвитку громад.
11. Дослідити вплив смарт-технологій на ефективність управління містом, забезпечення сталого розвитку міст і громад.
12. Сформувати концептуальне бачення розвитку «розумного» міста на принципах сталості. Визначити важливі складові елементи, які необхідні для ефективного функціонування «розумного» міста.

Ціль 12

«ВІДПОВІДАЛЬНЕ СПОЖИВАННЯ ТА ВИРОБНИЦТВО»

12.1. Відповідальне споживання та виробництво у системі сталого розвитку.

12.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 12.

12.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 12.

12.1. Відповідальне споживання та виробництво у системі сталого розвитку

Зростаючі потреби суспільств, економічне зростання, призводять до збільшення обсягів використання природних ресурсів і відходів споживання, що своєю чергою посилює антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище. Розуміння значущості впровадження відповідального споживання та виробництва у глобальному світі актуалізоване, але збалансоване врегулювання цих питань потребує виважених і довготривалих політичних та економічних зусиль, сфокусованих як на виробництві, так і на споживанні.

Відповідальне споживання та виробництво є надзвичайно важливим у системі сталого розвитку; охоплює всі етапи життєвого циклу товарів і послуг – від видобутку сировини до утилізації відходів, спрямоване на зменшення негативного впливу на довкілля, ефективне використання ресурсів, а також підвищення соціальної відповідальності бізнесу та свідомості споживачів.

Значна частка виробництв функціонує з використанням застарілих технологій, які споживають значну кількість енергії та ресурсів, а також продукують великі обсяги забруднень. Низькотехнологічні виробництва також можуть спричинювати економічну та соціальну нерівність, адже такі виробництва можуть характеризуватися небезпечними умовами праці, виробництво може бути шкідливим для здоров'я працівників, оплата праці останніх за-

звичай є нижчою відносно зайнятості у високотехнологічних секторах економіки. Відсутність стимулів для переходу на більш екологічно безпечні методи виробництва затримує прогрес у зниженні негативного впливу на довкілля. Відповідальне виробництво передбачає впровадження виробничих процесів, які мінімізують негативний вплив на довкілля та здоров'я людини, а також сприяють ефективному використанню ресурсів.

Сучасна культура споживання, орієнтована на постійне збільшення обсягів виробництва і споживання, призводить до виснаження природних ресурсів та накопичення відходів. Це створює значне навантаження на екосистеми та посилює екологічні проблеми, такі як забруднення повітря, ґрунтів, води, забруднення океанів пластиковими відходами, знищення лісів тощо.

Тому, відповідальне споживання та виробництво є основою для формування економіки сталого розвитку, воно має реалізовуватися системно; комплексний підхід формування відповідального споживання та виробництва має поєднувати інновації, державну політику сталого розвитку, освіту, що формуватиме концептуальне світобачення сталого розвитку, та свідомий вибір споживачів.

Комплексний підхід у системі забезпечення відповідального споживання та виробництва має враховувати аспект утилізації відпрацьованих відходів.

На прикладі використання екологічно нейтральних джерел електроенергії, які є пріоритетними до використання у системі забезпечення сталого розвитку, звертаємо увагу на розв'язання питань утилізації відпрацьованих частин і продуктів. До екологічно нейтральних джерел енергії відносяться сонячна та вітрова генерація, гідрогенерація, використання біогазу, отримання енергії з побутових відходів і т. п.; а також атомна і воднева генерація (описані у Темі 7).

Строк служби панелей сонячних електростанцій в середньому складає 20–25 років. СЕС можуть розбиратися на складові елементи (пластини кремнію, алюмінієву основу, полімерну підкладку та скло), які потенційно підлягають 100-й % переробці. Оскільки поширення набули фотовольтаїчні СЕС, то доцільно зазначити, що їх складовими є акумулятори, з якими є складність в утилізації в Україні. Акумулятори належать до другого класу небезпеки через вміст важких металів, лугів, кислот тощо. Складність утилізації варіюєть-

ся залежно від виду пристрою. Зокрема, свинцево-кислотні акумулятори, строк служби яких до 5 років, переробляються ТОВ «Укрсплав», яке наразі знаходиться в процесі банкрутства. Щодо утилізації літій-іонних та літій-полімерних накопичувачів, строк експлуатації яких складає 20 років, то на разі в Україні немає компаній, які б спеціалізувалися на такій діяльності у промислових масштабах через відсутність попиту на такий вид діяльності. Проте, значний попит з'явиться через 5–10 років, оскільки можемо спрогнозувати саме через такий період часу відпрацювання акумуляторів СЕС, суттєве збільшення використаних видів накопичувачів електротранспорту, кількість якого з року в рік зростає.

У Європі процес утилізації та перероблювання акумуляторів за принципом розширеної відповідальності виробника покладається на компанію виробника, яка відслідковує життєвий цикл продукту.

Схожа проблема з утилізацією комплектуючих існує і для вітрових електростанцій. Більшість складових ВЕС підлягає переробці або безпечній утилізації, але лопаті, які виготовлені зі скловолокна та вуглепластиків, складно переробити, тому вони здебільшого вивозяться на спеціалізовані звалища.

Проблеми утилізації, запити на переробку обумовлюють зародження стартап-проектів, підприємств відповідного профілю. Зокрема, «Global Fiberglass Solution» та «Carbon Rivers» розробляють та впроваджують методи з переробки лопатей електротурбін.

У контексті відповідального виробництва зазначаємо, що ВЕС можуть негативно впливати на фауну та ґрунти при неправильному їх проєктуванні та розміщенні. Серед таких негативних впливів можуть бути зіткнення птахів з елементами ВЕС, міграція тварин через звукове забруднення та вібрацію, створення бар'єрного ефекту, що порушує внутрішні зв'язки біому, розміщення ВЕС на торфовищах може викликати їх деградацію, що призведе до збільшення викидів вуглецю.

Проблемним питанням для України є переробка і зберігання ядерних відходів атомних електростанцій. До 2022 р. Україна відправляла відпрацьоване ядерне паливо до РФ, де з нього видобували уран, плутоній та продукти розпаду для повторного використання, а до України мали повертатися залишки переробки на зберігання у сховищах. Серед Європейських країн переробкою ядерних відходів займається лише Франція.

Окремим завданням до вирішення є проблема зберігання продуктів ядерного циклу, що не піддаються повторному використанню і переробці. У контексті розв'язання цієї проблеми Фінляндія у 2023–2024 рр. запускає новий тип глибинних сховищ для забезпечення надійного захисту та нівелювання загрози для населення.

В Україні Централізоване сховище відпрацьованого палива розташоване на території ЧАЕС, в якому накопичуються відходи трьох українських АЕС. Дане сховище не розраховане на довготривале зберігання, тому у майбутньому виникне питання про реновацію сховища, будівництва нового накопичувача або переміщення відходів. У процесі будівництва комплекс з перероблення ядерних відходів на базі Хмельницької АЕС, термін здачі якого постійно переноситься через здорожчання проєкту.

Отже, хоча й вище наведені генерації енергії вважаються екологічно нейтральними, проте продукти їхнього циклу та складові можуть створювати небезпеку довкіллю. Проте, при комплексному підході, ризики та загрози можна нівелювати. При розробці проєктів об'єктів генерації енергії варто прораховувати та планувати розв'язання щодо переробки відпрацьованих матеріалів та/або утилізації комплектуючих по завершенню циклу відпрацювання відповідних об'єктів.

Забезпечення відповідального споживання та виробництва обумовлює перехід економіки на функціонування за новими бізнес-моделями.

Циркулярна економіка – функціонально нова економічна система, яка передбачає використання циклічних бізнес-моделей замість системи, в якій ресурси видобуваються, перетворюються на продукти, а потім стають відходами. Циклічна економіка передбачає повторне використання сировини, збільшує строки служби продуктів, надаючи їм нове життя.

Циклічна економіка (або економіка замкнутого циклу) базується на принципах скорочення споживання ресурсів, повторного використання матеріалів і переробки відходів, що обумовлює зменшення негативного впливу на довкілля.

Основні елементи циклічної економіки:

– дизайн для довговічності (тобто, розробку продуктів, які служать довше, легко ремонтуються та можуть бути перероблені або повторно використані);

– вторинне використання (створення систем збору та переробки відходів для повторного використання матеріалів у виробничих процесах);

– скорочення відходів (зменшення кількості відходів на всіх етапах життєвого циклу продукту, від проєктування до утилізації).

Серед стійких бізнес-моделей сталого розвитку такі:

– моделі економіки спільного користування (наприклад, каршерінг, спільне використання інструментів та обладнання) зменшують потребу у виробництві нових товарів, ефективно використовуючи вже наявні ресурси;

– модель «Продукт як послуга (PaaS)». Компанії надають свої продукти у користування замість продажу. Це сприяє зниженню виробництва одноразових товарів і стимулює виробників створювати довговічні та ремонтпридатні продукти;

– модель «Відповідальний ланцюг постачання». Компанії можуть переглянути свої ланцюги постачання, щоб усі етапи виробництва відповідали екологічним та соціальним стандартам (включаючи вибір постачальників, які дотримуються принципів відповідального виробництва, посередників, які дбають про зменшення екологічного сліду логістики).

12.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 12

На глобальному і національному рівнях Ціль 12 визначена як «Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва»; скорочене визначення Цілі 12 на національному рівні – «Відповідальне споживання та виробництво».

Для досягнення Цілі 12 на національному рівні визначено завдання щодо зниження ресурсомісткості економіки, зменшення втрати продовольства у виробничо-збутових ланцюжках, забезпечення сталого використання хімічних речовин на основі інноваційних технологій та виробництв, зменшення обсягу утворення відходів і збільшення обсягу їх переробки та повторного використання на основі інноваційних технологій та виробництв, які сформульовано з урахуванням національних особливостей за результатами консультацій з громадськістю, зацікавленими сторонами. Окремі завдання, визначені на глобальному рівні для дося-

гнення Цілі 12, у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» не встановлено, оскільки їх виконання передбачено в рамках відповідних програмних документів.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 12.1.

**ТАБЛИЦЯ 12.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ
НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ,
ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 12**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
12.1. Здійснювати Десятирічну стратегію дій з переходу до використання раціональних моделей споживання і виробництва за участю всіх країн і з урахуванням їх розвитку і потенціалу, причому першими до неї повинні приступити розвинені країни	Завдання враховується у процесі розроблення відповідних документів
12.2. До 2030 року домогтися раціонального освоєння й ефективного використання природних ресурсів	12.1. Знизити ресурсомісткість економіки. Завдання сформульовано в результаті консультацій з громадськістю та зацікавленими сторонами
12.3. До 2030 року скоротити вдвічі в перерахунку на одну особу населення загальносвітовий обсяг харчових відходів на роздрібному та споживчому рівнях і зменшити втрати продовольства у виробничо-збутових ланцюжках, у т. ч. після-збиральні втрати	12.2. Зменшити втрати продовольства у виробничо-збутових ланцюжках. Завдання встановлено додатково, враховуючи результати консультацій з громадськістю та зацікавленими сторонами
12.4. До 2020 року домогтися екологічно раціонального використання хімічних речовин і всіх відходів упродовж усього їх життєвого циклу відповідно до узгоджених міжнародних принципів, істотно скоротити потрапляння цих речовин у повітря, воду і ґрунт, щоб звести до мінімуму їх негативний вплив на здоров'я людей та навколишнє середовище	12.3. Забезпечити стале використання хімічних речовин на основі інноваційних технологій та виробництв. Завдання сформульовано в результаті консультацій з громадськістю та зацікавленими сторонами

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
12.5. До 2030 року суттєво зменшити обсяг відходів шляхом вживання заходів щодо запобігання їх утворенню, їх скорочення, переробки та повторного використання	12.4. Зменшити обсяг утворення відходів і збільшити обсяг їх переробки та повторного використання на основі інноваційних технологій та виробництв. Завдання сформульовано з урахуванням національних особливостей
12.6. Рекомендувати компаніям, особливо великим і транснаціональним, застосовувати стійкі методи виробництва та відображати інформацію про раціональне використання ресурсів у своїх звітах	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
12.7. Сприяти забезпеченню сталої практики державних закупівель відповідно до національних стратегій і пріоритетів	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
12.8. До 2030 року забезпечити, щоб люди в усьому світі мали відповідну інформацію та відомості про сталий розвиток і спосіб життя в гармонії з природою	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
12.a. Надавати країнам, що розвиваються, допомогу в нарощуванні їх науково-технічного потенціалу для переходу до більш раціональних моделей споживання і виробництва	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
12.b. Розробляти й упроваджувати інструменти моніторингу впливу на сталий розвиток стійкого туризму, який сприяє створенню робочих місць, розвитку місцевої культури та виробництву місцевої продукції	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
12.c. Рационалізувати неефективне субсидування використання викопного палива, що веде до його марнотратного споживання, за допомогою усунення ринкових диспропорцій з урахуванням національних умов, у т. ч. шляхом реорганізації оподаткування та поступової відмови від шкідливих субсидій там, де вони	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
існують, для обліку їх екологічних наслідків, повною мірою беручи до уваги особливі потреби й умови країн, що розвиваються і зводячи до мінімуму можливі негативні наслідки для їх розвитку так, щоб захистити інтереси нужденних і вразливих груп населення	

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Відповідальне споживання та виробництво» представлено у таблиці 12.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Відповідальне споживання та виробництво», відображено у таблиці 12.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 12.

**ТАБЛИЦЯ 12.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 12**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
12.1. Знизити ресурсомісткість економіки	12.1.1. Ресурсомісткість ВВП (питома вага вартості природних ресурсів в одиниці ВВП), % до рівня 2015 року	2015 – 100 2020 – 90 2025 – 80 2030 – 60
12.2. Зменшити втрати продовольства у виробничо-збутових ланцюжках	12.2.1. Частка післязбиральних втрат у загальному виробництві зернових культур, %	2015 – 2,2 2020 – 1,8 2025 – 1,0 2030 – 0,5
	12.2.2. Частка післязбиральних втрат у загальному виробництві овочів та баштанних культур, %	2015 – 12,3 2020 – 10,0 2025 – 7,0 2030 – 5,0
12.3. Забезпечити стаке використання хімічних речовин на основі інноваційних технологій та виробництв	12.3.1. Кількість підприємств, що використовують небезпечні хімічні речовини, в яких запроваджено системи управління хімічними речовинами згідно з міжнародними стандартами, одиниць	–

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
	12.3.2. Частка підприємств, в яких запроваджено системи управління хімічними речовинами згідно з міжнародними стандартами, у загальній сукупності підприємств, що використовують небезпечні хімічні речовини, %	2015 – – 2020 – 50 2025 – 100 2030 – 100
12.4. Зменшити обсяг утворення відходів і збільшити обсяг їх переробки та повторного використання на основі інноваційних технологій та виробництв	12.4.1. Обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності на одиницю ВВП, кг на 1000 дол США за ПКС 2011 року	2015 – 977,4 2020 – 950,0 2025 – 880,0 2030 – 800,0
	12.4.2. Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %	2015 – 30 2020 – 35 2025 – 45 2030 – 55

**ТАБЛИЦЯ 12.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 РР.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
12.1.1. Ресурсомісткість ВВП (питома вага вартості природних ресурсів в одиниці ВВП), % до рівня 2015 року	100	100,2	94,7	95,2	88,5	88,9	–
12.2.1. Частка післязбиральних втрат у загальному виробництві зернових культур, %	2,3	2,0	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7
12.2.2. Частка післязбиральних втрат у загальному виробництві овочів та баштанних культур, %	12,3	12,0	10,8	10,6	12,2	12,2	12,5

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
12.3.1. Кількість підприємств, що використовують небезпечні хімічні речовини, в яких запроваджено системи управління хімічними речовинами згідно з міжнародними стандартами, одиниць	–	–	–	–	–	–	–
12.3.2. Частка підприємств, в яких запроваджено системи управління хімічними речовинами згідно з міжнародними стандартами, у загальній сукупності підприємств, що використовують небезпечні хімічні речовини, %	–	–	–	–	–	–	–
12.4.1. Обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності на одиницю ВВП, кг на 1000 дол США за ПКС 2011 року	636,0	588,2	714,2	665,0	809,2	883,4	–
12.4.2. Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %	30,0	29,0	27,6	29,7	24,7	22,0	–

Важливим завданням у системі забезпечення відповідального споживання і виробництва є зменшення ресурсомісткості. По факту ресурсомісткість ВВП України знижується, у 2020 р. склала 88,9%, не перевищивши цільове значення, яке було встановлене до 2020 р. на рівні 90% від показника 2015 р. До того ж таке зниження обумовлене скороченням масштабів певних видів промислового виробництва. Саме тому необхідною є оптимізація вико-

ристання природних ресурсів та зниження енергомісткості, реалізація моделі зеленої економіки, що обумовить у т. ч. мінімізацію негативного впливу на довкілля.

Україні, як аграрній країні, важливо не допускати втрат продовольства у виробничо-збутових ланцюжках сільськогосподарської продукції. У цьому контексті відзначаємо, що частка післязбиральних втрат у загальному виробництві зернових культур у 2020 р. скоротилася до 1,7%, не перевищивши встановлений цільовий орієнтир до 2020 р. (1,8%). Частка післязбиральних втрат у загальному виробництві овочів та баштанних культур у 2020 р. (12,2%) перевищує цільовий орієнтир (10,0%), тому необхідно вдосконалити технології виробництва та збуту врожаю даних культур.

Обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності на одиницю ВВП у 2020 р. склав 883,4 кг на 1000 дол США за ПКС 2011 р., не перевищивши цільовий орієнтир (950 кг на 1000 дол США за ПКС 2011 р.). Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів у 2020 р. на рівні 22% також в рамках цільового значення, встановленого на рівні 35%. Проте, наявні проблеми з відходами потребують впровадження інноваційних технологій з метою зменшення обсягів утворення відходів і збільшення обсягів їх переробки та повторного використання.

Хвостосховища (сховища відходів), у яких зберігаються рідкі промислові відходи, є загрозою з високим ризиком для екосистем. В Україні налічується 465 сховищ відходів (у яких зберігається понад 6 млрд тонн відходів); 200 із них розташовані на сході України, тобто на території активних бойових дій.

Під загрозою спричинення екологічного лиха є різні види діяльності в Україні, адже через обстріли екосистем, об'єктів промисловості та транспортної інфраструктури провокують широкомасштабну та серйозну шкоду з довгостроковими наслідками для довкілля та здоров'я людей. Активні бойові дії відбуваються на одній з найбільш індустріалізованих територій. Окупованою є найбільша атомна електростанція в Європі. Окупанти уже створювали неодноразові збої у роботі Запорізька АЕС, а подальші маніпуляції з атомною електростанцією можуть призвести до непоправних наслідків. Також Луганська ТЕЦ є потенційною екологічною загрозою. Ще з 2014 р. були випадки підпалу електрос-

танцій, пошкодження й припинення роботи. Електростанції можуть містити високі рівні поліхлорованих дифенілів, тому пошкодження таких об'єктів може призвести до забруднення місцевого ґрунту та води.

Забруднення ґрунтів і води із кожним днем продовження війни наростає. Вугільні шахти, які припинили свою роботу ще з початку військових дій на Донбасі (з 2014 р.), заповнюють довкілля (ґрунти та питну воду) токсичними, а подекуди й радіоактивними речовинами. Ризики для екології виникають також через раптові збої у роботі шахт, адже шахтну воду потрібно безперервно відкачувати. До того ж забруднена вода з однієї шахти переливається в інші, адже багато шахтних тунелів з'єднані між собою. Токсична небезпека є очевидною через постійні обстріли територій, на яких зосереджені вугільні шахти, підприємства хімічної та інших галузей важкої промисловості. Микитівський ртутний комбінат з видобутку ртуті, роботу якого припинено з початку 2014 р. у зв'язку з воєнними діями на сході України, також є потенційно токсичною точкою на Донбасі. Низка покинутих ртутних шахт і звалищ є небезпекою першої категорії для ґрунтів і води.

Це лише низка прикладів, які не «вписуються» у концепцію відповідального споживання та виробництва, адже, забезпечити навіть елементарні безпекові норми є проблематичним, навіть за участі Міжнародних інституцій, зокрема, МАТАТЕ (що стосується атомних станцій).

12.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 12

ВВП України формують ресурсомісткі та енергомісткі галузі. В Україні поки поширеною є практика нераціонального використання природних ресурсів і генерування значних обсягів відходів виробництва та споживання; лише незначна частина відходів, зокрема побутових, переробляється, повторно використовується та утилізується, обсяги накопичення відходів щороку збільшуються. Така практика поводження з відходами не відповідає сучасним вимогам, оскільки не забезпечує скорочення обсягів утворення відходів, їх переробку та повторне використання.

Місцеві громади починають запроваджувати роздільне збирання твердих побутових відходів, виявляють та прибирають не-санкціоновані звалища відходів, проте, отримання системних і відчутних результатів потребує широкого застосування сучасних технологій переробки відходів із залученням бізнесу. Перетворення проблеми відходів на нові можливості потребує адекватних дій для створення умов та мотивації бізнесу.

Для реалізації принципів відповідального споживання та виробництва необхідно:

– реалізувати модель циклічної економіки. Перейти від лінійної моделі виробництва (взяти, виготовити, викинути) до циклічної, де продукти та матеріали залишаються в економіці якомога довше, а відходи зводяться до мінімуму;

– підвищувати ефективність використання ресурсів шляхом зменшення витрат сировини, енергії та води у виробничих процесах, використання відновлюваних ресурсів та переробки відходів. Оптимізувати виробничо-збутові ланцюжки продовольства з метою мінімізації втрат на всіх етапах життєвого циклу. Компанії можуть впроваджувати стійкі бізнес-моделі, що поєднують економічну ефективність з екологічною та соціальною відповідальністю. Це дозволяє їм залишатися конкурентоспроможними, одночасно сприяючи сталому розвитку;

– знижувати обсяги викидів і забруднень шляхом впровадження технологій, що зменшують викиди парникових газів, забруднення повітря, води та ґрунтів; шляхом дотримання екологічних стандартів і нормативів. Обмежувати використання небезпечних хімічних речовин і їх потрапляння в довкілля шляхом запровадження міжнародних стандартів та удосконалення управління процесами життєвого циклу продуктів;

– застосовувати сучасні технології і практики виробництва та поводження з відходами виробництва та споживання.

Інновації та технології є важливими інструменти забезпечення відповідального споживання та виробництва. Вони включають зелену енергетику, чисті технології, які мінімізують викиди шкідливих речовин, покращують ефективність використання ресурсів та зменшують відходи; цифрові технології. Використання інтернету речей (IoT), штучного інтелекту (AI) та великих даних (Big Data) для оптимізації виробничих процесів, зниження витрат енергії та мінімізації відходів (до-

датов М). У контексті глобалізації та зростаючих загроз екосистемам важливу роль відіграє цифрова трансформація. Вона включає впровадження нових технологій, методів та підходів, які сприяють оптимізації бізнес-процесів, зростанню продуктивності праці та досягненню цілей сталого розвитку в економічному, екологічному та соціальному вимірах. Цифрові технології є інструментами для ефективного управління ресурсами, моніторингу стану довкілля та стимулювання екологічної свідомості тощо. Вони впливають на усі аспекти життя суспільства: від способу ведення бізнесу до споживчих звичок і соціальних взаємодій. Окремі аспекти впливу цифрових технологій на забезпечення раціонального та екологічного виробництва та споживання такі:

- сприяють ефективному управлінню ресурсами. Інтелектуальні, автоматизовані системи дозволяють зменшити витрати ресурсів (води, енергії та ін. сировини), що не тільки знижує виробничі витрати, але й сприяє збереженню природних ресурсів для майбутніх поколінь. Цифрові технології дозволяють компаніям та урядам збирати, аналізувати та використовувати дані про споживання ресурсів у реальному часі. Інтелектуальні системи управління енергією, такі як «розумні» електромережі, допомагають оптимізувати споживання електроенергії, зменшити втрати та забезпечити більш ефективне енергопостачання;

- дозволяють оптимізувати логістичні процеси, зменшити викиди забруднюючих речовин транспорту в атмосферу. «Розумні» транспортні системи забезпечують більш ефективний рух транспортних засобів, зменшуючи затори на дорогах. Цифрові рішення сприяють розвитку екологічно чистого транспорту;

- сприяють розвитку та впровадженню «зелених» інновацій, енергоефективних технологій та рішень для переробки відходів, обумовлюють створення «зелених» робочих місць, адже з'являється потреба у кваліфікованих спеціалістах у відповідних сферах;

- цифрові технології допомагають приймати своєчасні рішення та реагувати на процеси виробництва та екологічні загрози; дозволяють моніторити, здійснювати контроль за виробничими процесами, використанням хімічних речовин, виявляти джерела забруднення, фіксувати їх вплив на довкілля, відстежувати зміни у біорізноманітті; технології, сенсори, дрони тощо дозволяють

проводити детальний моніторинг виробничих процесів та стану довкілля;

– сприяють екологічній освіті, обізнаності та формуванню екологічної свідомості. Інформаційні кампанії, онлайн-курси та інтерактивні додатки допомагають збільшити обізнаність населення про важливість реалізації концепції сталого розвитку, забезпечення відповідального споживання та екологічної безпеки. Завдяки інтернету та соціальним мережам, інформація про екологічні проблеми та рішення шириться швидше, ніж будь-коли раніше. Цифрові платформи та соціальні мережі стають місцем для обговорення екологічних проблем та пошуку оптимальних рішень.

Споживчий аспект досягнення цілі «Відповідальне споживання та виробництво»:

– здійснювати свідомий вибір товарів і послуг, враховуючи їх вплив на довкілля та суспільство (продукти з екологічними сертифікатами, органічні продукти харчування, товари з вторинної сировини);

– зменшувати споживання товарів, продуктів, які в ланцюгу «виробництво-утилізація відходів» не враховують дотримання концепції сталого розвитку (зокрема, не підтримувати попит на товари шкідливих виробництв, особливо, за наявності пропозиції екологічно чистих);

– формувати попит, свідомий вибір; підтримувати компанії, що дотримуються принципів сталого розвитку, прозорості та соціальної відповідальності.

Зміна поведінки споживачів є важливою для досягнення відповідального споживання. Це може бути досягнуто через:

– освітні програми. Проведення освітніх кампаній, що підвищують рівень обізнаності про екологічні наслідки споживання та важливість відповідального вибору;

– підтримку сталих практик. Заохочення до використання продуктів тривалого користування, повторного використання та ремонту замість купівлі нових товарів;

– залучення громадян. Створення платформ для участі громадян у дискусіях про сталий розвиток, що сприятиме формуванню спільного бачення відповідального споживання та виробництва.

Формування політики та урегулювання нормативної бази щодо забезпечення відповідального споживання та виробництва здійснюється на рівні держав та міжнародних організацій шляхом:

– прийняття законів, що урегульовують виробництво та споживання, зокрема щодо зниження викидів, утилізації відходів та забезпечення прав працівників;

– запровадження економічних стимулів (податкові пільги, субсидії та гранти для компаній, що впроваджують стійкі практики виробництва та інновації);

– прийняття програм, укладання угод та реалізації співпраці (Паризька угода про зміну клімату, Європейський зелений курс тощо).

Екологічні стандарти та сертифікація засвідчують екологічність продуктів і послуг. Екологічна сертифікація включає: присвоєння сертифікатів, таких як ISO 14001, які підтверджують відповідність виробничих процесів міжнародним екологічним стандартам. Зелений маркетинг включає: використання екологічних маркувань для інформування споживачів про екологічні переваги продуктів і стимулювання відповідального споживання. На державному рівні стимулювання відповідального виробництва та споживання здійснюється у країнах шляхом нормативно-правового регулювання, що зобов'язує виробників дотримуватися стандартів, відповідати за утилізацію своїх продуктів тощо.

Важливою є **роль органів місцевого самоврядування** у процесах досягнення Цілі 12, що реалізується шляхом сприяння відповідальному виробництву, реалізації програм відповідального поводження з відходами, реалізації програм всеосяжного інформування, просвітництва та освітніх заходів щодо формування у населення відповідальних моделей поведінки.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Значущість відповідального споживання та виробництва у системі цілей сталого розвитку.
2. Обґрунтувати суть комплексного підходу до реалізації моделей відповідального споживання та виробництва.

3. Сутність циклічної економіки. Бізнес-моделі сталого розвитку економіки.

4. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Відповідальне споживання та виробництво»: глобальний та національний контексти.

5. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників, ступінь виконання/не виконання завдань Цілі 12; зіставити фактичні значення показників із значеннями цільових індикаторів.

6. Охарактеризувати вплив чинників та сучасних тенденцій на досягнення цілі «Відповідальне споживання та виробництво» (війна РФ проти України, політико-правові, фінансово-економічні, соціокультурні, технологічні чинники тощо).

7. Які сприятливі умови, нормативно-правові, техніко-технологічні новації, інфраструктурні проєкти тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Відповідальне споживання та виробництво»?

8. Які умови, виклики, ризики тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Відповідальне споживання та виробництво»?

9. Дослідити проблеми сховищ відходів, загрози та шляхи їх нівелювання.

10. Проаналізувати досвід реалізації успішних проєктів забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.

11. Дослідити вплив цифровізації, смарт-технологій у системі ефективного управління ресурсами, забезпеченні відповідального споживання та виробництва.

12. Проаналізувати ефективні заходи органів місцевого самоврядування, направлені на забезпечення Цілі 12; регуляторні дії державного на міжнародного рівня, направлені на стимулювання відповідального споживання та виробництва.

Ціль 13

«ПОМ'ЯКШЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІНИ КЛІМАТУ»

- 13.1. Парникові гази, їх вплив на зміни клімату.
- 13.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 13.
- 13.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 13.

13.1. Парникові гази, їх вплив на зміни клімату

Сучасний світ стикається з численними екологічними проблемами, включаючи зміни клімату.

Основною причиною зміни клімату є парниковий ефект, який виникає через накопичення в атмосфері парникових газів, таких як вуглекислий газ (CO_2), метан (CH_4), закис азоту (N_2O) та фторовмісні гази. Ці гази затримують тепло, що випромінюється поверхнею Землі, запобігаючи його виходу в космос і тим самим спричиняючи підвищення глобальних температур.

Найбільший вплив на зміни клімату спричинює вуглекислий газ (CO_2), який утворюється в результаті спалювання викопного палива (вугілля, нафти, газу) в енергетиці, промисловості, транспорті та інших галузях.

Метан (CH_4), який викидається в атмосферу внаслідок сільськогосподарської діяльності (особливо тваринництва), видобутку викопного палива, а також розкладання органічних відходів на сміттєзвалищах, також є потужним парниковим газом.

Викиди закису азоту (N_2O) головним чином пов'язані з використанням азотних добрив у сільському господарстві, а також деякими промисловими процесами. Фторовмісні гази використовуються у промисловості та побуті (наприклад, у холодильниках і кондиціонерах) і мають високу здатність утримувати тепло в атмосфері.

Головним фактором продукування парникових газів є людська діяльність. Урбанізація, вирубка лісів, здійснення господарської діяльності призводять до збільшення концентрації парнико-

вих газів в атмосфері, зменшення здатності природних екосистем поглинати вуглекислий газ.

Наслідки зміни клімату вже не є лінійними. Подальше підвищення температури призведе до збільшення кількості негативних природних явищ, підсилюючи інтенсивність хвиль тепла та повеней, пожеж, нагрівання океану та затоплення окремих частин суші. Викиди парникових газів протягом 2010–2019 рр. були вищими ніж у будь-якому попередньому десятиріччі, але середньорічні темпи зростання впродовж 2010–2019 рр. (1,3% / рік) були нижчими, ніж впродовж 2000–2009 рр. (2,1% / рік). Міжурядова група експертів з питань зміни клімату в оприлюдненому звіті «Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change», зазначає, що глобальна температура зросла приблизно на 1,1°C у 2011–2020 рр. порівняно з 1850–1900 рр. Зростання температури складало (1,09 [0,95–1,20]°C) із більшим підвищенням температури над сушею (1,59 [1,34–1,83]°C), ніж над океаном (0,88 [0,68 до 1,01]°C). Експерти зазначають, що глобальне потепління спричинене діяльністю людини, парниковими газами, в яких переважають вуглекислий газ (CO₂) і метан (CH₄). При наявних тенденціях обсягів викидів парникових газів очікується, що світ пройде поріг зростання температури 1,5°C до 2030-х р.

З огляду на те, що кліматичні зміни несуть загрози для довкілля і людини, в другій половині ХХ ст. ООН ініціювала глобальне співробітництво світової спільноти у сфері протидії змінам клімату та адаптації до них. Законодавчою базою такого співробітництва є Рамкова Конвенція ООН про зміну клімату та протоколи до неї. Основні зусилля, передбачені Конвенцією, спрямовані на зниження викидів парникових газів та їх поглинання. З 1997 р. Україна стала Стороною Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату, а також підписала Кіотський протокол у 1999 р. та ратифікувала його у 2004 р.. Україна також підписала у 2015 р. та ратифікувала у 2016 р. однією з перших Паризьку угоду, якою визначені зобов'язання країн у скороченні викидів парникових газів до 2030 р. та передбачені, на відміну від перших двох угод, заходи щодо адаптації до кліматичних змін.

На сьогодні перехід до кліматично нейтральної економіки є одночасно викликом і можливістю побудувати краще майбутнє для всіх.

ЄС, реалізуючи Європейський зелений курс (рисунок Н.1 додатку Н) та глобальні кліматичні заходи згідно з Паризькою угодою, прагне досягнути кліматичної нейтральності до 2050 р.; передбачається поглинання екосистемами та технологіями уловлювання і зберігання вуглецю усіх викидів парникових газів, спричинених людською діяльністю.

Досягнення кліматичної нейтральності України (до 2060 р., згідно проголошеного наміру) потребує впровадження заходів енергоефективності, розвитку відновлювальних джерел енергії, модернізації підприємств, зменшення викидів парникових газів. Вимоги до розробки ефективних стратегій еколого-економічного розвитку висувалися в рамках реалізації підписаної у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а тепер в рамках узгодження вступу України до ЄС.

13.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 13

На глобальному і національному рівнях Ціль 13 визначена як «Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками»; скорочене визначення Цілі 13 на національному рівні – «Пом'якшення наслідків зміни клімату».

Для досягнення Цілі 13 у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» визначено завдання «Обмежити викиди парникових газів в економіці». Ширший спектр завдань, який визначено на глобальному рівні, враховано у відповідних програмних документах національного рівня або передбачається їх вирішення в рамках виконання заходів на різних рівнях, галузевих або регіональних стратегій тощо.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та його наслідками» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 13.1.

**ТАБЛИЦЯ 13.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ,
ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ
РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 13**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
13.1. Підвищити опірність і здатність адаптуватися до небезпечних кліматичних явищ і стихійних лих у всіх країнах	Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах. Визначено завдання: 13.1. Обмежити викиди парникових газів в економіці
13.2. Включити заходи реагування на зміну клімату в політику, стратегії та планування на національному рівні	Завдання враховано. Передбачається, що заходи реагування на зміну клімату враховуватимуться у політиці, стратегіях та плануванні на національному, галузевому та регіональному рівнях
13.3. Поліпшити просвітництво, поширення інформації і можливості людей та установ щодо пом'якшення гостроти та послаблення наслідків зміни клімату, адаптації до них і раннього попередження	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
13.a. Виконати взятє на себе розвиненими країнами, які є учасниками Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, зобов'язання досягти мети щорічної мобілізації до 2020 року загальними зусиллями 100 млрд дол США з усіх джерел для задоволення потреб країн, що розвиваються, в контексті прийняття конструктивних заходів щодо пом'якшення гостроти наслідків зміни клімату та забезпечення прозорості їх здійснення, а також забезпечити повномасштабне функціонування Зеленого кліматичного фонду шляхом його капіталізації в найкоротші можливі терміни	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
13.b. Сприяти створенню механізмів зміцнення можливостей планування й управління, пов'язаних зі зміною клімату, в найменш розвинених країнах і малих островних державах, що розвиваються, приділяючи, зокрема, підвищену увагу жінкам, молоді, а також місцевим і маргіналізованим громадам	Завдання враховано в контексті національної політики

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Пом'якшення наслідків зміни клімату» представлено у таблиці 13.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Пом'якшення наслідків зміни клімату», відображено у таблиці 13.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 13.

**ТАБЛИЦЯ 13.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 1**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
13.1. Обмежити викиди парникових газів в економіці	13.1.1. Обсяг викидів парникових газів, % до рівня 1990 року	–

**ТАБЛИЦЯ 13.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
13.1.1. Обсяг викидів парникових газів, % до рівня 1990 року	37,2	39,7	37,0	40,0	39,2	34,8	37,8
за основними типами джерел, зокрема автомобільного транспорту	37,2	39,1	40,2	40,3	43,4	38,1	40,7

Обсяг викидів парникових газів в Україні у 2020 р. скоротився до 34,8% від рівня викидів 1990 р., що є позитивним результатом саме в контексті зменшення викидів. Проте, такий результат був обумовлений насамперед суттєвим зменшенням обсягів промислового виробництва відносно обсягів 1990 р., а в порівнянні із 2019 р., – ще й скороченням обсягів виробництва за видами діяльності, спричиненого поширенням пандемії. У 2021 р. показник склав 37,8% від рівня обсягів викидів у 1990 р.

В розрізі джерел викидів, зокрема автомобільним транспортом, обсяг викидів у 2020 р. скоротився до показника 38,1%, у 2021 р. зріс до 40,7%.

В контексті повномасштабного вторгнення РФ на територію України цілі в рамках політики кліматичної нейтральності є під загрозою їх досягнення. Більше того, війна уже спричинила видимі та ще невидимі наслідки екологічного характеру, які будуть відчутними роками.

Згідно з інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України станом на травень 2024 р., викиди вуглекислого газу (CO_2), що утворилися безпосередньо внаслідок повномасштабної війни, сягнули 180 млн тонн. Такі обсяги викидів парникових газів в атмосферу України, майже рівнозначні обсягам викидів у Нідерландах за рік. Оцінка такої шкоди довкіллю наразі перевищує 11 млрд дол.

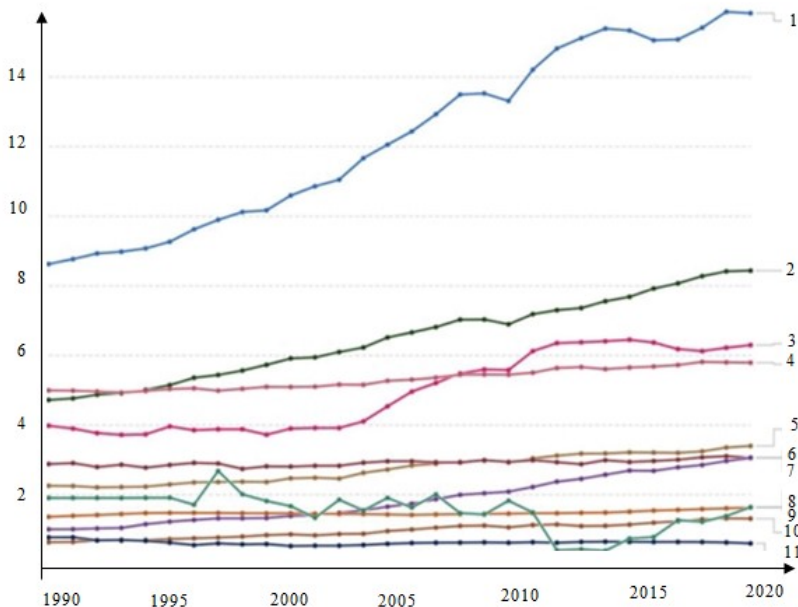
Вагомим джерелом викидів вуглекислого газу (CO_2), пов'язаним із військовими діями, – це споживання палива. Найбільші обсяги викидів зазвичай пов'язані з використанням реактивного пального для авіації (воно може становити понад дві третини від загального споживання), та дизельного пального (може становити близько 20% від загального споживання). Проте, споживання палива становить лише частину загального впливу на клімат. Інші джерела, які обумовлюють викид газів в атмосферу, очевидно, переважають вплив від використання пального, зокрема, вуглецевий слід матеріалів, що використовуються для виробництва техніки і боєприпасів, викиди від ланцюгів постачання для військових потреб, можуть бути у 2–5 разів вищими, ніж операційні військові викиди тощо; численні продукти горіння внаслідок ракетно-дронових атак, у т. ч. на об'єкти енергетичної інфраструктури значно збільшують викиди та наслідки від них. Війна і надалі провокує викиди парникових газів, зокрема, викид однієї тонни метану з пошкодженого газопроводу еквівалентний викиду понад 30 тонн вуглекислого газу.

Парниковий ефект у 2023 р. зростав рекордно швидкими темпами, загальна кількість вуглекислого газу стала найбільшою за 65 років спостереження.

Більшість проблем екологічного спрямування є проблемами глобального рівня. Не існує «локальних» наслідків/ефектів викидів вуглекислого газу. Це завжди глобальні наслідки. Усі викиди

в навколишнє середовище змінюють реальність; якщо є викид газів в атмосферу в одному місці, то через тиждень-місяць він буде над Антарктидою. Тому, спричинені проблеми для екології, для клімату в одному місці, є загрозами для усього глобального світу.

В глобальному контексті інформативними є результати дослідження (OurWorld in Data. CO₂ and Greenhouse Gas Emissions) про обсяги викидів парникових газів в розрізі галузей, які представлені на рисунку 13.1.

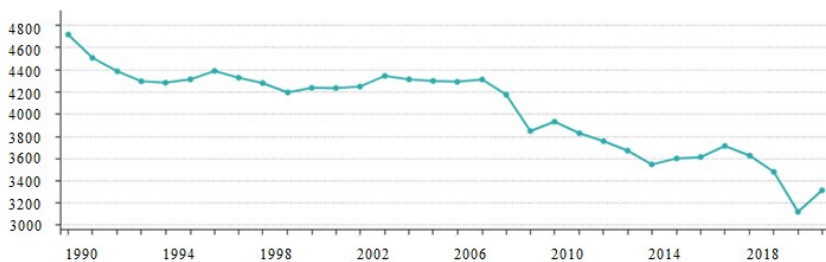
*1 – електрика та тепло; 2 – транспорт; 3 – виробництво та будівництво; 4 – сільське господарство; 5 – неконтрольовані викиди; 6 – будівлі; 7 – промисловість; 8 – зміна землекористування та лісове господарство; 9 – відходи; 10 – авіація та судноплавство; 11 – спалювання іншого палива.

**Рисунок 13.1. Викиди парникових газів
за секторами економіки у світі, CO₂, млрд тонн**

Найбільше викидів здійснюється паливно-енергетичним комплексом, тобто аспект екологічності потребує посилення.

Звертаємо увагу на підвищення уваги до обговорення питань декарбонізації, здійснення ефективних заходів зі скорочення викидів у багатьох країнах. Послідовна реалізація політики кліма-

тичної нейтральної економіки ЄС вже призвела до скорочення викидів парникових газів у 2020 р. на 27% порівняно з 2005 р. (рік початку роботи Системи торгівлі викидами в ЄС). Динаміку чистих викидів парникових газів у ЄС відображено на рисунку 13.2. При цьому економіка ЄС у 2020 р. зросла на 23% за 15 років, а ВВП збільшився з 11,9 трлн дол у 2005 р. до 15,4 трлн дол у 2020 р.

* Індекс 1990 р. = 100

Рисунок 13.2. Тренд чистих викидів парникових газів ЄС (у т. ч. міжнародної авіації, включаючи LULUCF) за період 1990–2021 рр.

Проте зазначимо, що скорочення обсягів викидів окремих країн в глобальному вимірі відбувається на фоні збільшення викидів в усьому світі.

Війна в Україні створила додаткові виклики та зміни у сфері фінансування екології, природоохоронних заходів.

Динаміка зростання витрат і капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища, яку спостерігаємо згідно з даними Державної служби статистики України, обумовлена наведенням даних у фактичних цінах. З 2015 р. темп зростання видатків складав приблизно 20% на рік у порівнянні з попереднім роком (капітальні інвестиції менше, але теж виявили тенденцію до зростання). Тому, констатуємо відсутність позитивних змін у динаміці реальної суми видатків на охорону природи за всіма джерелами фінансування, а також зменшення фактичної суми інвестицій в охорону навколишнього природного середовища, що виникло внаслідок перерозподілу фінансових ресурсів публічних фондів.

Негативним є те, що у структурі витрат за всіма видами фінансування природоохоронних заходів суттєво переважають поточні видатки над капітальними інвестиціями. Зокрема, у 2020 р. капітальні інвестиції склали 32%, а поточні – 68%. Такий розподіл видатків свідчить про вирішення короткострокових завдань, про незначні обсяги спрямування фінансів у інновації та впровадження нових технологій, низьку пріоритетність «зелених» ініціатив, відсутність рентабельних стимулів для інвестування в екологічно чисті проекти, а також низький рівень громадської свідомості у сфері охорони довкілля. До того ж у структурі поточних видатків найбільшу частку займають видатки на поводження з відходами, що свідчить про зростання їх обсягів, здорожчання, складність та неналежний рівень організації їх утилізації тощо.

На сьогодні низький рівень витрат на охорону навколишнього середовища пов'язаний насамперед зі складною соціально-економічною ситуацією та воєнними діями, необхідністю фінансування оборони країни. Структура видатків державного бюджету України відображена у таблиці А.5 додатку А. Як бачимо, обсяги видатків на фінансування охорони навколишнього середовища суттєво скоротилися (з 0,55% у 2021 р. до 0,13% у 2023 р. у структурі витрат державного бюджету України).

В той же час, попри виклики війни, деякі ініціативи щодо декарбонізації впроваджуються на національному рівні. Зокрема, у 2023 р. був створений Державний фонд декарбонізації та енергоефективної трансформації, закумульовані кошти якого передбачено спрямувати на розвиток відновлюваних джерел енергії, альтернативних видів палива і заходи скорочення викидів парникових газів. Надходження до Фонду поступають насамперед від великих промислових підприємств, які сплачують податок на викиди CO₂, планується залучення міжнародних кредитів та грантів.

13.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 13

Зміни клімату спричиняють наслідки, зокрема:

– підвищення глобальних температур. Глобальне потепління, викликане збільшенням концентрації парникових газів, призводить до підвищення середніх температур на планеті, що спричи-

няє танення льодовиків, підвищення рівня Світового океану, а також зміни кліматичних умов у різних регіонах світу;

– екстремальні погодні явища, такі як урагани, повені, посухи, лісові пожежі та теплові хвилі, частота та інтенсивність яких посилюється. Ці явища завдають значної шкоди інфраструктурі, економіці, сільському господарству та здоров'ю людей;

– порушення природних екосистем, зміни середовищ існування в екосистемах, зникнення видів рослинного та тваринного світу. Підвищення температури, зміна режиму опадів та кислотність океанів впливають на біорізноманіття, змушуючи види мігрувати, пристосовуватися або вимирати;

– серйозні соціально-економічні наслідки, що проявляються у доступі до продовольства та води, призводить до масових міграцій, конфліктів через ресурси, зниження продуктивності праці та збільшення витрат на охорону здоров'я. Дані Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчать, що 9 із 10 людей дихають повітрям, яке містить високий рівень забруднювальних речовин, як наслідок, від 4,2 до 7 млн людей у всьому світі щороку помирають через забруднене повітря.

Досягнення кліматичної нейтральності потребує впровадження заходів енергоефективності, розвитку відновлювальних джерел енергії, модернізації підприємств, зменшення викидів парникових газів. Для пом'якшення наслідків зміни клімату необхідно:

– знижувати викиди парникових газів у розрізі усіх видів діяльності шляхом декарбонізації, підвищення енергоефективності та використання відновлюваних джерел енергії, шляхом активізації механізмів поглинання парникових газів. У цьому контексті завдання Цілі 13 кореспондують із завданнями Цілі 7, що передбачають розвиток низьковуглецевої енергетики, завданнями Цілі 15, в рамках якої передбачено розширення лісових площ, озеленення тощо.

Серед заходів зменшення викидів парникових газів:

– перехід на використання сонячної, вітрової, гідро– та геотермальної енергії, біоенергетики обумовить скорочення використання викопного палива та зменшення викидів парникових газів;

– впровадження енергоефективних технологій і практик у промисловості, транспорті, будівництві та побуті шляхом використання енергоефективних будівельних матеріалів, сучасних систем опалення та освітлення, а також електротранспорту;

– оптимізація використання азотних добрив, впровадження сталих методів ведення сільського господарства обумовить скорочення викидів у сільському господарстві, зменшення викидів метану.

– поліпшити просвітництво шляхом упровадження відповідних освітніх програм на всіх рівнях формальної та неформальної освіти, що сприятиме свідомій діяльності людей.

Зменшення концентрації вуглекислого газу (CO_2) в атмосфері може бути досягнуто за допомогою заходів, що сприяють поглинанню вуглецю:

– відновлення лісів та озеленення. Ліси є природними поглиначами вуглецю. Відновлення вирубаних лісів, захист наявних і створення нових лісових насаджень зменшить рівень CO_2 в атмосфері;

– регенеративне сільське господарство: Використання методів землеробства, що сприяють поглинанню вуглецю ґрунтом, наприклад, посів покривних культур, нульова обробка ґрунту та органічне землеробство;

– технології вловлювання та зберігання вуглецю. Впровадження технологій, що дозволяють вловлювати CO_2 з промислових джерел та зберігати його у підземних сховищах, запобігаючи його викиду в атмосферу.

Зміни клімату є глобальною проблемою, що вимагає міжнародної співпраці:

– в рамках укладених угод, які передбачають відповідні зобов'язання;

– у фінансуванні заходів;

– у проведенні спільних досліджень та обміні технологіями між країнами для розробки нових рішень щодо пом'якшення наслідків зміни клімату.

Європейський зелений курс передбачає підвищення ефективності використання ресурсів, відновлення біорізноманіття та зменшення забруднення, перехід до циркулярної економіки, реалізацію системи заходів, спрямованих на розвиток економіки, який охоплює сектори, зокрема, транспорт, енергетику, сільське господарство, будівництво та промисловість (рисунк Н.1 додатку Н).

Згідно з Планом дій ЄС до 2030 р. в рамках Європейського зеленого курсу встановлено мету скоротити викиди на 55% порівняно з обсягами 1990 р. (рисунк Н.2 додатку Н).

- Пакет «Fit for 55» включає законопроекти у таких сферах:
- система торгівлі викидами (EU ETS);
 - регулювання розподілу зусиль щодо скорочення викидів;
 - землекористування та лісове господарство (LULUCF);
 - інфраструктура альтернативних видів палива;
 - механізму коригування на кордоні викидів вуглецю (СВАМ);
 - фонд соціального клімату;
 - екологічне авіаційне паливо (RefuelEU) та більш екологічне паливо в судноплаванні (FuelEU Maritime);
 - зменшення викидів метану;
 - стандарти викидів CO₂ для легкових автомобілів і мікроавтобусів;
 - оподаткування енергоносіїв;
 - відновлювані джерела енергії (енергоефективність, енергоефективність будівель).

Згідно з інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, попри війну, Україна фіналізує низку документів у сфері кліматичної політики. Серед них: стратегія кліматичної політики до 2035 р., кліматичний закон, спрямований на низьковуглецевий розвиток України.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Причини зміни клімату.
2. Людська діяльність у системі продукування парникових газів.
3. Роль глобального співробітництва у сфері досягнення кліматичної нейтральності.
4. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Пом'якшення наслідків зміни клімату»: глобальний та національний контексти.
5. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників щодо обмеження викидів парникових газів.
6. Охарактеризувати вплив чинників та сучасних тенденцій на досягнення цілі «Пом'якшення наслідків зміни клімату» (війна РФ проти України, політико-правові, фінансово-економічні, технологічні чинники тощо).

7. Які сприятливі умови, нормативно-правові, техніко-технологічні новації, інфраструктурні проекти тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Пом'якшення наслідків зміни клімату»?

8. Які умови, виклики, ризики тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Пом'якшення наслідків зміни клімату»?

9. Дослідити викиди парникових газів за секторами економіки в Україні та світі.

10. Які наслідки зміни клімату?

11. Проаналізувати заходи щодо зменшення викидів парникових газів, які реалізуються на національному рівні.

12. Проаналізувати глобальні ініціативи та плани дій щодо досягнення кліматичної нейтральності.

Ціль 14

«ЗБЕРЕЖЕННЯ МОРСЬКИХ РЕСУРСІВ»

14.1. Важливість морських ресурсів та охорони морського середовища.

14.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 14.

14.3. Проблеми та перспективи досягнення Цілі 14.

14.1. Важливість морських ресурсів та охорони морського середовища

Морські ресурси є важливою частиною природної спадщини Землі.

Важливість морських ресурсів полягає у:

– забезпеченні біорізноманіття. В морській екосистемі знаходиться величезна кількість їх різновидів, багато з яких не зустрічаються більше ніде на Землі;

– регулюванні клімату. Моря та океани поглинають близько 30% вуглекислого газу, що викидається людством, та значну частину тепла, зменшуючи темпи глобального потепління;

– використанні у різних галузях економіки як ресурсу та як кінцевих продуктів споживання. Світовий океан забезпечує близько 20% білка, споживаного людством, що свідчить про важливість морських ресурсів як джерела харчування та їх значимість у забезпеченні продовольчої безпеки. Морські організми є ресурсною базою виробництва багатьох фармацевтичних препаратів, тобто, використовуються у медицині для лікування різних захворювань. Сфери діяльності, пов'язані з морем, які включають рибальство, туризм, судноплавство, нафтовидобування та інші види діяльності, забезпечують робочі місця, доходи для мільйонів людей, зростання національних економік та глобальної економіки в цілому. Глобальна риболовна індустрія забезпечує засоби до існування понад 260 млн людей і генерує мільярди доларів прибутку щорічно. Прибережний та морський туризм є важливою складовою економіки багатьох країн, приваблюючи туристів сво-

їми пляжами, кораловими рифами та біорізноманіттям. Океани є важливими транспортними шляхами для міжнародної торгівлі.

Протяжність морського узбережжя України сягає 1355 км (з урахуванням тимчасово окупованих територій). Глибоководне Чорне і мілководне Азовське – унікальні моря, оскільки є внутрішніми, найбільш віддаленими від Світового океану водними об'єктами. Територія їх водозбірного басейну в кілька разів перевищує площу самих морів і повністю чи частково охоплює території 22-х держав Європи. Незбалансована економічна діяльність у басейні морів зумовлює надходження значних обсягів речовин, що забруднює морські екосистеми та спричинює неспроможність (знижує спроможність) морських екосистем до самоочищення, розвиток згубних процесів для морських організмів.

Україна, як і інші прибережні держави, не завжди ошадливо використовувала екосистемні морські можливості й ресурси (рибу та морепродукти). Виснажливе природокористування є однією з причин скорочення кормової бази, надмірного вихолощення рибних запасів, збіднення видового складу, що потребує значних зусиль для відновлення біологічної продуктивності морів. Ситуацію ускладнює проникнення до морської екосистеми чужорідних видів, які пригнічують розвиток аборигенних видів флори і фауни.

З метою збереження та сталого використання ресурсів Чорного та Азовського морів у 20-му ст. було створено платформу для міжнародного співробітництва. В рамках Конвенції про захист Чорного моря від забруднення (1993 р.), низки протоколів до неї та Стратегічного плану дій для Чорного моря (1996 р., оновлений у 2009 р.), було створено законодавчі рамки для впровадження спільних регіональних програм і проектів та залучення міжнародної технічної допомоги.

Згідно з міжнародним правом, держави за будь-яких обставин зобов'язані дотримуватися міжнародного правопорядку у Світовому океані. Світовий океан є спільним активом всього людства, але швидке забруднення його вод, виснаження біоресурсів, наслідки глобальних змін клімату та інших чинників мають руйнівний вплив на його стан. У червні 2017 р. в рамках порядку денного ООН до 2030 р. відбулася Конференція «Збереження морських екосистем», у ході якої було підтверджено необхідність концентрації зусиль міжнародних співтовариств на раціональному вико-

ристанні океанів, морів і морських ресурсів, відновленні океанів для сталого розвитку всього людства і планети.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року» від 18.12.2018 р. № 1108 закріплює напрями розвитку охорони морського середовища, ресурсо- та енергозбереження, а саме:

- розроблення та коригування державної політики відповідно до Рамкової Директиви ЄС про морську стратегію та оцінка її ефективності;

- захист внутрішніх морських вод, територіального моря і прилеглої зони відповідно до сучасних екологічних норм;

- запровадження ефективного контролю видобутку водних біоресурсів моря, відновлення популяцій та підтримання видобутку водних біоресурсів на рівні, який гарантує їх природне відновлення;

- розвиток мережі морських об'єктів природно-заповідного фонду та акваторій із регульованою господарською діяльністю;

- запровадження ефективного державного регулювання і контролю за здійсненням розвідки, видобування та транспортування нафти, газу та інших корисних копалин на континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні, територіальному морі та внутрішніх морських водах;

- підтримання в належному стані та забезпечення ефективної роботи систем енерго- та водопостачання, зменшення викидів забруднюючих речовин під час провадження морегосподарської діяльності;

- створення замкненої системи збирання стічних вод приморських промислових територій та їх очищення для забезпечення зниження рівня забруднення моря;

- удосконалення системи реагування на забруднення морських вод, у т. ч. шляхом розроблення національного плану дій з реагування на надзвичайні ситуації, пов'язані із забрудненням моря нафтою та іншими небезпечними та шкідливими речовинами, відповідно до Конвенції про захист Чорного моря від забруднення 1992 року та Протоколу про співробітництво у боротьбі з забрудненням морського середовища Чорного моря нафтою та іншими шкідливими речовинами у надзвичайних ситуаціях технічного плану дій щодо відтворення та захисту Чорного моря;

– запровадження ефективної системи обов’язкового страхування екологічних ризиків, пов’язаних із провадженням морської діяльності, а також механізму використання коштів, отриманих державою як компенсація збитків від шкоди, заподіяної морському природному середовищу;

– застосування міжнародних екологічних норм у морегосподарській діяльності;

– зменшення забруднення моря твердими відходами, зокрема пластиком;

– запобігання ввезенню в морські води України чужорідних видів морських організмів із судновими баластними водами;

– запровадження економічних механізмів стимулювання раціонального використання морських ресурсів;

– систематичне здійснення природоохоронних і кліматозахисних заходів та заходів з відновлення та збереження популяцій рідкісних та тих, що перебувають під загрозою зникнення, видів морських організмів;

– участь у реалізації проекту ЄС «Екологічний моніторинг Чорноморського регіону», здійснення Україною екологічного контролю на морі відповідно до Рамкової Директиви ЄС про морську стратегію;

– розроблення та запровадження постійної системи здійснення державного екологічного моніторингу морського природного середовища згідно з вимогами та принципами Рамкової Директиви ЄС про морську стратегію та відповідно до кращих практик держав ЄС.

Що стосується безпосередньої сфери охорони морського середовища під час збройних конфліктів, що може мати негативний вплив на життя і здоров’я цивільного населення, то зазначені міжнародні відносини регулюються відповідними нормами міжнародного гуманітарного права, як загального, так і спеціального характеру.

14.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 14

На глобальному і національному рівнях Ціль 14 визначена як «Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку»; скорочене визна-

чення Цілі 14 на національному рівні – «Збереження морських ресурсів».

Для досягнення Цілі 14 у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» визначено завдання щодо запобігання та суттєвого скорочення будь-якого забруднення морського середовища, забезпечення сталого використання і захисту морських та прибережних екосистем, запровадження ефективного регулювання видобутку морських біоресурсів. Завдання щодо охоплення природоохоронними заходами на національному рівні передбачено до виконання у відповідних програмних документах. Низка завдань, визначених на глобальному рівні, є не релевантними для України, тому не передбачені до виконання на національному рівні.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 14.1.

ТАБЛИЦЯ 14.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 14

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
14.1. До 2025 року забезпечити запобігання та суттєве скорочення будь-якого забруднення морського середовища, у т. ч. внаслідок діяльності на суші, включаючи забруднення морським сміттям і поживними речовинами	14.1. Скоротити забруднення морського середовища. Завдання сформульовано з урахуванням національних особливостей і пріоритетів
14.2. До 2020 року забезпечити раціональне використання і захист морських та прибережних екосистем з метою запобігти значному негативному впливу, у т. ч. шляхом підвищення стійкості цих екосистем, і вжити заходів щодо їх відновлення для забезпечення гарного екологічного стану та продуктивності океанів	14.2. Забезпечити стале використання і захист морських та прибережних екосистем, підвищення їх стійкості та відновлення з використанням інноваційних технологій. Завдання сформульовано з урахуванням національних особливостей і пріоритетів
14.3. Мінімізувати і ліквідувати наслідки закислення океану, в т. ч. завдяки розвитку наукового співробітництва на всіх рівнях	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
<p>14.4. До 2020 року забезпечити ефективне регулювання видобутку і покласти край перелову, незаконному, незареєстрованому та нерегульованому рибному промислу і згубній рибопромисловій практиці, а також виконати науково обґрунтовані плани господарської діяльності, для того щоб відновити рибні запаси в найкоротші можливі терміни, довівши їх до принаймні таких рівнів, які здатні забезпечувати максимальний екологічно раціональний улов з урахуванням біологічних характеристик цих запасів</p>	<p>14.3. Запровадити ефективне регулювання видобутку морських біоресурсів.</p> <p>Завдання сформульовано з урахуванням національних особливостей і пріоритетів</p>
<p>14.5. До 2020 року охопити природоохоронними заходами принаймні 10 відсотків прибережних і морських районів відповідно до національного законодавства і міжнародного права та на основі найкращої наявної наукової інформації</p>	<p>Завдання враховано.</p> <p>Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах національного, регіонального та місцевого рівнів</p>
<p>14.6. До 2020 року заборонити деякі форми субсидій для рибного промислу, що спричинюють створення надмірних потужностей і перелову, скасувати субсидії, які сприяють незаконному, незареєстрованому та нерегульованому рибному промислу, й утримуватися від введення нових таких субсидій, визнаючи, що належне та ефективне застосування особливого і диференційованого режиму щодо країн, які розвиваються, та найменш розвинених країн має бути невід'ємною частиною переговорів з питань про субсидування рибного промислу, які ведуться в рамках Світової організації торгівлі</p>	<p>Завдання не враховано.</p> <p>Завдання не є релевантним для України</p>
<p>14.7. До 2030 року підвищити економічні вигоди, одержувані малими острівними державами, що розвиваються, і найменш розвиненими країнами від екологічно раціонального використання морських ресурсів, у т. ч. завдяки екологічно раціональній організації рибного господарства, аквакультури і туризму</p>	<p>Завдання не враховано.</p> <p>Завдання не є релевантним для України</p>

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
14.a. Збільшити обсяг наукових знань, розширити наукові дослідження і забезпечити передачу морських технологій, беручи до уваги Критерії та керівні принципи щодо передачі морських технологій, розроблені Міжурядовою океанографічною комісією, щоб поліпшити екологічний стан океанського середовища і підвищити вклад морського біорізноманіття у розвиток країн, що розвиваються, особливо малих острівних держав, що розвиваються, і найменш розвинених країн	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України
14.b. Забезпечити доступ дрібних господарств, що займаються кустарним рибним промислом, до морських ресурсів та ринків	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України
14.c. Поліпшити роботу зі збереження та раціонального використання океанів і їх ресурсів шляхом дотримання норм міжнародного права, закріплених у Конвенції ООН з морського права, що, як зазначено в пункті 158 документа «Майбутнє, якого ми прагнемо», закладає юридичну базу для збереження та раціонального використання Світового океану і його ресурсів	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Збереження морських ресурсів» представлено у таблиці 14.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Збереження морських ресурсів», відображено у таблиці 14.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 14.

Для моніторингу ступеня забруднення морського середовища відстежується частка скидів забруднених стічних вод у загальному обсязі скидів до морського середовища. У 2020 р. вона не перевищувала встановлене цільове значення (11%), склавши 1,37%.

**ТАБЛИЦЯ 14.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 14**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
14.1. Скоротити забруднення морського середовища	14.1.1. Частка скидів забруднених стічних вод у загальному обсязі скидів до морського середовища, %	2015 – 15 2020 – 11 2025 – 9 2030 – 5
14.2. Забезпечити стале використання і захист морських та прибережних екосистем, підвищення їх стійкості та відновлення на основі інноваційних технологій	14.2.1. Частка адміністративно територіальних одиниць (районів), де запроваджено Інтегроване управління прибережними територіями, %	2015 – 0 2020 – 80 2025 – 95 2030 – 100
	14.2.2. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду приморських областей, % від території приморських областей	2015 – 5,8 2020 – 7,0 2025 – 8,0 2030 – 10
	14.2.3. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду в акваторії Чорного та Азовського морів, тис га	2015 – 612,8 2020 – 650,0 2025 – 700,0 2030 – 752,5
14.3. Запровадити ефективне регулювання видобутку морських біоресурсів	14.3.1. Обсяги легального добування морських біоресурсів у виключній морській зоні України, тис тонн	2015 – 34,2 2020 – 36,0 2025 – 38,0 2030 – 40,0

**ТАБЛИЦЯ 14.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
14.1.1. Частка скидів забруднених стічних вод у загальному обсязі скидів до морського середовища, %	29,01	27,66	30,21	27,39	1,32	1,37	1,55

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
14.2.1. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду приморських областей, % від території приморських областей	5,81	5,82	5,82	5,84	5,93	6,69	7,09
14.2.2. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду в акваторії Чорного та Азовського морів, тис га	612,8	612,8	612,8	612,8	625,9	627,6	627,6
14.3.1. Обсяги добування водних біоресурсів у виключній (морській) економічній зоні України, тис тонн	34,2	40,3	42,5	30,0	30,3	18,6	12,8

Для забезпечення сталого використання і захисту морських та прибережних екосистем, підвищення їх стійкості та відновлення на основі інноваційних технологій було передбачено запровадження Інтегрованого управління прибережними територіями.

Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду приморських областей у 2020 р. склала 6,69% при встановленому цільовому значенні 7,0%; площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду в акваторії Чорного та Азовського морів при цільовому значенні до 2020 р. – 650 тис га, склала 627,6 тис га. Проте, завдання забезпечення сталого використання і захисту морських та прибережних екосистем з початком повномасштабної війни опинилося під великими загрозами.

Україна, на жаль, не ефективно регулювала видобуток морських біоресурсів. Обсяги легального добування морських біоресу-

рсів у виключній морській зоні України у 2020 р. суттєво скоротилися (до рівня 18,6 тис тонн) при встановленому цільовому значенні 36 тис тонн. З 2022 р. така діяльність є практично унеможливленою (обсяг легального добування морських біоресурсів склав 0,1 тис тонн у 2022 р.).

На жаль, Міжнародні нормативно-правові акти не захистили Чорне море та інші екосистеми України від масштабних наслідків війни. РФ неодноразово обстрілювала судна, у т. ч. під прапорами інших держав, неодноразових обстрілів завдано по портовій інфраструктурі України тощо. Чорне море та інші екосистеми України зазнали масштабної шкоди; тисячі загиблих дельфінів, хімічне забруднення води через затоплення російських суден, уламки ракет та міни у прибережних зонах – це лише частина наслідків повномасштабної війни РФ проти України для Чорного моря. Підлив окупантами Каховської ГЕС спричинив масштабне опріснення морської води. Наслідки війни для Чорного моря та збитки для екосистеми уже оцінюються на мільярди грн.

Україна, як прибережна держава, чії суверенні права порушені через збройну агресію РФ, повинна використати всі засоби юридичного захисту, закріплені в Конвенції з морського права, щоб відновити свої порушені права, притягнути РФ до міжнародної відповідальності та зобов'язати її в повному обсязі відшкодувати шкоду, завдану морській екосистемі.

Тому необхідно здійснити вимірювання, оцінку й аналіз наслідків забруднення морського середовища від наслідків протиправних дій РФ у Чорному та Азовському морях.

14.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 14

Проблеми для збереження морських ресурсів у глобальному вимірі такі:

– надмірний вилов риби є однією з головних загроз для морських екосистем. Інтенсивне рибальство, особливо з використанням неекологічних методів, таких як траловий вилов або глибоководне рибальство, призводить до виснаження рибних популяцій та порушення екологічного балансу. Надмірний вилов риби може призвести до зникнення певних видів рибних популяцій. За даними продовольчої та сільськогосподарської організації

ООН (ФАО), понад 33% світових рибних запасів перебувають на межі виснаження;

– забруднення океанів є серйозною проблемою, що загрожує морському біорізноманіттю та здоров'ю екосистем. Основні джерела забруднення включають:

пластикові відходи. Щороку до океанів потрапляє 8–14 мільйонів тонн пластику (за різними даними), який утворює великі сміттєві плями та завдає шкоди морським організмам. В океані, як і на суходолі, під впливом зовнішніх чинників пластик розкладається на дрібні частинки, – мікропластик, який вже забруднив всю планету;

нафтові розливи. Розливи нафти, що виникають внаслідок аварій суден або витоків із платформ, викликають тривалі екологічні наслідки, знищуючи морське життя та забруднюючи узбережжя;

хімічне забруднення. Агрохімікати, промислові викиди та стічні води, що потрапляють у моря та океани, можуть спричинити евтрофікацію та токсичні зміни в морських екосистемах;

– зміна клімату негативно впливає на океани, обумовлюючи підвищенню температури води, підкисленню океанів та зміні рівня моря. Ці зміни мають серйозні наслідки для морських екосистем та біорізноманіття. Поглинання океанами надлишкового CO₂ призводить до зниження рН води, що негативно впливає на кальцифікуючі організми, такі як корали та моллюски. Підвищення температури води призводить до знебарвлення та загибелі коралових рифів, які є осередками біорізноманіття. Танення льодовиків та теплове розширення води призводять до підвищення рівня Світового океану, що загрожує прибережним екосистемам та інфраструктурі.

– руйнування морських середовищ існування, яке спричиняється людською діяльністю, такою як вирубка мангрових лісів, руйнування коралових рифів, будівництво прибережної інфраструктури та видобуток корисних копалин на шельфі. Мангрові ліси є важливими середовищами для багатьох видів риб та інших морських організмів. Їхнє знищення призводить до втрати біорізноманіття та зменшення захисту узбережжя від ерозії. Видобуток піску та інших матеріалів на морському дні порушує екосистеми та спричиняє втрату середовищ існування для багатьох морських видів.

Підходи до збереження морських ресурсів такі:

– впровадження сталих методів рибальства є важливим кроком у збереженні морських ресурсів, які включають:

квоти на вилов риби. Встановлення науково обґрунтованих квот на вилов риби допомагає запобігти надмірному вилову та зберегти рибні популяції;

відновлення рибних запасів. Закриття певних зон для рибальства на час нересту або встановлення морських заповідників дозволяє рибним популяціям відновлюватися;

екологічно безпечні методи рибальства. Використання селективних знарядь вилову та відмова від руйнівних методів, таких як траловий, допомагають зберегти морське дно та мінімізувати вилов риби.

– зменшення забруднення океанів шляхом:

зменшення використання пластику (введення законодавчих заборон або обмежень на одноразові пластикові вироби, стимулювання перероблювання та просування альтернативних матеріалів);

очищення океанів (організація міжнародних проєктів зі збору та утилізації пластику з океанів);

захисту від нафтових розливів (строгий контроль за нафтодобувною діяльністю, впровадження технологій для швидкого реагування на аварії та зниження ризику розливів нафти).

– зменшення викидів парникових газів та впровадження адаптивних рішень. Перехід на відновлювані джерела енергії, підвищення енергоефективності та скорочення викидів у промисловості, сільському господарстві та транспорті. Розробка та впровадження заходів для захисту прибережних зон від підвищення рівня моря та інших наслідків зміни клімату, таких як зменшення ризику повеней та ерозії. Впровадження природоорієнтованих рішень, таких як захист і відновлення морських екосистем, які допомагають поглинати вуглець і знижують рівень CO₂ в атмосфері.

– збереження та відновлення морських середовищ існування для збереження біорізноманіття шляхом:

створення мережі морських заповідників, де будь-яка господарська діяльність обмежена або заборонена, що дозволяє захистити вразливі екосистеми та відновити біорізноманіття;

проведення програм відновлення коралових рифів шляхом пересадки коралів та інших методів, які сприяють їх регенерації; заборони вирубки мангрових лісів і руйнування морських луків, а також впровадження програм відновлення цих важливих екосистем.

Подальше управління морськими ресурсами та збереження морських екосистем потребуватиме розроблення та реалізації інтегрованих планів управління прибережними територіями на основі кращих національних та міжнародних практик, які мають включати у т. ч. розмінування прибережних територій. На сьогодні Україна, як прибережна держава, чиї суверенні права порушені через збройну агресію РФ, повинна використати всі засоби юридичного захисту, закріплені в Конвенції з морського права, щоб відновити свої порушені права, притягнути РФ до міжнародної відповідальності та зобов'язати її в повному обсязі відшкодувати шкоду, завдану морській екосистемі.

Тому необхідно здійснити вимірювання, оцінку й аналіз наслідків протиправних дій РФ у Чорному та Азовському морях. у повоєнному розвитку реалізовувати ефективну стратегію забезпечення сталого використання і захисту морських та прибережних екосистем, підвищення їх стійкості та відновлення на основі інноваційних технологій, ефективного регулювання видобутку морських біоресурсів та морської природоохоронної політики.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Значимість морських ресурсів.
2. Роль глобального співробітництва у сфері охорони морського середовища.
3. Основи охорони морського середовища: національний контекст.
4. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку»: глобальний контекст.
5. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Збереження морських ресурсів»: національний контекст.

6. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників щодо досягнення Цілі 14.

7. Охарактеризувати вплив чинників та сучасних тенденцій на досягнення цілі «Збереження морських ресурсів» (війна РФ проти України, політико-правові, фінансово-економічні, технологічні природно-кліматичні чинники тощо).

8. Які сприятливі умови, нормативно-правові, техніко-технологічні новації, проекти тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Збереження морських ресурсів»?

9. Які умови, виклики, ризики тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Збереження морських ресурсів»?

10. Надмірний вилов риби як загроза для морських екосистем. Які заходи сприятимуть сталим практикам рибальства?

11. Які основні джерела забруднення Світового океану? Які заходи сприятимуть зменшенню забруднення?

12. Які причини руйнування морських середовищ існування? Які підходи відновлення морських середовищ та збереження біорізноманіття?

Ціль 15 «ЗАХИСТ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОСИСТЕМ СУШІ»

15.1. Значимість екосистем суші. Причинно-наслідкові зв'язки екосистем та забезпечення їх захисту.

15.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 15.

15.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 15.

15.1. Значимість екосистем суші. Причинно-наслідкові зв'язки екосистем та забезпечення їх захисту

Україна характеризується потужним потенціалом екосистемного, ландшафтного та видового різноманіття. Рельєф країни формують гірські масиви (5% території), височини (25% території), рівнини та низовини (70%), які є середовищами існування живих організмів і територіями господарської діяльності людини. Рівнинна частина країни включає степову зону, лісостеп та зону хвойно-широколистих лісів. Гірські масиви переважно покриті лісами й характеризуються вертикальною зональністю. Розгалужена річкова мережа, озера та водосховища, а також акваторія Чорного та Азовського морів є середовищем водних екосистем і фактором формування клімату. Біота України нараховує понад 25 тис видів рослин та 45 тис видів тварин, що складає близько 35% видового та популяційного різноманіття Європи. Через територію країни проходять два основні світові маршрути міграції птахів. Місця гніздування мігруючих видів птахів, зокрема на півдні країни, мають міжнародне значення.

Суттєвий вплив на стан довкілля має господарська діяльність людини. На початку 20 ст. 40% території країни було покрито степами. У 21 ст. більша частина цих земель уже використовувався для сільськогосподарської діяльності (понад 70%). На території залишків природних степових екосистем припадало

3,0–3,5% території України, на яких було зосереджено 30% усіх видів флори і фауни, що перебувають під загрозою зникнення й занесених до Червоної книги України. Питання захисту екосистем, забезпечення екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей є надзвичайно важливим.

Екосистеми суші забезпечують широкий спектр екологічних послуг, що є основою для життя на планеті, які проявляються у:

- регулюванні клімату. Ліси, луки та інші екосистеми поглинають вуглекислий газ (CO₂), зменшуючи його концентрацію в атмосфері і таким чином сприяючи зменшенню глобального потепління;

- очищенні води та регулюванні водного циклу. Лісові екосистеми фільтрують дощову воду, зберігають вологу і зменшують ризик повеней, підтримуючи водний цикл;

- збереженні ґрунтів. Коренева система рослин захищає ґрунт від ерозії, зберігає його структуру та родючість;

- біорізноманітті. Екосистеми суші є середовищем існування для багатьох видів рослин і тварин, багато з яких є ендемічними або такими, що знаходяться під загрозою зникнення.

Екосистеми суші також мають масштабне економічне та соціальне значення, яке проявляється у:

- забезпеченні ресурсами. Ліси, сільськогосподарські землі, пасовища та інші екосистеми надають людям деревину, їжу, ліки та інші необхідні ресурси;

- забезпеченні засобами для існування. Мільйони людей, особливо в сільських місцевостях, залежать від екосистем суші для свого існування, отримуючи засоби для життя з сільського господарства, лісівництва та туризму;

- культурній та духовній цінності. Багато екосистем суші мають культурну та духовну цінність для місцевих громад і корінних народів.

Завдання усіх цілей сталого розвитку є взаємопов'язаними. Виконання або не виконання кожного із завдань прямо або опосередковано впливає на виконання або не виконання інших.

В контексті захисту та відновлення екосистем зазначимо, що 6 із 17 цілей сталого розвитку так чи інакше стосуються питань

екології, екологічної безпеки, збереження довкілля (Ціль 6; Ціль 7; Ціль 12; Ціль 13; Ціль 14 та Ціль 15).

На національному рівні у ст. 16 Конституції України прописано, що «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави». Основні аспекти щодо охорони довкілля прописані у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища». Серед принципів охорони навколишнього природного середовища визначено такі:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

- гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей;

- запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища тощо; та інші принципи щодо екологізації виробництв та впровадження екологічно чистих технологій.

15.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 15

На глобальному і національному рівнях Ціль 15 визначена як «Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття»; скорочене визначення Цілі 15 на національному рівні – «Захист та відновлення екосистем суші».

Для досягнення Цілі 15 у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» визначено завдання щодо забезпечення збереження, відновлення та сталого використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем; сприяння сталому управлінню лісами; відновлення деградованих земель та ґрунтів з використанням інноваційних технологій; забезпечення збереження гірських екосистем, які визначено з урахуванням національних пріо-

ритетів і особливостей, за результатами консультацій з громадськістю і зацікавленими сторонами.

Відносно інших завдань, які визначені на глобальному рівні, на національному рівні окремо завдання не встановлювалися, оскільки такі завдання враховано у відповідних нормативно-правових та програмних документах національного, регіонального та місцевого рівнів.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 15.1.

ТАБЛИЦЯ 15.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 15

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
15.1. До 2020 року забезпечити збереження, відновлення та раціональне використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем та їхніх послуг, у т. ч. лісів, водно-болотних угідь, гір і посушливих земель, відповідно до зобов'язань, що випливають з міжнародних угод	15.1. Забезпечити збереження, відновлення та стаке використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем. Завдання сформульовано в результаті консультацій з громадськістю і зацікавленими сторонами з урахуванням національних пріоритетів і особливостей
15.2. До 2020 року сприяти впровадженню методів раціонального використання всіх типів лісів, зупинити знеліснення, відновити деградовані ліси, значно розширити масштаби лісонасадження і лісовідновлення в усьому світі	15.2. Сприяти сталому управлінню лісами. Завдання сформульовано в результаті консультацій з громадськістю і зацікавленими сторонами з урахуванням національних пріоритетів і особливостей
15.3. До 2030 року вести боротьбу з опустелюванням, відновити деградовані землі та ґрунти, включаючи землі, що потерпають від опустелювання, засух і повеней, та прагнути того, щоб у всьому світі не погіршувався стан земель	15.3. Відновити деградовані землі та ґрунти з використанням інноваційних технологій. Завдання сформульовано в результаті консультацій з громадськістю і зацікавленими сторонами з урахуванням національних пріоритетів і особливостей

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
15.4. До 2030 року забезпечити збереження гірських екосистем, у т. ч. їх біорізноманіття, щоб підвищити їх здатність давати блага, необхідні для сталого розвитку	15.4. Забезпечити збереження гірських екосистем. Завдання сформульовано в результаті консультацій з громадськістю і зацікавленими сторонами з урахуванням національних пріоритетів і особливостей
15.5. негайно вжити значущі заходи щодо стримування деградації природних середовищ існування, зупинити втрату біологічного різноманіття і до 2020 року забезпечити збереження та запобігання зникненню видів, що перебувають під загрозою вимирання	Завдання враховано Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних нормативно-правових та програмних документах національного, регіонального та місцевого рівнів
15.6. Сприяти справедливому розподілу благ від використання генетичних ресурсів і допомагати забезпечувати належний доступ до таких ресурсів на умовах, погоджених на міжнародному рівні	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних нормативно-правових документах
15.7. негайно вжити заходів з метою покласти край браконьєрству і контрабандній торгівлі охоронюваними видами флори й фауни, та вирішити проблеми, що стосуються як попиту на незаконні продукти живої природи, так і їх пропозиції	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних нормативно-правових та програмних документах
15.8. До 2020 року вжити заходів щодо запобігання проникненню чужорідних інвазивних видів у частині значного зменшення їх впливу на наземні та водні екосистеми, а також щодо запобігання обмеженню чисельності або знищенню пріоритетних видів	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах національного рівня
15.9. До 2020 року забезпечити облік цінності екосистем і біологічного різноманіття в ході загальнонаціонального й місцевого планування та процесів розвитку, а також при розробці стратегій і планів скорочення масштабів бідності	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних нормативно-правових та програмних документах національного, регіонального та місцевого рівнів

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
15.a. Мобілізувати і значно збільшити фінансові ресурси з усіх джерел з метою збереження та раціонального використання біологічного різноманіття та екосистем	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних нормативно-правових та програмних документах національного, регіонального та місцевого рівнів
15.b. Мобілізувати значні ресурси з усіх джерел і на всіх рівнях для фінансування раціонального лісокористування та дати країнам, що розвиваються, адекватні стимули для застосування таких методів управління, у т. ч. з метою збереження та відновлення лісів	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних нормативно-правових та програмних документах національного, регіонального та місцевого рівнів
15.c. Активізувати глобальні зусилля у боротьбі з браконьєрством і контрабандною торгівлею охоронюваними видами, у т. ч. шляхом розширення наявних у місцевого населення можливостей отримувати кошти для існування екологічно безпечним чином	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних нормативно-правових документах

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Захист та відновлення екосистем суші» представлено у таблиці 15.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Захист та відновлення екосистем суші», відображено у таблиці 15.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 15.

**ТАБЛИЦЯ 15.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 15**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
15.1. Забезпечити збереження, відновлення та сталі використання	15.1.1. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду, тис га	2015 – 3803,1 2020 – 6276,9 2025 – 7545,4 2030 – 9053,2

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
наземних і внутрішніх прісноводних екосистем	15.1.2. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду у загальній території країни, %	2015 – 6,3 2020 – 10,4 2025 – 12,5 2030 – 15,0
	15.1.3. Частка площі територій національної екологічної мережі у загальній території країни, %	2015 – 38,2 2020 – 39,0 2025 – 40,0 2030 – 41,0
15.2. Сприяти сталому управлінню лісами	15.2.1. Лісистість території країни, %	2015 – 15,9 2020 – 17,0 2025 – 18,5 2030 – 20,0
	15.2.2. Запаси деревини в лісах, млн м ³	2015 – 2102 2020 – 2200 2025 – 2300 2030 – 2400
15.3. Відновити деградовані землі та ґрунти з використанням інноваційних технологій	15.3.1. Кількість визначених та реалізованих завдань щодо досягнення нейтрального рівня деградації земель, одиниць	–
	15.3.2. Площа орних земель (ріллі), тис. га	2015 – 32541,0 2020 – 31150,9 2025 – 29760,8 2030 – 28370,7
	15.3.3. Частка площі орних земель (ріллі) у загальній території країни, %	2015 – 53,9 2020 – 51,6 2025 – 49,3 2030 – 47,0
	15.3.4. Площа земель органічного виробництва, тис. га	2015 – 410,6 2020 – 500,0 2025 – 1500,0 2030 – 3000,0
	15.3.5. Площа сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ), тис га	2015 – 7840,5 2020 – 8389,3 2025 – 8932,5 2030 – 9536,0
	15.3.6. Частка площі сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ), у загальній території країни, %	2015 – 13,0 2020 – 13,9 2025 – 14,8 2030 – 15,8

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
15.4. Забезпечити збереження гірських екосистем	15.4.1. Площа територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах, тис га	2015 – 627,7 2020 – 905,3 2025 – 1207,1 2030 – 1533,0
	15.4.2. Частка територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах у загальній території країни, %	2015 – 1,04 2020 – 1,50 2025 – 2,00 2030 – 2,54

**ТАБЛИЦЯ 15.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
15.1.1. Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду, тис га	3803,13	3985,60	3985,02	3991,64	4082,20	4105,50	4117,6
15.1.2. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду в загальній території країни, %	6,3	6,6	6,6	6,61	6,76	6,80	6,82
15.1.3. Частка площі територій національної екологічної мережі у загальній території країни, %	38,16	38,16	38,16	38,16	38,16	38,17	38,17
15.2.1. Лісистість території країни, %	15,9	15,9	15,9	15,9	15,9	15,9	15,9
15.2.2. Запаси деревини в лісах, млн м ³	2102	2102	2102	2102	2102	2102	2102

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
15.3.1. Встановлення та реалізація добровільного національного завдання щодо досягнення нейтрального рівня деградації земель за напрямом: «Підтримання вмісту органічної речовини (гумусу) у ґрунтах» (вміст органічного вуглецю (гумусу) у ґрунтах сільськогосподарських угідь (%))	3,16	–	–	–	–	3,07	–
15.3.2. Площа орних земель (ріллі), тис га	32541,3	32543,5	32544,2	32697,2	32756,0	14880,9	15794,9
15.3.3. Частка площі орних земель (ріллі) у загальній території країни, %	53,9	53,9	53,9	54,2	54,3	24,7	26,2
15.3.4. Площа земель, зайнятих під органічним виробництвом, тис га	410,6	381,2	289,0	309,1	468,0	462,0	422,3
15.3.5. Площа сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ), тис га	7840,5	7833,8	7820,8	7577,0	7534,2	2362,7	2685,2
15.3.6. Частка площі сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ), у загальній території країни, %	13,0	13,0	13,0	12,5	12,5	4,0	4,5

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
15.4.1. Площа територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах, тис га	656,72	657,15	658,80	659,24	683,80	717,22	766,25
15.4.2. Частка територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах у загальній території країни, %	1,09	1,09	1,09	1,09	1,13	1,26	1,27

Для забезпечення збереження, відновлення та сталого використання наземних і внутрішніх прісноводних екосистем передбачено збільшення площ територій та об'єктів природно-заповідного фонду, збільшення частки площ територій та об'єктів природно-заповідного фонду у загальній території країни та збільшення частки площ територій національної екологічної мережі у загальній території країни. Зіставивши фактичні показники (таблиця 15.3) із цільовими значеннями показників (таблиця 15.3) фіксуємо, що у 2020 р. значення цільових показників за зазначеними показниками не було досягнуто.

Площа територій та об'єктів природно-заповідного фонду зростає, проте, при встановленому цільовому значенні 6276,9 тис га до 2020 р., площа територій фактично склала 4105,5 тис га. Частка площі територій та об'єктів природно-заповідного фонду у загальній території країни у 2020 р. склала 6,8% при цільовому значенні 10,4%. Частка площі територій національної екологічної мережі у загальній території країни наближається до цільового значення, встановленого на рівні 39% у 2020 р., проте майже не зростає впродовж років; у 2020 р. показник склав 38,17%.

Для сприяння сталому управлінню лісами передбачено збільшення відсотка лісистості території країни та збільшення запасів деревини в лісах. Зіставивши фактичні показники (таблиця 15.3) із цільовими значеннями показників (таблиця 15.3) фіксуємо, що цільові показники не досягаються; лісистість території країни

(15,9%) і запаси деревини в лісах (2102 млн м³) впродовж 2015–2021 рр. не змінювалась.

Для відновлення деградованих земель та ґрунтів передбачено зменшити площу орних земель (ріллі) до 32541,0 тис га у 2020 р. По факту відбулося суттєве скорочення орних земель у 2020 р. (до 14880,9 тис га) відносно фактичного показника 32541,3 тис га у 2015 р. З 2021 р. площа орних земель зростає.

Частка площі орних земель (ріллі) у загальній території країни відповідно також у 2020 р. суттєво скоротилася і склала 24,7% при цільовому орієнтірі показника 51,6%.

Площа земель органічного виробництва у 2020 р. складала 462,0 тис га, не досягаючи значення цільового орієнтира 500 тис га. Імовірність досягнення встановленого цільового орієнтира до 2025 р. (1500 тис га) попри те, що у 2022 р. площа земель органічного виробництва у 2022 р. склала 263,6 тис га, є дуже низькою, адже відсутня суттєва позитивна динаміка нарощення площ земель органічного виробництва.

Площа сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ) у 2020 р. скоротилася більше ніж у 3 рази відносно використовуваних площ у 2019 р. і склала у 2020 р. 2362,7 тис га, суттєво віддалившись від цільового значення (8389,3 тис га). Скоротилася, відповідно, й частка площ сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ), склавши у 2020 р. 4% у загальній території країни; була значно нижчою встановленого цільового значення (13,9%).

Для забезпечення збереження гірських екосистем було передбачено збільшення площ територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах. Тенденція за даним показником позитивна, проте цільовий показник (905,3 тис га) у 2020 р. не досягнуто; по факту площа територій природно-заповідного фонду в гірських регіонах у 2020 р. склала 717,22 тис га. Частка таких площ у 2020 р. зросла до рівня 1,26%, але не досягнула цільового значення (1,5%).

Значний негативний вплив на екосистеми суші спричинили військові дії. Через постійні пожежі (у т. ч. лісові, трав'яні, торф'яні, горіння нафти та нафтопродуктів) знищено ліси, ґрунти; мільйони тонн викидів потрапляють в атмосферу (дрібнодисперсний пил, оксиди азоту, оксиди сірки, альдегіди, ангідриди тощо), див. детальніше Тему 12. Також на значних територіях України є

суттєве пошкодження поверхневого шару ґрунтів внаслідок будівництва фортифікаційних споруд, вибухів та згоряння боєприпасів, проведення військових маневрів тощо. Пошкоджено та забруднено більше 30% території України, спричинено загрози екологічній безпеці (насамперед Донецької, Харківської, Запорізької, Херсонської областей).

15.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 15

Загрози для екосистем суші:

– однією з найбільших загроз для екосистем суші є вирубка лісів. Вона відбувається через розширення сільського господарства, видобуток корисних копалин, будівництво інфраструктури та незаконну вирубку дерев. Вирубка лісів призводить до втрати біорізноманіття, знищення природних середовищ існування для багатьох видів тварин і рослин, що спричиняє їх вимирання. Зменшення площі лісів знижує їх здатність поглинати вуглекислий газ, що знижує можливості пом'якшення наслідків зміни клімату;

– деградація ґрунтів, ерозії, опустелювання та забруднення в результаті надмірного використання земель, неправильного ведення сільського господарства. Деградовані ґрунти втрачають свої поживні речовини, що знижує продуктивність сільського господарства і загрожує продовольчій безпеці. Знищення рослинного покриву і неправильне ведення землеробства призводять до ерозії, що знижує якість ґрунтів і збільшує ризик зсувів.

– руйнування середовищ існування, забруднення, зміна клімату та інші фактори спричиняють втрату біорізноманіття. Втрата видів може призводити до порушення функціонування екосистем і зниження їх здатності надавати екологічні послуги. Зникнення видів призводить до втрати генетичного різноманіття, що знижує адаптивний потенціал екосистем у навколишньому середовищі. Зміна температурних режимів, режиму опадів, погодні явища порушують умови екосистем суші. Зміни параметрів середовища існування змушує різновиди мігрувати або адаптуватися, що може призвести до втрат біорізноманіття. Зростання температур і зниження кількості опадів обумовлює розширення пустель і деградацію родючих земель.

Взаємопов'язаність процесів полягає в такому: з одного боку, зміни клімату, підвищення температур впливають на екосистеми суші, втрату біорізноманіття тощо; з іншого боку, вирубка лісів, надмірне використання земель, опустелювання знижує здатності поглинання вуглекислого газу, спричиняє парниковий ефект, підвищення температур, зміни клімату.

Для захисту та відновлення екосистем суші необхідно:

- створювати заповідники і національні парки. Встановлення охоронюваних територій забезпечує збереження природних середовищ існування для багатьох видів рослин і тварин;

- забезпечувати охорону екосистем, що перебувають під загрозою; забезпечувати захист найбільш вразливих і важливих для збереження біорізноманіття екосистем, таких як тропічні ліси, болота та гори;

- встановлювати обмеження або заборону господарської діяльності; реалізовувати заходи, що обмежують вирубку лісів, видобуток корисних копалин та інших видів діяльності на охоронюваних територіях.

- відновлювати деградовані екосистеми. Для відновлення функціональності деградованих екосистем та їх здатності надавати екологічні послуги необхідно здійснювати афорестацію та відновлення лісів (посадка дерев на територіях, де раніше були ліси, або відновлення деградованих лісових екосистем), у т. ч. гірських екосистем; зелені коридори (створення екологічних коридорів між природними територіями для забезпечення міграції видів і підтримки екосистемної цілісності); біоремедіацію (використання біологічних методів для очищення ґрунтів і води від речовин, що забруднюють, таких як нафтові продукти або важкі метали);

- здійснювати стале управління земельними ресурсами. Реалізація управління земельними ресурсами на принципах сталості допомагає запобігти деградації екосистем та забезпечити їх тривалу продуктивність. Для сталого розвитку сільського господарства необхідно використовувати методи землеробства, що зберігають родючість ґрунтів, зменшують використання хімічних добрив і пестицидів, а також сприяють збереженню біорізноманіття. Агролісомеліорація як поєднання лісового господарства та сільського господарства для захисту ґрунтів сприятиме підвищенню продуктивності та збереженню природних ресурсів. Ефективне управління водними ресурсами сприятиме раціональному

використанню води в сільському господарстві та промисловості для зменшення негативного впливу на водні екосистеми та підтримки здоров'я водних систем;

– протидіяти змінам клімату; зберегти і відновлювати ліси, торфовища та інші екосистеми суші, які є важливими вуглецевими поглиначами. Збереження та відновлення лісів, торфовищ та інших екосистем суші допомагає зменшити концентрацію парникових газів в атмосфері. Підтримувати та зміцнювати екосистемну стійкість, не допускати неконтрольованого використання природних ресурсів, забруднення тощо.

Національні уряди відіграють ключову роль у розробці та впровадженні політик, спрямованих на захист і відновлення екосистем суші, що виражається в:

– ухваленні законодавства про охорону природи; прийнятті законів, що захищають природні території, регулюють вирубку лісів, використання земель і контроль за забрудненням;

– екологічному моніторингу та управлінні; впровадженні систем моніторингу стану екосистем, оцінці екологічних ризиків і плануванні заходів з їх мінімізації;

– фінансуванні природоохоронних програм; наданні державної підтримки програмам зі збереження та відновлення екосистем, включаючи субсидії, гранти та інвестиції у дослідження.

Міжнародні угоди та конвенції є важливими інструментами для координації зусиль зі збереження та відновлення екосистем суші. Серед них:

– Конвенція про біологічне різноманіття (CBD). Основний міжнародний договір, спрямований на збереження біорізноманіття, стале використання його компонентів та справедливий розподіл вигод від використання генетичних ресурсів;

– Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (UNFCCC). Конвенція визначає рамки для міжнародної співпраці у боротьбі зі зміною клімату, включаючи заходи щодо захисту та відновлення екосистем;

– Конвенція ООН по боротьбі з опустелюванням (UNCCD). Конвенція спрямована на боротьбу з опустелюванням і деградацією земель через стале управління земельними ресурсами.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Значимість екосистем суші, їх захисту та відновлення.
2. Причинно-наслідкові зв'язки екосистем та забезпечення їх захисту.
3. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Захист та відновлення екосистем суші»: глобальний та національний контексти.
4. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників досягнення Цілі 15.
5. Охарактеризувати вплив чинників, сучасних тенденцій, викликів та ризиків на досягнення цілі «Захист та відновлення екосистем суші» (війна РФ проти України, фінансово-економічні, технологічні, природно-кліматичні чинники тощо).
6. Які сприятливі умови, нормативно-правові, техніко-технологічні новації, проекти тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Захист та відновлення екосистем суші»?
7. Які умови, виклики, ризики тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Захист та відновлення екосистем суші»?
8. Дослідити наслідки військових дій на території України для екосистем суші (у т. ч. наслідки замінування територій та можливості відновлення цих територій).
9. Дослідити наслідки несанкціонованих вирубок лісів, зокрема в Карпатах.
10. Проаналізувати ефективність державних інституцій в частині здійснюваного ними екологічного моніторингу та управління екосистемами.
11. Проаналізувати реалізацію природоохоронних програм, їх ефективність, у т. ч. обсяги фінансування природоохоронних програм та їх ефективність.
12. Проаналізувати глобальні ініціативи та плани дій щодо захисту та відновлення екосистем суші; їх ефективність.

Ціль 16

«МИР, СПРАВЕДЛИВІСТЬ ТА СИЛЬНІ ІНСТИТУТИ»

16.1. Мир та справедливість як необхідність для гармонійного розвитку. Роль інституцій у забезпеченні миру та справедливості.

16.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 16.

16.3. Проблеми та перспективи досягнення Цілі 16.

16.1. Мир та справедливість як необхідність для гармонійного розвитку. Роль інституцій у забезпеченні миру та справедливості

Питання миру і справедливості надзвичайно актуальне.

Змістовно мир в широкому контексті можна визначити як:

– відсутність збройного конфлікту або війни, припинення воєнних дій, яке не завжди супроводжується вирішенням глибинних конфліктів, що можуть призводити до нового спалаху насильства. Такий мир можна назвати «замороженням конфлікту».

– гармонійний мир, що означає мирне співіснування, економічна, соціальна, культурна тощо взаємодія, рівноправна, партнерська співпраця в усіх сферах на основі вибудованих стосунків, дотримання норм міжнародного права.

Народ України бореться за свою територіальну цілісність та незалежність, найвище керівництво працює в напрямі залучення підтримки партнерів, вимагає виведення російських військ з території України, що вкладається в концепцію «справедливого миру».

У вужчому значенні забезпечення миру та справедливості необхідно розглядати на рівні країни в контексті забезпечення умов справедливого доступу до можливостей та суспільних результатів, забезпечення умов мирного співіснування, правопорядку, ефективного функціонування державних інституцій тощо. Доброзичлива взаємодія між соціальними групами, справедливі суспільні відносини, захист прав людини, відсутність структурного

насильства та дискримінації є характеристиками стану гармонійного миру в суспільстві.

Мир в структурному контексті країни включає справедливі економічні, політичні та соціальні структури, що забезпечують мир, запобігають конфліктам.

Соціальна справедливість характеризується взаємозв'язками між індивідуальними правами та колективною відповідальністю, соціальною політикою, спрямованою на підтримку соціально вразливих груп, таких як малозабезпечені, особи з інвалідністю. Принцип справедливого розподілу ресурсів і благ у суспільстві є надзвичайно важливим. Справедливий розподіл ресурсів знижує ризики соціальної напруженості, обумовлює розподільну справедливість.

Правова справедливість обумовлюється функціонуванням правових інститутів, їх незалежністю, забезпеченням рівного доступу до правосуддя. Справедливість в контексті міжнародного права забезпечується функціонуванням Міжнародного кримінального суду, притягненням до відповідальності за злочини проти людства.

Коригувальна справедливість передбачає виправлення несправедливостей, які вже сталися; може включати компенсацію жертвам злочинів за заподіяні злочини тощо.

Миротлюбивість, толерантність, розуміння цінностей характеризує культурний мир, у формуванні якого важливу роль відіграє освіта.

Важливі історичні події, зокрема, Друга світова війна, продемонстрували **необхідність побудови міжнародних механізмів для забезпечення миру.**

Міжнародні інституції – різновид соціальних інституцій, які діють на рівні міжнародної системи. Створення міжнародних інституцій є засобом підтримання міжнародного режиму в певній сфері міжнародних відносин.

До міжнародних інституцій належать міжнародні конференції (конгреси), комісії (комітети) та організації. Їх об'єднує:

- міжнародна сфера діяльності;
- міжнародний характер компетенції;
- багатосторонній (мультилатеральний) механізм здійснення регулювання міжнародних відносин.

Окремі різновиди міжнародних інституцій відрізняються своїм місцем та правовим станом у системі міжнародних відносин. Міжнародні конференції та міжнародні комісії, як правило, не є суб'єктами міжнародного права, а міжнародні організації мають правосуб'єктність.

Міжнародні організації є формальними об'єднаннями держав, наділеними спеціалізованою або універсальною компетенцією. Головною функцією організацій у міжнародній системі є формування спільних цілей держав-членів та визначення засобів для їх досягнення. Крім того, вони відіграють роль своєрідних банків інформації з певних проблемних питань та сприяють створенню єдиних стандартів в окремих галузях міжнародного співробітництва. Особливістю міжнародних організацій є те, що вони є одночасно і суб'єктами міжнародних відносин (нарівні з фізичними, юридичними особами та державами) і частиною механізму регулювання цих відносин.

Багато Міжнародних інтеграційних угруповань з'явилися як об'єктивна необхідність урегулювання та взаємоузгодження діяльності за регіональною або галузевою ознаками, що визначає їх завдання в напрямі урегулювання питань розвитку секторів економіки (Всесвітній поштовий союз, Міжнародна організація розвитку цивільної авіації тощо) або питань певних регіонів (до прикладу, країн Латинської Америки).

Функціонування більшості Міжнародних інституцій здійснюється коштом членських внесків країн-учасниць.

Імовірні статуси країн:

- повноправний член (Україна має статус повноправного члена більшості Міжнародних організацій, у які вона вступила);
- асоційований член (зокрема, асоційоване членство України у Генеральній конференції з мір та ваги (CGPM));
- спостерігач (Україна є спостерігачем у Євразійській групі з протидії легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму).

Функціонують організації, членство в яких не передбачає фінансових зобов'язань, зокрема, Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій.

Міжнародні конференції (конгреси) є тимчасовими міжнародними органами, діяльність яких не регулюється міжнародно-правовими нормами через відсутність міжнародної правосуб'єктності. Робота конференцій будується згідно з власними

правилами процедури та регулюється тимчасовими організаційними структурами. Міжнародні конференції можна класифікувати за складом учасників, за географічним охопленням, цілями, рівнем і термінами скликання.

За складом учасників вони поділяються:

- на міжурядові;
- неурядові;
- змішані.

За географічним охопленням:

- глобальні;
- регіональні.

За цілями скликання:

- конференції з метою обміну думками;
- конференції для обговорення проблем та вироблення спільної заяви;
- конференції для підготовки або прийняття договору.

За рівнем скликання:

- конференції на найвищому рівні;
- конференції на рівні міністрів закордонних справ;
- конференції на рівні офіційних осіб-керівників делегацій.

За термінами скликання:

- на спеціальні (для конкретного випадку);
- регулярні та періодичні.

Викликами 21 ст. є міжнародний тероризм, поширеність насильства та соціальної напруги по усьому світу.

Абсурдна війна РФ проти України принесла смерті людей масштабі руйнування та загрози. Очевидним є те, що архітектура чинного світопорядку не здатна захистити мир. На жаль, поки демократії споглядають або виважено та повільно ухвалюють рішення, диктатури та терористичні організації підступно діють.

«...Ми будемо захищати свою землю, маючи підтримку партнерів чи не маючи. Надають нам сотні одиниць сучасної зброї чи п'ять тисяч шоломів. Ми цінуємо будь-яку допомогу, але всі мають розуміти – це не благодійні внески, про які Україна має просити чи нагадувати. Не благородні жести, за які Україна має низько вклонитися. Це ваш внесок у безпеку Європи та світу. Де Україна вісім років є надійним щитом. ... Це стосується й НАТО. Нам кажуть: двері відкриті. Але поки що стороннім вхід заборонено. Якщо не всі члени Альянсу хочуть нас бачити або всі члени

Альянсу не хочуть нас бачити – скажіть чесно. Відкриті двері – це добре, але нам потрібні відкриті відповіді, а не роками незакриті питання... », – Володимир Зеленський, 19.02.2022 р., 58-ма Мюнхенська конференція з питань безпеки.

Україна вдячна партнерам за підтримку (військову та гуманітарну), проте, для забезпечення миру та справедливості необхідна світоцивілізаційна трансформація, адекватна викликам і загрозам сучасності.

16.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 16

На глобальному і національному рівнях Ціль 16 визначена як «Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях»; скорочене визначення Цілі 16 на національному рівні – «Мир, справедливість та сильні інститути».

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 16.1.

ТАБЛИЦЯ 16.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ, ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 16

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
16.1. Значно скоротити поширеність усіх форм насильства та зменшити показники смертності від цього явища в усьому світі	16.1. Скоротити поширеність насильства. Формулювання завдання скорочено, проте індикатори охоплюють також показник смертності внаслідок насильства
16.2. Покласти край наругам, експлуатації, торгівлі й усім формам насильства і тортур щодо дітей	16.2. Збільшити виявлення постраждалих від торгівлі людьми та всіх форм експлуатації.

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
	Завдання розширено з урахуванням необхідності зазначених проблем для усіх вікових категорій. Моніторинг передбачає дезагрегацію за віком
16.3. Сприяти верховенству права на національному та міжнародному рівнях і забезпечити всім рівний доступ до правосуддя	16.3. Підвищити рівень довіри до суду та забезпечити рівний доступ до правосуддя. Завдання конкретизовано внаслідок виділення ключового пріоритету в ході експертних та громадських дискусій
16.4. До 2030 року значно зменшити незаконні фінансові потоки та потоки зброї, активізувати діяльність з виявлення й повернення викрадених активів і вести боротьбу з усіма формами організованої злочинності	16.4. Зміцнити систему запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та поширення зброї масового знищення. Завдання конкретизовано внаслідок виділення ключових пріоритетів в ході експертних та громадських дискусій
	16.5. Скоротити незаконний обіг зброї, боєприпасів та вибухових матеріалів. Завдання конкретизовано внаслідок виділення ключових пріоритетів в ході експертних та громадських дискусій
16.5. Значно скоротити масштаби корупції та хабарництва у всіх їхніх формах	16.6. Скоротити масштаби корупції. Спрощено формулювання
16.6. Створити ефективні, підзвітні та прозорі установи на всіх рівнях	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
16.7. Забезпечити відповідальне прийняття рішень репрезентативними органами на всіх рівнях за участю всіх верств суспільства	16.7. Підвищити ефективність діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Завдання розширено з урахуванням комплексності проблем ефективності репрезентативної демократії
16.8. Розширити й активізувати участь країн, що розвиваються, в діяльності органів глобального регулювання	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
16.9. До 2030 року забезпечити наявність у всіх людей законних посвідчень особистості, включаючи свідоцтва про народження	Завдання не враховано. Для України завдання не є актуальним, оскільки це завдання виконане
16.10. Забезпечити доступ громадськості до інформації і захистити основні свободи відповідно до національного законодавства і міжнародних угод	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
16.a. Зміцнити відповідні національні установи, у т. ч. завдяки міжнародній співпраці, з метою нарощування на всіх рівнях, зокрема в країнах, що розвиваються, потенціалу у справі запобігання насильству та боротьби з тероризмом і злочинністю	Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах
16.b. Заохочувати й упроваджувати в життя недискримінаційні закони та політику в інтересах сталого розвитку	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України
	16.8. Відновлення Донбасу. Завдання сформульовано в результаті консультацій з громадськістю і зацікавленими сторонами з урахуванням національних пріоритетів і особливостей
	16.9. Конфліктне та постконфліктне врегулювання. Зміцнення соціальної стійкості, розбудова миру та громадська безпека. Завдання сформульовано в результаті консультацій з громадськістю і зацікавленими сторонами з урахуванням національних пріоритетів і особливостей

Завдання щодо забезпечення наявності до 2030 р. у всіх людей законних посвідчень особистості, включаючи свідоцтва про народження, яке визначене на глобальному рівні в рамках Цілі 16, є реалізованим на національному рівні.

Низка завдань, визначених на глобальному рівні, не встановлена до виконання у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна», оскільки такі завдання враховано у відповідних програмних документах на національному рівні, а завдання щодо розширення й активізації участі країн, що розвиваються, в діяльності органів глобального регулювання, а також заохочення й упровадження в життя недискримінаційних законів та політики в інтересах сталого розвитку не визначено у національній рамці цілей, оскільки вони не є релевантними для України.

Зважаючи на реалії України, анексію частини територій України з 2014 р. в рамках Цілі 16 було визначено завдання щодо відновлення Донбасу; конфліктного та пост конфліктного врегулювання; зміцнення соціальної стійкості, розбудови миру та громадської безпеки.

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Мир, справедливість та сильні інститути» представлено у таблиці 16.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Мир, справедливість та сильні інститути», відображено у таблиці 16.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 16.

**ТАБЛИЦЯ 16.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 16**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
16.1. Скоротити поширеність насильства	16.1.1. Кількість кримінальних правопорушень за ст. 115–118, 121 КК України (очевидні умисні вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження), у розрахунку на 100 тис осіб	2016 – 9,5 2020 – 7,5 2025 – 6,0 2030 – 4,5
	16.1.2. Чисельність потерпілих за останні 12 місяців від фізичного насильства (умисні вбивства та замаху, згвалтування та замаху, тяжкі тілесні ушкодження), у розрахунку на 100 тис осіб	2016 – 14,0 2020 – 10,0 2025 – 7,0 2030 – 5,2

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
	16.1.3. Чисельність потерпілих за останні 12 місяців від сексуального насильства, осіб	2015 – 459 2020 – 450 2025 – 420 2030 – 375
16.2. Збільшити виявлення постраждалих від торгівлі людьми та всіх форм експлуатації	16.2.1. Чисельність потерпілих від торгівлі людьми або інших незаконних угод щодо передачі людини за кримінальними провадженнями, осіб	–
	16.2.2. Кількість «дітей вулиці», осіб	–
	16.2.3. Кількість постраждалих від сексуальної експлуатації, осіб	–
16.3. Підвищити рівень довіри до суду та забезпечити рівний доступ до правосуддя	16.3.1. Рівень довіри громадян до суду, %	2015 – 5 2020 – 35 2025 – 45 2030 – 55
	16.3.2. Рівень обізнаності громадян щодо права на безоплатну правову допомогу, %	2015 – – 2020 – 70 2025 – 80 2030 – 90
16.4. Зміцнити систему запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та поширення зброї масового знищення	16.4.1. Часта ризиків з високим рівнем у загальній сукупності національних ризиків у системі запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, %	2015 – – 2020 – 21 2025 – 17 2030 – 13
16.5. Скоротити незаконний обіг зброї, боєприпасів та вибухових матеріалів	16.5.1. Кількість вилученої зброї у населення, організованих груп та злочинних організацій, одиниць	2016 – 1890 2020 – 2000 2025 – 2250 2030 – 2500
	16.5.2. Кількість вилучених боєприпасів у населення, організованих груп та злочинних організацій, одиниць	2016 – 2803 2020 – 3000 2025 – 3250 2030 – 3500

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
	16.5.3. Кількість кримінальних правопорушень за ст. 263 КК України (незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами), одиниць	2016 – 6307 2020 – 6360 2025 – 6400 2030 – 6430
16.6. Скоротити масштаби корупції	16.6.1. Показник сприйняття корупції в державному секторі з боку ділових кіл та експертів	2015 – 27 2020 – 40 2025 – 50 2030 – 60
16.7. Підвищити ефективність діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування	16.7.1. Частка населення, задоволеного останнім досвідом користування державними послугами, %	2015 – – 2020 – 40 2025 – 50 2030 – 80
16.8. Відновити територію, постраждалу від конфлікту (Донбас)	16.8.1. Частка населення, задоволеного досвідом користування інфраструктурними об'єктами та рівнем надання соціальних послуг у ключових сферах у Донецькій та Луганській областях, %	2015 – – 2020 – 70 2025 – 80 2030 – 100
	16.8.2. Частка населення, задоволеного рівнем надання послуг у сфері адміністративного управління в Донецькій та Луганській областях, %	2015 – – 2020 – 70 2025 – 80 2030 – 100
	16.8.3. Площа розмінованої території у Донецькій та Луганській областях, га	–
16.9. Зміцнити соціальну стійкість, сприяти розбудові миру та громадській безпеці (конфліктне та постконфліктне врегулювання)	16.9.1. Індекс соціальної єдності та примирення	–

**ТАБЛИЦЯ 16.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
16.1.1. Кількість облікованих за останні 12 місяців кримінальних правопорушень за ст. 115–118, 121 КК України (очевидні умисні вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження), в розрахунку на 100 тис осіб	8224,0	5992,0	5145,0	5557,0	5465,0	3809,0	3230,0
16.1.2. Чисельність потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних з фізичним насильством (умисні вбивства (та замах на них), згвалтування (та замах на них), тяжкі тілесні ушкодження), облікованих за останні 12 місяців, у розрахунку на 100 тис осіб	965,12	1044,08	882,92	817,92	720,23	564,62	479,2
16.1.3. Чисельність потерпілих за останні 12 місяців від згвалтувань, в розрахунку на 100 тис осіб	0,72	0,77	0,55	0,47	0,81	0,93	0,95
16.2.1. Чисельність потерпілих у кримінальних правопорушен-	0,26	0,2	0,73	0,55	0,63	0,37	0,39

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
нях щодо торгівлі людьми або інших незаконних угод щодо передачі людини, облікованих за останні 12 місяців, у розрахунку на 100 тис осіб							
16.2.2. Кількість спеціалістів, які пройшли навчання з питань протидії торгівлі людьми	4147	1686	11064	3966	10123	1000	2151
16.2.3. Кількість наданих соціальних послуг відповідно до потреб осіб, які звернулися щодо торгівлі людьми	6	46	39	53	1209	1000	143
16.2.4. Кількість проведених інформаційних кампаній щодо протидії торгівлі людьми	3	4	4	4	4	3	4
16.2.5. Кількість осіб, які були охоплені інформаційними кампаніями щодо протидії торгівлі людьми	42591	55139	101320	214116	183624	180000	200000
16.2.6. Відсоток фінансової забезпеченості регіональних програм щодо протидії торгівлі людьми, за рахунок відпо-	100	100	100	100	100	100	–

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
відних місцевих бюджетів							
16.2.7. Кількість осіб, яким встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, осіб	83	110	198	221	185	136	64
16.3.1. Рівень довіри громадян до суду, %	5,0	10,0	12,0	16,0	17,0	–	10,0
16.3.2. Кількість осіб, які звертаються за безоплатною правовою допомогою, осіб	38303	219981	393228	400478	404030	354018	433810
16.4.1. Частка ризиків з високим рівнем у загальній сукупності національних ризиків у системі запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та розповсюдженню зброї масового знищення, %	–	24,32	–	–	25,00	–	–
16.5.1. Кількість вилученої зброї (кримінальні провадження, у яких закінчено досудове розслідування, за останні 12 місяців, одиниць)	3063	1890	3292	2985	2630	2332	2319

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
16.5.2. Кількість вилучених боеприпасів (кримінальні провадження, у яких закінчено досудове розслідування, за останні 12 місяців, одиниць)	204326	177757	280276	273167	206918	180562	135152
16.5.3. Кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом зброї, облікованих за останні 12 місяців, одиниць	207	154	151	102	95	55	48
16.6.1. Показник сприйняття рівня корупції в державному секторі з боку ділових кіл та експертів	130	130	131	120	126	117	122
16.7.1. Місце України у рейтингу Global Competitiveness Report за субіндексом «Інституції (державні та суспільні установи)»	130	129	118	110	104	–	–
16.8.1. Частка населення, задоволеного досвідом користування інфраструктурними об'єктами та рівнем надання соціаль-	–	–	51	50	57	–	–

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
них послуг у ключових сферах, у Донецькій та Луганській областях, %							
16.8.2. Частка населення, задоволеного рівнем надання послуг у сфері адміністративного управління, у Донецькій та Луганській областях, %	–	–	–	62	64	–	–
16.8.3. Кількість громад на територіях Донецької та Луганської областей, у яких впроваджено заходи щодо протимісної діяльності, одиниць	–	121	167	112	10	41	32
16.8.4. Площа розмінування територій Донецької та Луганської областей, га	1317,0	744,0	1178,0	425,0	987,0	531,0	377,0
16.8.5. Кількість випадків виявлення вибухонебезпечних предметів (оперативна складова), одиниць	2014	5168	7252	4600	3579	4392	4646
16.9.1. Індекс соціальної єдності та примирення	–	–	–	–	–	–	–

В умовах війни по суті усе населення в Україні зазнає насильства, спричинене російською агресією (фізичні і морально-психологічні випробування).

В контексті аналізу визначених завдань, зокрема, щодо скорочення насильства констатуємо, що показник «кількість облікованих за останні 12 місяців кримінальних правопорушень за ст. 115–118, 121 КК України (очевидні умисні вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження) в розрахунку на 100 тис осіб» з 2018 р. по 2021 р. скорочувалася (таблиця 16.3); у 2022 р. за даними Державної служби статистики така кількість зросла до 5264 в розрахунку на 100 тис осіб.

Чисельність потерпілих від кримінальних правопорушень, пов'язаних з фізичним насильством (умисні вбивства (та замах на них), зґвалтування (та замах на них), тяжкі тілесні ушкодження), облікованих за останні 12 місяців з 2016 р. до 2021 р. скорочувалася; у 2022 р. чисельність таких потерпілих зросла до 560,98 осіб у розрахунку на 100 тис осіб. Чисельність потерпілих за останні 12 місяців від зґвалтувань у 2020–2021 рр. зростала.

На жаль, у сучасному світі усе ще наявні явища торгівлі людьми. Тому, з метою викорінення таких явищ необхідно виявляти постраждалих від торгівлі людьми та всіх форм експлуатації, попереджувати такі явища.

Статистика свідчить, що чисельність потерпілих у кримінальних правопорушеннях щодо торгівлі людьми або інших незаконних угод щодо передачі людини, облікованих за останні 12 місяців, у 2020 р. була меншою в 1,7 рази відносно рівня 2019 р.; у 2021 р. така чисельність зросла (0,39 в розрахунку на 100 тис осіб). Кількість осіб, яким встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, у 2020 р. складала 136 осіб.

Для виконання завдання щодо виявлення постраждалих від торгівлі людьми, їх експлуатації в Україні впродовж 2015–2021 рр. проводилися інформаційні кампанії щодо протидії торгівлі людьми (3–4 в рік), якими було охоплено від 42591 до 214000 осіб в рік; було надано від 6 до 1209 соціальних послуг в рік особам, які звернулися за допомогою.

Функціонуючі регіональні програми щодо протидії торгівлі людьми впродовж 2015–2020 рр. були стовідсотково забезпечені фінансуванням коштом відповідних місцевих бюджетів.

Для утвердження в суспільстві принципів справедливості важливим є забезпечення ефективного функціонування судової системи. Позитивним в Україні є забезпечена можливість звертатися за безоплатною правовою допомогою; громадяни використовують таку можливість (кількість осіб, які звертаються за правовою допомогою склала у 2021 р. 433810 осіб). Проте, рівень довіри громадян до суду в Україні є низьким, у 2021 р. склав 10% при встановленому цільовому значенні до 2020 р. – 35%. В розрізі дезагрегованих показників рівень довіри є таким: учасники судових проваджень виявили довіру на рівні 11%, а експертне середовище (адвокати, юристи) також виявляють високий рівень недовіри до суду (рівень довіри даної групи склала у 2021 р. лише 27%), див. таблицю П.2 додатку П).

Завдання щодо зміцнення системи запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та поширення зброї масового знищення; щодо скорочення незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухових матеріалів звучать в умовах повномасштабної війни по новому. Цільові значення показників щодо вилучення зброї, боєприпасів втратили актуальність. З початком повномасштабної війни обсяги зброї, боєприпасів, вибухових речовин є високим; наявна інформація про те, що небезпечні боєприпаси, гранати періодично вибухають у квартирах мешканців, що свідчить про їх наявність серед мирного населення; дане питання потребує урегулювання на рівні відповідних органів. Кількість вилучених боєприпасів у розрізі їх видів впродовж 2015–2022 рр. відображено у таблиці П.3 додатку П.

Надзвичайно великий запит суспільства на справедливість потребує підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, подолання корупції. Місце України у рейтингу Global Competitiveness Report за субіндексом «Інституції (державні та суспільні установи)» покращується, проте розташування у другій сотні серед країн, що досліджувалися, є поганим результатом. Місце України в розрізі низки рейтингів відображено у Темі 9.

Частка населення, задоволеного останнім досвідом користування державними послугами, у Донецькій і Луганській областях був вище середнього, проте, військова агресія РФ, розпочата з 2014 р. на цих територіях, на жаль, набрала ще більших масштабів.

На сьогодні мова уже йде не лише про виконання раніше поставлених завдань щодо розмінування територій Донецької та Луганської областей. Частка таких територій на сьогодні є суттєво більшою. Завдання щодо відновлення територій суттєво розширилося як за обсягами територій, так і за масштабами руйнувань.

Україна на сьогодні вимушена виборювати мир зі зброєю в руках. Видатки на оборону на сьогодні складають більше 50% видатків державного бюджету України і є ще потреба дофінансування (таблиця А.5 додатку А). Варто зауважити, що кошти макрофінансової міжнародної допомоги спрямовуються в загальний фонд бюджету, звідки фінансуються всі витрати. Зазначимо, що згідно публічно озвученої посадовими особами інформації, є домовленість з донорами, що певні кошти не можуть витрачатися на фінансування сфер безпеки й оборони, а мають спрямовуватися на гуманітарні та соціальні потреби.

16.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 16

В умовах війни по суті усе населення в Україні зазнає насильства, спричиненого російською агресією (фізичні і морально-психологічні випробування).

Україна переживає надважкий період свого цивілізаційного розвитку. Війна РФ проти України спричинює безліч загроз, починаючи від загроз для безпеки людини в Україні, так і загроз енергетичної, соціальної, демографічної, продовольчої, екологічної тощо безпеки.

Чи усе зроблено тими, хто міг не допустити, а зараз сприяти виведенню військ РФ з України? Дане питання потрібно розглядати, спираючись на аналіз різних аспектів взаємодії та співпраці країн світу, оцінку ролі лідерів, міжнародних інституцій тощо. Безсумнівно, дане питання буде предметом ще численних досліджень.

Ключовим на сьогодні є якнайшвидше закінчення абсурдної війни, злочинних дій росії в Україні, збереження територіальної цілісності та суверенітету України й реалізація можливостей цивілізованого розвитку України та усіх країн демократичного світу.

Очевидним на сьогодні є те, що світоцивілізаційні зміни є необхідними задля забезпечення безпеки усього світу! Війна РФ

проти України уже змінює світоцивілізаційні реалії. Консолідацію зусиль, об'єднання та потужну відсіч у боротьбі із РФ, її абсурдними лозунгами демонструє українське суспільство. **Надзвичайна мужність українців, відчайдушна боротьба за демократію, суверенітет та територіальну цілісність України вразила світ та об'єднала країни демократичного світу у спротиві російській агресії.**

Учасниками міжнародної коаліції на підтримку незалежності та територіальної цілісності України є як окремі країни, так і військово-політичні об'єднання (НАТО, ОБСЄ (крім РФ та низки країн СНД), політичні союзи (ЄС, Вишеградська група, ГУАМ, ПАРЄ, Рада Європи (крім РФ та низки країн СНД), більша частина країн-членів ООН, економічні союзи (Велика сімка, Велика двадцятка (крім РФ); фінансові інституції (МВФ, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку); правозахисні організації (Human Rights Watch, Amnesty International); релігійні (Святий Престол).

Об'єднання зусиль у наданні військової допомоги Україні у вигляді необхідного озброєння є вкрай важливим, адже, на жаль, РФ продовжує тероризувати населення України, не сприймаючи заклики вивести війська з України; тому на сьогодні силовий варіант є необхідним аргументом для виведення російських військ з України (чи їх ліквідації). У цьому контексті дієвими є зустрічі у форматі «Рамштайн». На першу зустріч у форматі «Рамштайн» головою Пентагону, секретарем оборони США Ллойдом Остіном було запрошено 40 держав-союзників. Зустріч представників консультативної групи (рівня міністрів оборони) країн, охочих підтримати Україну в її намаганні захиститися від широкомасштабного нападу Росії, яка відбулася 26.04.2022 р., є історичною. 23.05.2022 р. представники понад 40 країн світу взяли участь у другому засіданні контактної групи з оборони України («Рамштайн-2»), а 15.03.2023 р. відбувся уже «Рамштайн-10», результатами якого є заходи щодо посилення протиповітряної оборони, постачання боєприпасів, тренування і формування «броньованого кулака». 20.05.2024 р. відбулася уже 22-га зустріч у форматі «Рамштайн».

Проблеми безпеки на сьогодні обговорюються у різних форматах. «Слова занепокоєння» поступово переросли у дії. Запроваджуються пакети санкцій, але їх вплив на РФ є не таким швид-

ким і дієвим, як потрібно. До того ж знаходяться шляхи обходу санкцій.

На жаль, міжнародні інституції, країни демократичного цивілізованого світу не здійснювали необхідні превентивні заходи, не реагували в достатній мірі на виклики та загрози, на порушення норм міжнародного права, які мали місце з боку РФ.

Діяльність багатьох міжнародних інституцій не ефективна, формальна. «Слова стурбованості» не зупинили запуски ракет та дронів по території України.

Будапештський меморандум не забезпечив Україні гарантій безпеки...

ООН, попри забезпечення майданчика для обговорення важливих проблем та питань розвитку глобального світу, перетворилась на «клуб» обміну думками без конструктивних рішень і впливів на світоцивілізаційні процеси. До того ж держава, яка вчиняє воєнні злочини проти цивільних людей (тобто, РФ), не може бути членом Ради безпеки ООН!

НАТО, декларуючи цінності демократії, свободи, верховенства права, відмовило у закликах закрити небо над Україною. Тобто, відмовило у проханні захисту статутних цінностей через окремі статті, що регулюють діяльність Альянсу. Більше того, впродовж повномасштабної війни уже неодноразово ракети та шахіди залітали та територію держав-членів НАТО (Польщі, Румунії), проте, НАТО смиренно споглядало і очікувало їх вильоти з територій, які під їх «захистом». Коментарі про «випадковість» порушення повітряного простору країн НАТО або «не бажання» РФ спричинити удари на цих територіях виглядають як «дитячі» виправдання «великих дорослих» осіб, які представляють демократичний світ і кволо захищають демократичні цінності.

Парадокс / проблема у тому, що цивілізований світ діє у рамках нормативно-правового поля, коли злочинні, терористичні дії відбуваються за зовсім іншими принципами. Тому можемо констатувати:

– **недієвість норм міжнародного права та укладених угод (окремих норм та/або ігнорування/ порушення їх окремими країнами);**

– **запізнілість необхідних рішень міжнародних інституцій чи окремих країн цивілізованого світу;**

– відсутність або недостатність необхідних превентивних заходів/дій на відповідні виклики та загрози, які мали місце, і які є зараз. По факту агресії, злочинних дій РФ щодо багатьох країн у різні роки можемо констатувати неефективність та недостатність таких заходів (зокрема, Молдова-1992, Грузія-2008, Україна – анексія Криму, військові дії на Донбасі з 2014 р., повномасштабне вторгнення в Україну з 24.02.2022 р.).

Росія – країна терорист, здійснює злочини проти людства, веде гібридну війну, поширює на весь світ спотворені / змінені історичні факти, неправдиву інформацію та вигадані міфи. Алогічність, ірраціональність війни Росії в Україні, інформаційна неадекватність РФ не вкладається у рамки «здорового глузду».

Варто звернути увагу на очевидній інформаційній дезінформації, яку веде РФ, та недоопрацюванні усіх країн (включаючи Україну) в контексті спростування неправдивої інформації та донесення реальної / достовірної інформації. Необхідно було знайти механізми донесення правдивої інформації, а також превентивно реагувати на недопущення поширення дезінформації. Російська дезінформація також вільно поширювалась у різних країнах світу (зокрема, через телебачення висловлювались змінені / недостовірні історичні факти). Як наслідок, переважаюча частка росіян та навіть мешканців цивілізованої Європи (зокрема, Німеччини, Австрії, Франції), не піддаючи аналізу та елементарній перевірці відкритої інформації про історичні події, про заснування міст України тощо, потрапили під інформаційні впливи російських пропагандистів.

Отже, необхідні світоцивілізаційні зміни, здатні забезпечити гарантії безпеки. Реакція / дії усього цивілізованого світу мають бути адекватними викликам та загрозам.

Лише по факту повномасштабної війни відбувається переорієнтація країн з російського на інші ринки енергоресурсів.

Заходи, які б унеможливили загрози безпеці, зокрема, й енергетичній, не приймалися вчасно. «Стратегічні домовленості, рішення щодо унеможливлення будівництва проекту «Північний потік-2» було упущено». Більше того, такий проект з самого початку ніс у собі загрози не лише для України, а й для усієї Європи та безпеки світу. В умовах диктату РФ, неадекватного ставлення/відношення до світоцивілізаційних порядків, сприймати

даний проєкт як економічний аж ніяк не можна було, що й показав час. Енергетична «залежність» від Росії у поєднанні з відсутністю належного реагування цивілізованих країн, міжнародних інституцій на порушення норм міжнародного права, злочини РФ проти людства, скоєні нею у різні роки, обумовлювало посилення з боку РФ вкрай «збочених» її намірів. Лише по факту розпочатої повномасштабної війни Німеччина зупинила сертифікацію проєкту ««Північний потік-2»».

Безкарність, відсутність превентивних заходів та реакції цивілізованого світу на ігнорування РФ норм міжнародного права, зазіхання на територіальну цілісність та суверенітет інших держав, а тепер і повномасштабна війна РФ проти України вилились в економічні проблеми, зростання інфляції, необхідність посилення фінансування різних напрямів (військового, соціального тощо) як для Німеччини, так і для інших країн світу.

Тому, усі країни цивілізованого світу, міжнародні інституції, відстоюючи принципи свободи та демократії, мають спрямувати свої зусилля задля **встановлення справедливого миру**.

На практиці для встановлення справедливого миру, забезпечення територіальної цілісності та суверенітету України логічним рішенням і кроком має бути безумовне та найшвидше виведення російських військ з території України, яке, на жаль, таке важке в реалізації.

На сьогодні напрацьовується «формула миру», проте, повільність рішень країн демократичного світу лише пролонгує війну та подальші злочинні дії.

Попри війну, **Україна має реалізовувати низку заходів щодо встановлення миру та справедливості, що стосуються внутрішнього устрою та функціонування країни.**

Ці заходи мають бути спрямовані на:

– досягнення соціальної справедливості, зміцнення соціальної згуртованості. Війна продемонструвала силу України, її можливості гуртуватися, реалізовувати волонтерську діяльність. Запит суспільства на соціальну справедливість є надзвичайно високим. Для задоволення цього запиту необхідною є політична воля, нівелювання популістичної риторики та чесний діалог із суспільством, нівелювання усіх форм дискримінації, надання рівних можливостей доступу до ресурсів та суспільних благ;

– забезпечення верховенства права. Забезпечення верховенства права, справедливе правосуддя та надання громадянам рівного

доступу до правової допомоги є основою інституційної стабільності та наступності, що формують відносини довіри як наріжний камінь інклюзивної моделі розвитку. Низький рівень довіри до судової влади в Україні є наслідком високого рівня корумпованості цієї сфери, поширеної практики ухвалення вмотивованих рішень, низького рівня ефективності системи виконання судових рішень. Для досягнення дієвості судової влади для захисту прав громадян доцільним є реалізація ефективних суспільних практик забезпечення справедливого судочинства.

– викорінення корупції, створення дієвої системи запобігання проявам корупції, що базуватиметься на принципах правопорядку, належного управління державними справами та майном, чесності й невідкупності, активного громадського контролю; підвищення рівня доброчесності публічних службовців та громадськості, забезпечення ефективної діяльності Державного бюро розслідувань та Національного агентства з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів;

– побудову засад інклюзивного розвитку з метою викорінення усіх форм експлуатації людей. Для цього необхідно подолання «інституційної пастки», в якій нерідко опиняються жертви такої експлуатації, вимушені «добровільно» продавати себе та / або свою працю для виживання. Виявлення усіх форм експлуатації та протидія їм засобами правоохоронних органів та організацій громадянського суспільства є важливим, але не менш значущими напрямками є розширення можливостей працевлаштування, посилення дієвості та цільового характеру соціально просвітницької роботи, особливо серед молоді в рамках реалізації освітніх процесів;

Сприятиме досягненню Цілі 16 розвиток інститутів громадянського суспільства та різних форм самоорганізованої діяльності громадян.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Дослідити еволюцію функціонування державних інституцій з часів античності до сучасності. Як різні історичні етапи формували сучасні державні структури та Міжнародні інституції?

2. Проаналізувати функціонування інституційних систем у різних країнах (у демократичних та авторитарних державах).

3. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Мир, справедливість та сильні інституції»: глобальний та національний контексти.

4. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників досягнення Цілі 16.

5. Охарактеризувати вплив чинників, сучасних тенденцій, викликів та ризиків на досягнення цілі «Мир, справедливість та сильні інституції» (війна РФ проти України, політико-правові, фінансово-економічні, технологічні, соціокультурні чинники тощо).

6. Які сприятливі умови, нормативно-правові, культурно-просвітницькі проекти тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Мир, справедливість та сильні інституції»?

7. Які умови, виклики, ризики тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Мир, справедливість та сильні інституції»?

8. Дослідити проблеми поширення насильства. Які заходи, на яких рівнях необхідні для скорочення насильства?

9. Дослідити «гарячі точки», причини виникнення локальних протистоянь та військових конфліктів після Другої світової війни.

10. Проаналізувати діяльність Міжнародних інституцій у питаннях забезпечення миру. Роль миротворчих операцій ООН у підтримці миру у конфліктних регіонах.

11. Які заходи, дії на рівні країн, Міжнародних інституцій є необхідними для утвердження миру та забезпечення мирного співіснування, цивілізованого співробітництва?

12. Проаналізувати масштаби корупції в Україні за результатами опублікованих звітів Міжнародних інституцій та організацій, за результатами соціологічних опитувань в Україні. Які заходи необхідні для подолання корупції? Як сформувати нульову толерантність до корупції?

Ціль 17

«ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ»

- 17.1. Партнерство як дієвий спосіб досягнення цілей сталого розвитку.
- 17.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 17.
- 17.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 17.

17.1. Партнерство як дієвий спосіб досягнення цілей сталого розвитку

Дієвим способом реалізації проєктів (соціально-економічних, екологічних проєктів, модернізації інфраструктури, впровадження нових технологій) є партнерство через об'єднання активів інвестиційних, управлінських та інших ресурсів.

Партнерство – співпраця між різними суб'єктами (державами, міжнародними організаціями, приватним сектором, громадянським суспільством), спрямована на досягнення спільних цілей.

Партнерства можуть бути як двосторонніми, так і багатосторонніми.

Типи партнерств:

– державно-приватне партнерство, що передбачає співпрацю між державними установами та суб'єктами приватного бізнесу для реалізації проєктів, які забезпечують суспільні блага (наприклад, інфраструктурні проєкти, освітні ініціативи);

– міжнародні партнерства – співпраця між урядами різних країн, міжнародними організаціями та фінансовими інституціями для вирішення глобальних проблем (наприклад, пом'якшення зміни клімату, проєкти у сфері охорони здоров'я);

– партнерства громадянського суспільства – співпраця між неурядовими організаціями, громадами та державними органами для досягнення соціальних та екологічних цілей.

Проєкти партнерства сприяють досягненню цілей сталого розвитку; співпраця проявляється у фінансово-економічних,

технологічних, соціальних, екологічних аспектах співпраці, зокрема:

- залученні фінансових ресурсів для реалізації проєктів сталого розвитку;

- передачі нових технологій та інновацій, що підтримують сталий розвиток (наприклад, зелена енергетика, ефективне сільське господарство);

- зменшенні соціальної нерівності, забезпечуючи доступ до освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг для всіх верств населення;

- захисті прав людини і забезпеченні соціальної справедливості;

- захисті, збереженні природних ресурсів та біорізноманіття, реалізації проєктів, спрямованих на зменшення викидів парникових газів тощо, сприянні сталому управлінню природними ресурсами (лісами, водними ресурсами тощо).

Для забезпечення ефективного партнерства важливою є:

- прозорість, що передбачає відкритість у прийнятті рішень та використанні ресурсів;

- взаємна відповідальність за реалізацію проєктів за досягнення результатів;

- інклюзивність, що передбачає врахування інтересів усіх зацікавлених сторін, особливо вразливих груп.

Основними принципами здійснення державно-приватного партнерства є:

- рівність перед законом державних та приватних партнерів;

- заборона будь-якої дискримінації прав державних чи приватних партнерів;

- узгодження інтересів державних та приватних партнерів з метою отримання взаємної вигоди;

- забезпечення вищої ефективності діяльності, ніж у разі здійснення такої діяльності державним партнером без залучення приватного партнера;

- незмінність протягом усього строку дії договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, цільового призначення та форми власності об'єктів, що перебувають у державній або комунальній власності, переданих приватному партнеру;

– визнання державними та приватними партнерами прав і обов’язків, передбачених законодавством України та визначених умовами договору, укладеного у рамках державно-приватного партнерства;

– справедливий розподіл між державним та приватним партнерами ризиків, пов’язаних з виконанням договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства;

– визначення приватного партнера на конкурсних засадах, крім випадків, встановлених законом.

Партнерство є надзвичайно важливим для досягнення цілей сталого розвитку, оскільки забезпечує синергію між різними суб’єктами, дозволяючи більш ефективно вирішувати складні глобальні виклики.

17.2. Завдання та індикатори досягнення Цілі 17

На глобальному і національному рівнях Ціль 17 визначена як «Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку»; скорочене визначення Цілі 17 на національному рівні – «Партнерство заради сталого розвитку».

Для досягнення Цілі 17, спрямованої на мобілізацію фінансових ресурсів, зниження боргового навантаження на економіку, розвиток партнерських відносин влади і бізнесу, завдання визначено з урахуванням результатів експертних та громадських дискусій; окремі завдання, які визначені на глобальному рівні, у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» не встановлено, оскільки їх виконання передбачено в рамках відповідних програмних документів.

Завдання 17.2; 17.3; 17.5; 17.8; 17.10; 17.11, які встановлені до виконання на глобальному рівні, на національному рівні не є релевантними, тому не визначені до виконання.

Зіставлення завдань, визначених для досягнення цілі сталого розвитку «Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку» на глобальному та національному рівнях, відображено в таблиці 17.1.

**ТАБЛИЦЯ 17.1. ЗІСТАВЛЕННЯ ЗАВДАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ
НА ГЛОБАЛЬНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ,
ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛІ 17**

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
<p>Фінанси</p> <p>17.1. Посилити мобілізацію ресурсів із внутрішніх джерел, у т. ч. завдяки міжнародній підтримці країн, що розвиваються, для підвищення національної спроможності щодо збирання податків та інших доходів</p>	<p>17.1. Мобілізувати додаткові фінансові ресурси на основі заохочення інвестицій іноземних та вітчизняних інвесторів. Завдання конкретизовано внаслідок виділення ключових пріоритетів у ході експертних та громадських дискусій</p>
<p>Фінанси</p> <p>17.2. Забезпечити, щоб розвинені країни повністю виконали свої зобов'язання з надання офіційної допомоги з метою розвитку (ОДР), у т. ч. узяті багатьма розвиненими країнами зобов'язання досягти цільового показника виділення коштів по лінії ОДР країнам, що розвиваються, на рівні 0,7 відсотка свого валового національного доходу (ВНД) і виділення ОДР найменш розвиненим країнам на рівні 0,15-0,20 відсотка свого ВНД; державам, що надають ОДР, пропонується розглянути питання про те, щоб поставити перед собою мету виділяти не менше 0,2 відсотка свого ВНД по лінії ОДР для найменш розвинених країн</p>	<p>Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України</p>
<p>Фінанси</p> <p>17.3. Мобілізувати додаткові фінансові ресурси з найрізноманітніших джерел для країн, що розвиваються</p>	<p>Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України</p>
<p>Фінанси</p> <p>17.4. Надавати країнам, що розвиваються, допомогу з метою забезпечення довгострокової прийнятності рівня їх заборгованості завдяки проведенню скоординованої політики, спрямованої на заохочення, залежно від обставин, фінансування за рахунок позикових коштів, полегшення боргового тягара та реструктуризації заборгованості, а також вирішити проблему зовнішньої заборгованості бідних країн з великою заборгованістю, щоб полегшити їх борговий тягар</p>	<p>17.2. Послідовно знижувати боргове навантаження на економіку. Завдання конкретизовано внаслідок виділення ключових пріоритетів у ході експертних та громадських дискусій</p>

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
Фінанси 17.5. Прийняти і застосовувати режими заохочення інвестицій в інтересах найменш розвинених країн	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України
Технологія 17.6. Розширювати співпрацю по лінії Північ-Південь і Південь-Південь, а також тристороннє регіональне і міжнародне співробітництво в галузях науки, техніки й інновацій та доступ до відповідних досягнень; активізувати обмін знаннями на взаємно узгоджених умовах, у т. ч. завдяки поліпшенню координації між існуючими механізмами, зокрема на рівні Організації Об'єднаних Націй, а також за допомогою глобального механізму сприяння передачі технологій	Завдання враховано в рамках відповідної політики
Технологія 17.7. Сприяти розробці, передачі, поширенню та освоєнню екологічно безпечних технологій, насамперед для країн, що розвиваються, на взаємно узгоджених сприятливих умовах, у т. ч. на пільгових і преференційних умовах	Завдання враховано в рамках відповідної політики
Технологія 17.8. Забезпечити до 2017 року повномасштабне функціонування банку технологій і механізму розвитку науки, технологій та інновацій в інтересах найменш розвинених країн і розширити використання високоефективних технологій, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України
Нарощування потенціалу 17.9. Посилити міжнародну підтримку ефективного і цілеспрямованого нарощування потенціалу країн для сприяння реалізації національних планів досягнення всіх цілей у сфері сталого розвитку, у т. ч. завдяки співпраці по лінії Північ-Південь і Південь-Південь та тристороннього співробітництва	Завдання враховано в рамках відповідної політики
Торгівля 17.10. Заохочувати універсальну, засновану на правилах, відкриту, недискримінаційну і справедливую багатосторонню торговельну систему в рамках Світової організації торгівлі, у т. ч. завдяки завершенню переговорів у рамках Дохійського порядку денного у сфері розвитку	Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
<p>Торгівля</p> <p>17.11. Значно збільшити експорт країн, що розвиваються, зокрема з метою подвоєння частки найменш розвинених країн у світовому експорті до 2020 року</p>	<p>Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України</p>
<p>Торгівля</p> <p>17.12. Забезпечити своєчасне надання всім найменш розвиненим країнам на довгостроковій основі безмитного і безквотного доступу на ринки, відповідно до рішень Світової організації торгівлі, у т. ч. шляхом забезпечення прозорості та простоти преференційних правил походження, які застосовуються щодо товарів, імпортованих із найменш розвинених країн і сприяють полегшенню доступу на ринки</p>	<p>Завдання не враховано. Завдання не є релевантним для України</p>
<p>Системні питання</p> <p><i>Послідовність політики та діяльності установ</i></p> <p>17.13. Підвищити глобальну макроекономічну стабільність, у т. ч. шляхом координації політики та забезпечення її послідовності</p>	<p>Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах</p>
<p>Системні питання</p> <p><i>Послідовність політики та діяльності установ</i></p> <p>17.14. Зробити більш послідовною політику щодо забезпечення сталого розвитку</p>	<p>Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах</p>
<p>Системні питання</p> <p><i>Послідовність політики та діяльності установ</i></p> <p>17.15. Поважати наявний у кожній країні простір для стратегічного маневру, провідну роль країни у розробці та проведенні в життя політики ліквідації бідності й політики в галузі сталого розвитку</p>	<p>Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах</p>
<p>Системні питання</p> <p><i>Партнерства за участю багатьох зацікавлених сторін</i></p> <p>17.16. Зміцнювати Глобальне партнерство в інтересах сталого розвитку, доповнювання партнерствами за участю багатьох зацікавле-</p>	<p>Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах</p>

Завдання (глобальне визначення)	Завдання (національне визначення)
них сторін, які мобілізують і поширюють знання, досвід, технології та фінансові ресурси, для досягнення цілей у сфері сталого розвитку в усіх країнах, особливо у країнах, що розвиваються	
<p>Системні питання <i>Партнерства за участю багатьох зацікавлених сторін</i></p> <p>17.17. Стимулювати й заохочувати ефективне партнерство між державними організаціями, між державним і приватним секторами та між організаціями громадянського суспільства, спираючись на досвід і стратегії використання ресурсів партнерів</p>	<p>17.3. Розвивати партнерські відносини влади і бізнесу для досягнення Цілей Сталого Розвитку. Завдання конкретизовано внаслідок виділення ключових пріоритетів у ході експертних та громадських дискусій</p>
<p>Системні питання <i>Дані, моніторинг і підзвітність</i></p> <p>17.18. До 2020 року посилити підтримку з метою нарощування потенціалу країн, що розвиваються, у т. ч. найменш розвинених країн і малих острівних держав, що розвиваються, для того щоб значно підвищити доступність високоякісних, актуальних і достовірних даних, дезагрегованих за рівнем доходів, гендерною належністю, віком, расою, національністю, міграційним статусом, інвалідністю, географічним місцезнаходженням та іншими характеристиками, значущими з урахуванням національних умов</p>	<p>Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах</p>
<p>Системні питання <i>Дані, моніторинг і підзвітність</i></p> <p>17.19. До 2030 року, спираючись на нинішні ініціативи, розробити на додаток до показника валового внутрішнього продукту також інші показники вимірювання прогресу щодо сталого розвитку та сприяти нарощуванню потенціалу країн у галузі статистики</p>	<p>Завдання враховано. Окремо завдання не встановлено, оскільки таке завдання враховано у відповідних програмних документах, а також фактично буде реалізовано шляхом впровадження передбачених цим документом індикаторів</p>

Цільові значення показників до 2030 р. для виконання завдань цілі сталого розвитку «Партнерство заради сталого розвитку» представлено у таблиці 17.2.

Фактичні значення показників протягом 2015–2021 рр., що характеризують стан та тенденції виконання завдань у рамках цілі «Партнерство заради сталого розвитку», відображено у таблиці 17.3.

Зіставлення цільових значень показників із фактичними свідчить про ступінь виконання завдань Цілі 17.

**ТАБЛИЦЯ 17.2. ЦІЛЬОВІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ДО 2030 р. В РАМКАХ ЗАВДАНЬ ЦІЛІ 17**

Завдання	Показник	
	Назва показника	Цільові значення
17.1. Мобілізувати додаткові фінансові ресурси на основі заохочення інвестицій іноземних та вітчизняних інвесторів	17.1.1. Співвідношення обсягу приватних грошових переказів з-за кордону із ВВП (ВРП), %	2015 – 5,75 2020 – 6,0 2025 – 6,0 2030 – 6,0
	17.1.2. Чистий притік прямих іноземних інвестицій (за даними платіжного балансу), млрд дол США	2015 – 3,0 2020 – 10,0 2025 – 16,0 2030 – 17,5
17.2. Послідовно знижувати боргове навантаження на економіку	17.2.1. Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг в річному ви­мірі	2015 – 28,2 2020 – 18,0 2025 – 11,0 2030 – 7,0
17.3. Розвивати партнерські відно­сини влади і бізнесу для досягнення Цілей Сталого Роз­витку	17.3.1. Кількість проєктів дер­жавно-приватного партнерства, одиниць	2017 – 5 2022 – 15 2027 – 30 2032 – 45

**ТАБЛИЦЯ 17.3. ФАКТИЧНІ ЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ
ПРОТЯГОМ 2015–2021 рр.**

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
17.1.1. Співвідношення обсягу приватних грошових переказів з-за кордону із ВВП, %	7,6	8,1	8,2	8,5	7,7	7,7	7,0

Показник	Рік						
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
17.1.2. Чистий притік прямих іноземних інвестицій (за даними платіжного балансу), млн дол США	-236	3955	3446	4859	5175	-58	7518
17.2.1. Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг у річному вимірі, %	245,8	244,6	214,0	193,8	191,5	207,0	159,1
17.3.1. Кількість проєктів державно-приватного партнерства, одиниць	177	186	191	189	187	192	193

Обсяг приватних грошових переказів в Україну з-за кордону у 2021 р. перевищив більше, ніж на 25% обсяг грошових переказів у 2020 р., склавши більше 15 млрд дол США; на фоні зростання ВВП у 2021 р. співвідношення обсягу приватних грошових переказів з-за кордону із ВВП склало 7,0%. Аналізуючи співвідношення обсягу приватних грошових переказів з-за кордону до ВВП зазначимо, що значення показника в Україні перевищує цільові орієнтири, які визначені на рівні 6%. Трудові мігранти, здійснюючи переказ грошових коштів членам своїх родин в Україну (за відсутності достатньої кількості робочих місць в Україні, робочих місць із бажаним рівнем оплати праці), значною мірою покривають запити різного характеру їх отримувачів: від поточних споживацьких повсякденних потреб до можливостей розвитку родинних бізнесів в Україні тощо.

Чистий приплив прямих іноземних інвестицій (за даними платіжного балансу) у 2021 р. був на рівні 7,518 млрд дол США, що у порівнянні з суттєвим відтоком прямих іноземних інвестицій у 2020 р. є позитивним, проте, цільові орієнтири 2020 р. не було досягнуто.

В цілому надходження прямих іноземних інвестицій у розрізі країн-донорів (див таблиця Р.1 додатку Р). Основними країнами –

інвесторами України, на яких у 2021 р. припадав найбільший відсоток прямих іноземних інвестицій, є: Кіпр (26,62%), Нідерланди (23,02%), Швейцарія (8,66%), Німеччина (4,55%), Великобританія (4,08%). Інвестори з Кіпру (із відносно стабільною часткою у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій (27,01% – частка у 2015 р.; 26,62% – у 2021 р.), Британських Віргінських островів (частка залучених інвестицій скоротилася з 4,1% – у 2015 р. до 0,95% – у 2021 р.) – традиційні та активні офшорні інвестори України; кошти з цих юрисдикцій є вкладеннями українських підприємств, які раніше були вивезені з України. Станом на 31.12.2015 р., попри суттєве погіршення співпраці, уже анексовані РФ частини територій України, перша ще мала присутність в Україні у вигляді прямих інвестицій обсягом майже 8% від усього обсягу вкладених прямих іноземних інвестицій у галузі економіки країни. Станом на 31.12.2021 р. присутність РФ як інвестора в Україні суттєво скоротилася (до 1,81%). Зауважимо, що на початку 2000-х років присутність російського капіталу у структурі капіталу окремих галузей була переважаючою. Якщо західні інвестори займали очікувальну позицію через політико-правову, макроекономічну нестабільність в Україні, то російський капітал (для якого ринок України та робота на ньому були зручними) отримував у власність або контроль привабливі українські підприємства, маючи в Україні на той час потужне лобіювання своїх інтересів. Зокрема, російські компанії контролювали практично всю кольорову металургію України (близько 90%), більше 80% нафтопереробки та роздрібного продажу нафти, сектор хімії та нафтохімії; істотну частину ринку мобільного зв'язку (70%), також суттєвою була присутність російського бізнесу в енергетиці (40%), машинобудуванні (30%), харчовій промисловості (30%). Зазначимо, що російські інвестиції надходили в Україну також із юрисдикції кіпрських або віргінських островів, як і українські, практикуючи оптимізацію податків за допомогою офшорів.

Незадовільна диверсифікація джерел залучення прямих іноземних інвестицій в Україну по країнах – інвесторах може бути ризиком залежності економіки країни від політики кількох країн – основних інвесторів. Через вливання інвестицій можуть реалізуватися «не дружні» до країни – реципієнта дії, спрямовані на послаблення вітчизняних суб'єктів господарювання у певній галузі як на внутрішньому ринку, так і їх потенційної конкурентос-

проможності на зовнішніх ринках. Також у світовому масштабі є приклади залучення прямих іноземних інвестицій країною – реципієнтом у вигляді виробництв та технологій уже застарілих та заборонених у країнах-донорах, які чинили шкоду довкіллю; виробництв, які поглинали або з погляду конкуренції перешкоджали/блокували розвиток національних галузей.

Спрямування іноземних інвестицій у розрізі секторів економічної діяльності у 2021 р. представлено у таблиці Р.2 додатку Р. Традиційно у середньому третина іноземних інвестицій вкладена у промисловість, однак в основному фінансувалися низькотехнологічні галузі та виробництва в Україні (металургія, загальна хімія, харчова промисловість). Станом на 31.12.2021 р. найбільше іноземних інвестицій спрямовано у переробну промисловість (23,10%), вкладення інвесторів у добувну промисловість і розроблення кар'єрів у загальній структурі залучених інвестицій склали на кінець 2021 р. склали 14,76%. Збільшенню обсягів залучених прямих іноземних інвестицій у добувну промисловість і розроблення кар'єрів у 2020–2021 рр. сприяв прийнятий у 2019 р. «Інвестиційний атлас надрокористувача» (Open Door Policy), у якому системно описано ресурсний потенціал надр/ділянок; профайли об'єктів містять їх загальні описи, координати, оціночні ресурси, попередню вартість, мінімальні вимоги до програми робіт, звіти про ділянки. Потенційні інвестори можуть ініціювати/пропонувати виставлення ділянок/об'єктів на аукціон.

Щодо послідовного зниження боргового навантаження на економіку, то індикатор, який характеризує реалізацію даного завдання, – відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг у річному вимірі (207% у 2020 р.), – був далеким від цільового орієнтира, який був визначений на 2020 р. на рівні 18%; орієнтир на 2025 р. – 11%. Незадовільний результат обумовлений показниками валового зовнішнього боргу України та рівнем експорту товарів та послуг. Валовий зовнішній борг України у % до ВВП впродовж 2015–2020 рр. сягав критичних значень. Тому важливим є питання оздоровлення системи державних фінансів та забезпечення фінансової стабільності на валютному і банківському ринку. У цьому контексті Міністерство фінансів України має ефективніше здійснювати роботу щодо заміщення старих боргів на нові дешевші фінансові інструменти. У перспективі необхідно створити сприятливі умови, які б забез-

печили довіру інвесторів до ринку запозичень, що призведе до значного збільшення ліквідності ринку; у структурі державного боргу необхідно скорочувати зовнішню заборгованість. Одним із пріоритетних завдань фінансової політики України має бути ефективне управління залученими коштами, перетворення державних запозичень на дієвий інструмент прискорення соціально-економічного розвитку країни. Для покращення значення індикатора (наближення його значення до визначених орієнтирів), збільшення можливостей вирішення завдання щодо зниження боргового навантаження на економіку необхідно також суттєво наростити обсяги експорту України.

В умовах війни відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів погіршилося, у 2023 р. склало 316,2%.

Державно-приватне партнерство є дієвою формою реалізації політики модернізації економіки, розв'язання важливих соціально-економічних проблем через об'єднання активів держави з інвестиційними, управлінськими та іншими ресурсами приватного сектора.

Умови співпраці держави та бізнесу прописані у Законі України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI, а також внесено зміни до деяких законодавчих актів з метою усунення регуляторних бар'єрів для розвитку ДПП (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні» від 24.11.2015 р. № 817-VIII, що є нормативно-правовим підґрунтям розвитку партнерських відносин влади і бізнесу для досягнення Цілей Сталого Розвитку. Проте темпи реалізації ДПП на практиці є незадовільними. Наявні проекти ДПП не містять відчутних інвестиційних складових, стосуються здебільшого здійснення поточних державних закупівель. Однією з основних причин такого стану справ став брак довіри до держави як ділового партнера через нестабільність державних фінансів, мінливість законодавства, високий рівень корупції, у т. ч. на рівні середньої ланки управління, яка є відповідальною за виконання проектів ДПП.

Кількість проектів державно-приватного партнерства у 2021 р. склала 193 одиниці. Більша кількість проектів передбачена у Полтавській області 110 (див. таблицю Р.3 додатку Р).

Станом на початок 2021 р. в Україні на умовах ДПП було укладено 192 договори. З них 39 перебували у процесі реалізації, 118 – не виконувалися, а у 35 договорів закінчився термін дії. Серед масштабних, – підписані Міністерством інфраструктури договори концесії портів «Херсон» (переданий компанії «Рисоіл-Херсон») та «Ольвія» в Миколаєві (який перейшов у концесію дочірній компанії катарської групи QTerminals), що свідчило про потенціал для розвитку ДПП в Україні. На кінець 2022 р. на умовах ДПП укладено 193 договори, з яких реалізується 18 договорів (9 – концесійних договорів, 5 – договорів про спільну діяльність, 4 – інші договори), 162 договори не реалізується (116 – не виконується, 46 – розірвані / закінчився термін дії), 13 призупинені у зв'язку зі збройною агресією РФ.

17.3. Проблеми та передумови досягнення Цілі 17

Для здійснення техніко-технологічної модернізації галузей економіки України, реалізації численних завдань щодо забезпечення соціально-економічного розвитку необхідні масштабні інвестиції. Попри наявний потенціал України, обсяги залучених прямих іноземних інвестицій у національну економіку впродовж років незалежності були низькими. Такі обсяги обумовлювалися несприятливим інвестиційно-підприємницьким кліматом, що характеризувався макроекономічною та політико-правовою нестабільністю, умовами ведення бізнесу в Україні тощо. З 2014 р. ризики для інвестування в економіку України зросли. Через військові дії на сході України, тимчасову окупацію частини територій України та наслідки, обумовлені ними, і до того незадовільна динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в Україну уповільнилася. Не найкращі справи із якістю інвестицій, які надходили в Україну. Практикуючи оптимізацію податків, найбільша частка прямих іноземних інвестицій надходила з Кіпру та інших офшорів, які значною мірою є фінансами українського «походження». У галузевому розрізі також якісного «прориву» не відбулося. У середньому третина іноземних інвестицій надходила у промисловість, однак, в основному фінансувалися низькотехнологічні види діяльності в Україні. Тому важливим є залучення інвестицій для розвитку високотехнологічних виробництв, а та-

кож диверсифікація джерел залучення прямих іноземних інвестицій в Україну.

У контексті покращення інвестиційно-підприємницького клімату в Україні відбулися позитивні зміни у дерегуляції. Верховна Рада України вдосконаливала нормативно-правову базу, зокрема, прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення бар'єрів для залучення іноземних інвестицій», яким урегульовано базові аспекти оформлення дозволу на застосування праці іноземців та посвідки на тимчасове проживання.

Важливим є питання страхування інвестицій. Міністерство економіки України узгодило з MIGA (Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій) запуск механізму страхування інвестицій під час бойових дій. MIGA, що належить до групи Світового банку, запропонувало для України пілотний проект на суму 30 млн дол, у рамках якого мають бути відпрацьовані усі нюанси з надання гарантій для іноземних інвесторів. Інструментом реалізації пілотного проекту обрано чинний у MIGA інструмент – Political Risk Insurance із розробленим страховим продуктом War Risk Insurance.

Перспективи масштабних інвестицій в Україну на сьогодні здобуваються «кров'ю» українців. Для забезпечення перспектив залучення прямих іноземних інвестицій також важливо розв'язати проблеми, які перешкоджають залученню інвестицій, адже їх прояви будуть мати вкрай різке (агресивне) сприйняття суспільством, яке проходить важкі випробування в умовах війни; важливо забезпечити довіру до органів державної влади та судової системи, що обумовлять інвестиційну привабливість України.

Світовою практикою вироблено технології, які допомагають державі залучати активи бізнесу, громад до розв'язання проблем соціально-економічного характеру, зокрема:

– здійснення супутніх інвестицій. Приватному інвестору, який здійснює інфраструктурну інвестицію, надається право реалізувати супутні проекти комерційного характеру, з яких можна отримати значні прибутки. Технологія – «інвестування пакетом» дає можливість реалізувати невеликі, локальні інфраструктурні об'єкти. Така технологія фінансування широко використовується у країнах ЄС. Фірма «Smith Holdings» подала свою пропозицію на побудову 60 км залізниці в Бангкоку. Згідно з договором, фірма 100% інвестує проект, а прибутки отримує від надання їй пра-

ва на експлуатацію торговельних площ на території залізничних вокзалів. Дана технологія може бути реалізована в Україні. Необхідно лише виключити можливість «монополізації» таких об'єктів якимось одним холдингом або певною однією закордонною країною – інвестором;

– самодопомога. Концепція «самодопомоги» полягає у мобілізації коштів громад (мешканців), робочої сили та для реалізації невеликих, локальних заходів, пов'язаних з інфраструктурою. Самодопомога є одним з найбільш поширених методів у країнах, що розвиваються. Місцевій владі провінції Бандунг у Непалі вдалося збудувати 62 невеликі мости завдяки об'єднанню бюджетних коштів та зусиль місцевої громади. Мешканці околиць забезпечили доступні на місці будівельні матеріали та робочу силу. До мешканців, які не могли безпосередньо брати участь у будівельних роботах, звернулися з проханням постачати їжу та зробити невеликі грошові внески. Дана технологія може бути застосована в Україні з найбільшою віддачею у невеликих населених пунктах. Можливе запровадження певних видів заохочення, залучення волонтерів;

– примусові комунальні облігації. Місцева влада може розв'язати питання низького попиту на комунальні цінні папери, вводячи до обігу примусові комунальні облігації. Мешканці даної місцевої спільноти зобов'язані викупити облігації для отримання певних послуг, які надаються на місцевому рівні. Орган місцевого самоврядування однієї з провінцій Південної Кореї фінансує побудову громадських доріг з коштів, отриманих шляхом емісії комунальних облігацій. Усі мешканці, які бажають зареєструвати автомобіль, зобов'язані викупити облігації. Отже, побудова доріг фінансується майбутніми користувачами. Дана технологія може знайти підтримку в Україні, проте, може виникнути складність у освоєнні коштів, цільовому використанні;

– проведення місцевих аукціонів, лотерей. У вигляді призів і лотів можуть виступати як речі матеріальні (надані засновниками), так і нематеріальні (наприклад, автограф запрошеної «зірки», квиток від «зірки» на концерт чи спектакль, право зіграти матч у кращій місцевій команді й т. ін.). Зібрані кошти можна використовувати як на благодійні цілі, так і на реалізацію інфраструктурного проекту. Як джерело фінансування місцевих соціальних програм такі технології широко використовуються у США, Канаді, Великій Британії у невеличких містечках, селищах, де

«всі всіх знають». В Україні подібні заходи можуть набути більшого поширення (бо одиничні приклади є). Окрім того, подібні заходи несуть на собі ще одну соціальну мету – покращення психологічного клімату місцевої громади. Необхідно «місцевій еліті», активістам населених пунктів організувати такі проєкти. Волонтерські заходи щодо збору коштів військовим, хворим дітям свідчать про підтримку серед населення ініціатив. Тому, реалізація важливих інфраструктурних проєктів також знайде підтримку серед громад, зацікавленість для інвестування;

– податки на спеціальні цілі. Кошти, одержані від надходження такого виду податків, мають призначатися виключно на фінансування певних проєктів. Органи влади в одному зі штатів Австралії прийняли рішення про підвищення ставки податку на прибуток від продажу нафтопродуктів та призначення цих додаткових виплат на модернізацію сітки автострад. Дана технологія може бути використана за умови внесення змін до податкового й бюджетного законодавства. Сприйняття можливе за умов відчутних результатів «навколо себе», а не фінансування та вирішення глобальних /загальнодержавних проблем.

– інфраструктурні банки. Інфраструктурні банки є громадськими інститутами, які кредитують певні проєкти, пов'язані з інфраструктурою регіону; можуть надавати позики та кредити органам місцевого самоврядування, підприємствам громадського обслуговування. Фінансується здійснюється шляхом поєднання форм: комунальні інвестиції, державні кошти, виплати від позичальників та гранти різних фондів, зокрема, МБРР. До прикладу, мексиканський банк «Banco Nacional de Obras», уповноважений до емісії облігацій для фінансування кількох сфер економіки, забезпечував підтримку органам влади за посередництва кількох кредитних ліній. Дана технологія може бути використана в Україні за умови законодавчого врегулювання функціонування інфраструктурних банків, надання таким банкам певних пільг у порівнянні з комерційними фінансово-кредитними установами.

Використання цих технологій дозволяє вивести співпрацю держави, приватних інвесторів, громадських організацій та активістів/волонтерів (на яких насамперед покладається роз'яснювальна та організаційна роль) на новий рівень розвитку, що забезпечить позитивні результати такого партнерства у вирішенні визначених завдань та реалізації проєктів.

Питання, аналітично-дослідницькі завдання, ситуації до обговорення

1. Види та значимість партнерства заради сталого розвитку.
2. Принципи державно-приватного партнерства.
3. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку»: глобальний контекст.
4. Обґрунтувати визначені завдання для досягнення цілі «Партнерство заради сталого розвитку» національний контекст.
5. Проаналізувати фактично досягнутий рівень показників досягнення Цілі 17.
6. Охарактеризувати вплив чинників, сучасних тенденцій, викликів та ризиків на досягнення цілі «Партнерство заради сталого розвитку» (війна РФ проти України, політико-правові, фінансово-економічні, технологічні, соціокультурні чинники тощо).
7. Які сприятливі умови, нормативно-правові, фінансово-економічні, демографічні тощо спричинили/обумовлюють прогрес у досягненні цілі «Партнерство заради сталого розвитку»?
8. Які умови, виклики, ризики тощо спричинили/обумовлюють сповільнення або регрес у досягненні цілі «Партнерство заради сталого розвитку»?
9. Проаналізувати обсяги приватних грошових переказів з-за кордону та кількість громадян, які перебувають за кордоном.
10. Проаналізувати обсяги залучення прямих іноземних інвестицій. Які шляхи підвищення інвестиційної привабливості України?
11. Дослідити стан зовнішнього боргу України та заходи щодо його скорочення.
12. Дослідити світових досвід реалізації проектів успішного партнерства. Які технології активізації, сприяння здійснення партнерства заради сталого розвитку?

ВИСНОВКИ

Концепція сталого розвитку спрямована на економічне зростання з урахуванням екологічних обмежень та соціальних потреб. Такий підхід допомагає побудувати стабільну економіку не виснажуючи природні ресурси. Відповідальне використання природних ресурсів дозволяє зберігати біорізноманіття, запобігати забрудненню повітря, води та ґрунту. Розбудова суспільства на принципах сталості передбачає спрямування зусиль на скорочення нерівності, вирішення соціальних проблем, таких як бідність, голод, нерівний доступ до освіти та охорони здоров'я тощо.

Ухвалені рішення органами державної влади, органами місцевого самоврядування, керівниками суб'єктів господарювання на принципах сталості сприяють гармонійному розвитку на макро-, мезо-, мікрорівнях. Осмислення та слідування принципам концепції сталого розвитку на індивідуальному рівні обумовлює зміни способу життя людей, «дружне» ставлення до довкілля, впровадження екологічно відповідальних практик, сприяє досягненню цілей сталого розвитку та збереженню планети для майбутніх поколінь.

Серед актуальних проблем у системі забезпечення сталого розвитку: екологічні проблеми, забруднення повітря та прісних вод, дефіцит питної води, забруднення світового океану пластиком, проблеми утилізації відходів, знеліснення, опустелювання, утрата біорізноманіття, соціальні дисбаланси, поляризація суспільства, проблеми забезпечення економічного зростання та гідної праці, фінансово-економічні проблеми та дисбаланси, проблеми ефективності та підзвітності управління, справедливості для всіх.

У 2020 р. пандемія, спричинена Covid-19, вплинула на усі сектори економіки та сфери життєдіяльності. Covid-19 виявив крих-

кість національної системи охорони здоров'я та соціально-економічних систем і значно підірвав добробут суспільства через наслідки, які проявилися у різних секторах економіки.

Повномасштабне вторгнення Росії на територію України з 24.02.2022 р. спричинило масштабні проблеми в усіх сферах життя та галузях економіки. Через ракетно-дронові атаки Росії по території України зазнали руйнувань або пошкоджень об'єкти енергетичної, промислової та цивільної інфраструктури, медичні та освітні заклади, культурні пам'ятки. Екосистеми в Україні, особливо на територіях активних бойових дій, зазнають величезної шкоди. Обстріли та окупація Запорізької атомної станції в Україні були загрозою для людства та екосистем континенту в цілому; подальші обстріли атомних станцій можуть призвести до непоправних наслідків.

Люди страждають від нестабільного способу життя. Ціною надзвичайних зусиль працівників спеціальних служб, рятувальників та завдяки мужності усіх українців відновлюється робота об'єктів критичної інфраструктури для забезпечення прийнятних умов життя людей. Невідворотними для України є втрачені життя людей (зокрема, протягом 24.02.2022 р. – 20.08.2024 р. вбито 569 дітей, 1514 дітей отримали поранення різного ступеня важкості, 1929 вважаються зниклими).

Суттєве зростання цін на товари та послуги, інфляція, зниження купівельної спроможності, втрата робочих місць через зруйновані підприємства, втрата житла у зв'язку із зруйнованими житловими будинками, недоступність/обмеженість цивілізованих санітарно-гігієнічних норм життя людей на територіях, які піддаються систематичним обстрілам, поглиблюють проблеми бідності, погіршують якість життя, збільшують кількість соціально вразливих верств населення. Частина українців, яка вимушено виїхала за кордон, не повернеться в Україну.

Наслідки війни в Україні уже відчутні у різних країнах світу (через загрози безпеці, у т. ч. енергетичній, продовольчій, інфляцію тощо). Війна, її наслідки дають підстави констатації погіршення умов досягнення визначених цілей сталого розвитку.

Тому, на сьогодні найважливішим є якнайшвидше закінчення абсурдної війни, злочинних дій РФ, відновлення територіальної цілісності та збереження суверенітету України для реалізації можливостей розвитку України на принципах сталості.

Досягнення збалансованого розвитку в економічному, соціальному та екологічному вимірах можливе лише через співпрацю урядів, бізнесу, громадян та міжнародних організацій. Консолідація зусиль дозволяє країнам ділитися інноваційними рішеннями, технологіями та досвідом, які можуть бути використані для подолання викликів, пов'язаних із соціальним та економічним розвитком, а також збереженням довкілля.

Глобальні виклики потребують консолідації зусиль та спільних рішень. Для запобігання конфліктам, забезпечення мирного співіснування країн та гармонійного розвитку у глобальному світі необхідна консолідація зусиль глобальної спільноти, ефективна діяльність економічних, політичних та соціальних тощо інституцій.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1. Частка населення, чий середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка населення, чий середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум, %	58,3	58,6	47,3	43,2	41,3	47,2	39,1
За віком							
до 18 років	66,6	65,5	56,7	51,1	47,8	53,0	43,5
18–34 роки	59,4	57,9	47,4	44,3	40,1	44,7	36,9
35–59 років	53,9	55,2	42,0	38,1	36,6	43,8	35,1
понад 60 років	57,0	58,9	47,6	43,5	44,4	50,6	44,1
За статтю							
чоловіки	58,0	58,5	47,3	42,4	41,5	46,2	37,6
жінки	58,6	58,6	47,3	43,9	41,0	48,0	40,4
За наявністю дітей у домогосподарстві							
домогосподарства з дітьми	66,5	65,2	55,1	49,9	47,3	53,6	43,2
домогосподарства без дітей	48,8	50,9	38,1	35,4	34,3	39,7	34,4

Таблиця А.2. Частка бідних, які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності бідного населення, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка бідних, які охоплені державною соціальною підтримкою, в загальній чисельності бідного населення, %	63,0	70,3	73,6	72,0	57,4	55,5	53,7
За віком							
до 18 років	66,7	71,8	78,4	75,7	59,7	59,2	56,9
18–34 роки	63,4	73,4	74,8	72,7	57,0	60,3	54,1
35–59 років	58,6	71,6	72,4	68,8	52,7	44,3	48,9
понад 60 років	77,9	71,1	77,8	76,4	68,9	64,6	62,7
За статтю							
чоловіки	62,5	71,5	73,2	71,4	56,4	53,8	52,2
жінки	63,3	71,2	74,3	72,4	57,8	56,9	54,3
За наявністю дітей у домогосподарстві							
домогосподарства з дітьми	66,7	74,4	78,4	75,7	59,7	54,7	56,9
домогосподарства без дітей	57,2	64,3	65,5	66,1	53,7	51,4	48,7

Таблиця А.3. Співвідношення рівнів бідності домогосподарств із дітьми та домогосподарств без дітей, рази

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Співвідношення рівнів бідності домогосподарств із дітьми та домогосподарств без дітей, рази	1,5	1,4	1,6	1,5	1,2	1,4	1,2
За типом місцевості проживання							
міська	1,4	1,4	1,6	1,5	1,2	1,3	1,2
сільська	1,5	1,5	1,6	1,6	1,3	1,5	1,2
За статтю голови домогосподарства							
чоловік	–	–	–	–	–	–	–
жінка	–	–	–	–	–	–	–

Таблиця А.4. Частка витрат на харчування в сукупних витратах домогосподарств, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна	54,6	51,4	49,6	49,4	48,5	49,2	47,1
За типом проживання							
міська	53,5	50,3	48,7	48,4	47,1	47,4	45,6
сільська	57,2	53,9	51,7	51,7	51,4	52,7	50,0
За децильними (10%-ми) групами за рівнем середньодушових еквівалентних загальних доходів у місяць							
перша(нижча)	63,0	59,2	59,6	58,9	60,0	59,2	57,8
друга	61,6	57,7	55,8	56,7	56,0	57,3	55,1
третья	59,4	56,3	53,7	53,8	54,7	55,9	52,7
четверта	57,2	55,9	52,7	54,3	53,4	53,0	49,9
п'ята	58,8	54,0	51,6	52,1	52,8	52,3	51,2
шоста	56,2	53,2	51,0	49,9	49,4	50,6	49,9
сьома	55,9	48,8	52,0	49,9	48,3	49,8	45,8
восьма	53,4	49,6	48,9	46,6	47,4	46,7	46,0
дев'ята	51,7	48,5	45,9	47,5	43,6	46,6	42,1
десята(вища)	43,5	43,0	39,5	40,1	38,0	37,6	36,7

**Таблиця А.5. Структура видатків державного бюджету
України (функціональна класифікація), %**

Видатки	2021	2022	2023	у 2024 році (станом на 1.04.2024 р.)
Загальнодержавні функції	13,87	7,47	7,38	6,61
Оборона	8,56	42,24	52,25	50,37
Громадський порядок, безпека, судова влада	11,70	16,39	14,31	16,65
Економічна діяльність	12,14	3,53	3,35	1,58
Охорона навколишнього середовища	0,55	0,17	0,13	0,20
Житлово-комунальне господарство	0,01	0,02	0,21	0,00
Охорона здоров'я	11,44	6,81	4,47	4,91
Духовний та фізичний розвиток	1,07	0,41	0,29	0,30
Освіта	4,28	2,16	1,51	1,61
Соціальний захист та соціальне забезпечення	22,77	15,75	11,69	13,45
Міжбюджетні трансферти	13,6	5,06 %	4,42	4,31
Усього	100 % (1490258,9 млн. грн)	100 % (2705423,3 млн. грн)	100 % (4014418,1 млн. грн)	100 % (841145,5 млн. грн)

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1. Споживання м'яса в розрахунку на одну особу, кг/рік

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна	50,9	51,4	51,7	52,8	53,6	53,8	53,0
Вінницька	51,3	52,6	54,4	55,2	56,4	57,5	58,7
Волинська	50,3	50,4	51,6	54,4	53,5	55,1	55,6
Дніпропетровська	58,8	61,9	64,1	65,9	65,9	65,6	61,8
Донецька	53,3	54,3	50,7	49,8	49,7	48,7	46,4
Житомирська	48,7	48,9	50,2	52,7	54,2	54,2	52,1
Закарпатська	45,7	47,6	47,0	48,7	49,9	52,2	53,5
Запорізька	51,6	51,0	52,2	54,9	55,0	56,1	55,5
Івано-Франківська	41,7	42,6	43,9	46,7	48,7	49,8	51,2
Київська	63,3	62,5	63,8	64,0	65,0	60,6	61,2
Кіровоградська	53,2	53,1	54,3	55,8	57,8	57,8	56,5
Луганська	37,5	39,6	36,3	39,8	41,8	43,5	42,6
Львівська	47,0	48,8	50,7	50,4	52,1	53,1	51,7
Миколаївська	44,2	46,6	48,1	54,6	54,0	57,2	54,8
Одеська	48,0	47,2	48,0	48,5	48,0	50,1	48,6
Полтавська	49,6	50,7	50,9	51,1	52,8	50,9	48,7
Рівненська	46,1	48,3	46,4	46,0	47,4	48,5	48,4
Сумська	48,6	47,3	47,6	47,9	48,9	51,4	47,1
Тернопільська	47,9	46,6	47,5	47,0	48,9	47,7	48,8
Харківська	52,8	51,2	52,0	52,1	52,0	53,5	52,0
Херсонська	50,9	52,6	53,1	53,5	53,2	55,0	55,0
Хмельницька	48,6	48,9	49,0	50,5	51,5	53,8	53,8
Черкаська	53,0	50,5	48,5	50,7	52,1	52,1	55,4
Чернівецька	41,2	44,3	42,4	44,0	45,5	44,4	47,0
Чернігівська	45,8	46,3	48,1	51,3	52,5	53,0	53,8

**Таблиця Б.2. Споживання молока та молочних продуктів
у розрахунку на одну особу, кг/рік**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна	209,9	209,5	200,0	197,7	200,5	201,9	201,5
Вінницька	214,0	205,0	200,9	200,9	198,9	200,9	196,8
Волинська	221,3	210,0	210,1	202,4	206,9	209,2	227,5
Дніпропетровська	194,7	204,6	200,3	199,2	197,5	196,4	200,7
Донецька	171,2	169,3	161,7	165,5	170,4	171,2	170,7
Житомирська	230,8	218,8	207,2	215,5	209,0	202,8	206,0
Закарпатська	223,0	229,1	221,1	210,4	230,8	232,8	238,2
Запорізька	186,4	181,9	164,6	174,5	171,4	180,4	175,9
Івано-Франківська	259,3	281,4	273,0	260,3	276,7	300,6	279,0
Київська	222,8	221,7	204,6	203,6	211,2	209,4	212,1
Кіровоградська	207,8	202,8	199,8	198,7	213,8	229,2	230,4
Луганська	144,8	138,2	136,8	139,2	147,4	150,6	158,8
Львівська	235,5	232,7	214,4	205,2	215,3	225,9	222,1
Миколаївська	206,8	212,6	202,0	203,1	204,3	205,4	199,6
Одеська	194,5	188,0	180,7	190,3	185,8	180,2	175,9
Полтавська	223,6	217,9	210,0	199,2	201,5	195,5	196,6
Рівненська	213,1	203,5	198,8	188,3	191,7	190,5	192,8
Сумська	203,5	194,8	192,3	187,9	182,4	180,4	180,5
Тернопільська	235,1	245,7	236,2	231,2	245,1	237,8	222,3
Харківська	228,3	239,9	220,9	208,7	203,9	202,6	199,1
Херсонська	195,6	213,3	204,4	193,5	183,9	195,8	181,5
Хмельницька	233,0	225,1	223,4	208,3	208,2	204,2	210,3
Черкаська	226,9	221,1	206,2	214,2	216,6	222,2	222,2
Чернівецька	243,9	251,0	240,8	233,7	226,6	220,1	227,1
Чернігівська	239,2	226,7	217,7	214,6	210,5	207,5	206,5

**Таблиця Б.3. Споживання фруктів у розрахунку
на одну особу, кг/рік**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна	50,9	49,7	52,8	57,8	58,7	56,5	59,0
Вінницька	54,3	54,6	58,2	62,6	63,5	63,6	65,7
Волинська	43,9	40,4	42,1	46,1	49,3	52,3	52,5
Дніпропетровська	57,1	59,1	61,1	70,6	68,1	63,7	66,4
Донецька	40,9	37,7	41,7	43,1	45,6	42,3	43,5
Житомирська	47,2	46,6	49,0	51,6	54,6	49,8	55,0
Закарпатська	48,9	50,0	51,3	57,3	55,8	52,2	57,2
Запорізька	46,5	46,1	49,7	59,4	53,8	52,5	58,0
Івано-Франківська	44,2	46,2	49,2	52,7	54,7	54,4	58,2
Київська	72,1	73,1	75,8	82,8	81,4	77,5	82,2
Кіровоградська	45,4	41,9	45,8	50,5	53,5	49,4	52,9
Луганська	36,7	34,6	38,2	41,2	45,3	43,0	44,1
Львівська	48,4	46,2	48,8	54,7	58,5	58,5	65,8
Миколаївська	51,1	47,6	51,3	58,6	62,1	60,0	60,3
Одеська	60,2	55,0	57,6	65,5	64,3	59,5	58,6
Полтавська	52,6	48,0	52,1	53,0	54,7	58,3	57,3
Рівненська	40,6	38,0	41,0	41,8	44,8	44,7	47,2
Сумська	38,6	36,3	39,6	46,9	45,8	43,3	44,6
Тернопільська	41,7	42,0	45,2	49,2	53,7	52,1	53,9
Харківська	52,2	52,1	55,3	55,7	55,6	50,7	50,2
Херсонська	47,2	44,9	48,1	50,6	52,1	50,6	48,1
Хмельницька	55,6	55,7	59,1	63,3	64,4	62,8	65,0
Черкаська	48,9	47,8	50,9	60,9	62,7	60,9	64,9
Чернівецька	58,4	60,1	61,7	72,1	70,1	65,7	72,6
Чернігівська	43,2	38,9	43,7	45,8	52,9	55,7	57,6

Таблиця Б.4. Індекс сільськогосподарської продукції, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Господарства усіх категорій								
продукція сільського господарства	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4	89,9	116,4	75,0
продукція рослинництва	94,8	109,1	97,1	110,2	101,8	87,9	122,6	72,0
продукція тваринництва	96,4	97,3	100,2	101,2	100,2	97,5	95,4	88,0
Підприємства								
продукція сільського господарства	94,8	109,7	97,0	112,0	102,7	88,0	122,3	72,0
продукція рослинництва	94,5	112,4	96,2	113,6	102,5	85,8	127,8	68,5
продукція тваринництва	96,5	97,5	101,0	104,5	103,8	99,3	98,0	91,8
Господарства населення								
продукція сільського господарства	95,8	100,9	99,3	101,7	99,1	93,6	105,6	81,4
продукція рослинництва	95,5	102,8	99,1	103,3	100,2	92,8	111,4	80,6
продукція тваринництва	96,3	97,2	99,6	98,1	96,7	95,6	92,4	83,6

**Таблиця Б.5. Індекс виробництва харчових продуктів,
% до попереднього року**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Індекс виробництва харчових продуктів, у % до попереднього року	88,6	108,9	107,1	98,5	103,9	99,5	94,1	79,0
За групами продуктів								
Виробництво м'яса та м'ясних продуктів	100,2	104,1	104,3	99,9	102,0	100,0	103,9	89,0
Перероблення та консервування риби, ракоподібних і молосків	78,5	128,4	109,2	114,1	104,0	97,4	112,1	60,3
Перероблення та консервування фруктів і овочів	84,7	106,0	101,6	109,9	99,4	105,6	108,8	53,5
Виробництво олії та тваринних жирів	85,9	118,4	117,5	97,9	113,7	104,8	80,4	75,3
Виробництво молочних продуктів	91,7	99,7	100,8	101,7	95,1	100,2	94,5	79,6
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості, крохмалів та крохмальних продуктів	101,1	103,1	98,9	89,2	104,1	93,6	100,6	75,7
Виробництво продуктів борошномельно-круп'яної промисловості	94,7	97,7	95,1	91,2	104,2	87,0	90,8	87,2
Виробництво хліба, хлібобулочних і борошняних виробів	85,3	97,6	98,5	95,0	94,0	95,7	102,2	78,0

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Виробництво хліба та хлібо-булочних виробів; виробництво борошняних кондитерських виробів, торгів і тістечок нетривалого зберігання	87,4	96,0	95,4	93,2	91,1	95,3	102,8	80,4
Виробництво сухарів і сухого печива; виробництво борошняних кондитерських виробів, торгів і тістечок тривалого зберігання	80,7	101,4	105,1	99,2	99,3	96,5	101,9	73,8
Виробництво інших харчових продуктів	77,6	111,3	102,2	98,3	93,4	87,1	109,4	78,1
Виробництво цукру	69,1	133,6	100,9	89,6	82,8	67,0	131,9	–
Виробництво какао, шоколаду та цукрових кондитерських виробів	83,2	97,2	106,5	107,7	111,3	98,8	100,7	73,5
Виробництво чаю та кави	93,6	103,6	95,1	104,0	97,3	93,2	106,8	65,3
Виробництво прянощів і приправ	84,2	100,8	103,3	100,0	101,6	104,4	95,5	70,0
Виробництво інших харчових продуктів	74,7	93,8	102,3	104,9	64,1	92,6	89,7	79,8

**Таблиця Б.6. Індекс споживчих цін
на продукти харчування, %**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Індекс споживчих цін на продукти харчування, усього %	144,4	108,5	113,4	111,5	108,3	102,9	111,3	127,1
За основними групами продуктів								
хліб і хлібопродукти	160,6	111,1	108,4	110,5	113,6	108,6	114,3	129,7
м'ясо і м'ясопродукти	131,3	107,3	120,9	116,6	106,6	99,9	109,3	118,8
молоко	122,6	119,6	126,3	114,7	110,6	105,7	106,9	118,4
риба та продукти з риби	160,2	105,1	101,7	105,6	108,4	102,4	107,1	130,3
овочі	130,8	93,6	110,3	107,6	131,3	83,4	96,1	168,5
фрукти	172,4	98,2	115,2	105,4	97,3	122,2	97,9	127,7
цукор	136,0	117,8	106,8	84,2	99,9	109,7	161,5	123,2
олія соняшникова	177,2	111,5	105,5	103,0	100,8	102,7	157,7	113,9
яйця	160,5	98,1	105,7	134,1	79,3	98,6	147,0	121,8

ДОДАТОК В

**Таблиця В.1. Кількість випадків материнської смерті,
на 100 тис живонароджених**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Усього	15,1	12,6	9,1	12,5	14,9	18,7	42,7
За типом місцевості проживання							
міська	15,4	13,1	6,3	13,2	15,3	16,4	39,9
сільська	14,4	11,6	14,3	11,2	14,1	23,0	47,6

**Таблиця В.2. Смертність дітей у віці до 5 років,
випадків на 1000 живонароджених**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Усього	9,3	8,8	8,9	8,3	8,2	7,9	8,3
За типом місцевості проживання							
міська	8,5	8,0	8,1	7,8	7,4	7,4	8,0
сільська	10,5	10,2	10,4	9,5	9,8	8,7	8,8

**Таблиця В.3. Кількість хворих з уперше в житті
встановленим діагнозом ВЛІ, на 100 тис населення**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Україна	37,0	37,0	40,6	40,8	42,6	41,1	40,6	29,8
Вінницька	18,9	14,5	16,4	18,0	19,3	14,0	11,2	14,3
Волинська	26,6	20,5	22,5	21,6	15,1	13,5	11,3	9,7
Дніпропетровська	88,2	83,2	98,3	94,9	113,2	113,3	107,5	88,4
Донецька	23,9	58,8	63,7	73,0	78,9	64,8	56,2	7,9
Житомирська	36,9	29,1	30,4	32,7	31,5	22,6	20,4	21,4

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Закарпатська	5,6	6,7	8,1	9,4	7,4	6,8	6,5	6,0
Запорізька	32,6	35,3	32,8	35,2	31,9	26,8	25,6	20,4
Івано-Франківська	13,0	10,4	10,7	10,7	9,5	4,8	6,6	8,5
Київська	56,2	52,7	49,4	47,2	44,3	44,4	47,4	41,1
Кіровоградська	53,1	35,7	51,1	43,1	61,5	43,6	37,3	35,1
Луганська	8,3	29,3	29,1	26,1	26,9	18,2	20,4	0,5
Львівська	17,9	16,5	15,6	18,0	16,3	10,4	13,2	14,6
Миколаївська	74,3	76,7	67,4	63,8	59,4	50,8	45,0	33,7
Одеська	99,5	74,4	98,3	94,5	97,9	150,9	178,3	153,9
Полтавська	31,1	23,6	21,9	24,8	26,1	17,3	16,4	19,0
Рівненська	21,4	17,1	14,3	18,4	13,6	11,3	13,0	12,7
Сумська	20,0	15,0	16,8	18,5	15,4	11,8	11,7	13,8
Тернопільська	10,9	10,9	7,6	6,6	8,3	7,5	6,1	7,7
Харківська	19,3	19,5	21,5	21,1	22,3	24,5	21,9	12,5
Херсонська	48,9	45,6	52,1	40,5	55,3	46,3	40,2	15,1
Хмельницька	14,9	12,5	14,8	17,9	16,7	12,3	10,9	11,1
Черкаська	43,4	39,6	34,1	36,5	39,5	25,9	20,2	22,1
Чернівецька	10,8	8,1	8,2	9,0	9,2	5,8	6,8	7,3
Чернігівська	47,4	37,0	44,5	42,2	44,2	40,2	35,2	28,4
м. Київ	45,2	47,9	53,2	56,7	51,4	42,9	37,8	29,5

Таблиця В.4. Імовірність померти у 20–64 роки, чоловіки

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Все населення	0,38943	0,38364	0,37535	0,38675	0,38088	0,39129	0,41511
За типом місцевості проживання							
міська	0,36640	0,36300	0,35352	0,36695	0,36066	0,37532	0,040832
сільська	0,43103	0,42088	0,41449	0,42230	0,41688	0,42021	0,42796

Таблиця В.5. Імовірність померти у 20–64 роки, жінки

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Все населення	0,15514	0,15208	0,14696	0,15010	0,14536	0,15884	0,18768
За типом місцевості проживання							
міська	0,14609	0,14434	0,13851	0,14246	0,13759	0,15197	0,18502
сільська	0,17505	0,16898	0,16553	0,16670	0,16219	0,17388	0,19376

Таблиця В.6. Кількість травмованих осіб унаслідок дорожньо-транспортних пригод, на 100 тис населення

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Вид транспорту							
Автомобільний транспорт, що використовують перевізники	4,09	4,64	4,29	4,03	3,78	2,33	2,22
Міський електричний транспорт	0,50	0,44	0,44	0,51	0,46	0,39	0,31

Таблиця В.7. Рівень імунізації населення згідно з Календарем профілактичних щеплень до визначених шести вікових груп при профілактиці десяти

Рівень імунізації	Вікова група	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Туберкульоз (БЦЖ)	до 1 року	39,8	72,3	83,6	90,1	88,6	88,8	81,8	71,0
Гепатит В (Геп В – 3)	до 1 року	25,4	28,8	57,0	67,0	77,0	79,8	78,8	62,4
Кір, паротит, краснуха (КПК – 1)	1 рік	63,2	45,5	93,3	91,0	93,2	83,3	88,5	74,1
	6 років	62,1	30,2	90,7	89,5	91,7	83,4	86,8	69,1
Дифтерія, правець (АКДП-3)	до 1 року	26,5	21,0	53,2	69,3	80,5	80,1	80,0	72,9
	18 місяців	33,1	23,1	51,2	66,1	80,5	78,1	77,8	71,9
	6 років	4,1	59,1	83,5	83,4	72,9	59,7	69,9	68,2
	16 років	1,9	56,1	76,7	77,9	91,5	73,6	79,6	68,8
	дорослі	0,1	20,7	44,8	55,6	83,4	47,0	45,4	40,2
Кашлюк (АКДП-3)	до 1 року	26,5	21,0	53,2	69,3	80,5	80,1	80,0	72,9
	18 місяців	33,1	23,1	51,2	66,1	80,5	78,1	77,8	71,9
Поліомієліт (Полю-3)	до 1 року	63,8	60,8	51,9	71,1	78,4	83,0	80,1	68,9
	18 місяців	86,5	66,4	71,4	67,8	78,7	83,0	80,5	66,7
	6 років	49,2	85,7	88,2	81,3	80,3	81,7	78,4	63,4
	14 років	50,6	79,9	88,1	80,2	80,9	81,8	76,1	58,9
Хіб-інфекція (Нів 2)	до 1 року	43,2	36,0	34,8	52,5	76,5	85,1	90,9	74,0
	1 рік	38,6	51,6	44,5	57,7	80,0	83,6	87,0	69,8

Таблиця В.8. Частка осіб, які курять, серед жінок віком 16–29 років, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка осіб, які курять, серед жінок віком 16–29 років, %	5,0	5,1	5,2	4,8	7,5	5,6	3,2
За типом місцевості проживання							
міська	6,7	6,3	6,5	6,7	10,3	7,1	4,4
сільська	1,3	2,3	2,3	0,5	0,5	1,9	0,4

Таблиця В.9. Частка осіб, які курять, серед чоловіків віком 16–29 років, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка осіб, які курять, серед чоловіків віком 16–29 років, %	31,4	34,4	28,9	27,9	29,3	25,1	22,4
За типом місцевості проживання							
міська	31,8	32,0	30,2	28,9	27,1	26,2	21,1
сільська	30,5	39,1	26,7	25,8	34,1	22,9	25,3

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1. Частка випускників закладів загальної середньої освіти поточного року, які досягли визначених рівнів навчальних досягнень з української мови

Рік	Рівні навчальних досягнень	За місцем розташування закладу загальної середньої освіти			За статтю	
		Селище, село (%)	Селище міського типу (%)	Місто (%)	Жінки (%)	Чоловіки (%)
2015	1-й рівень (початковий, 0–3 бали)	56	11	33	32	68
	2-й рівень (середній, 4–6 балів)	35	10	54	48	52
	3-й рівень (достатній, 7–9 балів)	19	9	71	60	40
	4-й рівень (високий, 10–12 балів)	10	8	82	72	28
2016	1-й рівень (початковий, 0–3 бали)	62	11	28	30	70
	2-й рівень (середній, 4–6 балів)	41	11	48	46	54
	3-й рівень (достатній, 7–9 балів)	24	10	67	56	44
	4-й рівень (високий, 10–12 балів)	13	7	80	71	29
2017	1-й рівень (початковий, 0–3 бали)	65	10	25	27	73
	2-й рівень (середній, 4–6 балів)	41	10	48	43	57
	3-й рівень (достатній, 7–9 балів)	22	9	69	56	44
	4-й рівень (високий, 10–12 балів)	12	8	81	71	29
2018	1-й рівень (початковий, 0–3 бали)	62	11	28	29	71
	2-й рівень (середній, 4–6 балів)	38	11	51	44	56
	3-й рівень (достатній, 7–9 балів)	20	9	71	56	44

Рік	Рівні навчальних досягнень	За місцем розташування закладу загальної середньої освіти			За статтю	
		Селище, село (%)	Селище міського типу (%)	Місто (%)	Жінки (%)	Чоловіки (%)
	4-й рівень (високий, 10–12 балів)	11	8	81	71	29
2019	1-й рівень (початковий, 0–3 бали)	59	11	30	29	71
	2-й рівень (середній, 4–6 балів)	35	10	54	45	55
	3-й рівень (достатній, 7–9 балів)	19	9	72	58	42
	4-й рівень (високий, 10–12 балів)	10	8	82	71	29
2020	1-й рівень (початковий, 0–3 бали)	50	12	37	31	69
	2-й рівень (середній, 4–6 балів)	34	11	55	44	56
	3-й рівень (достатній, 7–9 балів)	20	9	71	55	45
	4-й рівень (високий, 10–12 балів)	12	7	81	69	31
2021	1-й рівень (початковий, 0–3 бали)	43	13	45	35	65
	2-й рівень (середній, 4–6 балів)	29	11	60	46	54
	3-й рівень (достатній, 7–9 балів)	18	9	73	57	43
	4-й рівень (високий, 10–12 балів)	10	7	82	69	31

Таблиця Г.2. Показник охоплення дітей віком 5 років закладами дошкільної освіти та структурними підрозділами юридичних осіб публічного та приватного права, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Україна	70,6	69,8	69,5	69,1	70,5	74,8	73,4	65,6
За типом місцевості проживання								
міська	77,4	76,8	76,4	76,3	78,8	85,7	83,3	75,2
сільська	57,4	56,0	56,1	54,9	54,4	54,3	54,3	47,1

Таблиця Г.3. Населення за рівнем освіти, %

Показник	2015		2016		2017		2018		2019		2020	
	15-24 роки	25-64 роки	15-24 роки	25-64 роки	15-24 роки	25-64 роки	15-24 роки	25-64 роки	15-24 роки	25-64 роки	15-24 роки	25-64 роки
Усе населення	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Повна вища	10,5	28,8	9,7	29,3	9,7	29,9	9,1	30,8	9,9	29,5	7,8	29,9
Базова вища	4,8	0,8	5,0	0,8	4,9	0,8	5,0	1,0	5,3	1,5	5,0	1,4
Неповна вища	10,1	19,3	10,3	19,4	10,0	19,2	8,7	18,7	11,3	19,7	10,0	19,5
Професійно-технічна	13,4	25,5	13,9	25,7	13,2	25,6	12,6	25,8	12,7	26,1	11,6	26,2
Повна загальна середня	38,0	22,4	37,8	21,8	37,8	21,7	38,8	21,0	34,8	20,0	36,2	19,9
Базова, початкова загальна або не мають освіти	23,2	3,2	23,3	3,0	24,4	2,8	25,8	2,7	26,0	3,2	29,4	3,1

Таблиця Г.4. Населення за рівнем освіти та статтю, %

Показник	2015			2016			2017			2018			2019			2020		
	15-24 роки	25-64 роки	100,0	15-24 роки	25-64 роки	100,0	15-24 роки	25-64 роки	100,0	15-24 роки	25-64 роки	100,0	15-24 роки	25-64 роки	100,0	15-24 роки	25-64 роки	100,0
Жінки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Повна вища	12,8	31,0	11,6	31,4	11,0	32,0	10,0	33,2	11,4	32,0	11,4	32,0	9,5	32,4				
Базова вища	5,0	0,8	5,2	0,9	5,1	0,9	5,8	1,0	5,5	1,5	5,2	1,5	5,2	1,5				
Неповна вища	11,2	23,3	12,0	23,1	11,0	22,8	10,0	22,5	13,4	23,6	11,0	23,2						
Професійно-технічна	9,3	19,3	10,3	19,4	10,5	19,5	10,1	19,6	9,7	20,1	9,0	20,1						
Повна загальна середня	38,3	22,7	37,9	22,3	38,7	22,0	39,9	21,2	34,2	20,0	36,6	20,0						
Базова, початкова загальна або не мають освіти	23,4	2,9	23,0	2,9	23,7	2,8	24,2	2,5	25,8	2,8	28,7	2,8						
Чоловіки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Повна вища	8,3	26,4	7,8	27,0	8,5	27,6	8,2	28,1	8,6	26,7	6,3	27,1						
Базова вища	4,5	0,7	4,9	0,8	4,7	0,7	4,2	1,0	5,1	1,5	4,8	1,4						
Неповна вища	9,1	15,0	8,6	15,2	9,0	15,3	7,5	14,5	9,2	15,5	9,0	15,4						
Професійно-технічна	17,2	32,5	17,3	32,6	15,7	32,3	15,0	32,6	15,4	32,7	14,1	32,8						
Повна загальна середня	37,8	22,0	37,7	21,3	36,9	21,3	37,8	20,9	35,5	20,0	35,8	19,8						
Базова, початкова загальна або не мають освіти	23,1	3,4	23,7	3,1	25,2	2,8	27,3	2,9	26,2	3,6	30,0	3,5						

Таблиця Г.5. Витрати на підготовку фахівця, грн

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Середні витрати на одного приведенного студента	27890,0	29606,9	33577,4	40724,7	52172,0	61217,0	73918,0	71395,3
Середні витрати на одного аспранта, які навчаються за вечірньою формою навчання	15167,0	16251,8	18055,8	30802,2	31669,0	36073,0	44102,0	41864,1
Середні витрати на одного аспранта (особи, які навчаються з відривом від виробництва)	39284,2	42207,6	51785,7	72244,4	92806,0	55360,0	70969,0	65780,1
Середні витрати на одного докторанта	52445,5	60872,5	71168,2	121555,7	129893,0	70826,0	86532,0	81993,1

**Таблиця Г.6. Витрати закладів вищої освіти
на провадження наукової діяльності, млн грн**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього	598,8	710,0	1002,6	1147,3	1156,5	1260,0	1703,3	1172,7
За джерелами фінансування								
держав- ний бю- джет	598,8	710,0	1002,6	1147,3	1156,5	1260,0	1703,3	1172,7

**Таблиця Г.6. Рівень участі населення у формальних та
неформальних видах навчання та професійної підготовки, %**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Рівень участі населення у формальних та неформальних видах навчання та професійної підготовки, %	9,2	9,0	8,7	8,6	8,0	8,2	8,5
За віковими групами							
15–24 роки	55,9	56,5	57,6	59,4	55,5	60,0	62,1
25–64 роки	0,8	0,9	0,8	0,8	0,7	0,5	0,5
За статтю							
жінки	8,8	8,4	8,1	8,0	7,5	7,6	7,7
чоловіки	9,8	9,6	9,3	9,4	8,7	8,9	9,4

Таблиця Г.7. Частка населення, яке повідомило, що за останні 12 місяців користувалось послугами Інтернету, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка населення, яке повідомило, що за останні 12 місяців користувалось послугами Інтернету, %	48,9	53,0	58,9	62,6	70,1	75,3	79,4
за типом місцевості проживання							
міська	58,4	62,7	67,7	70,1	77,4	81,0	83,4
сільська	30,3	34,1	41,7	47,8	55,9	64,1	71,2
за статтю							
жінки	46,5	51,3	57,0	60,0	68,2	72,9	76,9
чоловіки	51,6	55,0	61,1	65,5	72,4	78,2	82,2
за віком							
до 15 років	36,6	43,8	50,2	53,2	64,8	70,8	74,3
15–17 років	86,7	86,0	91,1	89,2	97,7	99,5	100,0
18–24 роки	81,9	84,7	89,6	93,5	95,8	99,0	99,2
25–35 років	75,9	80,4	87,6	89,3	94,4	97,7	98,8
36–59 років	52,2	57,1	65,1	70,7	79,7	86,6	90,8
60–74 років	18,7	22,3	26,5	33,0	39,5	46,8	55,1
75 років і старші	4,2	5,1	6,1	7,7	12,9	10,3	90,2

**Таблиця Г.9. Частка денних закладів
загальної середньої освіти, у яких
організовано інклюзивне навчання, %**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Частка денних закладів загальної середньої освіти, у яких організовано інклюзивне навчання, %	–	9,26	16,66	25,11	36,07	44,11	52,16	53,83
За типом місцевості закладу								
міська	–	–	–	–	49,50	57,40	59,44	60,42
сільська	–	–	–	–	29,80	36,90	45,39	49,31

ДОДАТОК Д

**Таблиця Д.1. Кількість звернень щодо
домашнього насильства, тисяч**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього	–	–	96,2	110,7	130,5	211,4	284,2	251,8
у т. ч.								
чоловіків	–	–	10,4	14,5	14,6	27,7	45,7	37,6
жінок	–	–	85,3	91,1	114,8	180,9	233,2	208,5
дітей	–	–	0,9	1,0	1,1	2,8	5,3	5,7

**Таблиця Д.2. Коефіцієнт народжуваності у віці до 20 років,
на 1000 жінок віком 15–19 років**

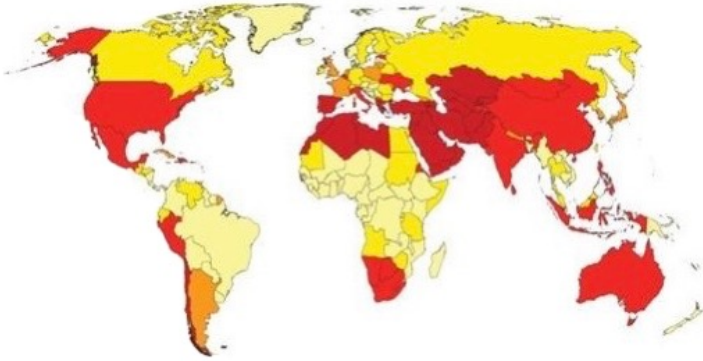
Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Україна, особи у віці до 20 років	27,3	25,3	22,4	19,7	16,9	15,8	13,8
Коефіцієнт народжуваності у віці 15 років, на 1000 жінок віком 15 років	3,9	4,2	3,3	3,8	2,8	2,2	2,1
Коефіцієнт народжуваності у віці 16 років, на 1000 жінок віком 16 років	9,8	8,6	7,4	7,1	6,1	5,9	4,9
Коефіцієнт народжуваності у віці 17 років, на 1000 жінок віком 17 років	20,8	19,7	17,0	15,4	13,5	13,1	11,2
Коефіцієнт народжуваності у віці 18 років, на 1000 жінок віком 18 років	38,4	35,1	31,5	27,9	24,0	22,6	20,6
Коефіцієнт народжуваності у віці 19 років, на 1000 жінок віком 19 років	55,6	52,4	48,6	43,0	38,7	37,4	32,5

Таблиця Д.3. Співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Співвідношення середньої заробітної плати жінок і чоловіків, %	74,9	74,6	78,8	77,7	77,2	79,6	81,4
За видами економічної діяльності							
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	82,4	82,2	82,2	80,0	79,9	81,2	80,5
Промисловість	74,1	74,7	76,3	74,8	74,3	74,4	74,9
Будівництво	89,0	91,5	93,2	89,4	94,1	94,4	87,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	79,0	78,0	77,4	78,6	81,3	81,5	81,0
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	76,5	77,4	76,3	75,5	77,2	75,8	76,9
Тимчасове розміщення й організація харчування	88,1	86,2	86,6	86,0	90,9	87,7	89,1
Інформація та телекомунікації	80,6	77,3	80,1	79,9	80,3	78,5	75,7
Фінансова та страхова діяльність	66,4	67,0	64,4	63,9	63,9	68,0	68,1
Операції з нерухомим майном	94,2	93,6	92,3	87,8	91,4	95,3	91,7
Професійна, наукова та технічна діяльність	84,3	83,4	85,1	80,6	78,1	77,3	78,3

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	101,1	103,0	99,8	98,9	105,1	103,5	101,5
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	90,7	93,3	93,0	95,1	95,5	92,1	89,0
Освіта	93,4	93,7	95,4	96,4	96,2	96,5	95,7
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	89,7	89,3	90,1	88,9	89,3	86,9	86,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	47,2	50,0	59,6	61,6	64,1	63,5	65,2
Надання інших видів послуг	89,1	82,6	82,5	85,8	88,1	98,4	94,6

ДОДАТОК Е

- Низький рівень нестачі води (< 10%)
- Рівень нестачі води від низького до середнього (10–20%)
- Рівень нестачі води від середнього до високого (20–40%)
- Рівень нестачі води високий (40–80%)
- Надзвичайно високий рівень нестачі води (> 80%)

Рисунок Е.1. Рівень нестачі води за країнами

Таблиця Е.1. Безпечність та якість питної води за мікробіологічними показниками (по % нестандартних проб)

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
За типом місцевості проживання								
міська	3,1	4,3	4,6	5,1	5,7	4,7	5,1	2,1
сільська	7,6	10,4	11,2	11,8	11,4	13,8	11,9	11,4
За типом водопостачання								
централізоване	4,6	6,4	6,7	7,7	8,2	7,6	7,5	3,5
децентралізоване	18,0	23,1	20,4	23,4	24,6	22,6	22,9	28,3

Таблиця Е.2. Безпечність та якість питної води за радіаційними показниками (по % нестандартних проб)

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
За типом місцевості проживання								
міська	1,6	1,1	4,3	4,0	4,1	0,8	2,0	0,5
сільська	0,0	0,5	6,6	9,8	12,5	6,5	2,8	12,2
За типом водопостачання								
централізоване	1,1	1,1	3,9	4,0	4,6	4,7	1,9	1,2
децентралізоване	1,7	0,4	3,0	2,5	4,0	8,8	7,1	4,9

Таблиця Е.3. Безпечність та якість питної води за органолептичними, фізико-хімічними та санітарно-токсикологічними показниками (по % нестандартних проб)

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
За типом місцевості проживання								
міська	12,4	13,7	16,2	18,5	17,2	16,8	18,2	12,1
сільська	22,5	25,5	27,4	29,8	31,2	26,9	28,9	15,4
За типом водопостачання								
централізоване	15,7	18,4	20,0	22,7	22,3	21,7	21,2	14,3
децентралізоване	32,7	33,2	32,6	34,4	30,4	32,6	33,5	39,9

**Таблиця Е.4. Обсяги скидів забруднених
(забруднених без очистки та недостатньо очищених)
стічних вод у водні об'єкти, млн м³**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього	875,1	698,3	997,3	952,0	737,2	518,4	541,5	374,0
У т. ч. за видами економічної діяльності								
Промисловість	481,3	327,3	311,1	301,4	91,54	107,37	119,71	86,98
Сільське господарство	24,68	22,31	28,90	15,37	46,50	24,58	33,74	14,24
Лісове господарство	–	–	–	–	–	–	–	–
Транспорт	3,08	2,05	1,95	2,79	0,398	0,541	1,443	0,466
Зв'язок	–	–	–	–	–	–	–	–
Будівництво	0,95	–	–	–	0,004	2,406	2,484	0,568
Торгівля і громадське харчування	55,22	50,72	46,18	45,73	33,88	0,062	0,088	0,074
Матеріально-технічне забезпечення	0,02	0,02	0,03	0,04	0,024	0,227	0,147	0,135
Житлове та побутове господарство	308,1	294,3	607,5	585,3	563,7	381,316	382,456	270,3
Охорона здоров'я, фізичне виховання	0,75	0,72	0,94	0,73	0,544	0,46	0,474	0,337
Народна освіта	0,39	0,35	0,34	0,34	0,369	0,254	0,254	0,271
Інші галузі	0,62	0,53	0,36	0,30	0,241	1,132	0,711	0,646

Таблиця Е.5. Частка скидів забруднених (забруднених без очищення та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Частка скидів забруднених (забруднених без очищення та недостатньо очищених) стічних вод у водні об'єкти у загальному обсязі скидів, %	16,38	12,93	21,15	18,27	13,72	10,05	11,56	12,55
За видами економічної діяльності								
Промисловість	14,38	9,50	11,17	9,18	2,63	3,15	4,11	5,21
Сільське господарство	6,83	6,64	8,13	4,40	12,46	9,70	12,93	9,21
Лісове господарство	–	–	–	–	–	–	–	–
Транспорт	38,24	24,95	22,30	27,23	4,60	9,40	29,69	11,29
Зв'язок	–	–	–	–	–	–	–	–
Будівництво	74,31	0,92	–	–	1,20	82,06	80,08	49,22
Торгівля і громадське харчування	96,42	95,93	95,31	95,15	93,46	7,49	5,74	5,95
Матеріально-технічне забезпечення	11,49	9,89	16,02	13,74	7,95	9,42	5,38	6,61
Житлове та побутове господарство	19,75	18,97	40,23	38,68	38,27	25,84	25,8	23,68
Охорона здоров'я, фізичне виховання	27,56	25,43	27,23	20,29	17,90	37,8	27,24	17,52
Народна освіта	95,11	95,12	94,49	92,37	98,40	97,69	96,95	98,55
Інші галузі	17,40	16,67	12,25	62,19	26,34	10,82	6,21	15,15

ДОДАТОК Ж

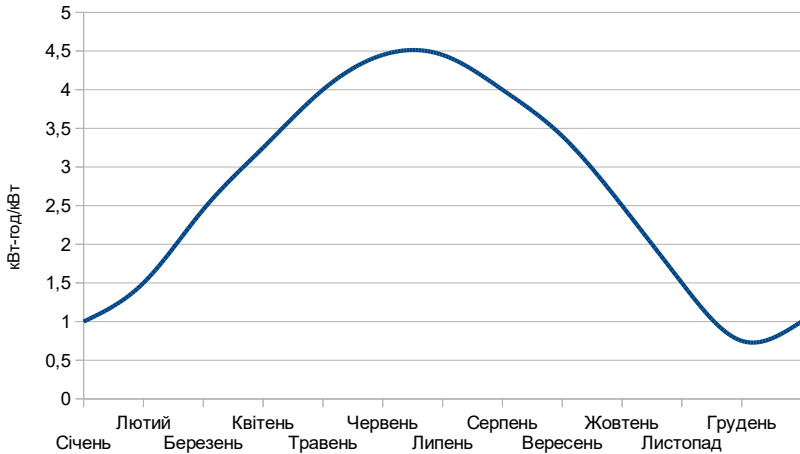

Рисунок Ж.1. Генерація енергії СЕС потужністю 1 кВт протягом року

Таблиця Ж.1. Хімічний склад біогазу

Речовина	Хімічна формула	Вміст, %
Метан	CH_4	40–75
Вуглекислий газ	CO_2	25–55
Водяна пара	H_2O	0–10
Азот	N_2	<5
Кисень	O_2	<2
Водень	H_2	<1
Сірководень	H_2S	<1
Аміак	NH_3	<1

**Таблиця Ж.2. Технологічні витрати електричної енергії
в розподільчих електромережах**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Відпуск електроенергії в мережу, млн кВт·г	146642	141619	142509	146523	141329	136196	143991	104529
Корисний відпуск електроенергії в мережу, млн кВт·г	131861	131274	132093	129191	116612	112986	119496	85239
Звітна фактична величина ТВЕ, млн кВт·г	16860	16626	16774	16996	16418	15451	16247	13427
Звітна фактична величина ТВЕ, %	11,50	11,74	11,77	11,60	11,62	11,34	11,28	12,85
у т. ч. нормативна величина ТВЕ, млн кВт·г	19034	18805	18820	19140	18238	17438	18634	15022
у т. ч. нормативна величина ТВЕ, %	13,0	13,3	13,2	13,1	12,9	12,8	12,9	14,4
ТВЕ в розподільчих електромережах, млн кВт·г	12611	12885	12932	13223	12887	12378	12758	10379
величина ТВЕ в розподільчих електромережах, %	9,79	9,90	9,89	9,84	10,35	10,13	9,86	11,11

**Таблиця Ж.3. Максимальна частка імпорту
первинних енергоресурсів (крім ядерного палива)
з однієї країни (компанії) в загальному обсязі їхнього
постачання (імпорту), %**

Енергоресурс	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
вугілля (2701)	54,3	66,7	67,0	70,2	68,6	70,2	67,5	42,4
нафта (2709)	99,9	97,4	85,2	94,2	76,7	70,2	74,5	99,9
газ природний (271121)	37,3	29,5	40,5	37,3	44,5	35,5	52,7	43,5

ДОДАТОК 3

Таблиця 3.1. Рівень зайнятості населення віком 20–64 роки, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Рівень зайнятості населення віком 20–64 роки, %	64,4	64,2	64,2	65,6	66,9	65,2	64,8
За статтю							
жінки	59,1	59,3	59,4	61,0	61,6	60,0	59,3
чоловіки	70,2	69,5	69,4	70,5	72,7	70,8	70,8
За типом місцевості проживання							
міська	65,2	65,0	65,1	66,7	68,1	66,5	66,1
сільська	62,7	62,4	62,2	63,2	64,5	62,6	62,1

Таблиця 3.2 – Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15–24 роки, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15–24 роки, %	17,2	17,8	15,9	14,5	15,6	15,5	14,3
За статтю							
жінки	19,8	20,8	19,0	17,8	19,9	18,4	18,0
чоловіки	14,6	14,9	12,9	11,3	11,5	12,7	10,8

Таблиця 3.3. Кількість потерпілих від нещасних випадків на виробництві, які призвели до втрати працездатності на 1 робочий день чи більше, % до рівня 2015 року

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Україна	100	104	101	97	91	85	80	69
Вінницька	100	109	98	122	115	90	106	82
Волинська	100	92	87	90	98	65	78	55
Дніпропетровська	100	119	116	99	100	71	72	68
Донецька	100	99	90	84	70	61	67	40
Житомирська	100	126	107	111	96	76	112	100
Закарпатська	100	95	124	138	92	95	122	84
Запорізька	100	104	110	104	73	69	66	55
Івано-Франківська	100	77	107	117	102	93	140	87
Київська	100	54	60	50	61	101	64	82
Кіровоградська	100	145	220	169	192	192	153	147
Луганська	100	122	80	116	91	103	69	14
Львівська	100	95	99	81	79	64	63	72
Миколаївська	100	130	109	132	135	86	114	168
Одеська	100	100	106	104	109	100	85	80
Полтавська	100	97	90	83	86	89	90	87
Рівненська	100	127	113	113	79	84	72	80
Сумська	100	90	85	68	95	73	67	82
Тернопільська	100	88	119	142	129	115	85	71
Харківська	100	129	99	107	99	199	67	46
Херсонська	100	96	107	110	95	110	86	34
Хмельницька	100	124	122	121	131	117	128	90
Черкаська	100	77	82	82	74	68	78	73
Чернівецька	100	120	113	120	127	120	117	117
Чернігівська	100	105	99	98	94	69	85	77
м. Київ	100	105	106	91	86	106	74	78

**Таблиця 3.4. Кількість загиблих від нещасних випадків
на виробництві, % до рівня 2015 року**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Україна	100	107	98	109	113	101	103	126
Вінницька	100	93	100	60	140	80	87	167
Волинська	100	131	62	77	162	108	54	62
Дніпропетровська	100	100	83	100	89	57	66	130
Донецька	100	81	86	103	58	67	69	75
Житомирська	100	138	100	188	175	175	213	188
Закарпатська	100	150	225	100	100	250	150	175
Запорізька	100	108	117	117	100	142	158	133
Івано- Франківська	100	110	100	130	180	150	230	60
Київська	100	109	87	83	57	61	96	104
Кіровоградська	100	188	75	63	113	113	38	163
Луганська	100	100	11	44	56	78	44	11
Львівська	100	100	150	123	150	91	86	109
Миколаївська	100	250	250	325	450	250	350	925
Одеська	100	100	83	111	144	89	78	122
Полтавська	100	89	84	100	68	89	89	142
Рівненська	100	500	325	375	200	475	175	225
Сумська	100	136	55	18	91	64	64	182
Тернопільська	100	80	80	130	150	80	120	80
Харківська	100	115	90	50	125	105	100	130
Херсонська	100	89	56	100	33	44	56	144
Хмельницька	100	81	75	69	69	81	50	56
Черкаська	100	113	200	150	138	100	188	175
Чернівецька	100	100	50	50	75	88	50	75
Чернігівська	100	108	67	100	92	92	125	108
м. Київ	100	66	141	224	179	186	203	145

**Таблиця 3.5. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів
середнього та малого підприємництва, млн осіб**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього	6,5	6,5	6,6	7,0	7,4	7,4	7,3	6,1
За видами економічної діяльності								
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Промисловість	1,5	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,4	1,2
Будівництво	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотransпортних засобів і мотоциклів	2,0	1,9	1,9	2,1	2,0	2,0	2,0	1,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
Тимчасове розміщення й організація харчування	0,2	0,2	0,2	0,3	–	–	–	–
Інформація та телекомунікації	0,2	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4	–	–
Фінансова та страхова діяльність	0,2	0,1	0,1	–	0,1	0,1	0,1	0,1
Операції з нерухомим майном	0,2	–	–	0,2	–	–	–	–
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,3	0,3	–	–	–	–	–	–
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,3	0,3	0,3	0,3	–	–	–	–
Освіта	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,1	0,1	0,1	0,3	–	–	–	–
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,0	–	–	–	–	–	–	0,0
Надання інших видів послуг	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	–	–

Таблиця 3.6. Українські стартапи, які залучили понад 5 млн дол інвестицій у 2022 р.

Стартап-компанія, характеристика	Обсяг залучених інвестицій у 2022 р.
<p>Near Protocol – стартап у криптоіндустрії. Компанія запустила блокчейн-платформу, яка допомагає розробникам створювати децентралізовані сервіси (dapps). В NEAR запевняють, що їхній продукт порівняно з конкурентами швидший, простіший у використанні та дешевший.</p> <p>У 2018 р. заснували: Ілля Полосухін, Олександр Скіданов.</p> <p>Офіси: Лісабон (Португалія), в Україні знаходиться частина команди.</p>	<p>Залучено 500 млн дол (у січні – 150 млн дол від Three Arrows Capital, Dragonfly Capital, a16z, Mechanism Capital тощо; у квітні – 350 млн дол від Tiger Global, Republic Capital, Hashed, FTX Ventures, Dragonfly Capital та інших інвесторів). Інвестиції скерували на розширення регіональних офісів та запуск нових проєктів у Web3.</p>
<p>Unstoppable Domains – криптостартап. Команда створює короткі домени NFT, до яких користувач може прив'язати адреси всіх своїх криптогаманців. Кожний гаманець складається із випадкових понад 30 знаків. Запам'ятати їх дуже важко, на відміну від простого домену. Стартап продає свої «творіння» від 5 дол/домен. Користувач отримує його у власність на все життя. Unstoppable Domains продав вже понад 2,5 млн доменів.</p> <p>У 2018 р. заснували: американці Бред Кам, Метью Гулд, Брейден Пезешкі та українець Богдан Гусєв.</p> <p>Офіси: Сан-Франциско (США), Київ. Кількість співробітників: понад 150.</p>	<p>Залучено 65 млн дол у липні фінансування фондів: Pantera Capital, Mayfield, Gaingels, Alchemy Ventures, Redbeard Ventures, Spartan Group, OKX Blockdream Ventures, Polygon, CoinDCX, CoinGecko, We3 syndicate, Rainfall Capital, Broadhaven, El Ventures, Hardyaka, Sound Media Ventures, а також попередні інвестори Boost VC та Draper Associates.</p> <p>Стартап став другим українським «єдиногомом» з оцінкою в 1 млрд дол, якому вдалося здобути цей «статус» у воєнний час.</p>
<p>AirSlate (раніше PDFfiller) – SaaS-сервіс автоматизації робочих процесів без коду. На платформі зібрані рішення для розробки, інтеграції, автоматизації документообігу з хмари. У AirSlate близько 87 млн користувачів та 700 000 клієнтів по всьому світу. Зокрема, BillingTree, Ground Floor, Tutor Perini, Colliers, FirstData, GoFundme тощо.</p> <p>У 2008 заснували: Вадим Ясиновський, Борис Шахнович.</p> <p>Офіси: Київ, Бостон (США), Вроцлав (Польща), Санкт-Петербург (росія). Кількість співробітників: понад 900, більшість – у київському офісі.</p>	<p>Залучено 51,5 млн дол у червні під час раунду серії С від G Squared UiPath Ventures. Компанія стала «єдиногомом»: її оцінка перевищила 1,25 млрд дол. Трохи згодом AirSlate купила платформу для підпису документів DocHub, у якої майже 83 млн користувачів. Сума угоди не розголошується.</p>

Стартап-компанія, характеристика	Обсяг залучених інвестицій у 2022 р.
<p>Preply – платформа для підбору репетиторів, які допомагають вивчити іноземну мову. На Preply понад 49 000 викладачів із 185 країн та близько 50 мов на вибір. З моменту запуску на платформі підписалися на понад 16 млн уроків.</p> <p>У 2012 р. заснували: Сергій Лук'янов, Дмитро Волошин, Кирило Бігай.</p> <p>Офіси: Київ, Барселона (Іспанія), Нью-Йорк (США).</p> <p>Кількість співробітників: понад 400.</p>	<p>Залучено 50 млн дол у липні у раунді серії С від Owl Ventures, Diligent Capital, Hoxton Ventures, Educapital, Evli Growth Partners, Пшемислава Гадека, Swisscom Ventures та Orbit Capital. Отримані кошти команда скерувала на зростання в США та Європі, шліфування технології пошуку на основі штучного інтелекту.</p>
<p>Spin Technology (раніше Spinbackup) – стартап із сфери кібербезпеки. Команда розробила своєрідні антивіруси для сторонніх SaaS-сервісів. ПЗ розпізнає загрози на різних платформах: Google Workspace, Microsoft Office 365, Salesforce тощо.</p> <p>Платформа включає чотири компоненти: моніторинг програм-вимагачів та реагування на них, оцінку ризиків застосунків, запобігання витоку даних, резервне копіювання та відновлення. У Spin понад 1600 клієнтів: Toyota, OFS, Utibrain, Autodoc, Miller тощо.</p> <p>У 2013 р. заснував: Дмитро Донцов.</p> <p>Офіси: Київ, Одеса, Лос-Анджелес (США), Пало-Альто (США).</p> <p>Кількість співробітників: понад 80.</p>	<p>Залучено 16 млн дол у серпні від Blueprint Equity, Santa Barbara Venture Partners й Blu Venture Investors. Компанію оцінили в 55 млн дол. Отримані кошти пішли на подальшу експансію, розширення послуг, збільшення команд маркетингу, продажів та інженерів.</p>
<p>Fintech Farm – це фінтех-компанія, яка розробляє платформи для запуску неюбанків у різних країнах світу.</p> <p>У 2020 р. заснували: Дмитро Дубілет, Олександр Вітязь, Микола Безкровний.</p> <p>Fintech Farm у 2021 р. відкрила свій перший проєкт – Leobank в Азербайджані. Та запланувала експансію у країни Африки та Азії.</p> <p>Офіси: Київ, Дніпро.</p> <p>Кількість співробітників: понад 70</p>	<p>Залучено 7,4 млн дол. у січні від Flyer One Ventures, Solid, Jiji (входить до групи Genesis), TA Ventures, u.ventures, AVentures Capital.</p> <p>Попри війну команда у В'єтнамі запустила Liobank, в Hirepii – Fibo. Для експансії Fintech Farm залучає місцевий банк-партнер, з яким ділить бізнес 50 на 50.</p>

Стартап-компанія, характеристика	Обсяг залучених інвестицій у 2022 р.
<p>Salto X – криптостартап. Команда розробляє Web3-альтернативу фондовим опціоном. Тож продукт замінює традиційні опційні програми для співробітників на токени за допомогою смарт-контракту. Це дозволяє знизити витрати на юридичне оформлення незалежно від юрисдикції та спростити видачу акцій компанії для віддалених або контрактних співробітників.</p> <p>У 2021 заснували: Рагнар та Еліза Сасс, Крістс Авотс, Тетяна Чайковська.</p> <p>Офіси: Київ, Рига (Латвія), Таллінн (Естонія).</p> <p>Кількість співробітників: близько 20.</p>	<p>Залучено 5,2 млн євро у липні. Кошти вклали фонди ByFounders, Blockwall, Vox Group, 3Commas та низка «ангелів». Інвестиції пішли на масштабування продукту в різних юрисдикціях та розширення команди в Україні; восени відкрився офіс Salto X.</p>
<p>Utorg – це криптообмінник із простим функціоналом. Користувач вводить суму у фіатній валюті (гривні, доларах, євро), вказує назву криптогаманця – отримує на нього крипту. Комісія – 6,5%. Таких проєктів чимало на ринку. Розробники вважають, що їхній продукт клієнти обирають, тому що він швидкий та простий у використанні. За даними Utorg, цим криптообмінником вже скористувалися мільйони людей з майже 200 країн. Forbes наводить більш «предметну» статистику: з травня 2021 по травень 2022 р. стартап отримав 20 млн дол прибутку від 250 000 користувачів.</p> <p>У 2020 р. заснували: Артем Баранник, Даніель Стольберг, Євген Петраков.</p> <p>Офіси: Київ.</p>	<p>Залучено 5 млн дол у вересні. В Utorg вклалися американська Dragonfly та українські Нурга й TA Ventures. Залучені інвестиції пішли на розробку децентралізованого додатка та просування по світу: команда отримує ліцензії провайдера послуг з обміну цифрових активів в Великій Британії, Канаді, ОАЕ, Сінгапурі, Тайланді тощо.</p>

**Таблиця 3.7. Залучення інвестицій обсягом
понад 1 млн дол українськими стартапами у 2023 р.**

Стартап-компанія, характеристика	Обсяг залучених інвестицій у 2023 р.
<p>EdTech-компанія Preply – онлайн-платформа для вивчення мов, яка дозволяє з'єднувати викладачів з учнями за допомогою алгоритму машинного навчання.</p> <p>У 2012 р. заснували: українці: Сергій Лук'янов, Дмитро Волошин та Кирило Бігай.</p>	<p>70 млн дол акціонерного та позикового капіталу. Новий раунд фінансування очолила компанія Horizon Capital, що спеціалізується на інвестиціях в акціонерний капітал, також у раунді брали участь Reach Capital, Hoxton Ventures тощо. Фінансування дозволить збільшити обсяг серії С до 120 млн дол.</p>
<p>Fintech Farm – платформа для запуску необанків у партнерстві з традиційними банками по всьому світі.</p> <p>У 2020 р. заснували: українці Дмитро Дубілет, Олександр Вітязь та Микола Безкровний.</p>	<p>Залучено 22 млн дол; у квітні британська компанія Fintech Farm закрила раунд В. Лід-інвестором виступив фонд Nordstar, а сам раунд є комбінацією еквіті та convertible loan. За даними AIN.UA оцінка компанії перевищує 100 млн дол.</p>
<p>DressX – платформа, на якій продається цифровий одяг, а також працює з іншими маркетплейсами та платформами.</p> <p>У 2020 р. заснували: українки Дар'я Шаповалова й Наталія Моденова.</p>	<p>Залучено 15 млн дол; у березні американський стартап DressX закрив новий інвестиційний раунд. Лід-інвестор раунду – фонд Greenfield Capital з Берліну. Також до списку приєдналися Slow Ventures, Warner Music, The Artemis Fund, Red DAO. Отримані кошти команда направила на розвиток платформи, удосконалення свого застосунку, маркетинг та імплементацію нових функцій.</p>
<p>Українська онлайн-школа програмування GoIT функціонує на ринку з 2014 р.</p>	<p>Сторони не розкривають точну суму та деталі угоди, але, може йтися про чек у 10–15 млн дол за міноритарну частку у 25 %; у листопаді GoIT залучила інвестиції від Growth Fund IV – нового фонду Horizon Capital. GoIT планує спрямувати інвестицію на розширення присутності на ринках Польщі, Румунії, Колумбії та Південно-Східної Азії. Також тестуватимуть нові ринки: Туреччина, Чилі, Мексика та В'єтнам.</p>

Стартап-компанія, характеристика	Обсяг залучених інвестицій у 2023 р.
<p>Стартап NewHomesMate (раніше Propertyumate). Команда працює над платформою, яка дозволяє покупцям первинної нерухомості знайти інформацію про новобудови. Основний ринок клієнтів – у США.</p> <p>У 2018 р. заснували: українці Богдан Гнатковський та Софія Вишневська.</p>	<p>Залучено 5,5 млн дол інвестицій у травні. Участь у раунді взяли американські венчурні компанії Gaingels, Asymmetry Ventures, ангельський синдикат Unpopular Ventures, а також українські Geek Ventures, Flyer One Ventures, SID Venture Partners, U.Ventures та ранній інвестор Pragmatech Ventures – фонд співзасновника iDeals Євгена Сергєєва.</p>
<p>Наіqu – стартап створює технології для підвищення ефективності квантових комп'ютерів.</p> <p>У 2022 р. заснували: американець Річард Гіван та українець Микола Максименко в межах канадського deep-tech-акселератора Creative Destruction Lab.</p>	<p>Залучено 4 млн дол; у червні; раунд очолили американські фонди MaC Venture Capital та Toyota Ventures, за участю SOMA capital, українських u.ventures, SID Venture Partners, Roosh Ventures, а також приватних інвесторів.</p> <p>Інвестиції планували спрямувати в розробку продукту та розвиток партнерської екосистеми для його запуску на ринок.</p>
<p>Instock – стартап працює над роботизованим сервісом для складів. За словами засновника, система може зменшити витрати на виконання замовлень у 10 разів, а також надати підприємствам електронної комерції більшої гнучкості.</p> <p>У 2022 р. заснував: українець Єгор Анчишкін.</p>	<p>Залучено 3,2 млн дол у грудні під керівництвом Amazon Industrial Innovation Fund. Інвестиції збільшують початкове фінансування Instock до загальної суми 6,2 млн дол. Раунд очолили OneWay Ventures і Lux Capital, участь у фінансуванні також узяли Commerce VC, u.ventures, Cybernetix Ventures та інші інвестори, що працюють в екосистемі робототехніки та електронної комерції.</p>
<p>Стартап AiSDR займається розробкою інструменту на основі ШІ, який створює персоналізовані електронні рекламні кампанії та організовує зустрічі з потенційними клієнтами.</p> <p>У серпні 2023 р. заснували: українці брати Юрій та Олег Заремби.</p>	<p>Залучено 3 млн дол інвестицій: американських – Y Combinator, Rebel Fund, Pioneer Fund, Bluepointe Ventures, українських – SID Venture Partners, Flyer One Ventures, британських – SCM Advisors, керівного партнера DST Global Рахул Мехта, COO Rippling Метт МакІніс, інвестора Figma та Notion Терренс Рохан, а також – керівного партнера 408 Ventures Ніка Білогорського.</p>

Стартап-компанія, характеристика	Обсяг залучених інвестицій у 2023 р.
<p>Стартап GameTree. Його основний фокус – створення інклюзивних, нетоксичних і дружніх ігрових спільнот у глобальному масштабі.</p> <p>У 2019 р. заснували: українка Дана Сидоренко та американець Джон Уке.</p>	<p>Залучено 1,7 млн дол seed-фінансування наприкінці року. У раунді взяли участь Corazon Capital, Full Stack Ventures, Goodwater Capital, 32-Bit Ventures і Expert Dojo, також компанія отримала грант від Overwolf.</p>
<p>Deus Robotics. В основі рішення Deus Robotics – AI-технологія орієнтування та координації роботів у просторі, яка швидко інтегрується в процеси операторів складів.</p> <p>У 2018 р. стартап заснував: програміст Павло Пікулін, який інвестував у проєкт 1 млн дол власних коштів і додатково 500 000 дол ангельських інвестицій.</p>	<p>Залучено 1,5 млн дол наприкінці лютого від українського венчурного фонду SMRK. Оцінка стартапу в цьому раунді склала 15 млн дол. За оцінкою команди стартапу, ринок логістичних роботів у США складає 7,5 млрд дол та може зрости в 40 разів до 2042 р. Із новим раундом фінансування стартап планує більше ресурсів виділяти на роботу із клієнтами та розвиток свого R&D. Залучені кошти підуть на пошук нових клієнтів у США та Європі, а також розширення лінійки промислових роботів.</p>
<p>Стартап Deskree. Платформа створена для посcode-побудови бекенд-інфраструктури, спрощує створення серверної інфраструктури, усуваючи потребу в дорогих спеціалістах DevOps і хмарних архітекторах.</p> <p>У 2021 р. заснував: українець Дмитро Гречко як внутрішній стартап своєї IT-компанії Deskree Studio.</p>	<p>Залучено 1,5 млн дол seed-інвестицій у вересні від Forum Ventures, Hustle Fund, N49P, Flair Ventures, ZAKA VC, League of Innovators, AAI VC, а також українських Flyer One Ventures та Vesna Capital.</p>
<p>Masthead Data – розробляє сервіс, який дозволяє бізнесам у режимі реального часу відстежувати помилки та аномалії у великих масивах даних, без доступу до даних клієнта й без збільшення його витрат на хмарні обчислення.</p> <p>У 2021 р. заснували: українці Юлія та Сергій Ткачови.</p>	<p>Залучено 1,3 млн дол у червні. Участь у preseed-раунді взяли фонди SMOK Ventures, DEPO Ventures, Monochrome, Alchemist Accelerator, а також ангельські інвестори із Snowflake, колишні співробітники Uber, Google тощо.</p>

ДОДАТОК И

Таблиця И.1. Обсяг перевезених вантажів, млн тонн

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Усього	1474,3	1542,6	1582,0	1643,0	1578,8	1641,0	–
За видами транспорту							
залізничний	350,0	343,4	339,5	322,4	312,9	305,5	314,3
автомобільний	1020,6	1085,7	1121,7	1205,5	1147,0	1232,4	–
морський	3,3	3,0	2,3	1,9	2,1	1,8	1,8
річковий	3,1	3,7	3,6	3,7	4,0	3,8	3,5
трубопровідний	97,2	106,7	114,8	109,4	112,7	97,4	77,6
авіаційний	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Таблиця И.2. Кількість перевезених пасажирів, млн осіб

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього	5166,8	4853,8	4648,2	4487,1	4262,3	2570,2	2655,4	1600,6
За видами транспорту								
залізничний	389,8	389,1	164,9	158,0	154,8	68,3	81,3	–
автомобільний	2250,3	2024,9	2019,3	1906,8	1804,9	1083,9	1089,3	–
морський	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	–
річковий	0,6	0,4	0,6	0,6	0,6	0,2	0,4	–
авіаційний	6,3	8,3	10,6	12,5	13,7	4,8	9,3	–
трамвайний	738,6	694,0	675,8	666,3	627,5	422,8	398,0	–
тролейбусний	1080,8	1038,7	1058,1	1016,2	945,7	579,0	594,4	–
метрополітенівський	700,4	698,4	718,9	726,6	715,0	411,1	482,6	–

**Таблиця И.3. Ступінь зносу основних засобів
за ВЕД «Транспорт, складське господарство,
поштова та кур'єрська діяльність», %**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ступінь зносу основних засобів за ВЕД «Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність», %	51,7	50,6	47,6	62,9	54,1	48,1	48,2
Наземний і трубопровідний транспорт	49,9	46,4	39,0	62,9	59,2	50,9	55,1
Водний транспорт	44,6	44,2	37,6	33,4	27,5	26,8	32,5
Авіаційний транспорт	60,5	64,1	58,1	60,3	33,0	52,1	45,2
Складське господарство та допоміжна діяльність у сфері транспорту	56,5	65,4	70,7	64,7	36,7	37,5	30,5
Поштова та кур'єрська діяльність	64,4	9,2	31,9	33,4	35,2	42,6	42,8

**Таблиця II.4. Рівень охоплення населення
інтернет-послугами, абонентів на 100 жителів**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Україна	14	39	56	62	46	52	55	49
Вінницька	7	38	53	62	38	43	45	48
Волинська	7	32	48	56	51	54	63	58
Дніпропетровська	10	31	48	56	48	51	54	56
Донецька	5	27	46	43	31	38	38	12
Житомирська	5	37	52	57	32	41	48	43
Закарпатська	5	24	40	46	35	37	41	45
Запорізька	9	35	52	51	53	58	61	38
Івано-Франківська	6	23	41	48	43	53	48	55
Київська	9	42	59	69	69	76	89	89
Кіровоградська	8	23	43	49	30	33	39	35
Луганська	3	21	38	42	26	32	29	0
Львівська	11	43	56	66	54	64	70	71
Миколаївська	10	44	62	71	42	46	53	48
Одеська	56	95	106	113	61	71	66	60
Полтавська	8	27	46	54	36	43	48	55
Рівненська	5	28	44	51	48	56	56	59
Сумська	7	26	44	51	47	51	53	52
Тернопільська	8	25	42	49	47	53	55	56
Харківська	8	35	51	59	39	41	40	30
Херсонська	8	27	46	52	45	54	58	17
Хмельницька	7	27	45	52	47	52	57	54
Черкаська	7	39	55	57	33	41	41	40
Чернівецька	6	23	40	47	32	29	37	30
Чернігівська	8	42	59	67	30	38	44	40
м. Київ	68	92	106	116	78	86	86	79

Таблиця І.5. Питома вага дослідників віком до 40 років у загальній кількості дослідників

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Україна	36,7	37,1	35,6	33,5	32,0	30,7
Вінницька	42,4	39,1	38,7	35,6	32,7	30,2
Волинська	57,5	50,7	45,1	46,8	31,8	30,1
Дніпропетровська	45,4	45,3	45,4	41,5	38,9	34,9
Донецька	44,6	26,7	26,5	26,6	37,0	39,0
Житомирська	38,2	37,1	43,0	43,0	41,3	41,7
Закарпатська	35,6	35,8	29,7	30,3	30,2	29,5
Запорізька	37,6	36,0	35,8	31,7	33,5	32,8
Івано-Франківська	47,0	45,9	42,2	39,6	42,8	46,2
Київська	39,9	38,4	37,6	35,2	33,3	33,2
Кіровоградська	55,1	58,3	56,5	56,4	32,2	42,5
Луганська	41,9	46,7	48,9	45,8	46,7	50,3
Львівська	34,3	35,0	34,0	33,3	32,1	31,6
Миколаївська	32,9	39,6	40,9	34,9	30,8	32,3
Одеська	33,9	35,7	32,7	29,9	29,6	26,8
Полтавська	46,3	46,8	41,9	37,6	32,4	27,1
Рівненська	47,5	45,3	49,5	43,1	42,6	40,4
Сумська	44,4	44,8	52,3	48,8	38,7	43,1
Тернопільська	44,3	51,1	47,4	43,0	28,6	42,0
Харківська	33,8	34,1	31,0	29,6	27,4	25,7
Херсонська	41,4	40,4	40,9	40,0	33,6	35,2
Хмельницька	50,0	51,4	45,5	47,8	44,8	38,8
Черкаська	37,1	40,7	41,6	36,3	35,4	35,9
Чернівецька	46,8	41,1	43,5	41,8	39,6	38,5
Чернігівська	34,7	41,3	38,0	40,0	33,9	38,8
м. Київ	34,9	35,0	33,1	31,6	31,3	30,0

Рисунок И.1. Зведений інноваційний індекс за 2022 р. відносно середнього по ЄС у 2015 р. для країн «повільний інноватор»

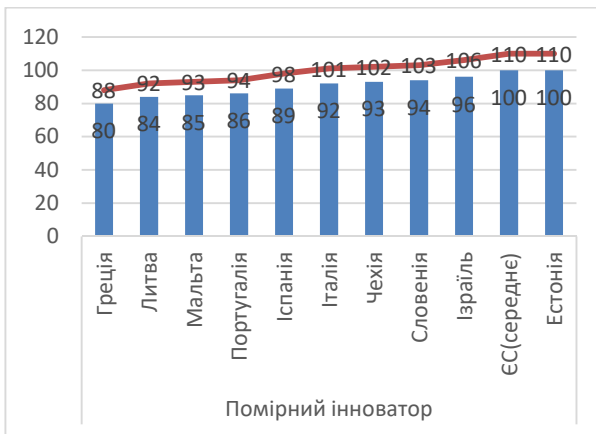

Рисунок И.2. Зведений інноваційний індекс за 2022 р. відносно середнього по ЄС у 2015 р. для країн «помірний інноватор»

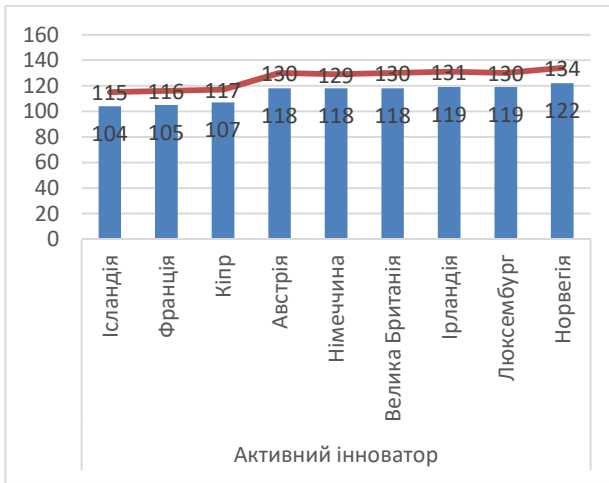

Рисунок И.3. Зведений інноваційний індекс за 2022 р. відносно середнього по ЄС у 2015 р. для країн «активний інноватор»

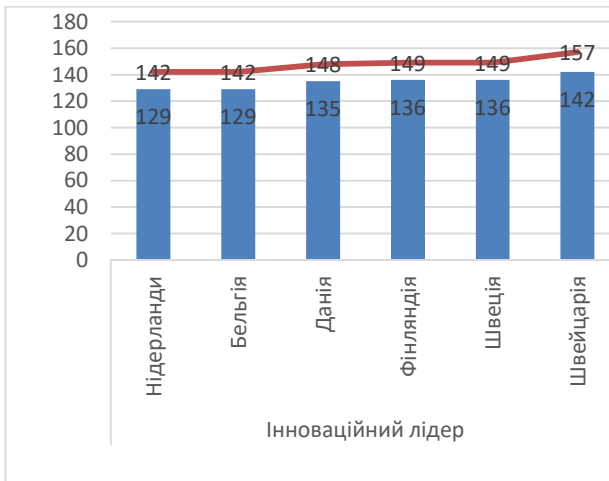

Рисунок И.4. Зведений інноваційний індекс за 2022 р. відносно середнього по ЄС у 2015 р. для країн «інноваційний лідер»

ДОДАТОК К

Таблиця К.1. Співвідношення темпів зростання середньодушових загальних доходів 40% найменш забезпечених та всього населення, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Співвідношення темпів зростання середньодушових загальних доходів 40% найменш забезпечених та всього населення, %	0,99	1,02	0,97	0,95	0,97	1,02	0,99
За типом місцевості проживання							
міська	1,03	0,98	0,97	0,91	0,98	1,01	1,0
сільська	1,05	1,01	0,90	0,90	0,98	1,03	0,97

Таблиця К.2. Частка загальних доходів 40% найменш забезпечених у всіх загальних доходах населення, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Частка загальних доходів 40% найменш забезпечених у всіх загальних доходах населення, %	25,5	26,1	25,2	24,8	24,4	24,7	24,7
За типом місцевості проживання							
міська	25,2	25,7	25,1	24,7	24,3	24,5	24,6
сільська	26,0	26,7	25,6	25,6	25,3	26,3	25,7

Таблиця К.3. Співвідношення середньомісячної заробітної плати (доходів) десятої та першої децильних груп працівників (децильний коефіцієнт), рази

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Україна	31,2	30,4	24,7	29,6	45,8	70,2	158,2	416,2
Вінницька	–	38,9	35,3	48,4	64,4	76,4	108,7	260,0
Волинська	–	23,6	20,2	25,2	41,2	40,5	80,3	499,9
Дніпропетровська	–	25,7	21,7	28,8	56,4	79,3	202,3	526,7
Донецька	–	48,0	32,8	34,0	43,2	63,3	219,6	492,1
Житомирська	–	26,6	21,1	24,2	42,9	50,7	66,1	193,4
Закарпатська	–	22,5	48,1	23,2	35,2	35,9	50,3	157,2
Запорізька	–	27,0	22,1	26,3	47,8	91,7	217,8	511,3
Івано-Франківська	–	25,7	21,5	26,0	34,5	50,7	81,0	236,5
Київська	–	24,7	20,5	23,6	33,6	45,0	98,1	268,2
Кіровоградська	–	24,7	21,1	25,3	33,0	59,3	121,3	249,6
Луганська	–	41,2	28,8	30,2	49,2	69,2	189,4	568,2
Львівська	–	23,5	18,4	23,8	35,5	50,5	101,9	302,7
Миколаївська	–	31,1	23,8	28,6	46,2	84,4	203,3	504,8
Одеська	–	30,9	24,6	29,9	50,1	132,5	324,1	646,3
Полтавська	–	25,8	20,9	26,3	35,8	47,7	84,4	218,9
Рівненська	–	27,5	22,5	25,2	34,7	42,3	79,7	384,9
Сумська	–	24,2	18,9	22,9	42,6	55,3	125,2	286,2
Тернопільська	–	23,0	18,9	22,4	52,1	52,2	57,9	164,7
Харківська	–	24,4	19,2	26,3	39,0	66,2	152,6	402,1
Херсонська	–	29,1	24,4	28,2	41,8	110,5	265,2	635,2
Хмельницька	–	25,8	19,6	27,2	69,2	68,6	91,2	263,7
Черкаська	–	23,9	25,9	27,0	37,0	49,7	105,7	244,2
Чернівецька	–	20,3	17,3	21,2	30,7	41,3	100,6	287,0
Чернігівська	–	23,7	19,7	21,2	45,1	51,2	89,3	188,5
м. Київ	–	40,0	32,5	41,1	85,6	209,7	397,0	808,9

ДОДАТОК Л

Таблиця Л.1. Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, одиниць

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Кількість об'єктів культурної та природної спадщини, які включені до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, одиниць	7	7	7	7	7	7	7	8
За типом спадщини								
культурна	6	6	6	6	6	6	6	7
природна	1	1	1	1	1	1	1	1

Таблиця Л.2. Кількість міст, у яких середньорічні концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації, одиниць

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Кількість міст, у яких середньорічні концентрації основних забруднюючих речовин в атмосферному повітрі перевищують середньодобові гранично допустимі концентрації, одиниць	34	34	34	35	36	35	34	34
За видами забруднюючих речовин								
Завислі речовини (пил)	11	10	9	11	11	7	7	8
Діоксид сірки	–	–	–	–	1	1	–	1
Оксид вуглецю	2	5	4	3	4	2	1	2
Діоксид азоту	23	23	21	22	26	25	26	24
Оксид азоту	1	2	1	2	2	2	2	2
Фенол	6	5	8	7	9	6	6	7
Сажа	1	1	1	1	1	–	–	1
Фтористий водень	2	2	2	2	3	–	2	1
Аміак	2	2	1	1	2	2	1	1
Формальдегід	22	23	24	25	25	23	24	25

ДОДАТОК М

Таблиця М.1. Ресурсомісткість ВВП (співвідношення спожитих фізичних обсягів природних ресурсів, утворених відходів та викидів забруднюючих речовин до обсягу ВВП), % до рівня 2015 року

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ресурсомісткість ВВП								
Енергомісткість ВВП	100,0	102,3	94,7	95,2	88,5	88,9	–	–
Матеріаломісткість ВВП	100,0	100,0	98,2	97,2	100,4	99,9	108,2	–
Вуглецевомісткість ВВП	100,0	105,8	85,1	83,8	77,9	72,8	72,2	–
Водомісткість ВВП	100,0	98,2	91,7	95,1	91,6	94,2	77,3	60,1
Відходомісткість ВВП	100,0	92,5	111,6	103,9	126,1	137,3	141,6	–

Таблиця М.2. Складові елементи у системі цифрових технологій та їх значимість у контексті досягнення цілей сталого розвитку

Окремі компоненти у системі цифрових технологій	Значимість у системі забезпечення сталого розвитку
Хмарні технології	Хмарні рішення дозволяють компаніям зменшити витрати на ІТ-інфраструктуру, забезпечуючи еластичність та масштабованість. Вони також сприяють сталому розвитку, зменшуючи енергоспоживання та викиди в атмосферу завдяки оптимізації ресурсів.
Інтернет речей (IoT)	IoT дозволяє з'єднувати фізичні об'єкти з цифровим світом, збираючи дані в режимі реального часу. IoT сприяє забезпеченню сталого розвитку через інструменти інтелектуального управління енергоспоживанням, технології оптимізації логістики для зменшення викидів тощо.
Блокчейн	Блокчейн може забезпечити прозорість та безпеку транзакцій; може бути використаний для відстеження походження товарів, гарантуючи їх екологічність та соціальну відповідальність.
Біг Дата	Аналіз великих даних може допомогти компаніям краще розуміти свої впливи на довкілля та соціум; дозволяє приймати обґрунтовані рішення для забезпечення сталого розвитку.
Штучний інтелект (AI) та машинне навчання	AI може аналізувати великі обсяги даних, прогнозувати тенденції; допомагає приймати оптимальні рішення. AI може допомогти в розробці енергоефективних рішень, управлінні водними ресурсами, відстеженні впливу на довкілля та у прийнятті рішень щодо вирішення інших завдань у системі забезпечення сталого розвитку.
Цифрові платформи та екосистеми	Цифрові платформи дозволяють створювати нові бізнес-моделі, соціально-орієнтовані, екологічно чисті проекти; наприклад, економіка спільного користування або циркулярна економіка.
Віртуальна та доповнена реальність (VR/AR)	VR та AR можуть бути використані для навчання та освіти, допомагаючи людям краще розуміти вплив їхніх дій на довкілля та спільноту.
3D-друк	3D-друк дозволяє оптимізувати виробництво шляхом зменшення відходів та ефективнішого використання матеріалів, що сприяє сталому розвитку, зокрема, через раціональніше використання ресурсів та зменшення викидів.
Автоматизація та роботизація	Автоматизація процесів обумовлює зменшення витрат ресурсів, підвищення ефективності, зменшення викидів.
Кібербезпека	Захист даних та інформації є важливим аспектом у системі вирішення завдань та досягнення цілей сталого розвитку, оскільки він гарантує прозорість, довіру та стабільність в цифровому світі.

ДОДАТОК Н

**Таблиця Н.1. Обсяг викидів парникових газів,
% до рівня 1990 року**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Обсяг викидів парникових газів, % до рівня 1990 року	37,2	39,7	37,0	40,0	39,2	34,8	37,8
за типом джерел, зокрема, автомобільним транспортом	37,2	39,1	40,2	40,3	43,4	38,1	40,7

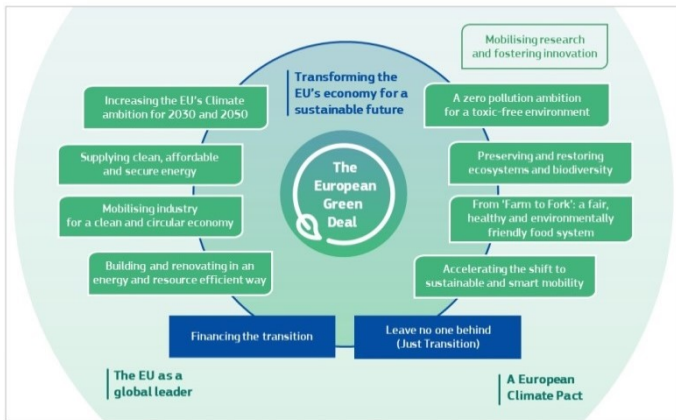

Рисунок Н.1. Європейська зелена угода

Рисунок Н.2. Напрями скорочення викидів парникових газів

ДОДАТОК П

Таблиця П.1. Кількість облікованих за останні 12 місяців кримінальних правопорушень за ст. 115–118, 121 ККУ країни (очевидні умисні вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження) в розрахунку на 100 тис осіб

Показник	2015		2016		2017		2018		2019		2020		2021	
	Усього кримінальних правопорушень (кількість)	Рівень на 100 тис. населення	Усього кримінальних правопорушень (кількість)	Рівень на 100 тис.	Усього кримінальних правопорушень (кількість)	Рівень на 100 тис.	Усього кримінальних правопорушень (кількість)	Рівень на 100 тис.	Усього кримінальних правопорушень (кількість)	Рівень на 100 тис.	Усього кримінальних правопорушень (кількість)	Рівень на 100 тис.	Усього кримінальних правопорушень (кількість)	Рівень на 100 тис.
Умисне вбивство, ст. 115	8224	19,23	5992	14,07	5145	12,14	5557	13,18	5465	13,04	3809	9,16	3230	7,85
Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, ст. 116	7	0,02	7	0,02	5	0,01	6	0,01	4	0,01	7	0,02	3	0,01
Умисне вбивство матерію своєї новонародженої дитини, ст. 117	11	0,03	14	0,03	11	0,03	12	0,03	19	0,05	10	0,02	6	0,01
Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, ст. 118	38	0,09	38	0,09	19	0,04	25	0,06	20	0,05	18	0,04	12	0,01
Умисне тяжке тілесне ушкодження, ст. 121	2511	5,87	2256	5,30	2096	4,94	2130	5,05	1940	4,63	1703	4,09	1601	3,89

Таблиця П.2. Рівень довіри громадян до суду, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Населення	5	10	12	16	17	–	10
Учасники судових проваджень	16	13	28	34	–	–	11
Експертне середовище (адвокати, юристи)	–	–	38	41	44	–	27

Таблиця П.3. Кількість вилучених боєприпасів (кримінальні провадження, у яких закінчено досудове розслідування, за останні 12 місяців, одиниць)

Види боєприпасів	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
патронів	202142	174954	278238	271141	204899	179186	134166	199850
гранат	2099	2698	1935	1918	1889	1228	926	1110
мін	26	61	57	48	84	24	7	9
саморобних вибухових пристроїв	59	44	46	60	46	124	53	21
Усього	204326	177757	280276	273167	206918	180582	135152	200990

ДОДАТОК Р

Таблиця Р.1. Прямі іноземні інвестиції (інструменти участі в капіталі) із країн світу в економіці України¹

Країна-інвестор	Обсяги прямих інвестицій станом на 31.12.2021 р. (млн. дол. США)	Питома вага, %
Кіпр	12300,5	26,62
Нідерланди	10640,5	23,02
Швейцарія	4003,3	8,66
Німеччина	2101,0	4,55
Великобританія	1885,1	4,08
Австрія	1335,6	2,89
Люксембург	1233,5	2,67
США	1175,7	2,54
Франція	1019,6	2,21
Російська Федерація	834,5	1,81
Польща	817,9	1,77
Угорщина	459,0	0,99
Британські Віргінські Острови	438,6	0,95
Швеція	409,2	0,89
Італія	302,7	0,65
Туреччина	295,2	0,64
Данія	267,7	0,58
Сінгапур	251,5	0,54
Словаччина	249,5	0,54
Беліз	230,1	0,50
Японія	223,6	0,48
Чехія	219,0	0,47
Азербайджан	182,8	0,40
Литва	173,6	0,38
Інші	5163,2	11,17
Разом	46212,8	100,00

¹Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Таблиця Р.2. Прямі інвестиції в Україну (інструменти участі в капіталі) станом на 31.12.2021 р., млн. дол. США¹

Види економічної діяльності	Залишки за групами видів економічної діяльності
Сільське, лісове та рибне господарство	1806,3
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	6 822,7
Переробна промисловість	10674,0
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	2342,5
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	51,2
Будівництво	566,6
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	6310,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1504,8
Тимчасове розміщування й організація харчування	153,9
Інформація та телекомунікації	2660,6
Фінансова та страхова діяльність	4951,0
Операції з нерухомим майном	3057,3
Професійна, наукова та технічна діяльність	1332,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	731,9
Освіта	20,5
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	87,4
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	138,1
Надання інших видів послуг	11,1
Інші	2989,5
Разом	46212,8

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

**Таблиця Р.3. Кількість проєктів
публічно-приватного партнерства**

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Україна	177	186	191	189	187	192	193	193
Вінницька	–	–	–	–	–	–	–	–
Волинська	–	–	–	–	–	–	–	–
Дніпропетровська	–	–	1,0	1,0	1,0	1,0	2,0	2,0
Донецька	7,0	7,0	5,0	6,0	6,0	8,0	8,0	8,0
Житомирська	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Закарпатська	4,0	4,0	9,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Запорізька	7,0	7,0	7,0	7,0	7,0	11,0	11,0	11,0
Івано-Франківська	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,0	1,0	1,0
Київська	1,0	11,0	13,0	19,0	15,0	13,0	13,0	13,0
Кіровоградська	1,0	–	1,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Луганська	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	5,0	5,0	5,0
Львівська	4,0	4,0	4,0	4,0	5,0	8,0	8,0	8,0
Миколаївська	15,0	15,0	15,0	15,0	15,0	18,0	18,0	18,0
Одеська	14,0	14,0	9,0	8,0	9,0	1,0	1,0	1,0
Полтавська	113,0	113,0	114,0	110,0	110,0	110,0	110,0	110,0
Рівненська	–	–	–	–	–	–	–	–
Сумська	–	–	–	–	–	–	–	–
Тернопільська	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	–	–	–
Харківська	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
Херсонська	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
Хмельницька	2,0	1,0	3,0	3,0	3,0	4,0	4,0	4,0
Черкаська	–	–	–	–	–	–	–	–
Чернівецька	–	–	–	–	–	1,0	1,0	1,0
Чернігівська	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
м. Київ	–	–	–	–	–	–	–	–

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобальні екологічні проблеми 2023 року. URL: <https://www.savednipro.org/globalni-ekologichni-problemi-2023/>
2. Глобальні цілі сталого розвитку. Представництво ООН в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgshttps>
3. Гулійчук Д. Блокування кордону з Польщею: яких збитків зазнають компанії та які наслідки для України. *Офіційний сайт українського інформаційного порталу ТСН*. URL: <https://tsn.ua/groshti/blokuvannya-kordonu-z-polscheyu-yakih-zbitkiv-zaznayut-kompaniyi-ta-yaki-naslidki-dlya-ukrayini-2455423.html>
4. Державний бюджет України. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>
5. Деякі питання здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема транспортних засобів, в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України № 330 від 20.03.2022 р.. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP220330?an=1&lang=ua>
6. Деякі питання товарів критичного імпорту. Постанова Кабінету Міністрів України № 289 від 16.03.2022 р. із змінами та доповненнями. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP220289>
7. Диха М.В., Диха В.В., Зима В.М. Екологічність як складова сучасної парадигми розвитку енергетичної системи. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (15 грудня 2023 р.)*. Луцьк: ЛНТУ. 2023. Частина 1. С. 52-54. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/15268>
8. Диха М.В., Диха В.В., Зима В.М. Прямі іноземні інвестиції в економіці України: стан, тенденції та перспективи залучення. *Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2022. № 2(26). С. 53-64. URL: <https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/view/523>
9. Диха М., Диха В. Інструменти хеджування в управлінні ціновими ризиками (на прикладі аграрного і енергетичного ринків України). *Економіка України*. 2024. 67. 03(748). 19-36. <https://nasuperiodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2024-03-2>
10. Диха М.В., Диха В.В. Енергетична безпека України у контексті загроз запуску «Північний потік-2». *Інструменти регулювання національної економіки та національної безпеки в умовах сучасних глобальних*

викликів: зб. наук. праць за матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (5 листопада 2021 р.). Хмельницький: ХНУ. 2021. С. 60-63. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/10862>

11. Диха М.В., Диха В.В. Енергоменеджмент у системі стратегічного управління. *Розвиток України та її регіонів: реалії і перспективи*: матеріали VII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (20 жовтня 2021 р.). Хмельницький: ХТЕК КНТЕУ. 2021. С. 52-56. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/11539>

12. Диха М.В., Диха В.В. Ринок праці: еволюційно-ретроспективний аспект наукових поглядів та сучасний контекст. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 2. С. 43-47. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/7941>

13. Диха М., Диха В. Рівень інноваційності розвитку України в глобальному вимірі та окреслення його перспектив. *Київський економічний науковий журнал*. 2023. № 2. С. 5-15. URL: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-2-1>

14. Диха М., Диха В. Цифрові технології у системі забезпечення сталого розвитку: екологічний аспект. *Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (18 жовтня 2023 р.). Бережани: ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут». 2023. С. 23-27. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/15271>

15. Диха М.В. Здоров'я людини як базова складова людського потенціалу в системі досягнення цілей сталого розвитку України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 1. С. 20-25. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/8968>

16. Диха М.В. Інвестиційно-інноваційна стратегія як взаємоузгоджена система розвитку економіки України. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2013. № 1(39). С. 27-32. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/2435>

17. Диха М.В. Інтелектуальний капітал у системі забезпечення інноваційного розвитку країни. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2019. № 6. Т. 1. С. 42-46. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/8725>

18. Диха М.В. Концепція сталого розвитку під призвою воєнного часу. *Економіка підприємства: теорія і практика*: зб. матеріалів IX Міжнар. наук.-практ. конф. (12-13 жовтня 2022 р.). Київ: КНЕУ ім. В. Гетьмана. 2022. С. 137-141. URL: <https://elar.khmnmu.edu.ua/handle/123456789/13097>

19. Диха М.В. Культурна складова в системі сталого розвитку країни. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні нау-*

ки. 2018. № 3. Т. 1. С. 131-134. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/6695>

20. Диха М.В., Лямець І.А. Зовнішньоторговельна діяльність України: стан, проблеми, перспективи. *Науковий вісник ІФНТУНГ. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості*. 2021. № 1(23). С. 108-117. URL: <https://eung.nung.edu.ua/index.php/ecom/article/view/324/303>

21. Диха М.В. Партнерство заради сталого розвитку. *Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство: тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (23-24 березня 2023 р.)*. Київ: КНУ-КиМ. 2023. Част. 4. С. 34-38. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/13750>

22. Диха М.В., Полозова В.М., Орлов В.В. Венчурна індустрія в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 2(100). С. 54-61. URL: <http://ema.ztu.edu.ua/issue/view/15658>

23. Диха М.В. Соціальна сфера України в контексті забезпечення соціальної безпеки. *Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць. Серія економічні науки*. К.: КиМУ. 2020. Випуск 1(11). С. 119-128. URL: [https://kumu.edu.ua/arkhiv-zbirnykiv-naukovykh-prats-suchasniy-pytannya-ekonomiky-i-prava-2011-2018-rr-/](https://kumu.edu.ua/arkhiv-zbirnykiv-naukovykh-prats-suchasniy-pytannya-ekonomiky-i-prava-2011-2018-rr/)

24. Європейський зелений курс. URL: <https://ecoaction.org.ua/ievropejskyj-zelenyj-kurs.html>

25. Жінки в армії: як проходить служба в різних країнах. *Chas. News*. URL: <https://chas.news/current/zhinki-v-armii-yak-prohodit-sluzhba-v-riznih-krainah>

26. Зустрічі у форматі «Рамштайн». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Зустрічі_у_форматі_«Рамштайн»

27. Інвестиційний атлас надрокористувача. URL: <https://www.geo.gov.ua/wp-content/uploads/presentations/ukr/investicijnij-atlas-nadrokoristuvacha-strategichni-ta-kritichni-minerali.pdf>

28. Інформація офіційного сайту Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua>

29. Інформація офіційного сайту Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua>

30. Інформація офіційного сайту Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/timeline?&type=posts>

31. Інформація офіційного сайту Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua>

32. Ковальчук Т.Т., Черняк В.К., Шевчук В.Я. Актуальні проблеми економічної та соціальної політики в Україні. К.: Парламентське видавництво, 2008. 355 с.

33. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

34. Лопушанська М.Р., Іванов Є.А. Вітрова енергетика у Львівській області та проблеми перероблення непридатних вітрових установок. *Екологічні науки*. 2022. № 2 (41). С. 156-163.

35. Любохинець Л.С., Шпуляр Є.М. Цифрова трансформація національної економіки: сучасний стан та тренди майбутнього. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 4. 213-217. DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-212-217

36. Міжнародна організація праці. URL: <https://www.ilo.org>

37. Мінекономіки України домовилось з MIGA про запуск механізму страхування інвестицій під час війни. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=5990f3c1-873c-4b66-8ca0-b68f7f947f28&title=MinekonomikiUkrainiDomovilosZMigaProZapuskMekhanizmuStrakhuvanniaInvestitsiiPidChasViini>

38. Національна доповідь про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі / Шевчук В.Я. та ін. К.: Новий друк, 2003. 125 с.

39. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку. за ред. Шевчука В.Я. К.: ПРООН Україна, 2007. 184 с.

40. Офіс генерального прокурора України. URL: <https://www.gp.gov.ua>

41. Пакет ЄС «Fit for 55». URL: <https://ecoaction.org.ua/paket-ies-fit-for-55.html>

42. Паризька угода. URL: https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

43. Перспективи використання деривативів на зерновому ринку України. Звіт Проекту USAID «Трансформація фінансового сектору». 2020. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/grain-market-research_27.4.2020.ukr_.pdf

44. Політика енергоефективного розвитку і зміни клімату: монографія. за ред. Шевчука В.Я. К.: ЦП «Компринт», 2014. 218 с.

45. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів. Закон України № 738-IX від 19.06.2020 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text>

46. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. Закон України № 2145-IX від 24.03.2022 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>

47. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення бар'єрів для залучення іноземних інвестицій. Закон України

№ 2058-VIII від 23.05.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2058-19#Text>

48. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні. Закон України № 817-VIII від 24.11.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/817-19#Text>

49. Про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року. Постанова Кабінету Міністрів України № 1108 від 18.12.2018 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/243196720>

50. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану. Закон України № 2142-IX від 24.03.2022 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t222142?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01

51. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. N 1147. Постанова Кабінету Міністрів України № 1354 від 23.12.2021 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/KP211354?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01

52. Про державно-приватне партнерство. Закон України № 2404-VI від 01.07.2010 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-VI#Text>

53. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

54. Про зайнятість населення. Закон України. Відомості Верховної Ради. 2013, № 24, ст. 243. Зі змінами та доповненнями. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3257-20#n156>

55. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності. Постанова Кабінету Міністрів України № 1187 від 30.12.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-p#Text>

56. Про затвердження Методики комплексної оцінки бідності. Наказ № 827/403/507/113/232 від 18.05.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-17#Text>

57. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік. Постанова Кабінету Міністрів України № 1424 від 29.12.2021 р. із змінами і доповненнями. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kp211424?an=1>

58. Про затвердження плану дій на 2017-2019 роки поетапного створення додаткових місць у закладах освіти для дітей дошкільного віку. Розпорядження № 871-р. від 6 грудня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/871-2017-p#Text>

59. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України № 959-XII від 16.04.1991 р. із змінами та доповненнями URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T095900>

60. Про інноваційну діяльність. Закон України. Відомості Верховної Ради України, 2002, № 36, ст. 266. (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

61. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України 280/97-ВР, поточна редакція від 10.08.2024, підстава 3870-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

62. Про окремі питання щодо забезпечення здійснення імпорту. (назва у редакції постанови Кабінету Міністрів України № 761 від 07.07.2022 р. із змінами і доповненнями. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kp220153?an=7>

63. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України № 1264-XII від 25.06.1991 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

64. Про перелік товарів критичного імпорту. Постанова Кабінету Міністрів України № 153 від 24.02.2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/pro-perelik-tovariv-kritichnogo-importu-153-240222>

65. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від № 389-VIII 12.05.2015 р. із змінами та доповненнями. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=1>

66. Про прожитковий мінімум 966-XIV, редакція від 20.01.2018, підстава 2249-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text>

67. Про ратифікацію Угоди у формі обміну листами між Україною та Європейським Союзом про внесення змін до торговельних преференцій щодо м'яса птиці та переробленого м'яса птиці, передбачених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони Закон України. Відомості Верховної Ради, 2020, № 14, ст. 80. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345-20#Text>

68. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану. Постанова Правління Національного банку України № 18 від 24.02.2022 р. із змінами і доповненнями. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/PB22027?an=1>

69. Про співробітництво територіальних громад. Закон України № 1508-VII від 17.06.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18>

70. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Документ 605-2017-р, втратив чинність 21.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-p#Text>

71. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року. Документ 373-2023-р, чинний, поточна редакція від 21.04.2023 р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-p#Text>

72. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>

73. У ЗСУ спостерігається позитивна динаміка впровадження гендерної рівності. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/15/u-zsu-sposterigayetsya-pozytyvna-dynamika-vprovadzhennya-gendernoyi-rivnosti/>

74. Україна годує 400 млн людей у світі. URL: <https://agronews.ua/news/ukrayina-goduye-400-mln-lyudej-u-sviti/>

75. Реєстр договорів про співробітництво територіальних громад. URL: <https://mtu.gov.ua/content/reestr-dogovoriv-pro-spivrobitnictvo-teritorialnih-gromad.html>

76. Результати дослідження LAZARD. URL: <https://www.lazard.com>

77. Скільки відходів продукує атомна енергетика та як їх переробляють. URL: https://ecoaction.org.ua/iaderni-vidkhody.html?gad_source=1&gclid=Cj0KCQiA6vqBhCbARIsACF9M6l-zqTjzfDwzDlrTerXpHd_BjfXAskX7yooSb6-KolnHDdNFUFT67oaAv15EALw_wcB

78. Стан руйнувань в енергосистемі. ТСН. Офіційний сайт. <https://tsn.ua/ukrayina/shmigal-rozkriv-pravdu-pro-ruynuvannya-v-energosistemi-scho-i-na-skilki-zruynuvala-rf-2595852.html>

79. Статистична інформація. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

80. Статистична інформація. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#1>

81. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. К.: НІСД, 2016. 61 с. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/teritorialna-gromada-yak-bazova-lanka-administrativno>

82. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf>

83. Чи безпечні ВЕС для дикої природи. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2019/10/VES.pdf>

84. Чи є проблемою переробка відпрацьованих сонячних панелей та акумуляторів в Україні? URL: <https://ucn.org.ua/?p=4750>

85. Шевчук В.Я. Актуальні проблеми державотворення на фундаменті ідеології сталого розвитку. Законодавча діяльність в Україні: стан, пріоритети, шляхи вдосконалення. К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, Вид-во «Фенікс», 2007, С. 7-54.

86. Шевчук В.Я., Бахуринський В.С. Як подолати рейдерство і корупцію в Україні. К.: Геопринт, 2019. 82 с.
87. Шевчук В.Я., Ковальчук Т.Т., Черняк В.К. Актуалітети політики розвитку: монографія. К.: Вища школа, 2009. 326 с.
88. Шевчук В.Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку: монографія. К.: Геопринт, 2006. 200 с.
89. Шевчук В.Я. Розвиток заради порятунку / Шевчук В.Я., Черняк В.К., Ковальчук Т.Т. та ін. К.: Геопринт, 2016. 227 с.
90. Шевчук В. Шанс уберегти Планету. *Сільські вісті*, 22 грудня 2015 р. С. 1, 3.
91. Шемшученко Ю.С., Короткий Т.Р. Охорона морського середовища. Енциклопедія міжнародного права Т.3. К.: Академперіодика, 2019. С. 474.
92. Яких екологічних наслідків зазнала Україна за час війни окрім збитків від підриву Каховської ГЕС. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/yakih-ekologichnih-naslidkiv-zaznala-ukrayina-za-chas-viyni-okrim-zbitkiv-vid-pidrivu-kahovskoyi-ges/>
93. Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 184 pp., doi: 10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.
94. Dykha M., Dykha V. Bezpieczeństwo energetyczne Ukrainy pod pryzmatem wojny. *Poland: Prace naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Walbrzychu*. 2023. T. 53 (1). P. 71-84. URL: https://pracenaukowe.wwszip.pl/prace/PN_53.pdf
95. Dykha M., Dykha V. The environmental component in the system of ensuring sustainable development under the prism of modern challenges. *Розвиток міста*. 2024. № 1 (01). С. 45-55. DOI 10.32782/city-development.2024.1-6 ; <https://journals.ndirom.kyiv.ua/index.php/city-development/issue/view/3>
96. Dykha M., Dykha V. Ukraina w systemie przemian cywilizacyjnych świata i innowacyjnego rozwoju. *Poland: Prace naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości z siedzibą w Walbrzychu*. 2022. T. 52 (2). P. 149-162. URL: https://pracenaukowe.wwszip.pl/prace/PN_52.pdf
97. Dykha M.V. Economic mechanism toolkit for state regulation of socioeconomic processes. *Actual Problems of Economics*. 2016. 5(179). 20-29. <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/5395>
98. Dykha M., Dykha V., Gonta S. Development of the startup industry in Ukraine: status, challenges, perspectives. *Розвиток міста*. 2024. № 2 (02). С. 45-54. DOI 10.32782/city-development.2024.2-6

99. Dykha M., Dykha V. & Konieczny G. Foreign trade activity of Ukraine and Poland. *International Interdisciplinary Scientific Journal "Expert"*. 2024. 1(3). 29-44. DOI 10.62034/2815-5300/2024-v1-i3-002
100. Dykha M., Dykha V. & Zyma V. Conceptual aspects of energy generation market development on the principles of sustainability. *International Interdisciplinary Scientific Journal "Expert"*. 2024. 1(2). 99-116. <https://doi.org/10.62034/2815-5300/2024-v1-i2-007>
101. Dykha M., Karpenko V., Dykha V. World civilization security and development under the prism of the war in Ukraine. *Sustainable Development: Modern Theories and Best Practices: Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference* (April 28-29, 2023). Tallinn: Teadmus OÜ. 2023. P. 154-162. URL: https://api.teadmus.org/storage/published_books/monthly_thesis_book_04_2023/book.pdf
<https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/14203>
102. Dykha M., Lukianova V., Polozova V., Pylypiak O., & Ivanov M. Transformation of Ukraine's socio-economic development in the context of global turbulence and war: Challenges and opportunities. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series «Economics»*. 2024. 11(2). 30-41. <https://doi.org/10.52566/msu-econ2.2024.30>
103. Dykha M.V., Tanasiienko N.P. & Kolisnyk G.M. Ensuring of labor productivity growth in the context of investment and innovation activity intensification. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. 15(4). 197-208. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(4-1\).2017.04](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(4-1).2017.04)
104. Eurostat Statistics Explained. Greenhouse gas emission statistics - emission inventories. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Greenhouse_gas_emission_statistics_-_emission_inventories
105. European Innovation Scoreboard 2021. URL: <https://errin.eu/news/european-innovation-scoreboard-2021>
106. European Union Economic Growth 1970-2024. <https://www.macrotrends.net/countries/EUU/european-union/economic-growth-rate>
107. Frolov S., Orlov V., Lozynska O. and Shukairi F. Strategic and tactical benchmarks for restructuring the financial system of Ukraine. *Economics of Development*, 2021. 20(1). 11-22. doi:10.21511/ed.20(1).2021.02
108. Global Innovation Index. URL: https://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2023/article_0011.html
109. Honcharov Yu.V., Dykha M.V., Voronina V., Milka A., Klymenchukova N. Forecasting the innovation of Ukraine's economic development in a global dimension. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho*

Hirnychoho Universytetu. 2023. 1. 174-181. <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-1/174>

110. Human Development Report 2021-22. URL: <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2021-22>

111. Imad A. Moosa and Ebrahim Merza. The effect of COVID-19 on foreign direct investment inflows: stylised facts and some explanations. *Future Business Journal* 8. 2022. Article number: 20. <https://doi.org/10.1186/s43093-022-00129-5>

112. International Labor Organization. 2024. <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>

113. International Financial Corporation. 2024. <https://www.ifc.org/en/home>

114. Kocherov M., Dzhyhora O., Dykha M., Lukianova V. & Polozova V. Mechanisms of post-war economic recovery in Ukraine: The role of the international community. *Economic Affairs*, 2023. 68(2). 1311-1321. <https://doi.org/10.46852/0424-2513.2.2023.35>

115. Maddocks A., Young R.S., Relg P. Ranking the World's Most Water-Stressed Countries in 2040. World Resources Institute. 2015. URL: <https://www.wri.org/insights/ranking-worlds-most-water-stressed-countries-2040>

116. OurWorld in Data. CO₂ and Greenhouse Gas Emissions. URL: <https://ourworldindata.org/co2-and-greenhouse-gas-emissions>

117. Shkolnyk I., Frolov S., Orlov V., Datsenko V. and Kozmenko Ye. The impact of financial digitalization on ensuring the economic security of a country at war: New measurement vectors. *Investment Management and Financial Innovations*, 2022. 19(3). 119-138. doi:10.21511/imfi.19(3).2022.11

118. Sustainable Development Report. 2024. URL: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/ukraine/indicators>

119. The Bloomberg innovation index. URL: <https://worldpopulation-review.com/country-rankings/most-innovative-countries>

120. The Global Talent Competitiveness Index. URL: <https://www.insead.edu/sites/default/files/assets/dept/fr/gtci/GTCI-2022-report.pdf>

121. The Global Goals for sustainable development. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/goals/>

122. The Sustainable Development Goals Report 2024. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2024.pdf>

123. World Economic Outlook October 2021. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/10/12/world-economic-outlook-october-2021>

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Марія Василівна ДИХА
Валерій Валерійович ДИХА

ЕКОНОМІКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Друкується в авторській редакції

Підписано до друку 08.10.2024 р. Формат 60x84 1/16.
Друк цифровий. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 25,5. Тираж 300 прим.

ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.